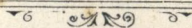

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКА БІБЛІОТЕКА

ТОМ ШЕСТИЙ.

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКА БІБЛІОТЕКА
ВИДАЄ ФІЛЬОЛОГІЧНА СЕКЦІЯ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА
ТОМ VI.

ТВОРИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.

К О Б З А Р Ь.

ТОМ I.

(1838—1847)

В. 3451 / 1

ТВОРИ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.

КОБЗАРЬ.

ТОМ I.

(1838—1847)

ВИДАНИЙ ПІД РЕДАКЦІЄЮ

ІВАНА ФРАНКА.

ЛЬВІВ, 1908.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

10 р.

ТВОРН
ТАРАСА ШЧЕРЕНКА

КОБЗАРЬ
ТОМ I

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И 37157

И 29763/1

ПЕРЕДМОВА.

Перше повне, хронологічно упорядковане і критичним апаратом, зводом варіантів та їх використанням для редакції тексту наділене видане, з помічю всіх доси опублікованих видань, автографів самого автора і копій із затрачених автографів виходить рівночасно в Петербурзі під редакцією д. Василя Доманицького і у Львові під моєю. Потреба такого видання відчувала ся давно, особливо в Галичині, де після проби з виданем 1867 р. не було повного Шевченка, де двотомове видане Огоновського з р. 1892—3 давно розійшло ся, а остатнє, популярне видане Романчука з р. 1902 також розпродане. Зрештою оба ті видання порядкують Шевченкові твори нерационально, оба не дають повного навіть як на той час зводу варіантів і оба вставляють у свій текст із доступних їм варіантів звичайно найменше відповідні.

Тільки в р. 1906 випустило петербурське товариство імени Шевченка нове видане Кобзаря, прийнявши в його основу текст Романчука, але

збогативши його новими творами віднайденими в архіві петербурського Департаменту поліції і запровадивши хронологічний порядок творів. Отсе виданє послужило основою наших критичних видань.

Головною підмогою для тих видань була опублікована в Кіевской Старині кн. вересень до грудня 1906 р. студія В. Доманицького пз. Критичний дослід над текстом „Кобзаря“ Шевченка. Се простора (365 стор. в окремії відбитці) і дуже детальна праця, подіктована великим піетизмом для пам'яті нашого безсмертного Кобзаря, праця, що дійсно дала нам стілько нового, інтересного матеріялу й уваг, що ми нарешті побачили Шевченкові твори в їх правдивім блиску, вникнули в робітню великого артиста і зрозуміли ту велику працю, яку він провадив майже рівночасно зі своєю поетичною діяльністю над шліфованєм, вигладжуванєм та доповнюванєм своїх творів. Доманицький використав усі автографи Шевченкові та копії з них, які знайшли ся в чернігівськїм музеї Тарновського, київськїм „Музеї Древностей и Искусствъ“, Румянцівськїм музеї в Москві, а також у приватних посідачів, головно у проф. Науменка. В Петербурзі йому надто удало ся знайти рукописний збірник Шевченкових творів писаний рукою Лазаревського та з власноручними поправками Шевченка. Автографи і рукописні копії помогли д. Доманицькому також усталити раз на завсїгди хронологію Шевченкових творів майже для кожного окремого віршика.

Моя праця над виданєм Шевченка, яку вложила на мене ухвала філологічної секції з д. 21

грудня 1905, затверджена ухвалою Виділу Наук. Товариства ім. Шевченка з 26 червня 1907, розпочала ся від того, що я провірив перший том видання Ом. Огоновського з перводруками, і вже тут переконав ся, який занедбаний текст дають наші галицькі видання та як багато праці потрібно для її успішного довершення. Та тут почала ся діяльність д. Доманицького, що доконала поважну часть праці, яка повинна була бути виконана швидко по смерті Шевченка і для якої кілька поколінь української інтелігенції не зробило майже нічого.

З припливом матеріялів д. В. Доманицького моя праця значно влекшила ся і мала метою як найповнійше використати новий матеріял зібраний ним. Протягом редакторської праці ми часто обмінювали ся листами, обговорюючи деталі тексту і ріжних видань Літом сего року він прислав міні екземпляр петербурського „Кобзаря“ з виписками варіантів із висше згаданої копії, що знайшла ся між паперами пок. Мордовця; на жаль, перші аркуші того „Кобзаря“ дійшли до мене троха пізно, коли перших 10 аркушів мого видання вже було друковано і я не міг покористувати ся ним при редагованю свого тексту. Оттим то як матеріял для нового, повнійшого видання я й подаю тут у нотці зазначені там варіанти.¹⁾

¹⁾ Варіанти до:

Причинної

Рядок:	3	зам. гне високі має бути: нагина
„	4	перероблено: Рве синю хвилю білобоку.
„	5	„ А ясний місяць із за.
„	6	поправлено: На землю де-де хмари.

Від усіх дотеперішніх видань моє відріжня-
ється нумерованем рядків, управильненем інтер-

-
Радок	12	зам. раз-у-раз попр. по лісу.
„	23—24	перероблено: Сама собі. й сама не зна,
Що такеє робить.
„	26—27	„ Щоб то не журилось
Молодее, хорошес,
А щоб так ходило,
А ходячи о півночи
„	29	„ Свого любого до дому.
„	30	зам. горік попр. вторік
„	31	„ Обіщав ся попр. Обіщав ся.
„	35	поправлено: Не умили лице біле.
„	41	зам. що ніч попр. його.
„	42	„ Його „ Плаче.
„	43	„ Тай „ І.
„	44	„ довгу „ чорну.
„	47—48	перечеркнено.
„	51	зам. вона м. б щиро
„	70	„ знайшла м б. найшла.
„	82	„ біля м. б. коло.
„	89—90	викинено скоби а зам. З осоки покл. Зелені.
„	92	зам. вечерять посп. вечеряти.
„	94	„ Та пісеньку м б. Веселої.
„	133	„ дуба попр. верби
„	161	„ із попр. з-за.
„	1.5	„ Як попр. Мов.
„	185—186	зам. розлучили мене із попр. тебе вбили, Бо-
же мій, з.
„	196	зам. та дівчина попр. з дівчиною.
„	198	перероблено: Підкрались нишком, щоб злякати.
„	203	зам. Зібрали ся товариші попр. Зобрали ся ко-
заченьки.
„	204	„ ями попр. яму.
„	206	„ дзвони попр. в дзвони.
- Вітре буйний**
„	9	зам. Коли м. б. Може.

пункції та акцентованем більше-складових слів. Особливо ся остатня новість на мою думку важна, принаймні в Галичині, де доси навіть у шкільних виданнях Шевченка акцентують хибно. Звичай акцентованя прийнятий був ще в 50-их роках П. Кулішем у його друкарні, і добрий звичай ніколи не вадить відновити.

Детальніша передмова враз з покажчиком буде дана при другім томі. В отсе виданє ввійшли також дві поеми написані Шевченком російською мовою, мішаною густо українізмами. Сі поеми

По рядку 13, де в нашому вид. ряд точок, доповнено прогалину:

Русалкою стану,
Пошукаю в чорних [филях?],
На дно моря кану.

Рядок 4 зам. А в вечері попр. У вечері.

На вічну пам'ять Котляревському

Рядок 22 зам. Мусить уставати попр. Встає працювати.
" 33 " подивить ся попр. надивитись
" 52—53 " луна попр. руна
" 57 " Вигляне сонце попр. І сонце гляне.
" 59 " дарма що попр. лютий.
" 102 " Може моя доля на попр. Злая доля може но.
" 103 " Бо сироту всюди попр. Сироту увсюди
" 106 " І попр. Та.

Тече вода в синє море

" 8 зам. думка м. б. дума.
" 22 " До дому м. б. На той бік.

Катерина

" 364 зам. У яру гребля м. б. В яру гребелька.

Тополя

" 67 зам. Воно чуло м. б. чуло серце.

в Росії не користувалися популярністю, та й сам Шевченко ставив їх не високо. „Коли засвербить рука, — писав він у однім листі про свою „Тризну,“ — то чом і не писати таку річ, але друкувати її — ніколи.“ А йому довелося власне надрукувати свою „Тризну,“ присвячену „сестрі“ княжній Варварі Репніній. Повне і критичне видання Шевченкової поетичної творчості не могло знехтувати цих творів тим більше, що вони, як і все написане ним, мають не малу автобіографічну вартість, а в зв'язку його творчості від них іде багато ниток і до Відьми і до Сови і до Марини, так само, як ідеї та погляди на життя, виложені в „Тризни“ нераз дуже влучними і плястичними віршами, характеризують добре майбутнього автора „Кавказа,“ „Посланія,“ „Сну“ та інших подібних поем.

Натомість я виключив із Шевченкового „Кобзаря“ його українську драму „Назар Стодоля,“ якій місце обік уривка „Никита Гайдай“ знайдець ся в однім із дальших томів повного випання.

Сердечною подякою всім тим, що допомогли мені випустити в світ отсе видання, а особливо Впов. д. Василю Доманицькому, без якого помочи я не був би міг доконати успішно того, що доконано в отсьому виданю, кінчу сю свою передмову.

Львів дня 26 падолиста 1907 р.

Іван Франко.

І. ПРИЧИННА

- Ревé та стóгне Дніпр ширóкий,
Сердитий вітер завивá,
До-дóлу вéрби гне висóкі,
Горáми хвилю підіймá.
- 5 І блідий місяць на ту пóру
Із хмáри дé-де виглядáв.
Ненáче чóвен в сінім мóрю¹⁾
То виринáв, то потопáв.
Ще трéтї півні не співáли,
10 Нїхтó нїгдé не гомонїв,
Сичі в гаю переклика́лись,
Та ясен рáз-у-рáз скрипів.

- В такú дóбу під горóю,
Біля тóго гаю,
15 Що чорніє над водо́ю,
Щось біле блукáє.
Мóже вийшла Русáлонька
Мáтері шукáти,
А мóже жде козáченька,
20 Щоб залоскотáти.
Не Русáлонька блукáє,
То дівчи́на хóдить,
Й самá не зна (бо причінна),
Що такéє рóбить.
- 25 Так ворóжка поробíла,
Щоб мéньше скучáла.
Щоб, бач, хóдя о-півно́чі,
Спáла й виглядáла

¹⁾ Вид. 1860: морі.

Козаченька молодого,
30 Що торік покинув;
Обіщав ся вернути ся,
Та мабуть і згінув!
Не китаїкою покрілись
Козацькїї очі,
35 Не вімили біле личко
Слізонькїї дівочі:
Орел війняв карі очі
На чужому полі,
Біле тіло вовкі зїли, —
40 Такá його дóля!
Дарма, що ніч дівчинонька
Його виглядає...
Не вернетъ ся чорнобривий
Та й не привітає,
45 Не розплетє довгу косу,
Хустку не завяже;
Не на ліжко, — в домови́нцу
Сирото́ю ляже!

Такá її дóля... О Бóже мій мїлий!
50 За щó-ж ти караєш її молоду?
За те, що так щіро вона полюбіла
Козацькїї очі? . . . Прості сироту!
Когó-ж її любити? ні бáтька, ні неньки:
Одна, як та пташка в далéкім краю.
55 Пошли́-ж ти їй дóлю, — вона молодéнька,
Бо лóди чужїї її заеміють.
Чи вінна-ж голубка, що голуба лóбить?
Чи вінен той голуб, що сокіл убів?
Сумує, воркує, білим світом нудить,
60 Літає, шукає, дума: заблудів.
Щаслива голубка, високо літає,
Полине до Бóга милого питать.
Когó-ж сиротїна, когó запитає?
І хто їй розкаже, і хто тее зна,¹⁾

¹⁾ Вид. 1860: Знає.

- 65 Де мiлий почує, чи в тёмному гаю,
Чи в бiстрiм Дунаю коня напува?
Чи може з другою, другою кохає,
Її чорнобрiву уже забува?
Як-би то дали ся орлини крiла,
70 За синiм би морем мiлого знайшла;
Живого-б любила, другу-б задушила,
А до неживого у яму-б лягла!
Не так серце любить, щоб з ким подiлити ся,
Не так вонó хоче, як Бог нам дає:
75 Вонó жити не хоче, не хоче журити ся.
„Журись!“ каже думка, жалю задає.
О, Боже мiй мiлий! така Твоя воля,
Такé її щасте, така її доля!

Вона все хóдить, з уст нi пари, —
80 Широкий Днiпр не гомонить;
Розбiвши вiтер чорнi хмари,
Лiг бiля моря одпочить,
А з неба мiсяць так i сяє;
I над водою, i над гаєм,

- 85 Кругом, як в усi все мовчить...
Аж гульк — з Днiпра повирiнали
Малi дiти смiютьсь.
„Ходiмо грить ся!“ закричали.
„Зiйшло вже сонце!“ (Голi скрiзь,
90 З осокi коси, бо дiвчата.)
„Чи всi ви тута?“ кличе мати. —
„Ходiм шукати вечерять!
Пограємось, погуляймо,
Та пiсеньку заспiваймо!“

- 95 „Ух! ух!
Солобянiй дух, дух!
Мене мати породила,
Нехрещену положила.

- Мiсяченьку!
100 — Наш голубоньку,
Ходи до нас вечеряти!
У нас козак в очеретi,

- В очереті, в осоці,
Срібний перстень на руці;
105 Молодєнький, чорнобрівий,
Знайшли вчора у дїброві.
Світї довше в чїстїм полі,
Щоб нагулятись доволї!
Піки відьми ще літають,
110 Піки півні не співають,
Посвітї нам! . . . Он щось ходить!
Он під дубом щось там робить!
Ух! ух!
Солом'яний дух, дух!
115 Менє мати породила,
Нехрещєну положила.“

- Зареготались нехрещєні . . .
Гай обїзвав ся; галас, зик,
Орда мов ріже. Мов скажєні
120 Летять до дуба . . . нї-чичїрк! . . .
Схаменулись нехрещєні,
Дивлять ся, — мелькає,
Щось лїзе ввєрх по стовбуру
До сáмого краю.
125 Отó-ж тая дївчїнонька,
Що сонна блудїла:
Отакú-то її причїну
Ворóжка зробїла!
На сáмий верх на гїлячцї
130 Стáла . . . в сєрце кóле!
Подивїлась на всї бóки,
Та й лїзе до-дóлу.
Кругóm дуба Русáлоньки
Мóвчки дождїдали;
135 Взялі її, сєрдєшную,
Та й залоскотáли.
Дóвго-дóвго дивувáлись
На її урóду . . .
Трєтї півні кукурїку! —
140 Шелєснули в вóду.

- Защербетав жаїворонок
У-гору летючи;
Закувала зазуленька¹⁾
На дубу сидючи;)
145 Защербетав соловейко,
Пшла луна гаєм;
Червоніє за горюю, —
Плугатир співає.
Чорніє гай над водою,
150 Де Ляхі ходіли;
Засинїли по-над Дніпрóm
Високі могїли;
Пшов шелест по дїброві;
Шепчуть густі лóзи,
155 А дївчина спить під дубом
При бїтїй дорозї.
Знать дóбре спить, що не чує,
Як кує зазуля,²⁾
Що не лїчить, чи довго жить . . .
160 Знать дóбре заснула.

- А тим часом із дїброви⁴⁾
Козак виїжає;
Під ним коник вороненький
На-силу ступає.
165 „Изнемїг ся, товаришу!
Сегóднї спочїнем:
Блїзько хата, де дївчина
Ворота одчїнить.
А мóже вже одчїнила
170 Не менї, другóму . . .
Швїдче, коню, швїдче, коню,
Поспїшай до дóму!“

Утомїв ся вороненький,
Іде, спотикнеть ся. —

1) В вид 1860: зозуленька. 2) В перводр. сидячи 3) В перводр. зузуля. 4) В перводр. дїбрави.

- 175 Кóло сёрця козацького
Як га́дина ввѣть ся.
„Ось і дуб той кучерявий...
Вона́! Бо́же мiлий!
Бач, засну́ла вигляда́вши,
180 Моя́ сизокри́ла!“
Кiнув ко́ня та до не́ї:
„Бо́же ти мiй, Бо́же!“
Кли́че її та цілу́є . . .
Нi, вже не помо́же!
185 „За що-ж вони́ розлучи́ли
Мене́ із тобою́?“
Зарегота́всь, розiгна́в ся, —
Та в дуб голо́вою́!
- Иду́ть дiвча́та в по́ле жа́ти
190 Та зна́й спи́вають iду́чи,
Як провожа́ла си́на ма́ти,
Як бивсь Тата́рин у-но́чи.
Иду́ть, — під дубом зеле́неньким
Кiнь замордо́ваний стоiть,
195 А бі́ля його́ молоденьки́й
Коза́к та дiвчина ле́жить.
Ціка́ві (ни́где пра́вди дiти)
Підкра́ли ся, щоб iзляка́ть;
Коли подiвля́ть ся, що вбiтний, —
200 З пере́полоху ну вті́кають!
Зiбра́ли ся подру́женьки,
Слізоньки́ втира́ють;
Зiбра́ли ся това́риші,
Та я́ми копа́ють;
205 Прiйшли́ по́пі з коро́гвами,
Задзвони́ли¹⁾ дзвони́:
Похова́ли грома́дою
Як слiд, по зако́ну:

¹⁾ В вид. 1860 задзвенил.

Насіпали край дорóги
210 Дві моги́ли в жи́тї;
Нема́ кому́ запитати,
За́ що їх уби́то?
Посади́ли над козако́м
Яви́р та яли́ну,
215 А в го́ловах у дівчи́ни
Черво́ну, кали́ну.

Прилі́тає зазу́ленька¹⁾
Над ні́ми кувáти;
220 Прилі́тає солове́йко
Що-ніч щебетáти:
Виспівує та щербече,
По́ки місяць зійде,
По́ки тї́ Русáлоньки
225 З Дні́пра грі́тись ви́йдуть.

Друк. уперве: Ластóвка Гребенки 1841, ст. 230—242.

¹⁾ В первод. зузуленька; в вид. 1860: зозуленька.

II. КАТЕРИНА.

(Василію Андрієвичу Жуковському на память 22-го Квітня 1838 р.)

I.

- Кохайте ся, чорнобріві,
Та не з Москалями,
Бо Москалі — чужі люди,
Роблять ліхо з вами.
- 5 Москаль любить жартуючи,
Жартуючи кине ;
Піде в свою Москóвщину,
А дівчина гине...
- 10 Як-би сама, ще-б нічого, —
А то її старá мати,
Що родила на світ бóжий,
Мусить погибати.
- Серце вяне співаючи,
Коли знає, за-що ;
- 15 Люди серця не спитають,
А скажуть: „Ледáщо!“
Кохайте ся-ж, чорнобріві,
Та не з Москалями,
- 20 Сміють ся над вами.
Бо Москалі — чужі люди,

- Не слухала Катерина
Нї батька, нї неньки,
Полюбила Москалика,
Як знало серденько.
- 25 Полюбила молодого,

- В садóчок ходіла,
Пóки себе, свою́ долю
Так занапастіла.
Клі́че ма́ти вечéрати,
30 А донька́ не чу́є:
Де жарту́є з Моска́ликом,
Там і заночу́є.
Не дві но́чі ка́рі о́чі
Лю́бо цілува́ла,
35 Пóки сла́ва на все село́
Недо́брая ста́ла.
Неха́й собі злі́ї лю́ди
Що хотя́ть гово́рять:
Вона́ любить, то й не чу́є,¹⁾
40 Що вкра́мо ся го́ре.
Прийшли́ вісти недо́брїї —
В похóд затрубі́ли;
Пішо́в Моска́ль в Туре́ччину,
Катру́сю накри́ли.
45 Не счу́ла ся, та й байду́же,
Що ко́са покритá:
За мило́го, як співа́ють,²⁾
Лю́бо й) поту́жити.
Оби́цав ся чорнобрíвий,
50 Коли́ не загі́не,
Оби́цав ся верну́ти ся.
Тоді́ Катери́на
Бу́де собі́ Моско́вкою,
Забуде́ть ся го́ре;
55 А по́ки-що, неха́й лю́ди
Що хотя́ть гово́рять —
Не жу́рить ся Катери́на!
Слізонькі́ втира́є,
Що дівча́та на ўлиці́
60 Без не́ї співа́ють, —
Не жу́рить ся Катери́на!

¹⁾ В вид. 1860: і не чує. ²⁾ У всіх виданнях хибно: як співати. ³⁾ Вид. 1860 вас.

Вмієть ся сльозою,
Візьме відра о-півночі,
Піде за водою,
65 Щоб ворогі не бачили;
Прійде до криниці,
Стане собі під калину,
Заспівав „Гриця“,
Виспівує, вимовляє,
70 Аж калина плаче.
Вернула ся — і раденька,
Що ніхто не бачив.

Не журить ся Катеріна,
І гадки не має,
75 У новенькій хустиночці¹⁾
В вікно²⁾ виглядає.
Виглядає Катеріна...
Минуло пів року;
Занудило коло серця,
80 Заколало в бок.
Нездужав Катеріна,
Ледве-ледве дише...
Вичуняла, та в запічку
Дитину колише.
85 А жіночки ліхо дзвонять,
Матері глузують,
Що Москалі вертають ся
Та в неї ночують;
„В тебе дочка чорнобрива,
90 Та ще й не єдина,
А муштрує у запічку“
Москóвського сина.
Чорнобривого придбала...
Мабуть сама вчила...“
95 Бодай же вас, цокотухи,
Та злидні побіли,

¹⁾ В перводр. хустинотці. ²⁾ В перводр. окно. ³⁾ В вид 1860: у запічку.

Як ту матір, що вам на сміх
Сіна породила.¹⁾

Катеріно, серце моє,
100 Лішенько з тобою!
Де ти в світі подінешся
З малим сиротою?
Хто спітає, привітає
Без милого в світі?
105 Батько-мати — чужі люди,
Тяжко з ними жити!

Вічуняла Катеріна,
Одсуне кватірку,
Поглядає на улицю,
110 Колише дитинку;
Поглядає, — нема, нема...
Чи то-ж і не буде?
Пішла-б в садок поплакати,
Так дівлять ся люди.
115 Зайде сонце, — Катеріна
По садочку ходить,
На рученьках носить сина,
Очиці поводить:
„Отут) з муштри виглядала,
120 Отут розмовляла,
А там... а там... сину, сину!“
Та й не доказала.

Зеленіють по садочку
Черешні та вишні;
125 Як і перше виходила,
Катеріна вийшла,
Вийшла, та вже не співає,
Як перше співала,
Як Москаля молодого

¹⁾ Оцеї два рядки в перводр. заступлені двома рядками точок.

²⁾ В вид. 1860: Оттут.

- 130 В вишнік дожидала.
Не співає чорнобріва,
Кляне свою долю;
А тим часом ворожєньки
Чінять свою волю, —
135 Кують річі¹⁾ недобрї.
Що має робити?
Як-би милий чорнобривий,
Умів би спинити...
Так далєко чорнобривий,
140 Не чує, не бачить,
Як ворогі сміють ся їй,
Як Катруся плаче.
Можє вбитий чорнобривий
За тихим Дунаєм;
145 А можє вже в Москóвщинї
Другую кохає?
Нї, чорнявий не убитий,
Він живий, здоровий...
А де-ж найде такі очі,
150 Такі чорні брови?
На край світа, в Москóвщинї,
По тїм бóці моря
Нема нїгдє Катерїни, —
Та здалась на гóре!...
155 Вміла ма́ти брови да́ти,
Ка́рі оченя́та,
Та не вміла на сїм світі
Ща́стя-до́лі да́ти.
А без до́лі біле лі́чко,
160 Як кві́тка на по́лі:
Пече́ сонце, го́йда ві́тер,
Рве вся́кий по во́лі.
Умива́й же бі́ле лі́чко
Дрі́бні́ми сльоза́ми!
165 Бо верну́лись Моска́лики
Иншими пля́хами.

¹⁾ В вид. 1860: рєчи.

II.

Сидить батько в кінці¹⁾ стóла,
На руки схилив ся,
170 Не дивить ся на світ бóжний,
Тяжко зажури́в ся.
Кóло його старá мати
Сидить на ослóні,
За сльозáми лédве-лédве
175 Вимовля́є дóні:

„Щó, весільля, дóню моя!
А де-ж тво́я па́ра?
Де світи́лки з друженька́ми,
Стáрости, бо́яре?
180 В Москóвщині, дóню моя!
Иди́-ж їх шука́ти!
Та не кажи дóбрим лю́дям,
Що є в тебе́ мати.
Прокля́тий час-годи́нонька,
185 Що ти народи́лась!
Як-би зна́ла, до схід со́нця
Була́-б утопи́ла...
Здалась тоді́-б ти га́дині,
Тепер — Моска́леві...
190 Дóню моя, дóню моя,
Цвіте́ мій роже́вий!
Як я́гідку,²⁾ як пта́шечку
Кохáла, рости́ла
На лишенько... Дóню моя!
195 Що ти наро́би́ла?...
Оддя́чила!... Иди́-ж, шука́й
У Москві́ свекру́хи!
Не слухáла риче́й моїх,³⁾
То її́ послухáй!
200 Иди́, дóню, найди́ її́,

¹⁾ Вид. 1860: кінце́ць. ²⁾ Вид. 1860: я́годку. ³⁾ Вид. 1860: моїх речей.

Найді, привітайся!
Будь щаслива в чужих людях,
До нас не вертайся!
Не вертайся, дитя моє,
205 З далікого краю!...

А хто-ж мою голівоньку
Без тебе сховав?
Хто заплаче надо мною,
Як рідна дитина?
210 Хто посадить на могилі
Червону калину?
Хто без тебе грішну душу
Поминати буде?
Доню моя, доню моя,
215 Дитя моє любе!
Іді од нас! "...

Ледве-ледве
Поблагословила.
„Бог з тобою!“ — та як мертва
220 На діл повалилась...

Обізвав ся старий батко:
„Чого ждеш, небго?“
Заридала Катерина,
Та бух йому в ноги:
225 „Прости мині, мій батечку,
Що я наробила!
Прости мині, мій голубе,
Мій соколе милий!“
„Нехай тебе Бог прощає
230 Та добрії люди!
Молись Богу та іді собі,
Мині легше буде.“

Ледве встала, поклонилась,
Вийшла мовчки з хати;
235 Остали ся сиротами
Старий батко й мати.
Пішла в садок у вишневий,

- Богу помолилась,
Взяла землі під вішнею,
240 На хрест почепіла;
Промовила: „Не верну́ ся!
В далéкому краю
В чужу́ зéмлю чужі люди
Менé заховáють;
245 А своéї ся крiхотка
Надо мною ляже,
Та про дбóлю, моé гóре
Чужим лю́дям ска́же...
Не розка́зуй, голубо́нько,
250 Де-б нi заховáли,
Щоб грiшної на сiм свiтi
Люди не займáли!
Ти не ска́жеш... ось хто ска́же,
Що я йогó мати!
255 Бóже ти мiй!... ли́хо моé!
Де минi сховáтись?
Заховáюсь, дитя́ моé,
Самá під водо́ю,
А ти грiх мiй спокóтуєш
260 В лю́дях сирото́ю,
Безба́тьченком!¹⁾...“
- Пiшла́ селóм,
Плáче Катерiна;
На голо́ві хустiночка,
На рука́х дитiна.
265 Вiйшла з селá — сeрце нiе²⁾;
Наза́д подивiлась,
Покивáла голо́вою
Та й заголосiла.
Як топбля́ стáла в полi
270 При бiтiй дорóзi;
Як росá та до схiд сoнця,
Пока́пали слéбзи.

1) У перводр. безбачченкомъ. 2) Праське вид. мліе.

- За сльозами за гіркими
І світа не бачить,
275 Тільки сіна пригортає,
Цілує та плаче.
А вонó як янгелятко,
Нічо́го не знає,
Маленькими ручи́цями
280 Па́зухи шукає.
- Сіло сонце, з-за дібро́ви
Не́бо черво́нє;
Уте́рла ся, поверну́лась,
Пішла... тільки мріє.
- 285 В селі до́вго говори́ли
Де́чого бага́то,
Да не чу́ли вже тих рі́чей¹⁾
Ні ба́тько, ні ма́ти...
- 290 Оттаке́-то на сі́м світі
Роблять лю́дям лю́ди!
Того́ вья́жуть, того́ рі́жуть,
Той сам себе́ губи́ть...
А за-ві́що? Свя́тій знає!
Сві́т, ба́ч ся, ширóкий,
295 Та нема́ де прихилі́тись
В сві́ті одинóким.
То́му²⁾ до́ля запрода́ла
Од кра́ю до кра́ю,
А другóму оста́вила
300 Те, де захова́ють.
Де-ж ті лю́ди, де-ж ті до́брі,
Що се́рце збіра́лось
З німи́ жити́, їх люби́ти?
Пропáли, пропáли!

¹⁾ В вид. 1860: рі́чей. ²⁾ Вид. 1860: То́му.

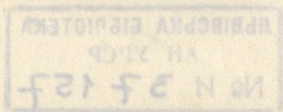
- Єсть на світі дóля,
А хто її знає?
320 Єсть на світі во́ля,
А хто її має?
Єсть лю́ди на світі, —
Сріблом-злото́м сяють,
Зда́ють ся, пану́ють,
325 А до́лі не зна́ють, —
Ні до́лі, ні во́лі!
З нудьго́ю та з го́рем,
Жура́н надіва́ють,
А пла́кати — со́ром.
330 Возьміть срі́бло-зото́
Та бу́дьте бога́ті,
А я возьму́ сльо́зи —
Ли́хо вилива́ти;
Зато́плю недо́лю
335 Дрі́бніми сльо́зами,
Зато́пчу нево́лю
Білими¹⁾ нога́ми!
Тоді я весе́лий,
Тоді я бога́тий,
340 Як бу́де серде́нько
По во́лі гуля́ти!

III.

- Крича́ть со́ви, спить дібро́ва,
345 Зіро́нькі сия́ють,
По-над шля́хом, щирі́цею,
Ховряшкі²⁾ гуля́ють.
Спочива́ють до́брі лю́ди,
Що ко́го втомі́ло:
350 Ко́го — ща́сте, ко́го — сльо́зи,
Все нічка покри́ла.
Всі́х покри́ла темні́сінька,
Як діточо́к ма́ти;

¹⁾ Вид 1860: Босими ²⁾ Вид. 1860: ховрашікі.

- Де-ж Катру́сю пригорну́ла ?
355 Чи в лісі, чи в хаті ?
Чи на полі́ під ко́пю
Сі́на забавля́є,
Чи в дібро́ві з-під ко́луди
Во́вка вигляда́є ?
360 Бода́й же вас, чо́рні брѳви,
Ні́кому не ма́ти,
Ко́ли за вас таке́ лі́хо
Тре́ба одбува́ти!
А що да́льше спіткв́асть ся ?
365 Б́уде лі́хо, б́уде !
Зо́стрінуть ся жо́вті пі́скі
І чу́жії лю́ди ;
Зо́стріне́ть ся зи́ма лю́та . . .
А то́й — чи зо́стрі́не,
370 Що́ пізна́є Кате́рину,
Привіта́є си́на ?
З ним забу́ла-б чо́рнобрі́ва
Шля́хи, пі́скі, го́ре :
Він як ма́ти привіта́є,
375 Як бра́т заговори́ть . . .
Поб́ачимо, почу́ємо . . .
А по́ки — спочи́ну,
Та тим ча́сом розпита́ю
380 Шля́х на Моско́вщину .
Дале́кий шля́х, панибра́ти !
Зна́ю його́, зна́ю !
Аж на се́рці похолóне,
Як його́ згада́ю .
385 Попомі́ряв і я коли́сь —
Щоб його́ не мі́рять ! . . .
Розказа́в би про те лі́хо,
Та чи то-ж пові́рять !
„Бре́ше,“ ска́жуть, „сякий-таки́й !
390 (Звичайно́, не в о́чі),
А так тілько́ псу́є мо́ву
Та люде́й морочи́ть.“

- Правда ва́ша, пра́вда, лю́ди!
Та й на́-що те зна́ти,
395 Що сльоза́ми пе́ред ва́ми
Бу́ду виливáти?
На́-що вонó? У вся́кого
І свогó чимáло...
Цур же йому́!... А тим ча́сом
400 Кéте лиш кресáло
Та тютю́ну, щоб, зна́єте,
До́ма не жури́лись:
А то ли́хо розка́зувать,
Щоб бри́дке присни́лось!
405 Неха́й йогó лихий ві́зьме!
Лу́ччеж помі́ркую,
Де-то мо́я Катери́на
З Іва́сем мандру́е.

- За Ки́йвом, та за Дні́прóm,
410 По-під те́мним га́єм
Іду́ть шля́хом чума́ченьки,
„Пугáча“ співа́ють,
Іде́ шля́хом молоді́ця, —
Му́сить бу́ти з про́щі.
415 Чогó-ж смутна́, невесе́ла,
Запла́кані о́чі?
У ла́таній свити́ночці,¹⁾
На плéчах торби́на,
В руці́ ціпо́к, а на дру́гій
420 Засну́ла дити́на.
Зостри́ла ся з чумака́ми,
Закри́ла дити́ну,
Пита́єть ся: „Лю́ди до́брі!
Де шля́х в Моско́вщину?“
425 „В Моско́вщину? от-цей са́мий.
Дале́ко, небо́го?“
„В са́му Москву́. Хри́ста́ ра́ди
Да́йте на до́рогу!“

¹⁾ В перводр. через помилку: свитотци.

Берé шагá, аж трúсить ся:
430 Тяжко йогó брáти!...
Та й на віщó?... А дитина?
Вона-ж йогó мáти!
Заплакала, пішла шляхом,
В Броваря́х спочíла,
435 Та сíнові за гíркóго
Медяник купíла.
Дóвго-дóвго сердéшня
Все йшла та питáла;
Було й такé, щó під тíном
440 З сíном почувáла...

Бач, нá-щó здали́ ся кáрі очиня́та:!)
Щоб під чужíм тíном сльóзи вилівáть!
Отó-ж-то дивíть ся та кáйтесь, дівчáта,
Щоб не довелó ся Москаля́ шукáть!
445 Щоб не довелó ся, як Кáтря шукáє...
Тодí не питáйте, зá-щó лóди лáють?
Зá-щó не пуска́ють в хáту почувáть?
Не питáйте, чорнобрíві,
Бо лóди не знáють;
450 Когó Бог карá на світі,
То й вони́ кара́ють...
Лóди гнóть ся, як ті лóзи,
Кудí вітер віє.
Сиротíні сóнце світить
455 (Світить та не гріє) —
Лóди-б сóнце заступíли,
Як-би мáли сíлу,
Щоб сиротí не світіло,
Сльóзи не суші́ло.
460 А за-віщó, Бóже мíлий!
Зá-щó світом нóдить?
Що зробíла вона́ лóдям,
Чогó хотя́ть лóди?
Щоб плакала!... Сёрце моє,

1) Вид. 1860: оченя́та.

- 465 Не плач, Катеріно!
Не показуй людям сльози,
Терпі до загіну!
А щоб лічко не марніло
З чорними бровами,
470 До схід сонця в темнім лісі
Умій ся сльозами!
Умієш ся — не побачуть,¹⁾
То й не засміють ся;
А сёрденько одпочіне,
475 Піки сльози ллють ся,
· · · · ·²⁾

Отакé то ліхо, бачите, дівчата!
Жартуючи кинув Катру́сю сво́ю...³⁾
Недо́ля не бачить, з ким їй жартувати,
480 А лю́ди хоч бачять, та лю́дям не жаль.
„Нехай“, ка́жуть, „гіне ледáча дитина,
Ко́ли не зуміла себе шанувати!“
Шану́йте ся ж, любі, в недо́бру годіну
Щоб не довелó ся Моска́ля шукати!⁴⁾

- 485 Деж Катру́ся блудить?
По-під тинню ночувала,
Раненько вставала,
Поспішала в Московщину, —
Аж гульк — зіма впала.
490 Свіще по́лем завірюха,
Іде Катері́на
У личака́х — ліхо тяжке! —
І в одній свитині.
Іде Ка́тря, шкандибáє;
495 Дівить ся — щось мріє...
Либóнь іду́ть Моска́лики...

1) В вид. 1860: побачять. 2) В перводр. тут три, в вид. 1860 вісім рядків точок. 3) Оцеї два рядки надруковані лише в вид. 1844 р. 4) Осих 8 рядків з обома попередніми із друкованої самим Шевченком 1860 р. карточки для наклеєня на покаліченого цензурою »Кобзаря» опублікував уперве д. Хв. Каміньський (Кіевская Старина 1885, март, стор. 520).

- Ліхо!... сэрце мліе...
Полетіла, зостріла ся,
Пита: „Чи немає
500 Мого Івана чорнявого?“
А ті: „Ми не знаєм.“
І, звичайно, як Москалі
Сміють ся, жартують:
„Ай да баба! ай да наші!
505 Каво не надують!“
Подивилась Катеріна:
„І ви, ба́чу, лю́ди!
Не плач, сину, моє ліхо!
Що буде, то й буде!
510 Піду да́льше, — більш ходіла...
А може й зостріну;
Оддам тебе, мій голу́бе,
А сама — загіну!“
- Реве, стогне хуртовина,
515 Котить, верне по́лем;
Стоить Ка́тря се́ред поля,
Дала сльозам волю.
Утомилась завірюха,
Де-де позіхає;
520 Ще-б плакала Катеріна,
Та сліз більш не має.
Подивилась на дитину:
Уміте сльозо́ю
Черво́нє, як квіточка
525 В-ра́нці під росо́ю.
Усміхну́лась Катеріна,
Тя́жко усміхну́лась, —
Коло́ сэрця як га́дина
Чорна поверну́лась.
530 Круго́м мо́вчки подивилась;
Ба́чить — ліс чорніє,
А під лісом, край до́роги,
Либо́нь ку́ринь мріє.
„Ходім, сину! смеркаєть ся;

- 535 Коли пúстятъ в хату ;
А не пúстятъ, то й на двóрі
Бúдем почувáти.
Під хáтою заночúем,
Сíну мій Івáне!
540 Де-ж ти бúдеш почувáти,
Як менé не стáне ?
З собáками, мій сíночку,
Кохáй ся на двóрі!
Собáки злі, покусáють,
545 Та не заговóрять,
Не розкáжуть сміючі ся . . .
З пса́ми їсти й пíti . . .
Бідна моя голóвонько,
Що мені робíти ?“
550 Сиротá собáка маєть свою дóлю,¹⁾
Має дóбре слóво в світі сиротá ;
могó бьють і ла́ють, заку́ють в невóлю,
Та ніхтó про ма́тiр на сміх не спитá.
А Йвáся спитáють, зарáння спитáють,
555 Не дадúть до мóви дитині дожити.
На когó собáки на úлиці ла́ють ?
Хто гóлий, голóдний під тiном сидить ?
Хто лóбуря вóдить ? Чорня́ві байстрята.
Одна́ йогó дóля — чóрні бровеня́та,
560 Та й тих лóди зáздрі не да́ють носíть.

IV.

Попід горбóю я́ром-дóлом
Мов ті дiдi високочóлі,
Дубi з гетьмáнщини сто́ять ;

¹⁾ Огсей рядок маєть ся лише в вид. 1844; в вид. 1840 зазначено один рядок, а в вид. 1860 шість рядків точками. Отсі рядки з друкованого Шевченком у 1860 р. листка для наклеєня в «Кобзарі» опублікував д. Хв. Камінський в «Кіевскої Старинѣ» 1855, марг. стор. 520—521. Хоча вони тоді були передруковані в львівській «Зорі», то Ом. Огоновський не взяв їх до свого виданя. У вид. Ром. вони є.

- У яру грéбля, вéрби в ряд.
565 Ставо́к під кри́гою в невóлі.
І ополóнка — во́ду бра́ть.
Мов покоті́ло черво́нє
Кри́зь хма́ру со́нце, заняло́сь,
Наду́в ся ві́тер, — як пові́є,
570 Нема́ нічо́го, скри́зь білі́є,
Та тільки лі́сом загуло́.
Ревé, сві́ще завірю́ха,
По́ лісу́ заві́ло;
Як те мо́ре, бі́ле по́ле
575 Сні́гом покоті́лось.
Війшов з ха́ти карбівни́чий,
Щоб лі́с огляді́ти,
Та де тобі́! таке́ лі́хо,
Що не ві́дно й сві́та.
580 „Еге́, ба́чу, яка́ фúга!
Щур же йому́ з лі́сом!
Пі́ті в ха́ту... Що там таке́?
Ох їх до-сто-бі́са!
Недо́бра їх розно́сила,
585 Мов спра́вді за дї́лом.
Ничі́поре! диві́сь лишéнь,
Які побі́ліли!“¹⁾
„Що? Москалі́?... Де Москалі́?“
„Що ти? схаме́ні ся!“
590 „Де Москалі́, лебе́дики?“
„Та он, подиві́ ся!“
Полеті́ла Катери́на
І не одя́гла́ ся.
„Мабу́ть до́бре Моско́вщи́на
595 В тя́мку їй дала́ ся!
Бо у-но́чі тільки́ й зна́є,
Що Моска́ля́ клі́че.“
Че́рез пенькі́, заме́тами
Леті́ть, ле́две ді́ше.
600 Бо́са ста́ла се́ред шля́ху,

1) Так у вид. 1844; в вид. 1860: побілілі.

- Втёрлась рукавами,
А Москалі їй на-зустріч,
Як один, верхами.
„Лихо моє! доле моя!“
605 До їх... коли гляне, —
Попереду старший їде.
„Любий мій Іване!
Серце моє кохане!
Де ти так барів ся?“
610 Та до його... за стремéна...
А він подивів ся,
Та шпóрами коня в бóки.
„Чого-ж утікáєш?
Хибá забув Катерину,
Хибá не пізнáєш?“
615 Подиви ся, мій гóлубе,
Подивись на мене:
Я Катруся твоя люба!
На-що рвеш стремéна?“
А він коня поганяє,
620 Нїби-то й не бáчить.
„Постривáй же, мій гóлубе,
Дивись! я не плачу.
Ти не пізнав мене, Іване?
Серце, подиви ся!
625 Єй же Бóгу, я Катруся!“
„Дура, атвязі ся!
Вазьміте прочь безумную!“
„Бóже мій! Івасю!¹⁾
І ти мене покидавш!
630 А ти-ж присягáв ся!“
„Вазьміте прочь! Что-жь ви сталі?“
„Когó? мене взяти?
Зá-що-ж? скажи, мій гóлубе!
Кому хоч оддати
635 Свою Кáтрю, що до тебе
В садóчок ходила,
Свою Кáтрю, що для тебе

¹⁾ В вид. 1860: Іване.

Сіна породила?
Мій батечку, мій братіку,
640 Хоч ти не цурай ся!
Наймичкою тобі стану...
З другою кохай ся,
З цілим світом!... Я забуду,
Що колись кохалась,
645 Що од тебе сіна мала,
Покриткою¹⁾ стала...
Покриткою... якій сором!
І за-що я гину?
Покінь мене, забудь мене,
650 Та не кйдай сіна!
Не покинеш?... Серце моє!
Не втікай од мене!...
Я вінесу тобі сіна.“
Кінула стреміна
655 Та в хатину.

Вертаєть ся,
Несе йому сіна;
Несповіта, заплакана
Сердешна дитина.
„Ось-де вонó, подиві ся!
660 Де-ж ти? заховав ся?
Утік!... нема!... Сіна, сіна
Батько одцурав ся!
Боже ти мій!... Дитя моє!
Де дінусь з тобою?
665 Москалики! голубчики!
Возьміть за собою;
Не цурайтесь, лебедики!
Вонó сиротина;
Возьміть його та оддайте
670 Старшому за сіна!
Возьміть його!... бо покину,
Як батько покинув, —

¹⁾ В вид. 1860 : Покриткою.

- Бодай його не кидала
Лихая година!
675 Гріхом тебе на світ божий
Мати породила, —
Виростаї же на сміх людям!“ —
На шлях положила:
„Оставай ся шукать батька,
680 А я вже шукала.“
Та в ліс з шляху, як нависна...
А дитя осталося.
Плаче бідне... А Москалям
Байдуже, — минули.
685 Вони й добре; та на ліхо
Лісничі почули.

- Біга Катря бося лісом,
Біга та голосить;
То проклина свого Івана,
690 То плаче, то просьить.
Вибігає на возлісся;
Кругом подивилась,
Та в яр... біжить, — серед ставу
Мовчки опинилась.
695 „Прийми, Боже, мою душу!
А ти — моє тіло!“
Шубовств в воду!... По-під льодом
Геть загуркотіло.

- Чорнобрива Катеріна
700 Найшла, що шукала.
Дунув вітер по-над ставом,
І сліду не стало.

- То не вітер, то не буйний,
Що дуба ламає:
705 То не ліхо, то не тяжке,
Що мати вмирає;
Не сироти малі діти,
Що неньку сховали:

- Їм зосталась добра слава,
710 Могіла зосталась.
Засміють ся злії люди
Малій сиротині, —
Вилле слёзи на могілу,
Сердёнко спочіне.
715 А тому, тому на світі,
Що йому зосталось,
Кого батько і не бачив,
Маї одцуралась?
Що зосталось байстрюкові?)
720 Хто з ним заговорить?
Ні родіни, ні хатини, —
Шляхі, піскі, горе...
Панське личко, чорні брови —
На-що? Щоб пізнали!
725 Змалювала, не сховала...
Бодай полиняли!

V.

- Ішов кобзарь до Кієва
Та сїв спочивати;
Торбинками²⁾ обвішаний
730 Його повожатий.
Малé дитя коло його
На сонці куняє,
А тим часом старій кобзарь
„Ісуса“ співає.
735 Хто йде, їде — не минає;
Хто — бублик, хто — грощі,
Хто старому, а дівчата
Шажок міхоніші.
Задівлять ся чорнобріві:³⁾
740 „І бо́се, і го́ле!“

¹⁾ В перводр. і в вид. 1844 се слово виточкуване. ²⁾ В вид. 1860: Торбінками. ³⁾ Вид. 1860: чорнобріві.

Дала,“ кажуть, „бровинята,
Та не дала долі!“

- Їде шляхом до Кієва
Берлін шестернею,
745 А в берліні господиня
З паном і сімєю. ¹⁾
Опинів ся проти старців, —
Курява лягав.
Побіг Івась, бо з віконця
750 Рукію махав.
Дає грóші Івасеві,
Дивується пані,
А пан глянув... одвернув ся...
Пізнав препоганий,
755 Пізнав тії карі очі,
Чорні бровенята..
Пізнав батько свого сина,
Та не хоче взяти.
Пита пані, як зовється?
760 „Івась.“ — „Какóй мілий!“
Берлін рúшив, а Івася
Курява покрила..
Полічили, що достали,
Встали сіромахи,
765 Помолілись на схід сонця,
Пішли по-над шляхом.

Друк. уперве: Кобзарь 1840, стор. 21—67.

1) Вид. 1860: семъєю. 2) Вид. 1860: милый.

III. ПЕРЕБЕНДЯ.

(Е. П. Гребінці.)

- Перебѣндя старійї, сліпийї, —
Хто його не знаѣ?
Він усюди вѣштаєть ся
Та на кобзї граѣ.
5 А хто граѣ, того знають
І дякують люди:
Він їм тугу розганяє,
Хоть сам світом нудить.
По під тинью сіромаха
10 І днѣє й ночує, —
Нема йому в світі хати;
Недѣля жартує
Над старою головою,
А йому байдуже!
15 Сяде) собі, заспѣває:
„Ой не шумі, луже!“
Заспѣває, та й згадає,
Що він сиротина,
Пожурить ся, посумує
20 Сидячі під тином.

От-такій-то Перебѣндя
Старій та химерний!
Заспѣває про „Чалого“,
На „Горлицю“ зверне;
25 З дівчатами на вигоні
„Гриця“ та „Веснянку“,
А у шинку з парубками
„Сѣрбина“, „Шинкарку“;

1) Вид. Кожанч Сідя.

З жонатими на бенкеті
30 (Де свекруха злая)
Про топлю, лиху долю,
А потім „У гаю“;
На базарі про „Лазаря“,
Абó, щоб те знали,
35 Тяжко-важко заспівав,
Як Січ руйнували.
От-такий-то Перебєндя
Старий та химерний!
Заспівав, засмієть ся,
40 А на сльóзи зверне.

Вітер вів-повівав,
На полю гуляв,
На могилі кобзарь сидить
Та на кобзї грає.
45 Кругóm його степ, як море
Ширóке синіє;
За могилою могила,
А там — тільки мріє.
Сивий ус, стару чуприну
50 Вітер розвівав;
Та приляже, та послуха,
Як кобзарь співав,
Як серце смієть ся, сліпі очі плачуть...
Послуха, повів...

55 Старий заховавсь
В степу на могилі, щоб ніхтó не бачив,
Щоб вітер по полю слова розмахав,
Щоб люди не чули: бо то бóже слово,
То серце по волі з Бóгом розмовля,
60 То серце щєбече Господнюю славу,
А думка край світа на хмарі гуля.
Орлом сизокрилим літає, ширяє,
Аж небо блакитне ширóкими бьє!
Спочине на сонці, його запитав:
65 Де воно ночує? як воно встає?

- Послухає моря, що вонó говóрить?
Спитá чóрну гóру: Чогó ти нїмá?
І знову на нéбо, бо на землї гóре,
Бо на їй, ширóкїй, кутóчка нема
70 Тому, хто все знає, тому, хто все чує:
Що мóре говóрить, де сóнце почує,
Йогó на сїм свїтї нїхтó не прийма.
Одїн він між нїми, як сóнце висóке,
Йогó знають лóди, бо нóсить земл́я.
75 А як-би почули, що він одинóкий
Спївá на могїлї, з мóрем розмовл́я, —
На бóжеє слóво вонї-б насмїялись,
Дурнїм би назв́али, од себе-б прогн́али:
„Нехай по-над мóрем“, сказáли-б, „гул́я!“

80 Дóбре єсї, мїй кобз́арю,
Дóбре, бат́ьку, рóбиш,
Що спїв́ати-розмовл́яти
На могїлу хóдиш!
Ходї собі, мїй гóлубе,

85 Пóки не заснуло
Твоє сéрце та виспївуї,
Щоб лóди не чули!
А щоб тебе не цурáлись,
Потурáй їм, брáте!

90 Скачи, вр́аже, як пан кáже,
На те він богáтий.

От-такїй-то Перебéндя

Старїй та химéрний!

Заспїв́ає весїльної,

95 А на журб́у звéрне.

Друк у-перве: Кобзарь 1840, ст. 13—20.

IV. ІВАН ПІДКОВА.

(В. І. Штернбергу.)

I.

- Булó колісь в Україні
Ревіли гармати;
Булó колісь Запорóжці
Вміли панувати!
5 Панували, добували
І славу і волю, —
Минуло ся, остали ся
Могили по полю!)
Високіі ті могили,
10 Де лягло спочіти
Козацькеє біле тіло
В китаїку повіте.
Високіі ті могили
15 Чорніють, як гóри,
Та про волю нішком в полі
З вітрами говорять.
Свідок слави, дідівщини
З вітром розмовляє,
20 А внук косу несе в росу,
За ними співає.

Булó колісь, в Україні
Ліхо танцювало,
Журба в шинку мед-горілку

¹⁾ В вид. 1860: на полі.

25 Поставцём кружала.
Булó колісь дóбре жити¹⁾
На тій Україні....
А згадаймо! мóже сёрце
Хоч трóшки²⁾ спочине.

II.

30 Чóрна хма́ра з-за Лима́ну
Не́бо, со́нце кри́є;
Си́нє мо́ре звирю́кою
То стóгне, то ви́є,
Дні́пра́ ги́рло зато́пило.
35 „А ну́те, хло́пья́та,
На байдакі! Мо́ре гра́є,
Ходи́м погуля́ти!“
Ви́сипали Запо́рощці,
Лима́н чо́вни³⁾ вкри́ли.
„Гра́й же, мо́ре!“ заспи́вали,
40 За́пнили́сь хви́лі.
Кру́гом хви́лі, як ті го́ри:
Ни́ землі́, ни́ не́ба.
Сёрце млі́є, а козака́м
Того́ тілько́ й тре́ба.
45 Пливу́ть собі́ та спи́вають;
Рибáлка літа́є,
А по́переду́ отáман
Веде́, куди́ зна́є.
Похóжає вздо́вж байда́ка,
50 Га́сне лю́лька в ро́ті:
Погляда́є сюди́-туди́,
Де-то бу́ть робо́ті?
Закру́тивши чо́рні у́си,
За у́хо чу́прину́,
55 Підня́в ша́пку, — чо́вни ста́ли.
„Неха́й во́рог ги́не!
Не в Си́нопу, отáмани,

¹⁾ Чиг. Коб. Добре колісь було. ²⁾ В вид. 1860: трохи.
³⁾ В вид. 1860: човні.

Панове-молодці,
А у Царьград, до султана
60 Поїдемо в гості!“
„Добре, батьку отамане!“
Кругом заревіло.
„Спасібі вам!“
Надів шапку.

Знову закипіло
65 Сине море вздóвж байдака,
Знову похожав
Пан отаман та на хвілю
Мовчки поглядав.

Друк. уперве: Кобзарь 1840, стор. 97—103.

V. НА НЕЗАБУДЬ В. І. ШТЕРНБЕРГУ.¹⁾

Поїдеш далéко,
Побачиш багáто;
Задíвиш ся, зажу́риш ся —
Згадай мене, бра́те!“

Весною 1840 р.

¹⁾ Отсей віршик був написаний Шевченком на екземплярі «Кобзаря» з 1840 р., подарованим ним його другови, маляреви Штернбергови, який умер 1845 р. Опублікований «з паперів Левченка» в «Кіевскої Старині» 1902 р. книжка за лютий, відділ Документів, ст. 73.

VI.¹⁾

- Вітре буйний, вітре буйний,
 Ти з морем говориш:
 Збуді його, заграй ти з ним,
 Спитай сіне море.
- 5 Вонó знає, де мій милий,
 Бо його носило;
 Вонó скаже, сіне море,
 Де його поділо.
 Коли милого втопіло,
- 10 Розбий сіне море!
 Підуть шукать миленького,
 Втоплю своє горе,
 Втоплю свою недобленьку...
-²⁾
- 15 Найдуть його, пригорнуть ся,
 На серці зомлю.
 Тоді, хвіле, неси з милим,
 Куді вітер віє!
- 20 Коли-ж милий на тім боці,
 Буйнесенький знаєш,
 Де він ходить? що він робить?
 Ти з ним розмовляєш.
 Коли плаче, то й я плачу;
- 25 Коли ні, співаю;
 Коли-ж згівнув чорнобривий,
 То й я погибаю.

¹⁾ В вид. 1860 дод. титулом Думка (ст. 26). ²⁾ Так у вид. 1840, 1844, 1860.

- Тогдї несі мою дўшу
Тудї, де мій мїлий,
30 Червбною калиною
Постав на могїлї!
Бўде лєгше в чужїм полї
Сїротї лежати,
Бўде над ним йогó мїла
35 Квїткою стояти.
І квїткою й калиною
Цвїстї над ним бўду,
Щоб не пекло чужє сонце,
Не топтали лўди.
40 А в вєчерї посумўю,
А в ранцї поплачу;
Зїйде сонце — утрў сльбзи,
Нїхтó й не побачить.
Вїтре буйний, вїтре буйний,
45 Ти з мóрем говорїш:
Збудї йогó, заграї ти з ним,
Спитаї сїне мóре!

Друк. уперве: Ластóвка Е. Гребенки С. Пб. 1841, ст. 23—25.

VII. НА ВІЧНУ ПАМ'ЯТЬ КОТЛЯРЕВСЬКОМУ.¹⁾

Сонце грів, вітер віє
 З поля на долину;
 Над водою гне з вербою
 Червону калину.
 5 На калині одиноче
 Гніздечко гойдає.
 А де-ж дів ся соловейко?
 Не питаї, не знає!
 Згадаї лихо, то й байдуже:
 10 Минулось, пропало;
 Згадаї добре, серце вьяне,
 Чому не осталося?
 Ото-ж гляну та й згадаю:
 Було, як смеркає,
 15 Защебече на калині,
 Ніхто не минає.
 Чи багатий, когó доля
 Як маї дитину
 Убирає, доглядає,
 20 Не мине калину;
 Чи сирота, що до-світа
 Мусить уставати,
 Опинить ся, послухає, —
 Мов батько та маї
 25 Розпитують, розмовляють!
 Серце бьєть ся любо,
 І світ божий як великдень,
 А люди як люди!²⁾

¹⁾ В вид. 1860 пропушено. ²⁾ В перводр. оба рази: люде.

- Чи дівчина, що мілого
30 Що-дeнь виглядає,
Вьяне, сохне сиротю,
Де дїтись не знає, —
Підe на шлях подивить ся,
Поплакати в лози;
35 Защeбече соловейко,
Сохнуть дрібні сльози;
Послухає, усміхнeть ся,
Підe тeмним гаєм...
Нїби з мїлим розмовляла...
40 А він знай співає,
Та дрібно, та рівно, як Бoга благає,
Пoки вийде злoдій на шлях погулять
З ножeм у халяві, — підe лунá гаєм,
45 Запeклюю дyшу злoдїя не спїнить,
Тїльки стратить гoлос, добру не навчить...
Нехайї він лютує, пoки сам загіне,
Пoки безголoвья вoрон прокричить.

- Засне долина, на калині
50 І соловейко задріма.
Повіє вітер по долині,
Пішла дїбровою луна;
Луна гуляє — бoжа мoва...
Встануть сердeги працюватъ,
55 Підуть корoви на дїброви,
Вийдуть дївчата вoду братъ,
Вигляне сонце. Рай тай гoдї!
Вербá смієть ся, — свято скрізь!
Злoдій заплаче, дарма, що злoдій.
60 Так бyло перш, тепeр дивись:
Сонце гріє, вітер вїє
З поля на долину;
Над водою гне з вербoю
Червону калину;
65 На калині одинoке
Гнїздeчко гoйдає.

А де дів ся содовейко?
Не питаї, не знає!

Недавно, недавно у нас в Україні
70 Старій Котлярівський от-так щебетав;
Замовк неборака, сиротами кіннув
І гори і море, де перше витав,

Де ватагу проїдїсвіта
Водїв за собою.

75 Все осталося, все сумує,
Як руїни Трої;
Все сумує, тільки слава
Сонцем засіяла;

Не вмере кобзарь, бо на віки
80 його привітала.

Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люди,
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть!

85 Праведная душе! приймиж мою мову,
Немудру та щїру, прийми, привітай!
Не кинь сиротю, як кіннув дїброви.
Прилини до мене хоч на одно слово,
Та про Україну минї заспівай!

90 Нехай усміхнеть ся душа на чужинї,
Хоч раз усміхнеть ся дивлючись, як ти
Всю славу козацьку за словом єдиним
Перенїс в убогу хату сиротї.
Прилинь, сїзій орле! бо я одинїкий,

95 Сирота на свїтї в чужому краю;
Дивлю ся на море широкє, глибокє,
Поплив би на той бїк, — човна не дають!
Згадаю Енея, згадаю родїну,
Згадаю — заплачу, як тая дитїна;

100 А хвилї на той бїк їдуть та ревуть.
А може я й темний, нічого не бачу,
Можє моя доля на тїм боцї плаче,
Бо сїроту всюди люди осміють?

Нехай би сміялись, та там море грає,
105 Там місяць, там сонце яснійше сія,
І з вітром могла в степу розмовляє,
Там не одинокий з нею був би я.
Праведная душе, прийми мою мову,
Немудру та щіру, прийми, привітай!
110 Не кинь сиротою, як кинув діроби,
Прилини до мене хоч на одне слово,
Та про Україну мені заспівай!

Друк. у перве: Ластівка Гребенки 1841, ст. 306—312.

VIII. Т О П О Л Я.

(П. С. Петровський.)

По діброві вітер віє,
Гуляє по полю,
Край дорóги гне тополю
До са́мого до́лу.

5 Стан висóкий, лист ширóкий —
На-що¹⁾ зеленіє?

Кругóm по́ле як те мо́ре
Ширóке синіє.

Чума́к іде, поді́вить ся,²⁾

10 Та й го́лову схи́лить ;
Чаба́н в-ра́нці з сопі́лкою
Ся́де на могі́лі,
Поді́вить ся, се́рце ніє:
Кругóm ні били́ни!

15 О́дна-о́дна, як сі́рота
На чужі́ні гі́не!

Хто-ж ві́ховав тонку́, гнучку́
В степу́ погіба́ти?

10 Пострива́йте, все розкажу́, —
20 Слу́хайте-ж, дівча́та!

Полюбі́ла чернобрі́ва³⁾

Козака́ дівчи́на,

Полюбі́ла — не спині́ла:

Пішо́в, та й загі́нув.

¹⁾ Попр. Шевч. Ма́рне. ²⁾ В вид. Семи́ренка: подиві́тця-

³⁾ В перводр. чернобры́ва, в вид. Сем. чернобрі́ва

25 Як-би знала, що покине,
Булó-б¹⁾ не любила;
Як-би знала, що загине,
Булó-б не пусти́ла;
Як-би знала, не ходи́ла-б.
30 Пізно за водо́ю,
Не сто́яла-б до півно́чи
З ми́лим під вербо́ю...
Як-би знала!...

І то ли́хо

Попéреду зна́ти,
35 Що нам в сві́ті зо́стринеть ся...
Не зна́йте, дівча́та!
Не пита́йте сво́ю до́лю!...
Само́ се́рце зна́є,
Кого́ люби́ть. Неха́й вя́не,
40 По́ки закопа́ють!
Бо не до́вго, чернобрі́ві.
Ка́рі оченя́та,
Бі́ле лі́чко черво́нє,
Не до́вго, дівча́та!
45 До полудня, та й завья́не,
Бро́ви поли́няють...
Кохай́те ся-ж, люби́те ся,
Як се́рденько зна́є.

Защебе́че солове́йко.

50 В лу́зі на кали́ні,
Заспи́ває коза́ченько.
Хо́дя по до́лині.
Виспи́ває, по́ки ви́йде
Чорнобрі́ва з ха́ти,
55 А він її за́питає:
„Чи не би́ла ма́ти?“
Ста́нуть собі, оби́муть ся,
Спи́ва солове́йко;

¹⁾ Тут і ряд. 27 у перводр. булоб, у вид. Сем. булаб.

- Послухають, розійдуть ся, —
60 Оббе раденькі.
Ніхто тогó не побáчить,
Ніхто не спитає:
„Де ти була? що робила?“
Самá собі знає...
- 65 Люби́ла ся, кохáла ся,
А серде́нько мліло:
Вонó чу́ло¹⁾ недóленьку,
А сказа́ть²⁾ не вмíло.
Не сказа́ло, — оста́ла ся,
- 70 Де́нь і ніч ворку́є,
Як голу́бка без голу́ба,
А ніхто³⁾ не чу́є.
Не щече́ солове́йко
В лу́зі над водо́ю,
75 Не співа́є чернобрíва
Сто́я під вербо́ю.
Не співа́є, як сі́рота⁴⁾
Білим сві́том ну́дить.
Без мило́го ба́тько, ма́ти,
80 Як чужі́ї лю́ди;
Без мило́го со́нце сві́тить,
Як во́рог сме́єть ся,
Без мило́го скрі́зь моги́ла,
А се́рденко́ бье́ть ся!
- 85 Ми́ну́в і рік, ми́ну́в дру́гий,
Козака́ нема́є;
Сóхне вона́, як кві́точка,
Ніхто́ не пита́є.
„Чо́го вья́неш, моя́ до́ню?“
90 Ма́ти⁵⁾ не спита́ла,
За старо́го,⁶⁾ багáтого
Ніщечком⁷⁾ една́ла.

¹⁾ Попр. Шевченка: Чуло серце. ²⁾ Попр Шевч Сказати.
³⁾ В перводр. никто. ⁴⁾ Попр Шевч. Сиротою. ⁵⁾ Попр. Шевч.
Стара ⁶⁾ Попр. Шевч. За сивого. ⁷⁾ Попр. Шевч. Тихенько

- „Іді, доню!“ каже ма́ти, —
„Не вік дівувати.
95 Він багати́й, одино́кий,
Будеш панувати!“
„Не хочу¹⁾ я панувати,
Не піду я, ма́мо!
Рушника́ми, що придба́ла,
100 Спусти́ мене́ в яму!
Нехай по́пі заспівáють,
А дру́жкі поплачу́ть!²⁾
Легше́ ми́ні³⁾ в труні лежа́ть,
Як⁴⁾ його́ побачи́ть.“
- 105 Не слухала́ старá ма́ти,
Робила́, що зна́ла;
Все ба́чила⁵⁾ чорнобрі́ва,
Сохла́ і мовча́ла.
Пішла́ в-ночі́ до воро́жки,
110 Щоб поворо́жити,
Чи до́вго їй на сі́м світі́⁶⁾
Без ми́лого⁷⁾ жи́ти?
„Бабу́сенько, голу́бонько,
Серце́ моє́, не́нько!
115 Скажи́ ми́ні щі́ру пра́вду,
Де ми́лий-серде́нько?
Чи жив? здо́ров? чи він лю́бить?
Чи забу́в-поки́нув?
Скажи́-ж ми́ні, де мій ми́лий?
120 Кра́й світа́ полі́ну!
Бабу́сенько, голу́бонько!
Скажи́, коли́⁸⁾ зна́еш
Бо ви́дає⁹⁾ мене́ ма́ти
За старо́го за́між.

1) В вид. Сем. не хочу. 2) Попр. Шевч. Заплачуть. 3) Попр. Шевч. Легше, мамо. 4) Вид. Сем. Ніж, Кожанч. Аніж його бачить. 5) Попр. Шевч. Дивила ся. 6) Попр. Шевч. одинокий. 7) Попр. Шевч. На сім світі. 8) Попр. Шевч. бо ти. 9) Попр. Шевч. Хочє дати.

- 125 Любіть його, моя сіза,
Серце не навчити!
Пішла-б же я утопілась,
Жаль душу згубити!
Коли не жив чорнобрівий,
130 Зробі, моя пташко,
Щоб до-дому не вернулась...
Тяжко мині, тяжко!
Там старій жде з старостами...
Скажі-ж мою долю!“
- 135 „Добре, доню! Спочинь трішки!...
Скажү твою долю...¹⁾
Самá колись дівувала,
Тее ліхо знаю;
Минуло ся, навчила ся,
140 Людям помагаю.
Твою долю, моя доню,
Позаторік знала,
Позаторік і зільлячка
Для того придбала.“
- 145 Пішла старá, мов каламарь
Достала з полиці.
„Ось на тобі сього дива!
Піді до криниці,
Поки півні не співали,
150 Умій ся водою!
Випий трішки сього зільля, —
Все ліхо загобть.
Випеш, біжі яко мого,
Що-б там ні кричало,
155 Не оглянь ся, поки станеш
Аж там, де прощалась.
Одпочинеш, а як стане
Місяць серед неба,
Випий ще раз! Не приїде, —
160 В-третє¹⁾ випить треба!

¹⁾ В вид. Сем. Чині ж мою волю. ²⁾ В перводр. Въ третѣ.

- За перший раз, як за той рік
Будеш ти такою;
А за другий серед степу
Тупне кінь ногою.
165 Коли живій козаченько,
То зараз прибуде,
А за третій, моя доню,
Не питай, що буде!
Та ще, чуєш, не хресті ся,¹⁾
170 Бо все піде в воду.
Тепер же йді, придиві ся
На торішню врбоду!“

- Взяла зільля, поклонилась:
„Спасібі, бабусю!“
175 Війшла з хати: „Чи йти, чи ні?
Ні, вже не верну ся!“
Пішла,²⁾ вмилась, напилась,
Мов не своя³⁾ стала;
В-друге, в-третє, та мов сонна
180 В степу заспівала :⁴⁾

- „Плавай, плавай, лебедонько,
По синьому морю!
Рості, рості, топбленько,
Все в-гбру та в-гбру!
185 Рості тонка та висока
До самої хмари,

¹⁾ В вид. Сем. хресті ся. ²⁾ Попр. Шевч. Прийшла. ³⁾ Чиг. Коб. Побігла тай. ⁴⁾ Замість рядків 177—180 рукоп. поправка Шевченкова:

Прийшла, вмилась, напилась,
Тихо усміхнулась;
В друге, в третє напилась,
І не зоглянулась.
Полетіла мов на крилах,
Серед степу пала. —
Пала, стала, заплакала
І... і заспівала :

- Спитаїй Бóга, чи дїжду́ ся,¹⁾
Чи не дїжду́ па́ри?
Рости́, рости́, подиви́ ся
190 За си́нєє мо́ре:
По ти́м бо́ці мо́я до́ля,
По си́м бо́ці го́ре!
Там десь ми́лий чорнобрі́вий
По по́лю гуля́є,
195 А я пла́чу, лі́та тра́чу,
Його́ вигляда́ю.
Скажи́ йому́, мо́є се́рце,
Що сме́ють ся лю́ди;
Скажи́ йому́, що загі́ну,
200 Коли́ не прибу́де!
Мене́ ма́ти сама́ хо́че²⁾
В зе́млю заховати́...
А хто-ж її́ голо́воньку
Бу́де догляда́ти?
205 Хто догля́не, розпита́є,
На ста́рість помо́же?
Ма́мо мо́я! до́ле мо́я!...
Бо́же ми́лий, Бо́же!
Подиви́ ся, топо́ленько!
210 Як нема́, — запла́чеш
До схід со́нця рані́сінько,
Щоб ні́хто не ба́чив.
Рости́-ж, се́рце топо́ленько,
Все в-го́ру та в-го́ру!
215 Пла́вай, пла́вай, лебе́донько,
По си́ньому мо́рю!“

- Таку́ пі́сню³⁾ чорнобрі́ва
В степу́ заспіва́ла;⁴⁾
Зі́лля дїва наро́біло,⁵⁾
220 Топо́лею ста́ла.

¹⁾ Попр. Шевч. дїжду я. ²⁾ В вид. Сем. Сама́ хо́че мене́ ма́ти. ³⁾ Попр. Шевч. Оттак тая. ⁴⁾ Попр. Шевч. Плакала, співала.
⁵⁾ Попр. Шевч. І на диво серед поля.

Не вернула ся до до́му,
Не діждала па́ри;
Тонка́-тонка́¹⁾ та висо́ка
До са́мої хма́ри.

225 По дібро́ві вітер віє,
Гуля́є по по́лю,
Кра́й до́ро́ги гне топо́лю
До са́мого до́лу.

Друк. у перве: Кобзарь 1840, ст. 69—82.

¹⁾ Попр. Шевч гнучка.

ІХ. ТАРАСОВА НІЧ.

(П. І. Мартосу.)

- На розп'утті кобзарь сидить
Та на кобзі грає,
Кругом хлопці та дівчата
Як мак розцвітає.¹⁾
- 5 Грає кобзарь, виспіває,
Вимовляє словами,
Як Москалі, Орда, Ляхи
Білились з козаками,
Як збирала ся громада²⁾
- 10 В неділеньку в-ранці;
Як ховали козаченька³⁾
З зеленим байраці.
Грає кобзарь, приспіває,
Аж лихо смієть ся:⁴⁾
- 15 „Була колись Гетьманщина,
Та вже не вернеть ся;
Було колись панували,
Та більше не будем...
Тії слави козацької
- 20 По-вік не забудем!
Україно, Україно!
Серце моє,⁵⁾ ненько!

1) В вид. 1860: процвітає. 2) В вид. 1860: збирала ся громадонька; Жен. збирались козаченьки. 3) Жен. товариша. 4) Дальших 26 рядків у вид. 1840, 1844 і 1860 викропковано. 5) Праське і Жен. вид. Ненько моя

- Як згадаю тебе, краю
Заплаче серденько!¹⁾
- 25 Де поділось козачество,
Чорвоні жупани?
Де поділась доля-воля,
Бунчуки, гетьмани?
Де поділось? Изгоріло?
- 30 А чи затопило
Синє море твої гори,
Високі могили?
Мовчать гори, грає море,
Могили сумують,
- 35 А над дітьми козацькими
Поганці панують!
Граї же море! мовчїть гори!
Гуляй, буйний, полем!
Плачте, діти козацькії,
- 40 Така ваша доля!
„Встає²⁾ хмара з-за Лиману,
А друга з поля;
Зажурилась Україна, —
Така її доля!
- 45 Зажурилась, заплакала,
Як малá дитина.
Нїхтó її не рятує...³⁾
Козачество гине,
Гине слава, батьківщина,
- 50 Немáє де дітись...⁴⁾
Виростають нехрещені
Козацькії діти,
Кохáють ся невінчані,
Без попá ховáють,
- 55 Запрóдана Жидám⁵⁾ віра,
В церкву не пускають!

¹⁾ В праськїм вид. чомусь: Як згадаю твою долю, Завяне серденько — хоть в ногці подано поправки вставлені нами в текст, яко власноручний рукопис Шевченка. ²⁾ Жен. Встає. ³⁾ В перводр. рятує, потім скрізь рятує. ⁴⁾ Жен. Що будеш робити? Так і в Огон. ⁵⁾ Жен і Огон. свята.

- Як та гáлич по́ле кріє,
Ляхі́, уні́яти¹⁾
Налі́тають, — нема́ кому́
60 Порадо́ньки да́ти!
Обізва́в ся Налива́йко, —
Не ста́ло кравчі́ни!²⁾
Обізва́всь коза́к Павлю́га,³⁾
За не́ю полі́нув!
65 Обізва́всь Тара́с Трясі́ло⁴⁾
Гіркíми сльоза́ми:
„Бі́дна мо́я Украі́но,
Сто́птана Ляха́ми!“⁵⁾
Обізва́всь Тара́с Трясі́ло
Віру́ рятува́ти,
70 Обізва́в ся оре́л сі́зий
Та й дав Ляха́м зна́ти!
Обізва́в ся пан Трясі́ло:
„А го́ді жури́ть ся!
А ході́м⁶⁾ лиш, пані́-брати́,
75 З Поля́ками би́ть ся!“⁷⁾
Вже не три дні́, не три но́чі,
Бьєть ся пан Трясі́ло;
Од Лима́на до Трубе́жу⁸⁾
Тру́пом по́ле крі́лось,
80 Ізнемі́г ся коза́ченько,⁹⁾
Тя́жко зажу́рив ся,
А пога́ний Конецьпо́льський
Дуже звесели́в ся;
Зібра́в шля́хту всю до ку́пи
85 Та й ну частува́ти!
Зібра́в Тара́с коза́ченьків¹⁰⁾
Пора́ди проха́ти:

¹⁾ В перводр. налітають, у вид. 1860 і пізн. уніяти. ²⁾ Біля сього слова в перводр. покладено відсилач ¹⁾, але нотки нема. В вид. 1860: Кривчіни. ³⁾ Жен. і Огон. Обізвав ся Остриниця. ⁴⁾ Жен. і Огон. пан Трясело. ⁵⁾ За сим рядком у вид. 1840, 1844 і 1860 чотири рядки точок. ⁶⁾ В перводр. ходимъ. ⁷⁾ Жен. і Огон. з Ляшеньками. ⁸⁾ Вид. 1860 і пізніші Трубайла. ⁹⁾ Жен. і Огон. пан Трясело. ¹⁰⁾ Жен. і Огон. громадоньку.

- „Отáмани, товáриші,
Браті мої, діти!
90 Дáйте мені порáдоньку,
Що б́удем робіти?
Бенкету́ють вра́жі Ляхі,
Нáше безго́ловья...
Неха́й собі бенкету́ють,
95 Неха́й на здо́ровья!
Неха́й кля́ті бенкету́ють,
По́ки со́нце за́йде,
А ніч-ма́ти дасть порáду,
Козáк Ляхá зна́йде.
100 А по́ки що, одпочі́ньмо!¹⁾
Чи багáто нáших?“
„Трóхи, пáне-отáмане,
Та й ті щось ледáчі!“
„Зледащі́ли? Побáчимо!
105 Нема́ чо́го ждáти!
Бенкету́йте-ж вра́жі Ляхі,
Прийду помагáти.
Прийду, Ляхі, поча́стую
Не ме́дом-сито́ю,
110 Нї, прокля́ті като́ліки,
Крóвью червоно́ю
Поча́стую за Павло́ву
Пра́ведную д́ушу, —
А коли́ нї, Бóже мї́лий,
115 Сам ви́пити му́шу!
Бóже! неха́й пропада́є
Голова́ Тарáса,
Дай то тї́льки, щоб та шл́яхта
Крóвью упи́ла ся!
120 Тоді́ й мою́ голо́воньку
Неха́й во́рон б́удить,
Не прокину́сь! Товáриші!
Що б́уде, то й б́уде,

¹⁾ Починаючи з цього рядка аж до слів «Лягло сонце за горою» в перводруці і в дальших виданнях включно до праського нема нічого і не зазначено пропуску.

- Сю ніч Ляхів-католиків
125 Ходім частувати!...
Чи так, браті-отамани? "
„Що маєм казати?
Робі, пане-отамане,
Як сам добре знаєш,
130 А ми будем помагати,
Поки силу маєм.“
„Добре, хлопці!“ Пішов нішком,
Люлечку смакує,
Дума думку, поглядіає...
135 Доля-ж бенкетує.¹⁾
- „Лягло сонце за горю,
Зіркі засіяли,
А козакі, як та хмара,
140 Ляхів обступали.
Як став місяць серед неба,
Ревнула гармата;
Прокінулись Ляшкі-панкі —
Нікуді втікати!
145 Прокінулись Ляшкі-панкі²⁾
Та й не повставали:
Зійшло сонце, — Ляшкі-панкі³⁾
Покотом лежали.
- Червоною гадюкою
150 Несе Альта вісти,
Щоб летіли кріюки⁴⁾ з поля
Ляшків-панків їсти,⁵⁾
Налетіли чорні⁶⁾ кріюки
Ляшёнків⁷⁾ будіти;

¹⁾ Рядки 101—135 надруковані уперше в женеvськiм вид. стор. 7—8 і відси перейшли до Огон. та Ром. Звістка В. Дом. про надруковане їх у «Вечерницях» 1862 р. хібно. ²⁾ Жен. і Огон. препогані ³⁾ Жен. до одного ⁴⁾ В вид. 1860: кріюкі. ⁵⁾ Жен. отсі два рядки читаємо ось як: Через степи, щоб летіли Крюки Ляхів їсти. ⁶⁾ Жен. і Огон. кріюки з поля. ⁷⁾ Вид. 1860: Вельможних; Жен. Поганців:

- 155 Зібрало ся коза́чество
Бо́гу помолі́тись.
Закря́кали¹⁾ чо́рні кря́ки²⁾
Вийма́ючі о́чі,
160 Заспівали каза́ченки
Пісню тії но́чі,
Тії но́чі крова́вої,
Що сла́вою³⁾ ста́ла
Тара́сові, коза́честву,
165 Ляхів що приспа́ла.

„Над річкою в чистім полі
Могіла чорніє;

Де кров лилась козацькая,
Трава зеленіє.

- 170 Сидить крячок⁴⁾ на могилі
Та з голоду кряче...
Згада́ коза́к Гетьма́нщину,⁵⁾
Згада́, та й запла́че.

„Була́ колись коза́цькая

- 175 І сла́ва і во́ля, —

Сла́ва сяє, а во́леньку
Спітка́ла недо́ля.

Було́ колись панува́ли,
Та більше не бу́дем,

- 180 Тії-ж сла́ви коза́цької
По вік не забу́дем!⁶⁾

Умовк⁷⁾ кобза́рь, зажури́в ся,
Щось ру́ки не гра́ють!

Круго́м хло́пці та дівча́та

- 185 Слізонькі́ втира́ють.

¹⁾ Жен. Закричали кряки чорні. ²⁾ В вид. 1860: кривавої.

³⁾ Так у перводр. і Жен.; у інших вид. від 1860 р. славною.

⁴⁾ В вид. 1860 і пізн. крім Жен. во́рон. ⁵⁾ Від сього рядка в вид. 1840, 1844, 1860 і Льв. аж до слів „Умовк кобзарь“ люка зазначена двома рядками точок. У праськім виданню люки не зазначено, але тих рядків нема. ⁶⁾ Рядки 174—181 уперше надруковані Жен. ст. 9—10, відси у Огон і Ром. ⁷⁾ Жен. Сидить.

Пішов кобзарь по улиці,
З журбі як заграє!
Кругом хлопці навпріядки,
А він вимовляє:¹⁾

190 „Нехай буде от-такички!²⁾

Сидить діти у запічку,
А я з журбі та до шинку,
А там найдуть³⁾ свою жінку,
Найдуть жінку, почастую,
195 З вороженьків⁴⁾ покепкую.“

Друк. у перше: Кобзарь 1840, стор. 105—114, в повнім
тексті Женева 1891, ст. 4—10.

1) Жен. і Огон. ім співає 2) В вид. 1860: оттакички. 3) Жен.
і Огон. Найдуть в шинку. 4) В вид. 1860: вороженьків, Жен. Та
з ворогів.

Х.¹⁾

Думи мої, думи мої,
Ліхо мені з вами!

На-що стали на папері
Сумніми рядами?

5 Чом вас вітер не розвіяв
В степу, як пиліну?

Чом вас ліхо не приспало,
Як свою дитину?

Бо вас ліхо на світ на сміх породило,
10 Поливали слізки — чом не затопіли?
Не вінесли в море, не розмили в полі?
Не питали-б люди, що в мене болить?
Не питали-б, за-що проклинаю долю,
Чогó нужу світом?... „Нічого робить!“ —
15 Не сказали-б на сміх...

Квіти мої, діти!

На-що-ж вас кохав я, на-що доглядав?

Чи заплаче серце одне на всім світі,

Як я з вами плакав? Може і вгадав...

Можє найдець ся дівоче

20 Серце, карі очі,

Що заплачуть на сі думи,

Я більше не хочу...

Одну слезу з очей карих,

І... пан над панами!

25 Думи мої, думи мої,

Ліхо мені з вами!...

¹⁾ В галицькій рукописній копії Кобзаря з р. 1866 (вид. Кожанчикова) ся думка має титул: Марку Вовчкові на память 24-го стичня 1859 р. (*Рукоп. бібл. Н. Т. ім. Шевченка ч. 650. стор. 96*).

- За карії оченята,
За чорнії брови
Сэрце рвало ся, сміялось,
Виливало мову.
- 30 Виливало, як уміло
За темнії ночі,
За вишневий сад зелений,
За ласки дівочі,
За степі та за могіли,
- 35 Що на Україні...
Сэрце мліло, не хотіло
Співать на чужині.
Не хотілось в снігу, в лісі
Козацьку громаду
- 40 З булавами, з бунчуками
Збірать на пораду...
Нехай дүхи козацькїї
В Україні вітають!
Там шіроко, там вєсело
- 45 Од краю до краю,
Як та воля, що минулась,
Дніпр шірокий, море...
Степ і степ, ревуть пороги,
І могіли — гори!
- 45 Там родилась, гарцювала
Козацькая воля,
Там шляхтою, Татарам
Засівала поле.
Засівала трүпом поле,
- 50 Пóки не остіло...
Лягла спочить, а тим часом
Віросла могіла.
А над нею Орел чорний
Стóрожем літає,
- 55 І про неї добрим людам
Кобзарі співають.
Все співають, як діялось,
Сліпі небораки,
Бо дотепні... А я... а я
- 60 Тільки вмю плакати,

Тільки сльоби за Україну,
А слова немає...
А за лихо... та цур йому!
Хто його не знає!...
65 А надто той, що дивить ся
На людей душою —
Пекло йому на сім світі,
А на тім...

Журбою
Не наклічу собі долі,
70 Коли так не маю...
Нехай злидні живуть три дні,
Я їх заховаяю,
Заховаяю змию люту
Коло свого серця,
75 Щоб ворогі не бачили,
Як лихо смієть ся...
Нехай думка, як той ворон,
Літає та криче,
А серденько соловейком
80 Щобече та плаче —
Нишком, люди не побачуть,
То й не засміють ся...
Не втирайте-ж мої сльоби,
Нехай собі ллють ся,
85 Чуже поле поливають
Що-дня і що-ночі,
Піски попи не засиплють
Чужим піском очі...
От-такé-то... а що робить!
90 Журба не поміже,
Хто-ж сироті завидує,
Карай того Бже!¹⁾

Думи мої, думи мої,
Квіти мої діти!

¹⁾ Сей уступ від слів «За карії оченята» аж до «Карай того-
Боже» пропущений у вид. Семиренка 1860 р. ст. 2.

- 95 Вироста́в вас, догляда́в вас, —
Де-ж ми́ні вас діти?
В Україну ідіть, діти,
В на́шу Україну
По-під тиньню сирота́ми,
100 А я тут загіну.
Там на́йдете щі́ре се́рце
І сло́во ласка́ве,
Там на́йдете щі́ру пра́вду,
А ще мо́же й сла́ву...
105 Привіта́й же, мо́я не́нько,
Мо́я Україно,
Мої́х діток нерозу́мних,
Як сво́ю дити́ну!

Друк. у-перве Кобзарь Т. Шевченка С. Пб. 1840, ст. 5—11.

ХІ. Д У М К А.

- На-що мині чорні брови?
На-що карі очі?
На-що літа молодії,
Веселі, дівочі?
5 Літа мої молодії
Мárно пропадають,
Очі плачуть, чорні брови
Од вітру линяють.
Сéрце вьяне, нудить світом,
10 Як пташка без волі.
На-що-ж мині красá моя,
Коли нема долі?
Тяжко мині сиротою
На сїм світі жити:
15 Свої лю́ди як чужії,
Ні з ким говорити.
Нема́ кому́ розпита́ти,
Чого́ плачуть очі?
Нема́ кому́ розказа́ти,
20 Чого́ сéрце хóче,
Чого́ сéрце як голубка
День і ніч воркує?
Ніхто¹⁾ його́ не питає,
Не знає, не чує.
25 Чужі лю́ди не спитають —
Таї на що пита́ти?

¹⁾ В перводр. Никто.

Нехай плаче сиротина,
Нехай літа тратить!
Плач же, серце, плачте очі,
30 Поки не заснули,
Голосніше, жалібніше,
Щоб вітри почули,
Щоб понесли буйнісенькі
За синєє море
35 Чорнявому, зрадливому
На лютее горі.

Друк. у-перве: Кобзарь 1840, ст. 83—87.

ХІІ. ДО ОСНОВЬЯНЕНКА.¹⁾

- Б'ють порóги, місяць схóдить,
Як і пéрше схóдив...
Нема́ Січі, пропáв і той,
Хто всім верховóдив!
- 5 „Нема́ Січі? — очерéти
У Дніпрá питають:
„Де-то на́ші діти дéлись?
Де вони гуля́ють?“
Ча́йка скіглить літа́ючи,
- 10 Мов за дітьми пла́че;
Сóнце гріє, вітер віє
На стéпи коза́чій.²⁾
На тій стéпі³⁾ скрізь могіли
Стоять та суму́ють;
- 15 Пита́ють ся у буйно́го:
„Де на́ші пану́ють?
Де пану́ють, бенкету́ють?
Де ви забари́лись?
Верні́те ся! Диві́те ся!
- 20 Жита́ похили́лись,
Де па́сли ся ва́ші ко́ні,
Де тирса шумі́ла,
Де кров Ляха́, Тата́рина
Мо́рем червоні́ла...
Верні́те ся!“
- 25 „Не верну́ть ся!“ —
Загра́ло⁴⁾, сказа́ло
Сі́нє мо́ре. „Не верну́ть ся

¹⁾ В вид. Чигиринській Кобзарь и Гайдамакы, С. Петербург 1844, ст. 28, титул: До украинского пьесагы. ²⁾ В вид. Семир. На степу коза́чим. ³⁾ В вид. Сем. На тим степу. ⁴⁾ Жен. Загуло́.

- На віки пропали!“
Правда море, правда, сине,
30 Така́я їх до́ля!
Не вернуть ся сподівані,
Не вернетъ ся во́ля,
Не вернетъ ся козачина,¹⁾
Не встануть гетьмани,
35 Не покрийоуть Україну
Черво́ні жупа́ни.
Обідрана, сирото́ю
По-над Дніпро́м пла́че,
Тя́жко-ва́жко сироті́ні,
40 А ніхто́ не ба́чить,
Ті́льки во́рог, що сме́єть ся!
Смі́й ся, лю́тий вра́же!
Та не ду́же, бісів си́ну!²⁾
Сла́ва не поля́же,³⁾
Не поля́же, а розка́же,
Що дія́лось в сві́ті,
45 Чи́я пра́вда, чи́я кривда,
І чи́ї ми ді́ти!
На́ша ду́ма, на́ша пі́сня⁴⁾
Не вмере, не загі́не...
- От-де, лю́ди, на́ша сла́ва,
50 Сла́ва Украї́ни!
Без зо́лота, без ка́меню,
Без хі́трої мо́ви,
А голо́сна та правді́ва,
Як Го́спода сло́во.
- 55 Чи́ так, ба́тьку ота́мане?
Чи́ правду співа́ю?
— Ех, як-би то... Та що й каза́ть!
Кебе́ти не ма́ю.

1) Жен. Козачина. 2) Жен. бо все гине. 3) Рядки від «не
вернетъ ся» до «Слава не поляже» у перводруку, в вид. 1844 і 1860
заступлені точками. 4) У вид. 1840 і 1844 зам. сього рядка стоїть:
Наш завзятий Головатий; ці слова усунув сам Шевченко в вид. 1860.

- А до тогó в Московщині
60 Кругóm чужі люди.¹⁾
„Не потура́й!“ мо́же ска́жеш, —
Та що з тогó бу́де?
Насмію́ть ся на пса́лом то́й,
Що ві́льлю сльоза́ми,
65 Насмію́ть ся!... Тя́жко, ба́тьку,
Жи́ти з ворога́ми!²⁾
Поборо́в ся-б з Моска́лями,³⁾
Як-би ма́лось си́ли;
Заспи́вав би, — був голосо́к,
70 Та по́зички з’їли.
Оттакé-то ли́хо тя́жке,
Ба́тьку ти мій, дру́же!
Блужу́ в сніга́х та сам собі:
„Ой не шумі́, лу́же!“
75 Не втну́ більше. А ти, ба́тьку,
Як сам здо́ров зна́єш,
Тебе́ лю́ди поважа́ють,
До́брый го́лос ма́єш.
Спи́вай же їм, мій го́лубе,
80 Про Сі́ч, про моги́ли,
Ко́ли яку́ насі́пали,
Когó положи́ли, —
Про старину́, про те ди́во,
Що бу́ло, мину́ло...
85 Утні́, ба́тьку, щоб не́хотя
На весь сві́т почу́ли:
Що ді́ялось в Украї́ні,
За́-що погі́бала,
За́-що сла́ва коза́цькая
90 На всі́м сві́ті ста́ла!⁴⁾
Утні́, ба́тьку, о́рле сі́зній,
Неха́й я запла́чу,
Неха́й свою́ Украї́ну
Я ще раз побáчу!

¹⁾ Отсі́ два рядки в перводр. викропкувані. ²⁾ Отсей рядок в перводр. викропкуваний. ³⁾ Слова »з Москалями« у перводр. викропкувані; в вид лъв. і праськ. з кацапами. ⁴⁾ По сьому віршу в перводр. два ряди точок.

- 95 Нехай ще раз послухаю,
Як те море грає,
Як дівчина під вербою
„Гриця“ заспівав.
100 Нехай ще раз усміхнеться
Серце на чужині,
Поки ляже в чужу землю
В чужій домовині.

Друк у перше: Кобзарь 1840, ст. 89—96.

Висновок. —

XIII.

Тече водá в сїне море,
Та не витїкає;
Шукá козák свою дóлю,
А дóлї немає.
5. Пішов козák світ за очі, —
Грає сїне море,
Грає сєрце козáцьке,
А думка говорить:
„Кудї ти йдеш не спитáвшись?“
10 На кóго покїнув
Бáтька, нєньку старєнькую,
Молодú дївчїну?
На чужїнї не тї лóди,
Тяжко з нїми жити!
15 Нї з ким бóде поплáкати
Нї поговорити.“
Сидить козák на тїм бóцї, —
Грає сїне море...
Думав: дóля зострїнеть ся,
20 Спїткало ся гóре.
А журавлї летять собї
До дóму ключáми...
Плáче козák — шляхї бїтї
Зарослї тернáми.

Друк. у перве: Ластóвка Гребенки 1841, ст. 312—313.

XIV. ГАЙДАМАКИ.

(Василіо Івановичу Григоровичу на пам'ять 22-го Квітня 1838 р.)

- Все йде, все минає і краю немає...
Куді-ж вонó дїлось? відкіля взялось?
І дурень і мўдрий нічого не знає.
Живе — умірає... Одно зацвіло,
5 А друге завьяло, на-віки завьяло,
І листя пожовкле вітри рознесли.
А сонечко встане, як перше вставало,
І зорі червоні, як перше плилі,
Попливуть і потім; і ти, білолиций,
10 По синьому небу вийдеш погулять,
Вийдеш подивить ся в жолобок, криницю
І в море безкрає, і будеш сіять,
Як над Вавилоном, над його садами,
І над тим, що буде з нашими синами.
15 Ти вічний, без краю!... Люблю розмовлять,
Як з братом, з сестрою, розмовлять з тобою;
Співать тобі думу, що ти-ж нашептав.
Порай мині ще раз, де дітись з журбою?
Я не одинікий, я не сирота:
20 Єсть у мене діти, та де їх подіти?
Заховать з собою? Гріх, душа жива;
А може їй легше буде на тім світі,
Як хто прочитає ті сльоби-слова,
Що так вона щіро колісь виливала,
25 Що так вона нішком над ними ридала.
Нї, не заховая, бо душа жива!
Як небо блакитне — нема йому краю,
Так душі почину і краю немає.

- 30 А де вона́ буде? — химерні слова!
Згадай же хто-небудь її на сім світі!
Безславному тяжко сей світ покида́ть.
Згадайте, дівчата, вам треба згада́ть!
Вона́ вас люби́ла, рожеві́ї квіти,
35 І про ва́шу до́лю люби́ла співа́ть.

Поки со́нце вста́не, спочива́йте, діти,
А я помірку́ю, вата́жка де взя́ть.

- Сині мої, гайдамаки,
Світ широкій, воля!
40 Ідіть, сині, погуля́йте,
Пошука́йте до́лі!
Сині мої невеликі,
Нерозу́мні діти,
Хто вас щіро без ма́тері
45 Привіта́є в світі?
Сині мої, орлі мої,
Летіть в Україну, —
Хоч і ліхо зостріне́ть ся,⁴⁾
Так не на чужині.
50 Там на́йдеть ся душа́ щіра,
Не дасть погиба́ти;
А тут... а тут... тяжко, діти!
Коли пу́стять в ха́ту,
То зострі́вши насмію́ть ся,
55 Такі, ба́чте, лю́ди:
Все письме́нні, дрюкóвані,
Со́нце наві́ть гудя́ть.
„Не відтіля, ка́же, сходи́ть,
Та не так і світи́ть;
60 От-та́к, ка́же, бу́ло-б тре́ба...“
Що ма́єш робі́ти?
Тре́ба слуха́ть, мо́же її спра́вді
Не так со́нце сходи́ть,
Як письме́нні начита́ли...
65 Розу́мні та її го́ді!

4) В перводр. зостриниця.

- А що-ж на вас вони скажуть ?
Знаю вашу славу !
Поглузують, покепкують,
Та й кинуть під лаву.
- 70 „Нехай, скажуть, спочивають,
Поки батько встане,
Та розкаже по-нашому
Про свої гетьмани.
А то дурень розкажує
- 75 Мертвими словами,
Та якогось-то Ярему
Ведé пéред нами
У постолáх. Дурень ! дурень !
Біли, а не вчили !
- 80 Од козацтва, од гетьманства
Високі могили,
Більш нічого не осталося,
Та й ті розривають ;
А він хоче, щоб слухали,
- 85 Як старці співають !
Дарма праця, пане-брате !
Коли хочеш грóшний,
Та ще й слави, тогó дiва,
Співай про „Матрьóшу“,
- 90 Про „Парáшу-радость нашу“,
Султан, паркет, шпóри, —
От-де слава ! А то співа :
„Грає синє море !“
А сам плаче ; за тобою
- 95 І твоя громада
У сiряках !...“ — Правда, мiдрi !
Спасiбi за раду !
Тéплий кожух, тiлько шкóда,
Не на мене шитий,
- 100 А розумне вáше слóво
Брехнею пiдбiте.
Вибачайте, кричiть собi,
Я слухать не бiду,
Та й до себе не покличу, —
- 110 Ви розумнi лiуди,

- А я дурень; один собі
У моїй хатині
Заспівую, заридую,
Як малу дитину.
- 115 Заспівую: море грає,
Вітер повіває,
Степ чорний, і могила
З вітром розмовляє.
Заспівую: розвернулась
- 120 Висока могила,
Аж до моря Запоріжці
Степ широкий крили;
Отамани на вороних
Перед бунчуками
- 125 Вигравають, а пороги
Між очеретами
Ревуть, стогнуть, розсёрдились,
Щось страшне співають!
Послухаю, пожурю ся,
- 130 У старих спитаю:
„Чого, батькі, сумуєте?“
„Не весело, сину!
Дніпро на нас розсёрдив ся,
Плаче Україна...“
- 135 І я плачу, а тим часом
Пішними рядами
Виступають отамани,
Сотники з панами,
І гетьмани — всі в золоті...
- 140 У мою хатину
Прийшли, сіли коло мене,
І про Україну
Розмовляють, розказують:
Як Січ будували,
- 145 Як козаки на байдаках
Пороги минали,
Як гуляли по сіньому,
Гріли ся в Скутарі,
Та як люльки закуривши
- 150 В Пбльщі на пожарі,

- В Україну вертали ся,
Як бенкетували...
„Грай, кобзарю! лий, шинкарю!“
Козакі гукали.
- 155 Шинкарь знає, наливає
І не схаменеть ся;
Кобзарь вшкварив, а козакі —
Аж Хортиця гнеть ся,
Метелиці та гопакá
- 160 Гуртом оддирають;
Кухоль ходить, переходить,
Так і висихає.
„Гуляй, пане, без жупана!
Гуляй, вітре, полем!“
- 165 Грай кобзарю! лий шинкарю!
Поки встане доля.“
Взявшись в боки, на-в-присідки
Парубкі з дідами:
„От-так, діти, добре, діти,
- 170 Будете панами!“
Отамани на бенкеті,
Неначе на раді
Похожають, розмовляють...
Вельможна громада
- 175 Не втерпіла, ударила
Старими ногами...
І я дивлюсь, поглядаю,
Смію ся сльозами.
- Дивлю ся, смію ся, дрібні утираю:
180 Я не одинікий, є з ким в світі жить!
У моїй хатині, як в степу безкраім,
Козацтво гуляє, байрак гомонить;
У моїй хатині сине море грає,
Могіла сумує, тополя шумить,
- 185 Тихесенько „Гриця“ дівчина співає, —
Я не одинікий, є з ким вік дожить!

От-де моє добро, гроні,
От-де моя слава!

- А за раду... спасібі вам
190 За раду лукаву!
Буде з мене, поки живу,
І мёртвого слова,
Щоб вилива́ть журбу́-сльо́зи.
Бува́йте здоро́ві!
195 Піду́ сині́в випровожа́ть
В далёку доро́гу,
Нехай іду́ть, мо́же на́йдуть
Коза́ка старо́го,
Що привіта́ мої́х діто́к
200 Старі́ми сльоза́ми.
Буде з мене! Скажу́ ще раз:
Пан я над панáми!

- От-так сі́дя кінці́-столá¹⁾
Мірку́ю-гада́ю:
205 Кого́ проси́ть? хто поведе́?
На дво́рі світа́є,
Погáс місяць, горі́ть со́нце.
Гайдама́ки вста́ли,
Помоли́лись, одягли́ ся,
210 Круго́м мене́ ста́ли.
Сумно́-сумно́, як сі́роти,
Мовчки́ похи́лились.
„Благослови́, ка́жуть, ба́тьку,
По́ки ма́єм си́лу!
215 Благослови́ шука́ть до́лю
На ширóкім світі́!“
„Постривáйте! сві́т не ха́та,
А ви малі́ ді́ти,
Нерозу́мні. Хто вата́жком
220 Підé пéред ва́ми?
Хто поведе́? Лі́хо, ді́ти,
Лі́хо мені́ з ва́ми!
Ви́кохав вас, ви́годував,
Ви́росли чи-ма́лі,

¹⁾ Так: у перводр., Шевч попр. в кінці; вид. Кожанч. кінець.

- 225 Йдетé в лю́ди, а там тепер
Все письме́нне ста́ло.
Вибача́йте, що не вівчив,
Бо й мене́, хоч бі́ли,
Добре́ бі́ли, а бага́то
230 Де́-чому навчи́ли!
Тма, мна зна́ю, а оксію
Не втну та́кі й до́сі.
Що-ж вам ска́жуть? Ході́м, сині́,
Ході́мо, попрóсим..
235 Єсть у мене́ щі́рий ба́тько
(Рідного нема́є),
Дасть він ми́ні ра́ду з ва́ми,
Бо сам здоро́в зна́є,
Як то тя́жко блука́ть в сві́ті
240 Сироті́ без ро́ду.
А до то́го душа́ щі́ра,
Коза́цького ро́ду, —
Не одцура́всь то́го сло́ва,
Що ма́ти співа́ла,
245 Як ма́лого повива́ла,
З ма́лим розмовля́ла...
Не одцура́всь то́го сло́ва,
Що про Украї́ну
Слі́пий ста́рець суму́ючи
250 Співа́є під ти́ном.
Лю́бить її́,¹⁾ ду́му пра́вди,
Коза́цькую сла́ву, —
Лю́бить її́! Ході́м, сині́,
На ра́ду ласка́ву!
255 Як-би не він спітка́в мене́
При лихі́й годі́ні,
Давно́-б до́сі захова́ли
В сні́гу на чужи́ні;
Захова́ли-б та й сказа́ли:
260 „Так яка́сь леда́що!“

¹⁾ Так поправляю супроти всіх дотеперішніх видань, де стоїть: Лю́бить її́. Сеж докінчене характеристики „ба́тька“, а не жаден поклик.

- Тяжко-важко нудить світом,
Не знаючи за-що,
Минуло ся, щоб не снілось!...
Ходімо, хлопьята!
265 Коли мині на чужині
Не дав погибати,
То й вас прийме, призітає,
Як свою дитину.
270 А од його, помолівшись,
Гайда в Україну!
Добрі-день же, тату, в хату!
На твоім порогу
Благослові моїх діток
275 В далёку дорóгу!)

Інтродукція.

- Була колись шляхетчина,
Вельможная пані,
Міряла ся з Москалями,
З Ордою, з султаном,
280 З Німотою... Було колись...
Та що не минає?
Було шляхта знай чванить ся,
День і ніч гуляє,
Та королём коверзуює...
285 Не кажú Степаном,
Або Яном Собієским, —
Ті два незвичайні,
А іншими. Небораки
Мовчки панували.
290 Сэйми, сэймики ревіли,
Сусіди мовчали,
Дивили ся, як королі
Із Польщі втікають,

1) Посвята і отсей пролог у вид. 1860 пропущені.

- Та слухали, як шляхецтво
295 Навісне гукіє:
Nierozwalam! nierozwalam!
Шляхта репетує,
А магнати палять хати,
Шабельки гартують...
300 Довго такé творило ся,¹⁾
Піски не в Варшаві
Запанував над Ляхами
Понятовський жвавий.
Запанував, та й думав шляхту
305 Приборкати трішки... не зумів!
Хотів добра, як дітям мати,
А може й ще чого хотів.
Єдине слово „nierozwalam“
Хотів у шляхти одіорати,
310 А потім... Пільща запалала,
Шляхта казала ся,²⁾ кричать:
„Слово гонору, дарма праця!
Поганець, наймит Москаля!“
На гвалт Пулавського і Паца
315 Встає шляхетська земля,
І — разом сто конфедерацій.
Розбрелись конфедерати
По Пільщі, Волині,
По Литві, по Молдаванах
320 І по Україні;
Розбрели ся, та й забули
Вбю рятувати,
Полигали ся з жидами,
Та й ну руйнувати!
325 Руйнували, мордували,
Церквами топили...
А тим часом гайдамаки
Ножі освятили.

¹⁾ Так у перводр., у вид. 1860, і лев. робило ся. ²⁾ Вид. 1860: Панки казали ся.

Галайда.

„Яремо! герш-гу, хамів си́ну?

325 Піді коби́лу приведи́!

Подай пати́нки госпо́дінї

Та принеси́ ми́нї води́!

Вимети́ ха́ту! внесе́) дро́ва!

Поси́п інди́кам, гу́сям дай́!

330 Піді до льо́ху, до коро́ви,

Та швидче, ха́ме!... По́стрива́й!

Упо́равшись підеш в Вільша́ну:²)

Імо́сті тре́ба. Не барі́сь!“

Пішо́в Яре́ма, похили́всь.

335 От-та́к у-ра́нці жи́д пога́ний

Над козако́м коверзува́в.

Яре́ма гнув ся, бо не знав,

Не знав сі́рома́ха, що віросли́ кри́ла,

Що не́ба доста́не, коли́ полети́ть,

340 Не знав, наги́на́в ся...

О Бо́же ми́й ми́лий!

Тя́жко жи́ть на сві́ті, а хо́четь ся жи́ть,

Хо́четь ся диві́тись, як со́нечко ся́е,

Хо́четь ся послуха́ть, як мо́ре загра́е,

Як пта́шка щебе́че, ба́йра́к гомони́ть,

445 Або́ чернобри́ва в га́ю заспи́ває...

О Бо́же ми́й ми́лий, як ве́село жи́ть!

Сирота́ Яре́ма, сирота́ убо́гий,

Ні сестри́, ні бра́та, ні́кого нема́!

Попі́хач жи́дівський, ві́ріс у поро́гу,

350 А не клене́ до́лю, люде́й не займа́.

Та й за́-що їх ла́ять? хи́ба вони́ знаю́ть,

Кого́ тре́ба гла́дить, кого́ катува́ть?

Неха́й бенкету́ють!... У їх до́ля дба́є,

¹) В перводр. внысы. ²) Попр. Шевч з р. 1868: Упо́равшись у Млі́в піде́ш.

- А сироті треба самому придбать.
Трапляєть ся, часом тихенько заплаче,
355 Та й то не од того, що серце болить:
Що-небудь згадає, абó що побачить...
Та й знову до праці. От-так треба жить!
На-що батько-мати, високі палати,
Коли нема серця з серцем розмовлять?
360 Сиротá Ярема — сиротá багатий,
Бо є з ким заплакати, є з ким заспівать:
Єсть карії очі — як зіроньки сяють,
Білі рученята — мліють-обнімають,
Єсть серце єдине, серденько дівоче,
365 Що плаче, смієть ся, як він тогó хóче,
Що плаче, смієть ся і мре й оживає,
Святим духом сэред но́чі
По над ним вітає.¹⁾

- От-такий то мій Ярема,
370 Сиротá багатий!
Таким і я колись-то був —
Минуло, дівчата!...
Минуло ся, розійшло ся,
І сліду не стало;
375 Серце мліє, як згадаю:
Чому не остало́сь?
Чому не остало́сь? чому не вітало́?
Легше було-б сльози, журбу вилива́ть,
Люди одібра́ли, бо їм було́ ма́ло.
„На-що йому́ до́ля? треба закопа́ть,
380 Він і так багатий...!“
Багатий на ла́ти
Та на дрібні сльози! бода́й не втира́ть!
До́ле моя, до́ле! де тебе шука́ть?
Верни́ ся до мене, до моє́ї ха́ти,
Абó хоч присни́ ся!... Не хóчеть ся спать!

¹⁾ Отсі три рядки додав Шевченко на своїм примірнику видання 1860 р., подано їх у перше в нотці праського видання I, 67; ані Огон. ані Ром. не взяли їх до тексту.

- 385 Вибача́йте, лю́ди до́бри,
Мо́же не до ла́ду! —
Та прокля́те ли́хо-зли́дні
Кому́ не зава́дить?
Мо́же ще раз зо́стрінемось¹⁾),
- 390 По́ки шканди́баю
За Яре́мою по світу.
А мо́же... й не зна́ю.
Ли́хо, лю́ди, всю́ди ли́хо,
Ни́где пригорну́ть ся;
- 395 Куди́, ка́же, хили́ть до́ля,
Туди́ й тре́ба гну́ть ся,
Гну́ть ся мо́вчки, усми́хатъ ся,
Що́б лю́ди не зна́ли,
Що́ на се́рці захо́вано,
- 400 Що́б не привіта́ли.
Бо їх ла́ска — неха́й сніть ся
Тому́, в ко́го до́ля,
А сироті́ що́б не сні́лась,
Не сні́лась ніко́ли!
- 405 Тя́жко, ну́дно розка́зувати,
А мо́вчатъ не вмю́.
Вилива́й ся-ж, сло́во-сльо́зи!
Со́нечко не гріе,
Не вісуши́ть. Поді́лю ся
- 410 Мої́ми сльоза́ми,
Та не з бра́том, не з сестро́ю,
З ні́мими сті́нами
На чужи́ні... А по́ки-що́
До ко́рчми верну́ ся,
- 415 Що́ там робі́ть ся?

Жи́до́га

Дри́жить зігну́вшись
Над каганце́м, лі́чить гро́ші
Ко́ло лі́жка, кля́тий.
А на лі́жку... ох, аж ду́шно!...

¹⁾ В перводр. зо́стрінемось.

- 420 Білі рученята
Розкидала, розкрила ся,
Як квіточка в гаю
Червоніє, а пазуха...
Пазухи немає,
425 Розірвана... Мабуть душно
На перині спати,
Одинокій, молоденькій
Ні з ким розмовляти,
Одна шепче. Несказано
430 Гарна нехрещена!
Отó дочка, а то батько —
Чёртова кишёня!
Старá Хáйка лежítь дóлі
В перинах поганих;
435 Де-ж Ярёма? Взýвши тóрбу
Потяг у Вильшáну.¹⁾
-

Конфедерати.

- „Одчиняй, проклятий жиде,
Бо будеш битий... Одчиняй!
Ламайте двєри, поки вийде!“
440 Вікна посіпались.²⁾
„Стривай!³⁾
Стривайте! Зараз!“
„Нагайма!
Свиняче ўхо! Жартувать,
Чи щó ти хочеш?“
„Я? з панáми?
Крий Бóже! Зараз, дайте встать,
450 Ясновельможні! (нишком — свині!)“
„Пáне⁴⁾ полкóвнику, ламай!“

¹⁾ Попр. Шевч. потяг безталанний аж у Млїв. ²⁾ В вид. 1860: Старий паскуда. ³⁾ В вид. 1860: Постривай. ⁴⁾ В перводр. Пани.

- Упали двѣри... а нагаї
Малює вздовж жидівську спіну.
„Здоров свинє! здоров жиде!
455 „Здоров, чортів сїну!“
Та нагаєм, та нагаєм...
А жид зогнув спіну:
„Не жартуйте, мостї-пане!
Добрї-вечір в хату!“
460 „Ще раз шельму! ще раз!... годї!
Вибачай, проклятий!
Добрї-вечір! А де дочка?“
„Умерла, панове!“
„Лжеш, Іудо! Нагаями!“
465 Посїпались знову...
„Ой паночки-голубчики,
Йй-Богу, немає!“
„Брєшеш, шельмо!“
„Коли брєшү,
Нехай Бог карає!“
470 „Не Бог, а ми. Признавай ся!“
„На-щоб-б мав ховати,
Як-би жива? Нехай, Божє,
Шоб я був проклятий!...“
475 „Ха, ха, ха, ха!... Чорт, панове,
Лїтанью¹⁾ співає.
Перехрестїсь!“
„Як же воно?
Далебі не знаю.“
„От-так, дивїсь!“
Лях хрїстить ся,
А за ним Іуда.
480 „Браво! браво! охрїстїли.
Ну, за такє чудо
Могорїчу, мостї-пане!
Чуєш, охрїщєний?
Могорїчу!“
„Зараз, зараз!“
485 Ревуть, мов скаженї,

¹⁾ В перводр. і в вид. 1860 се слово виточкувано.

Ревуть Ляхи, а поставець
По столу гуляє.
„Еще Польша не згінела!“
Хто-куді гукать.
490 „Давай жиде!“

Охрещений
Из льоху та в хату
Знай шмигляє, наливаеть;
А конфедерати
Знай гукать: „Жиде! меду!“
495 Жид не схаменеть ся.
„Де цимбали? грай, псевіро!“
Аж корчма трясеть ся.
Краковяка оддирають,
Вальса та мазура.

500 І жид гляне та ніщечком:
„Шляхетська натура!“
„Добре, годі! тепер співай!“
„Не вмю, їй-Богу!
„Не божись, собача шкуро!“
505 „Яку-ж вам? „Небогу?“

„Була собі¹⁾ Гандзя,
„Каліка небога,
Божила ся, молила ся,
Що боліли ноги;
510 На панщину не ходіла,
А за парубками
Тихесенько, гарнесенько
По-між бурьянами.“

„Годі! годі! се погана,
515 Схизмати співають.“
„Якої-ж вам! хибá оцю?
Стрівайте! згадаю...

„Перед паном Хведором
Ходить жид ходором,

¹⁾ В вид. 1860: колісь.

- 520 „І задком
„І передком
„Перед паном Хведіркѡм.“
„Дѡбре, гѡдї! тепѣр платї!“
„Жартуєте пане!
525 За-щѡ платїть?“ „Щѡ слухали.
Не кривїсь, поганїй!
Не жартуєм. Давай грѡші!“
„Де менї їх взяти?
Нї шѣляга; я панською?)
530 Ласкою багатїй.“
„Лжеш, собако! признавай ся!
А нуте, панѡве,
Батогами!“

- Засвистїли,
Хрїстять Лейбу знову.
535 Перїцили-перїцили,
Аж пїрья³⁾ летїло...
„Йй же Бѡгу, нї шѣляга!
Іжте моє тїло!
Нї шѣляга! гвалт! рятуйте!“
540 „Ось ми порятуєм!“
„Постривайте! я щось скажу.“
„Почуєм, почуєм,
Та не брешї! бо, хоч здѡхни,
Брехнїя не помѡже.“
545 „Нї, в Вїлшанїй...“ „Твої грѡші?“
„Мої?... ховай Бѡже!
Нї, я кажу, що в Вїлшанїй
Вїлшанські схизмати
По три сїм'ї, по чотїри
550 Живуть в однїй хатї.“
„Ми се знаєм, бо мї самї
Їх так очухрали.“
„Та нї, не те... вибачайте!...
Щѡб лиха не знали,

1) В перводр. панською. 2) В перводр. перья.

- 555 Щоб вам грóші присніли ся!...
Бáчте, у Вільшánій
У костьóлі... у тítаря...
А дочкá Оксáна!
Ховáй Бóже, як пáнночка!
560 Щó-то за хорóше!
А червiнцiв! хоч не йогó,
Так щó? абi грóші!“
„Абi грóші, однáково!
Правду Лейба кáже,
565 А щоб певна булá правда,
Нехáй шлях покáже!
Одягáй ся!“

Поїхали

- Ляхи у Вильшáну.
Одiн тiлько пiд лавою
570 Конфедерáт п'яний
Нездúжа встать, а курнiка,
П'яний i веселий:
„Му жу́jemu, му жу́jemu!
Polska nie zginieła!“¹⁾

Титарь.

- 575 У гаю, гаю
Вiтру немає;
Мiсяць висóко,
Зiроньки сáють.
Вийди, сердénько,
580 Я виглядáю.
Хоч на годiну,
Моя рибчiно,

¹⁾ У перводр. i виданю 1860 р. два рядки точок, у праськiм вид. точки пропушено; в вид. Семир. дописано, хоч не Шевченковою рукою, польськi рядки взятi нами в текст.

Віглянь, голубко!
Та поворкуєм,
585 Та посумуєм,
Бо я далеко
Сю ніч мандрую.
Віглянь же, пташко,
Моє серденько,
590 Поки близенько!
Та поворкуєм...
Ох, тяжко-важко!"

От-так ходя по-під гаєм
Ярема співає,
595 Виглядає, а Оксани
Немає, немає...

Зорі сяють, серед неба
Світить білолиций;
Вербá слуха соловейка,
600 Дивить ся в криницю;
На калині, над водбою
Так і виливає, —
Неначе зна, що дівчину
Козак виглядає.

605 А Ярема по долині
Ледве-ледве ходить,
Не дивить ся, не слухає...
„На-що мені врода,

Коли нема долі, нема талану?¹⁾
610 Літа молодії марно пропадуть.
Один я на світі, без роду і долі —
Стебліна-биліна на чужому полі;
Стебліну-биліну вітри рознесуть,²⁾
Так і мені люди³⁾ не знають де діти.

1) Чигир. Кобз. Коли нема щастя, коли нема долі. 2) В пер-
водр. і у Ром. замість отсих трьох рядків стоять два:

Один я на світі — стебло серед поля,
Його буйні вітри полем рознесуть.

3) В перводр. люди.

615 За-що-ж одцурáлись? що я сиротá!
Одно́ було́ серце, одно на всім світі,
Одна́ душа́ щіра, та ба́чу, що й та,
Що й та одцурáлась!“

І хлінули сльбзи.
Попла́кав серде́га, утёр рукаво́м.
620 „Остава́йся здоро́ва! В далéкій дорóзі
Найдú або до́лю, або за Дніпро́м
Ляжу́ голово́ю... А ти не запла́чеш,
А ти не побáчиш, як во́рон клюе́
Ті ка́рії¹⁾ о́чі, ті о́чі коза́чі,
625 Що ти цілува́ла, се́рденько моé!
Забúдь мої сльбзи, забúдь сиротíну!
Забúдь, що кля́ла ся, друго́го шука́й!
Я то́бі не па́ра, я в сї́рій свити́ні,
А ти титарі́вна! Кра́щого віта́й!
630 Віта́й, кого́ зна́єш! Така́ мо́я до́ля!
Забúдь мене́, пта́шко! забúдь, не журі́сь!
А ко́лі почу́єш, що на чу́жим по́лі
Схова́ли Яре́му — нішком помолі́сь,
Одна́, се́рце, на всім світі
635 Хоч ти помолі́ ся!“

Та й запла́кав сїрома́ха,
На кій похили́в ся.
Пла́че собі́ тихесе́нько...
Шелéсть! ко́лі гля́не,
640 По-під га́єм, мов ла́сочка,
Кра́деть ся²⁾ Окса́на.
Забúв... побі́г... обня́ли ся...
„Се́рце!“ та й зомлі́ли.
До́вго-до́вго тілько́ „се́рце!“
645 Та й зно́ву німі́ли.
„Годі́, пта́шко!“

„Ще трóшечки,
Ще... ще... сизокрі́лий!
Вийми́ дýшу!... ще раз... ще раз...“

¹⁾ В перводр. ка́ріє. ²⁾ В перводр. кра́льця.

- Ох, як я втомилась!“
650 „Одпочи́нь, моя ти зоре!
Ти з не́ба злеті́ла!“
Посла́в світку. Як я́сочка,
Усміхну́лась, сіла.
„Сіда́й же й ти ко́ло мене!“
655 Сі́в, та й обня́ли ся.
„Серце мо́є, зоре¹⁾ моя!“
Зно́ву поли́ли ся.²⁾
„Ти се́годні забари́лась?“
„Ба́тько занеду́жав,
660 Ко́ло його́ все по́ралась...“
„А мене́ байду́же?“
„Який бо ти, йй-же Бо́гу!“
Слізо́нькі³⁾ блисну́ли.
„Не плач, се́рце, я жарту́ю.“
665 „Жа́рти!“
Усміхну́лась,
Прихили́лась голо́вкою,
Та й ні́би засну́ла.
„Бач, Окса́но, я жарту́ю,
740 А ти й спра́вді пла́чеш!
670 Ну, не плач же! глянь на мене, —
За́втра не побачи́ш.
За́втра бу́ду я далéко,
745 Далéко, Окса́но!...
За́втра в-но́чі у Чигри́ні
675 Свяче́ний діста́ну.
Дасть він ми́нї срі́бло-злото́,
Дасть він ми́нї сла́ву.
750 Одягну́ тебе́, обу́ю,
Посажу́, мов) па́ву,
680 На дзиглику, як гетьма́ншу,
Та й диви́ть ся бу́ду,
По́ки не вмру, диви́тимусь.“
„А мо́же й забу́деш?

1) В перводр крихто. 2) В вид. 1860: Де це ти зоріла?

3) В вид. 1860: з сльози. 4) В вид. 1860: як.

- Розбагатієш, у Кіів
685 Поїдеш з панáми,
Найдеш собі шляхтяночку,
Що Забудеш Оксáну!“
„Хибá крáща є за тебе?“
„Мóже й є, не знáю.“
690 „Гнївиш Бога, моє сэрце,
Крáщої немає!
Нї на небї, нї за небом,
Нї за синїм мóрем
Немá крáщої за тебе!“
695 „Щó се ти говориш?
Схамени ся!“ „Правду, рїбно!“
Та й знóву, та й знóву...
Дóвго вони, як бáчите,
Велї такú мóву,!)
700 Цїлувáлись, обнїмáлись
З усієї сїли;
То плакали, то божїлись,
То щє раз божїлись.
Йї Ярема розкáзував,
705 Як жить вони бóдуть,
Як окує всю в зóлото,
Як дóлю добóде,
Як вірїжуть гайдамáки
Ляхів в Українї,
710 Як він бóде панувáти,
Колї не загїне.
Аж обрїдло слóхаючи,
Дáлебі, дївчáта!
„Отó який! мов і справдї
715 Обрїдло!“ А мáти,
Або бáтько як побáчять,
Що ви, мої любї,
Такє дїво читáєте,
Грїхá на всю гóбу!!!

1) В праськїм вид. зазначено як поправку Шевченка: Меж мови-розмови.

- 720 Тойді, тойді!) — та цур йому!
А дуже цікаве!
А надто вам розказать би,
Як козак чорнявий
Під вербою над водою
725 Обнявшись сумує,
А Оксана як голубка
Воркує, цілує,
То заплаче, то зомліє,
Головоньку схилить!
730 „Серце моє, доле моя!
Соболе мій милий!
Мій!...“ Аж верби нагинались
На такую мову.²⁾
Отто мова! Не розкажү,
735 Мої чорноброві³⁾,
Не розкажү протів ночі,
А то ще приснить ся.
Нехай собі розійдуть ся
Так, як і зійшли ся,
740 Тихесенько, гарнесенько,
Щоб ніхто не бачив
Ні дівочі дрібні слёззи,
Ні щірі козачі.
Нехай собі!... може ще раз
745 Вони на сїм світі
Зострінуть ся... побачимо...
А тим часом світить
З усіх вікон у тїтаря.
Що-то там творить ся?
750 Треба глянуть, та розказать...
Бодай не дивить ся!
Бодай не дивить ся,⁴⁾ бодай не казати!
Бо за людей сором, бо серце болить.
Гляньте, подивить ся: то конфедерати,
755 Люди, що зібрались волю боронить!

1) Так у перводр., в пізнійших вид. годі. 2) Попр. Шевч.
в виданях: Слухать тую. 3) В перводр. чериоброви 4) В вид. 1860:
дивитись.

- Борóнять, прокля́ті!... Будь прокля́та ма́ти,
І день і година, коли понесла,
Ко́лі породі́ла, на сві́т привела!
Диві́ть ся, що ро́блять у ті́таря в ха́ті
760 Пекéльні ді́ти!
У печі́ пала́
Ого́нь і сві́тить на всю ха́ту;
В кутку́ соба́кою дрі́жить!)
Прокля́тий жи́д; конфедера́ти
Крича́ть до ті́таря: „Хоч жи́ть,
765 Скажи́, де гро́ші?“
То́й мовчи́ть.
Нали́гачем скрути́ли ру́ки,
Об зе́млю вда́рили, — нема́,
Нема́ ні сло́ва.
„Ма́ло му́ки!
Дава́йте прі́ску! де смо́ла?
770 Кро́пі його́! от-так! холо́не?
Мерщи́й же прі́ском поси́пай!
Що, ска́жеш, ше́льмо?“... І не сто́гне!
„Завзя́та бе́стія! Стрива́й!“
Насі́пали в халя́ви жа́ру...
775 „У ті́мя цьва́шок заката́й!“
Не ві́терпів свято́ї ка́ри,
Упа́в серде́га. Пропада́й
Душа́ без спо́віді свято́ї!
„Окса́но, до́чко!“ та й умер...
780 Ляхі́ задума́ли ся сто́я,
Хоч і запéклі.
„Що тепе́р,
Панове́ ра́ди, помірку́ем?
Тепе́р з ним²⁾ нічо́го робі́ть.
Запа́лим це́ркву!“
„Гвалт! рятуйі́те!
785 Хто в Бо́га ві́рує!“ кричи́ть
На дво́рі го́лос, що є́ сили.
Ляхі́ зомлі́ли. „Хто та́кий?“

*) В вид 1860: дрижить. 2) В первод. зь нымъ теперь...

Оксана в двері: ¹⁾ „Вбіли! вбіли!“
Та й пада в хаті, ²⁾ а старший
800 Махнув рукою на громаду;
Понура шляхта мов хорти
За двері вийшла. Сам по-заду
Берє зомлілюю...

Де-ж ти,
Яремо! де ти? подиві ся!
805 А він мандруючи співа,
Як Наливайко з Ляхом бів ся.

Ляхи пропали; нежива
Пропала з ними і Оксана.
Собаки де-де по Вілшаній
810 Загавкають, та й замовчять.
Біліє місяць; люди сплять,
І титар спить... Не рано встане!
На віки праведний заснув.
Горіло світло, погасало, —
815 Погасло... Мертвий мов здригнув,
І темно, сумно ³⁾ в хаті стало.

Свято в Чигирині.

Гетьмани, гетьмани, як-би то ви встали,
Встали, подивілись на той Чигирин,
Що ви будували, де ви панували, —
820 Заплакали-б тяжко, бо ви-б не пізнали
Козацької слави убогих руїн!
Базари, де військо як море червоне
Перед бунчуками, бувало, горить,

¹⁾ В перводр. 1860: в хаті ²⁾ В вид. 1860: Та й пада кріжем
Огон. Ром. Мліє та й пада ³⁾ Попр. Шевч. в усіх виданнях: сумно-
сумно.

- А яснѡвельмѡжний на ворѡнім коні
825 Блисне булавою — морє закипить, —
Закипить, і розлило ся
Степами, ярами;
Ліхо мліє перед ними...
А за козаками...
830 Та що й казать?... Минуло ся!
А те, що минуло,
Не згадуйте, пані-брати,
Бо щоб не почули.¹⁾
Та й що з того, що згадаєш?
835 Згадаєш, — заплачеш.
Ну, хоч глянем на Чигирін
Колись-то козачий!
Із-за лісу, з-за туману)
Місяць впливає,
840 Червоніє круглолиций,
Горить, а не сяє.
Неначе зна, що не треба
Людям його світу,
Що пожари Україну
845 Нагріють, освітять.
І смеркло ся, а в Чигирині,
Як у домовині,
Сумно-сумно. (Оттак було
По всій Україні
850 Прѡтив нѡчі Маковія,
Як ножі святіли).
Людѣй не чуть; через базар
Кажан костокрилий
Перелетить; на вигоні
855 Сова завиває.
А де-ж люди?... Над Тясмином,
У тѣмному гаю
Зібрали ся: старий, малий,
Убгий, багатий

1) У всіх виданнях сей рядок виточкуваний; дописано рукою Шевч. 2) В первод: зь туману.

860 Поєднались, дожидають

Великого свята.

У темному гаю, в зеленій діброві

На припобі коні отаву скубуть,

Осідлані коні, вороні, готові.

865 Куді-то поїдуть? когó повезуть?

Он когó, дивіть ся! Лягли по долині,

Ненáче побиті, нї слóва не чуть.

Отгó гайдамаки! На гвалт України

Орлі налетіли, вони рознесуть

870 Ляхам, жидам кáру,

За кров і пожáри

Пéклом гайдамаки Ляхам оддадуть.

По-під дібровою стоять

Возі залізної тарáні:

875 То щéдрої гостинець пáні:

Умíла що кому давáть, —

Ніврóку їй, нехáй царствує!

Нехáй не вáдить, як не чує!...

По-мíж возáми нíгде стáть:

880 Ненáче в ірiй налетіло¹⁾

З Смілáнщини, з Чигиринá,

Простé козáцтво, старшина...

Козáцьке пáнство похожáє —

На пéвне дiло налетіли.

885 В кирéях чóрних, як одiн,

Тихéнько²⁾ хóдя розмовлáє

І поглядáє на Чигрин.

Старшина перший.

Старий Головатий щось дуже коверзує.

Старшина другий.

Мудра голова! сидить собі в хуторі, нiби не

890 знає нiчого, а дивиш ся — скрiзь Головатий.

„Коли сам,“ кáже, „не поверну́, то синовi передам.“

¹⁾ В перводр. налытило. ²⁾ Так у вид. 1860, в перводр. ныщечком.

Старшина́ третій.

Та й син же шту́ка! Я вчора зустрів ся з За-
лізняком; такé розка́зує про його, що цур йому́!
„Кошовім,“ ка́же, „бу́де, та й годі; а мо́же ще
895 і гетьма́ном, коли́ те́в...“

Старшина́ другій.

А Го́нта на-що? а За́лізняк? До Го́нти сама́...
сама́ писала́: „Коли́, ка́же...“

Старшина́ первий.

Цітьте лишéнь, зда́сть ся, дзвóнять.

Старшина́ другій.

Та ні, то лю́ди гомо́нять.

Старшина́ первий.

900 Гомо́нять, по́ки Ляхі́ почу́ють. Ох, старі́ го-
лови́ та розу́мні; химеря́ть-химеря́ть, та й зробля́ть
з лемеша́ шва́йку. Де мо́жна ланту́х, там то́рби не
тре́ба. Купи́ли хри́ну, тре́ба з'їсти: пла́чте, о́чі, хоч
повила́зьте; ба́чили, що купува́ли; гро́шам не
905 пропада́ть! А то ду́мають-ду́мають, ні в-го́лос,¹⁾ ні
мо́вчки, а Ляхі́ догада́ють ся, — от то́бі й пшик!
Що там за ра́да? чом вони́ не дзвóнять? Чим
спіни́ш наро́д, щоб не гомо́нів? Не де́сять душ,
а сла́ва Бо́гу вся Сміля́нщина, коли́ не вся Укра-
910 їна... Он, чу́єте? співа́ють.

Старшина́ третій.

Спра́вді співа́ щось; піду́ спиню́.

Старшина́ первий.

Не спи́няй, неха́й собі́ співа́є, аби́ не го́лосно!

Старшина́ другій.

Отто́ мабу́ть Во́лох! Не втерпів та́кі старі́й
ду́рeнь; тре́ба, та й годі!

Старшина́ третій.

915 А му́дро співа́є! коли́ не послу́хавш, усé
іншу. Підкра́дьмо́сь, бра́тці, та послу́ха́єм; а тим
ча́сом задзвóнять.

¹⁾ В перводр. ні в слух.

Старшинá первий і другій.

А що-ж? то й ходімо!

Старшинá третій.

Добре, ходімо!

(Старшині ніпком стáли за дубом, а під дубом сидить сліпий
кобзарь: кругом його Запорожці і гайдамаки. Кобзарь співа¹⁾
неголосно.)

Кобзарь.

920 „Ой Волóхи, Волóхи,
Вас остáло ся трóхи;

І ви, Молдавáни,
Тепér ви не пáни;

Вáшні господáри —

925 Наймиті Татáрам,
Турецьким султáнам,
В кайдáнах, в кайдáнах!

Годі-ж, не журіть ся,
Гáрно помоліть ся,

930 Братáйте ся з нáми,
З нáми козакáми!

Згадáйте Богдáна,
Старóго гетьмáна, —

Будете панáми.

935 Та як ми з ножáми,
З ножáми святіми

Та з батьком Максімом

Сю ніч погуляем,

Ляхів погойдáем,

940 Та так погуляем,
Що аж пékло засміеть ся,
Небо запалáе —

Дóбре погуляем!“

Запорожець.

Дóбре погуляем! правду старій співа, як не
945 бреше. А що-б то з його за кобзарь був, як би
не Волóх!

¹⁾ В вид. 186³⁾: співає з повагою.

Кобзарь.

Та я й не Волóх; так тілько, був колись
у Волóщині, а лю́ди й зову́ть Волóхом, сам не
знаю за-що.

Запоро́жець.

950 Ну, та дарма́; утні́ ще яку-небу́дь! А ну
лише́нь про ба́тька Макси́ма ушква́рь!¹⁾

Гайдама́к.

Та не го́лосно, щоб не почу́ла старшина́.

Запоро́жець.

А що нам ва́ша старшина́? Почу́є, так по-
слу́ха, коли́ ма́є чим слухати, та й го́ді! У нас
955 оди́н старши́й — ба́тько Макси́м; а він як почу́є,
то ще карбо́ванця дасть. Співай, ста́рче бо́жий,
не слухай його́!

Гайдама́к.

Та воно́ так, чолові́че! я се й сам зна́ю, та
ось що: не так пані́, як підпанки! або — по́ки
960 со́нце зійде, то ро́са о́чі ви́їсть.

Запоро́жець.

Брехня́! співай, ста́рче бо́жий, яку зна́вш!
А то й дзво́на не діждемо, поснемо́.

Гурто́м.

Спра́вді поснемо́; співай яку-небу́дь!

Кобза́рь (співа́є).

Літа́ орел, літа́ сізій
965 По-під небеса́ми;
Гуля́ Макси́м, гуля́ ба́тько
Степа́ми-ліса́ми.
Ой літа́є орел сізій,
А за ним орля́та;
970 Гуля́ Макси́м, гуля́ ба́тько,
А за ним хло́пья́та.
Запоро́жці²⁾ ті хло́пья́та,

¹⁾ В перводр додано: яку небудь, в пізнійших вид. сї
слова пропущено. ²⁾ В перводр. Запорожці.

- Сині його, діти.
Поміркує, загадає,
975 Чи біти, чи піти?
Чи танцюва́ть — то й ушкваря́ть,
Аж земля́ трясе́ть ся;
Заспівáє, — заспівáють,
Аж ли́хо сме́ють ся.
980 Горі́лку-мед не ча́ркою,
Поставце́м черка́є,
А во́рога заплю́щивши́сь
Ката́, не ми́нає.
От-такий-то наш отáман,
985 Орéл сизокри́лий!
І во́є, і гарцо́є
З усіе́ї си́ли.
Нема́ в його́ ні осе́лі,
Ні са́ду, ні ста́ву;
990 Степ і мо́ре — скрізь бі́тий шлях,
Скрізь зо́лото, сла́ва.
Шану́йте ся-ж, вра́жі Ля́хи,
Скаже́ні соба́ки!
Йде За́лізня́к Чо́рним шля́хом,
995 За ним гайдама́ки.

Запоро́жець

Отсе то так! вчістив, нічого сказа́ти; і до ла́ду і пра́вда. Дóбре, да́лебі дóбре! Що хóче, то так і втне. Спаси́бі, спаси́бі!

Гайдама́к.³⁾

1000 Я щось не второ́пав, що він співа́в про гайдама́ків?

Запоро́жець.

Який бо ти бевзь і спра́вді! Ба́чиш ось що він співа́в: щоб Ля́хи пога́ні, скаже́ні соба́ки, ка́ялись, бо йде, ба́чиш, За́лізня́к Чо́рним шля́хом з гайдама́ками, щоб Ля́хів, ба́чиш, рі́зати...

¹⁾ В перводр. ушкварить, у Сем. і пізн. ушкваряють. ²⁾ В вид. 1860 тут і далі: Гайдамака.

Гайдамак.

1005 І вішать, і мордувають! Добре, їй-Богу, добре!
Ну, се так! Далебі, дав би карбованця, як-би був
не пропів учора! Шкода! Ну, нехай стара вьяз-
не, більше м'яса буде! Поборгуй, будь ласкав,
завтра оддам. Утні ще що-небудь про гайда-
1010 маків!

Кобзарь.

До грошей я не дуже ласий. Аби була ласка
слухать, — поки не охрип, співатиму; а охрипну
— чарочку, другу тії ледащійці-живиці,¹⁾ як то
кажуть, та й знову. Слухайте-ж, панове громадо!

1115 „Ночували гайдамаки
В зеленій діброві,
На припони пасли коні,
Сідлані, готіві.
Ночували Ляшкі-панкі
1020 В будінках з жидами,
Напили ся, простягли ся,
Та й...“

Громада.

Цить лишень! здається, дзвонять. Чувш?...
ще раз... о!

Кобзарь.

1025 „Задзвонили, задзвонили,
Пішла лунá гаєм!
Ідїть же ви та молїтесь,
А я доспівáю“.

Повалили гайдамаки,
1030 Аж стогне дібрóва;
Не повезли, а на плéчах
Чумацькі волóві
Несуть вози. А за ними
Сліпий Волóх знову:
1040 „Ночували гайдамаки
В зеленій діброві.“

¹⁾ В перводр. ледащійці, далі дописка Шевч.

- Шкандибаве, курникаве,
І гич не до речі.
„Ну лиш іншу, старче божий!“
1040 З возами на плéчах
Кричять йому гайдамаки.
„Добре, хлопці, на-те!
От-так! от-так! добре хлопці!
А ну́те, хлопья́та,
1045 Ушкваримо!“
- Земля́ гне́ть ся,
А вони́ з возами
Так і ріжуть. Кобза́рь грає,
Додає слова́ми:
- 1050 „Ой гоп такі так!
Кличе Га́ндзю коза́к:
„Ходи́, Га́ндзю, пожа́рту́ю,
Ходи́, Га́ндзю, поці́люю;
Ходім, Га́ндзю, до по́па
1055 Бо́гу помоліть ся;
Нема́ жи́та ні сно́па,
Вари́ варени́ці!“
Ожені́в ся, зажу́рив ся, —
Нічо́го нема́є;
1060 У рядни́ні росту́ть діти,
А коза́к співа́є:
„І по ха́тї ти-ни-ні,
„І по сї́нях ти-ни-ні,
„Вари́, жінко, лині́!
1065 „Ти-ни-ні, ти-ни-ні!“
- „Добре! добре! ще раз! ще раз!“
Кричять гайдамаки.
- „Ой гоп то́го дїва́!
Навари́ли Ляхі́ пи́ва,
1070 А ми бу́дем шинкува́ть,
Ляшкі́в-панкі́в частува́ть.
Ляшкі́в-панкі́в поча́стуєм,
З паня́нками пожа́ртуєм.

- „Ой гоп такі так!
Кліче Ляшку козак:!)
1075 Ляшко, пташко моя!
Ляшко, доле моя!
Не сором ся, дай рúченьку,
Ходім погуляймо;
Нехай людям лихо сніть ся,
1080 А ми заспіваймо!
А ми заспіваймо,
А ми посїдаймо,
Ляшко, пташко моя,
Ляшко, доле моя!“
- 1085 „Ще раз, ще раз!“
- „Як-би такі або так, або сяк;
Як-би такі запороський²⁾ козак,
Як-би такі молодій, молодій,
1090 Хоч по хаті-б поводів, поводів!
Страх мені не хочеть ся
З старім дїдом морочить ся!
Як-би такі...“
- 1095 „Цу-цú, скажені, схаменїть ся!
Бач, розходїли ся! А ти,
Старá собáко, де-б молїть ся,
Верзеш тут погань! От чортї!“
Кричіть отáман. Опинїлись,
Бáчять, що цérков.) Дяк співа,
1100 Попї з кадїлами, з кропїлом...
Громáда нїби неживá,
Анї телень... По-мїж возáми
Попї з кропїлами пішли,
За нїми корогві несли,
1105 Як на великдень над паскáми.
- „Молїтесь, брáтія, молїтесь!“
Так благочїнний начинá:

1) У всіх вид. тут і далі панну. панно; попр. Шевч. 2) В пер-
водр. запорожській. 3) В вид. 1860: Аж цérков бáчять.

- Кругом святого Чигрина
1110 Сторожа стане з того світу,
Не дасть святого розпина́ть.
А ви Україну хова́йте,
Не да́йте ма́тері, не да́йте
В руках у ката пропада́ть!
- 1115 Од Конаше́вича і до́сі
Пожар не гасне, лю́ди мруть,
Кана́ють¹⁾ в тюрмах, го́лі, бо́сі,
Діти нехри́щені расту́ть,
Коза́цькі діти; а дівча́та,
1120 Краю коза́цького²⁾ краса́,
У Ля́ха вя́не; як перш ма́ти,
І непокрита́я коса́
Стидо́м січе́ть ся, ка́рі о́чі
В нево́лі гасну́ть, розкова́ть
- 1125 Коза́к сестру́ свою́ не хо́че,
Сам не соро́мить ся кана́ть
В ярмі у Ля́ха... Го́ре, го́ре!
Мо́літесь, діти! стра́шний суд
Ля́хи в Україну песу́ть, —
1130 І зарида́ють чо́рні³⁾ го́ри.
Згада́йте пра́ведних гетьма́нів!
Де їх моги́ли? Де лежи́ть
Оста́нок сла́вного Богда́на?
Де Остря́ниціна стои́ть
- 1135 Хоч-би убо́гая моги́ла?
Де Налива́йкова? Нема́!
Жи́вото́го й ме́ртво́го спали́ли.
Де то́й Богу́н, де та зі́ма?
Іngúл що-зі́му замерза́є,
1140 Богу́н не вста́не загати́ть
Шляхе́цьким тру́пом. Лях гуля́є!
Нема́ Богда́на, червони́ть
І Жо́вті Во́ди й Рось зелéну.
Суму́є Ко́рсунь стародéнний:
1145 Нема́ журбу́ з ким поді́літь!

¹⁾ У вид 1860 конають ²⁾ Кожан. і лев. Землі козацько
³⁾ В перводр. чорни.

І Альта плаче: „Тяжко жити!
„Я сохну, сохну... де Тарас?
Нема́, не чуть... не в ба́тька діти!“
Не плачте, бра́тія! За нас
1150 І ду́ші пра́ведних і си́ла
Архистрати́га Михаїла!
Не за го́рами ка́ри час! —
Мо́літесь, бра́тія!“

Мо́лились,
Мо́лились щі́ро козаки́,
1155 Як діти щі́ро,¹⁾ не жури́лись,
Ду́мали те́с...²⁾ а зроби́лось —
Над козака́ми хусточкі́!
Одно́ добро́, одна́ сла́ва —
Білі́є хусти́на,
1160 Та й ту зні́муть...

А діяко́н:
„Неха́й во́рог ги́не!
Бері́ть ножі́, освя́тили!“
Уда́рили в дзвони́,
Реве́ га́єм: „Освя́тили!“
1165 Аж се́рце хо́ло́не.
Освя́тили, освя́тили!
Ги́не шля́хта, ги́не!
Розібра́ли, заблицца́ли
По всій Украї́ні.

Треті́ півні́.

1170 Ще́ день Украї́ну катува́ли
Ляхі́ скаже́ні; ще́ один,
Оди́н оста́нній сумува́ли
І Украї́на і Чигри́н.

¹⁾ У всіх вид. Щиро як діти; попр. Шевч. ²⁾ У Сем. і пізн. вид. гадали.

- І той минув — день Маковія,
1175 Велике свято в Україні,
Минув, і Лях і жидовін
Горілки, кроби упивались,
Клялі схизмата, розпинали,
Клялі, що нічого вже взять;
1180 А гайдамаки мовчки ждали,
Поки поганці ляжуть спать.
Лягли, і в голови не клали,
Що вже їм завтра не вставать.
Ляхи заснули, а Іуди
1185 Ще лічать гроші у-ночі,
Без світла лічать бариші,¹⁾
Щоб не побачили злі²⁾ люди.
І ті на золоту лягли,
І сном нечистим задрімали.
- 1190 Дрімать... на віки бодай задрімали!
А тим часом місяць пливé оглядять
І небо, і зорі, і зéмлю, і мóre,
Та глянуть на люди, що вони моторять,
Щоб Бóгові в-ранці про те³⁾ розказать.
- 1195 Світить білолиций на всю Україну,
Світить, — а чи бачить мою сиротину,
Оксану з Вілшани, мою сироту?
Де її мордують? де вона воркує?
Чи знає Ярема? чи знає, чи чує?
- 1200 Побачимо потім, а тепер не ту —
Не ту заспіваю, іншої заграю;
Ліхо не дівчата буде танцювать!
Недóлю співаю козацького краю!
Слухайте-ж, щоб дітям потім розказать,
- 1205 Щоб і діти знали, внукам розказали,
Як козаки шляхту тяжко покарали
За те, що не вмiла в добрі панувать.⁴⁾

1) Так в перводр., в пізніших вид.

Ще лічать гроші у-ночі,
Без світла лічать бариші.

2) В перводр. бач, попр. Шевч. 3) Попр. Шевч. теє 4) В перводр. Щоб не забували Ляха проклинать.

- Гомоніла Україна,
Довго гомоніла,
1210 Довго-довго кров степами
Текла-червоноіла.
Текла, текла, та й вiсохла.
Степи зеленіють;
Діди лежать, а над ними
1215 Могили синіють.
Та що з того, що високі?
Ніхто їх не знає,
Ніхто щиро не заплаче,
Ніхто не згадає.
1220 Тільки вітер тихесенько
Повіє над ними,
Тільки роси ранесенько
Сльозами дрібними
Їх уміють. Зійде сонце,
1225 Осушить, пригріє, —
А онуки? їм байдуже,
Панам жито сіють!¹⁾
Багато їх, а хто скаже,
Де Гбнти могила,
1230 Мученика праведного
Де похоронили?
Де Залізняк, душа щіра,
Де одпочиває?
Тяжко! важко! Кат панує,
1235 А їх не згадають.²⁾
Гомоніла Україна,
Довго гомоніла,
Довго-довго кров степами
Текла-червоноіла.
1240 І день і ніч гвалт, гармати,
Земля стогне, гнеться,
Сумно-страшно, а згадаєш, —
Серце усміхнеться.

¹⁾ У всіх вид. Жито собі; попр. Шевч. ²⁾ Слова: „Кат панує, а їх не згадають“ у вид. 1860 і пізніших аж до Ром. пропущені.

- Місяцю мій ясний з високого неба
1245 Сховай ся за гору, бо світу не треба;
Страшно тобі буде, хоч ти й бачив Рось,
І Альту і Сэну, і там розлилось
Не знать за-що крoви широкее море, —
А тепер що буде? Сховай ся-ж за гору;
1250 Сховай ся, мій друже, щоб не довелось
На старість заплакати...
Сумно-сумно середь неба
Сяє білолиций;
По-над Дніпрoм козак іде —
1255 Може з вечорниць?
Іде смутний-невеселий,
Ледве несуть ноги, —
Може дівчина не любить
За те, що убогий?
1260 І дівчина його любить,
Хоч лата на латі, —
Чорнобривий, а не згіне,
То буде й багатий.
Чогó-ж смутний чорнобривий
1265 Іде, чуть не плаче?
Якусь тяжку недобленьку
Вищує козаче;
Чує серце, та не скаже,
Яке лихо буде.
1270 Минé лихо... Кругом його
Мов вимерли¹⁾ люди.
Ані півня, ні собак,
Тільки із-за гаю
Десь далéко сiроманці²⁾
1275 Вовки завивають.
Байдужé! Іде Ярема,
Та не до Оксани,
Не в Вілшану на досвітки, —
До Ляхів поганих

¹⁾ В перводр. вымиралы. ²⁾ В вид. 1800: сiроманци.

- 1280 У Черкаси. А там третій
Півень заспівав...
А там... а там... Йде Ярёма,
На Дніпр поглядав.
Ой Дніпре мій, Дніпре широкій та дужий!
1285 Багато ти, батьку, у море носів
Козацької крoви! Ще понесеш, друже!
Червонів ти синь, та не напоїв;
А сю ніч упьеть ся!¹⁾ Пекельнее свято
По всій Україні сю ніч зареве;
1290 Потече багато-багато-багато
Шляхецької крoви! Козак оживе!
Оживуть гетьмани в золотім жупані,
Прокинуть ся доля, козак заспівав:
„Ні жйда, ні Ляха!“ а в степах України —
Дай-то Бóже милий — блисне булава!“
1295 Так думав, идучи в латаній свитині,
Сердега Ярёма з свяченим в руках.
А Дніпр мов підслухав: широкій та синій
Підняв гóри-хвилі, а в очеретах
Реве, стогне, завивав,
1300 Лóзи нагинав;
Грім гогоче, а блискавка
Хмару роздирав.
Іде собі наш Ярёма,
Нічого не бачить;
1305 Одна думка усміхнеть ся,
А друга заплаче.
„Там Оксана, там весело
І в сїрій свитині;
А тут... а тут... що ще буде?
1310 Може ще загину!“
А тим часом із байраку
Півень „кукуруку!“
„А! Черкаси!... Бóже милий!
Не вкороті віку!“

¹⁾ Так в перводр., у всіх пізніших вид. хибно: упьеш ся, хоча се слово належить до »море«, а не до »Дніпро«.

Червоний¹⁾ бенкет.

- 1315 Задзвоніли в усі дзвони
По всій Україні,
Закричали гайдамаки:
„Гіне шляхта, гіне!
Гіне шляхта! погуляєм
1320 Та хмару нагрієм!“
Зайняла ся Смілянщина,
Хмара червоїє;
А найперша Медведівка
Хмари нагриває.
1325 Горить Сміла, Смілянщина
Крובью підпливає;
Горить Корсунь, горить Канів,
Чигирин, Черкаси;
Чорним шляхом запалало
1330 І кров полила ся
Аж у Умань. По Подолі²⁾
Гонта бенкетує,
А Залізняк в Смілянщині
Дамаску гартує,³⁾
1335 У Черкасах, де й Ярема
Пробує свячений.
„Оттак, оттак! добре, діти!
Мордуйте скажених!
Добре, хлопці!“ — на базарі
1340 Залізняк гукав.
Кругом пекло, гайдамаки
По пеклу гуляють.
1345 А Ярема — страшно глянуть:
По три, по чотири
Так і кладє! „Добре, сину!⁴⁾
Матері їх хиря!
Мордуй, мордуй! в раю будеш,

¹⁾ В перводр. Червонный. ²⁾ Попр. Шевч., у всіх вид.: Аж: у Волинь. По Поліссі. ³⁾ В праськїм вид. занотовано поправку ніби: Шевч. До маху. ⁴⁾ Тут і ряд 1350 у перводр. хлопце.

- Або есаулом!
1350 Гуляй, сину! нүте, діти!“
І діти майну́ли
По горі́нцах, по комо́рах,
По льо́хах, усю́ди;
Всі́х укла́ли, все забра́ли.
1355 „Тепе́р, хло́пці, бу́де!
Утомі́лись, одпочі́ньте!“
Улиці́, базари́
Кри́лись тру́пом, пли́ли кро́вью.
„Ма́ло кля́тим ка́ри!
1360 Ще́ раз тре́ба перемучі́ть,
Щоб не повстава́ли
Нехреще́ні, кля́ті ду́ші!“
На базар збіра́лись
Гайдама́ки. Іде Яре́ма,
1365 Залі́зняк гука́є;
„Чу́єш, хло́пче? ході́ сюди́!
Не бі́йсь, не зляка́ю.“
„Не бо́ю ся!“ Зня́вши ша́пку
Став, мов пе́ред па́ном.
1370 „Відкі́ля ти? хто ти та́кий?“
„Я, па́не, з Вілша́ни.“¹⁾
„З Вілша́ної, де ті́таря
Пси замордува́ли?“
„Де? яко́го?“
„У Вілша́ній;
1375 І ка́жуть, що вкра́ли
Дочку́ його́, ко́лі зна́єш.“²⁾
„Дочку́! у Вілша́ній?“
„У ті́таря, ко́лі знава́в!“
„Окса́но, Окса́но!“
1380 Ле́две ві́мовив Яре́ма,³⁾

1) Так у перводр. 2) Рукою Шенч. тут дописано:

Дочку його, чи не знавав?“

„Отамане, пане.

Пусти мене!“ Тай заплакав.

3) Перводр. Де ти, серце моє, де ти?

- Та й пада¹⁾ до-дóлу.
„Еге! ось що... Шкода хлóпця.
Провітри Микóло!“
Провітрив ся. „Бáтьку! брáте!
1385 Чом я не сторúкий?
Дáйте ножá, дáйте síлу!
Мúки Ляхáм, мúки!
Мúки стрáшної, щóб пéкло
Затряслó ся, млíло!“²⁾
1390 „Дóбре, сíну, ножі бúдуть,
Аби щóб хотíлось.“³⁾
Хóчеш⁴⁾ з нáми у Лíсянку
Ножі гартувáти?“
„Ходím, ходím, отáмане!
1395 Бáтьку ти мíй, брáте
Мíй єдíний! На край свíта
Полечú, достáну,
З пéкла вíрву, отáмане...
На край свíта, пáне...
1400 На край свíта, та не нáйду,
Не нáйду Оксáни!“⁵⁾
„Мóже й вíрвеш. Ходím з нáми!“⁶⁾
Я-ж все забувáю,
Як зовéш ся?“
„Ярéмою.“
1405 „Прízвище? — „Не маю.“
„Хибá байстрíок? Без прízвища?
Запиши, Микóло,
Есаулом...⁷⁾ Без прízвища...
Нехáй бúде Гóлий!
1410 Бач, обíдраний!“
„Погáно!“

¹⁾ В вид. 1860: упав. ²⁾ В вид. 1860: Трясло ся та мліло.
³⁾ В вид. 1860: На святеє діло. ⁴⁾ В вид 1860: Ходім. ⁵⁾ Замість
сих 9 рядків у перводр.:

На край свíта, пане!

На край свíта, та не найду,

Не найду Оксáни.

⁶⁾ Попр. Шевч., в перводр. і пізн. вид. найдеш. ⁷⁾ Так у пер-
водр., в пізн. вид. у реєстер.

- „Ну, хибá Бідо́ю?“
„І се не так.“
- 1415 „Стрива́й лишне́н!
Пиши́ Галайдо́ю!“¹⁾
Записа́ли.
- „Ну, Гала́йдо,
Поїде́м гуля́ти!
На́йдеш до́лю... а не на́йдеш, —
Руша́йте, хло́пьята!“
- 1420 Тай ру́шили до схід со́нця
У Лисянку хло́пці
На я́рмарок. Зібра́ли ся
Хло́пці на толо́ці,
Помоли́лись га́рно Бо́гу
- 1425 Тай ру́шили з Бо́гом
У до́рогу, мов і спра́вді
Не бу́ло нічо́го
У Черка́сах.. І Яре́мі
За́йвого з обо́зу
- 1430 Дали́ коня́. Усміхну́в ся
Яре́ма скрізь слё́зи
Тай по́хав за ца́рину...²⁾

¹⁾ Замість рядків 1402—1416 у вид. 1860 р. і всіх пізнійших читаємо:

„Може й найдеш. А як тебе
Зовуть? Я не знаю“.

„Яремою.“

„А прізвище?“

„Прізвища немає“.

„Хиба байстрюк? Без прізвища!“

Запиши Мико́ло

У реестер! Нехай буде...

Нехай буде Голий!

Так і пиши!“

„Ні, погано!“

„Ну, хибá Бідо́ю?“

„І ще не так!“

„Стривай лишне́н,
Пиши́ Галайдо́ю!“

²⁾ Рядки 1420—1432 — рукописна вставка Шевч. замість слів, що стоять у всіх вид.: І Яре́мі дали коня́ Зайвого з обо́зу Усміхну́в ся на ворони́м, тай знову у слёзи. Впі́хали.

Палають Черкаси...

„Чи всі, діти?“

„Усі, батьку!“

1435 „Гайда!“

Простягла ся

По діброві по-над Дніпрóm

Козацька ватага.

А за ними кобзарь-Волох

1440 Переваги-ваги

Шкандибас на конику,

Козакám співає:

„Гайдамаки, гайдамаки,

Залізняк гуляє.“

1445 Поїхали... а Черкаси

Палають-палають.

Байдужé, ніхтó не гляне!

Сміють ся та лають

Кляту шляхту; хто балака,

1450 Хто кобзаря слуха.

А Залізняк по-переду

Нашорóбив уха,

Їде собі, лóльку кóрить,

Нікóму ні слова;

1455 А за ним німій Ярема.

Зелéна діброва

І тёмний гай, і Дніпр дужий,

І висóкі гóри,

Небо, зóрі, добрі люди

1460 І лóтев гóре —

Все пропáло, все! Нічóго

Не знає, не бачить,

Як убитий. Тяжко йому,

Тяжко, а не плаче.

1465 Ні, не плаче; змія лóта

Жадна випиває

Йогó сльóзи, давить дóшу,

Сéрце роздирає.

- Ой ви сльóзи, дрібні сльóзи,
1470 Ви змієте гóре...
Змійте йогó... Тяжко! нóдно!
І сіннього мóря,
І Дніпрá, щоб вілить люте,
І Дніпрá не стáне!
1475 Занапасти́ть хиба́ дóшу?
Оксáно, Оксáно!
Де ти? де ти? Подиві́ ся,
Моя́ сиротіно,
Подиві́ ся на Ярému!
1480 Де ти? Мо́же гíне?
Мо́же тяжко́ клянé до́лю,
По Пóльщі блука́є,¹⁾
Або в па́на у кайдáнах
В склепу́ пропада́є!²⁾
1485 Мо́же зга́дує Ярému,
Зга́дує Вілша́ну,³⁾
Клі́че йогó: „Сéрце моé,
Обні́мі Оксáну!⁴⁾
Обні́мемось, мій со́коле,
1490 На ві́ки зомлі́єм!
Нехайі́ Ля́хи зну́щáють ся —
Не почу́єм!...“ Ві́є,
Ві́є ві́тер з-за Лима́ну,
Гне то́блю в по́лї,
1495 І дівчи́на похі́лить ся,
Куді́ гне недóля.
Посуму́є, пожúрить ся,
Забúде... і мо́же...
У жупáні са́ма па́ні...⁵⁾
1500 А Ля́х... Бо́же, Бо́же,
Кара́й пéклом мою́ дóшу,
Ві́лий му́ки мо́ре!

¹⁾ В вид. 1860: Кленé, уміра́є ²⁾ В перводр. У склепу ка-
нас; попр. Шевч. ³⁾ Попр. Шевч. і Млїв. ⁴⁾ Шевч. поправив:

Мо́же ка́же: „Обні́мімось,
На ві́ки зомлі́єм.

⁵⁾ В перводр. У будинку господи́ня; пізн. попр. Шевч.

- Розбий кару надо мною,
Та не таким горем
1505 Карай серце! Розпадеть ся,¹⁾
Хоч-би було камень!
Доле моя, серце моє,
Чом ти не в Вілшаній?²⁾
А може й там, може плаче,³⁾
1510 Тяжко їй небозі?...
Може з батьком виглядає?“
І хлинули слёзи,
Дрібні-дрібні полили ся.
Де вони взяли ся?
1515 А Залізник гайдамакам
Велить опинитись.⁴⁾
„У ліс, хлопці! вже світає,
І коні пристали —
Попасемо!“ І тихенько
1520 У ліс, таї сховались.

Гупалівщина.

- Зійшло сонце, Україна
Де пала́ла, тліла,
А де шляхта заперши ся
У будінках мліла.
1525 Скрізь по селах шибениці,
Навішано трупу
Тільки старших, а так шляхта
Купою на купі
На улицях, на розпутьях;
1530 Собаки, ворони

¹⁾ У всіх вид. розірвуть ся, попр Шевч. ²⁾ В перводр. Вилшаный. ³⁾ В вид. 1860 р. зам. отсих чотирьох рядків читаємо:

Оксано, Оксано!

Де ти діла ся, поділась?

⁴⁾ В перводр. Кричить опинить ся.

- Їдять шляхту, клюють очі.
Ніхто не боронить,
Та й нікому, остали ся
Діти та собаки,
1535 Жінкі навіть з рогачами
Пішли в гайдамаки.
Отакé-то було ліхо
По всій Україні!
Гірше пекла... А за-віщо?
1540 За-що люди гинуть?
Тогó-ж батька, такі-ж діти,
Жіти-б та братать ся!
Ні! не вмiли, не хотіли,
Треба роз'єднать ся.
1545 Треба крóви, брата крóви,
Бо зázдро, що в брата
Є в комóрі і на двóрі,
І вéсело в хаті!
„Убём брата! спалим хату!“
1550 Сказали, і сталося.
Все-б, здаётся ся; ні, на кару
Сироти остались.
В сльозах росли та й віросли,
Замучені рúки
Розв'язались, — і кров за кров,
1555 І мýки за мýки!
Болить сёрце, як згадаеш:
Старіх Славьян діти
Впились крóвою, а хто вінен?
Ксьондзі Ёзуїти.
- 1560 Мандрували гайдамаки
Лісами, ярами,
А за ними і Галайда
З дрібними сльозами.
Вже минули Воронівку,
1565 Вирбівку, в Вілшану
Приїхали... „Хибá спитать,
Спитать про Оксáну?“

- Не спитаю, щоб не знали,
За-що пропадаю.“
- 1570 А тим часом гайдамаки
Й Вілшану минають.
Питаєть ся у хлопчика:
„Що? титаря вбіли?“¹⁾
„Ба ні, дядьку, батько казав,
1575 Що його спалили
Оті Ляхі, що там лежать,
І Оксану вкрали;
А титаря на цвинтарі
Вчора поховали.“
- 1580 Не дослухав... „Несі, коню!“
І поводи кінув.
„Чом я вчора, поки не знав,
Вчора не загінув!
А сьогодні коли й умру,
1585 З домовини встану
Ляхів мучить! Серце моє!²⁾
Оксано! Оксано!
Де ти?“
- Замовк, зажури́в ся,
Поїхав ходю́ю;
1590 Тяжко³⁾ йому сіромасі
Бороть ся з нудьгою.
Догна́в своїх. Боровиків
Вже ху́тір минають.
Корчма́ тліє з стодолою,
1595 А Лейби немає.
Усміхну́в ся мій Ярема,

1) Остатніх 10 рядків Шевч. поправив ось як:

Вже минули Гоноратку,
Байбузи минають,
Уже й Мліїв. Про титаря
Ярема питає
У хлопчика: „Чи титаря
Ляхи ще не вбили?“

Сей варіант, подіктований змаганем Шевч. заступити Вілшану Млієвом, як менше поетичний липаємо в нотці. ²⁾ Шевч. попр. Шукать тебе, моє серце. ³⁾ В вид. 1860: важко.

- Тяжко усміхнув ся.
Отут, отут по-за-вчора
Перед жідом гнів ся...
1600 А сьогодні! Та й жаль стало,
Що лихо минуло.
Гайдамаки по-над яром
З шляху повернули,
Наганяють півпáрубка:
1605 Хлопець у свитині
Полáтаній, у постолáх,
На плéчах торбiна.
„Гей, старченя! стривáй лишень!“
„Я не старець, пáне!
1610 Я, як бáчте,²⁾ гайдамака.“
„Який же погáний!
Вiдкiля ти?“
„З Керелiвки.“¹⁴⁾
„А Будища знаєш
I озеро кóло Будищ?“
1615 „I озеро знаю.
Отáм вонó, оцiм яром
Втрашите до йóго.“
„Щó? сегоднiя Ляхiв бáчив?“
„Нiгдé нi одного;
1620 А вчóра булó багáто.
Вiнки не святiли,
Не дали Ляхi проклáтi.
За-те-ж ми iх бiли!³⁾
I я, й бáтько святiм ножéм,
1625 А мáти нездúжа,
А то й вонá-б...“
„Дóбре, хлопче!
Ось на-ж тобi, дрúже,
Сей дукáчик, та не згубi!“
Узяв золотóго,
1630 Подивiв ся: „Спасiбi вам!“
„Ну, хлопцi, в дорóгу!

¹⁾ Слова „як бачте“ в перводр. заступлені точками. ²⁾ В пізнійших вид. За те їх і били.

Та чуєте, без го́моу!
Галайдо, за мною!
В оцім яр́у в о́зеро
1635 Й ліс по-під горбо́ю,
А в лісі скарб. Як приїдем,
То щоб кругом ста́ли.
Скажі хлѳцям! Мо́же льо́хи
Стерегті оста́лась
1640 Яка по́гань.“

Приїхали,
Ста́ли кругом ліса;
Дивлять ся — нема́ нікого...
„Ту їх до-сто-біса!
Які гру́ші урѳдили!
1645 Збивайте, хлѳпья́та!
Швѳдче! швѳдче! О-так! о-так!“
І конфедерати
Посѳпали ся до-до́лу,
Гру́ші гнилобо́кі.
1650 Позбива́ли, упо́рались —
Козакáм нѳвро́ку!
Найшли́ льо́хи, скарб забра́ли,
У ме́ртвих¹⁾ кишѳні
Потрусѳли, та й потягли́
1655 Кара́ти мерзе́них
У Лісянку.

Старосві́тський будинок¹⁾.

Смерка́ло ся. Із Лісянки
Кругом засві́тіло;
Ото́ Го́нта та За́лізняк²⁾
1660 Люлькі закурѳли,

¹⁾ В вид. 1860: Ляхів. ²⁾ В вид. 1860 р. титул сего розділу: Бенкет у Лісянці. ³⁾ Шевч. попр., у виданнях: Гонта з За́лізняком.

- Страшно-страшно закурили!¹⁾
І в пеклі не вміють
Отак курить! Гнилий Тікич²⁾
Крובью червоніє
1665 Шляхетською, жидівською,
А над ним палають
І хатина і будинок,
Мов доля карає
Вельможного й неможного.
1670 А середь базару
Стоить Гонта з Залізняком,
Кричять: „Ляхам карі!
Карі Ляхам, щоб каялись!“
І діти карають.
1675 Стогнуть, плачуть, один просить,
Другий проклинає,
Той молить ся, сповідає
Гріхи перед братом
Уже вбитим. Не мілюють,
1680 Карають завзяті.
Як смерть люта, не вважають
На літа, на вроду³⁾
Шляхтяночки й жидівочки, —
Тече кров у воду.
1685 Ні каліка, ані старий,
Ні малá) дитина
Не остались, не вблагали
Лихої години!
Всі полягли, всі покотом!
1690 Ні душі живої
Не осталося у Лісянці,⁵⁾
А пожар у-двоє
Розгорів ся, розпалав ся
До самої хмари.

¹⁾ Шевч попр. З гайламаками. Аж страшно. ²⁾ Перводр. так закурить. ³⁾ В перводр. не минають ні літа ні вроду. ⁴⁾ В перводр. Ні маги. ⁵⁾ Попр. Шевч.

- 1695 А Галáйда знай гукає:
„Кáри Ляхáм, кáри!“
Мов скажéний мёртвих рíже,
Мёртвих вíша, пáлити.
„Дáйте Ляхá, дáйте жíда!“
- 1700 Мáло менí, мáло!
Дáйте Ля́ха, дáйте крóви
Наточíть з погáних!
Крóви мóре... мáло мóря!...
Оксáно, Оксáно!“
- 1705 Так Галáйда кричíть, шука́
Ляхíв по пожа́ру.¹⁾
А тим ча́сом гáйдама́ки
Столи́ вздовж базáру
Поста́вили, несúть стра́ву,
- 1710 Де що запопа́ли,
Щоб за-свiтла повечéрять.
„Гуля́й!“ загука́ли.
- Вечéряють, а кругóм їх
Пéкло червонíе.
- 1715 У по́ломьí повiшанí
На кро́квах чорнiють
Пáнські тру́пи. Горя́ть кро́кви
I падають з нiми.
„Гуля́й дiти! пийте, лийте!“
- 1720 З панáми таки́ми
Мóже ще раз зострiнемось,
Ще раз погуля́єм!“
I поставе́ць одním дúхом
Залiзняк черка́е.
- 1725 „За прокля́тi вáшi тру́пи,
За дúшi прокля́тi
Ще раз вiпью! Пийте, дiти!
Вiпьeм, Го́нто бра́те!“

¹⁾ В вид. 1860 отей два рядки читаємо:

Де ти? крикне й сховасть ся
В поломь, в пожарі

- „Віпьем, друже, погуляєм
1730 У купочці, в парі.
А деж Волóх? Заспівай лиш!...
Грай, співай, кобзарю!“¹⁾
„Пострівай! я дожидаю,
Що Ляхі прокляті...“
1735 Ярема встав: „Які Ляхі?“
„Отó бо завзятий!
Пий горілку, мій голубе!“
„Які Ляхі, брате?“
„По тім боці, у будінку
1745 Запёрлись прокляті!“
„Розвіємо!“ — „Шкóда мýру,
Старосвітська штука.
А ще гірше, Богдánові
Мурували рúки.“
1745 „Богдánові? Шкóда, шкóда
Гетьмáнської праці!“
„Я послáв сказáть проклятим,
Щоб видали Пáца, —
Помíлюю. Не видадутъ —
1750 Пóрох засипáю...
Потáйники вже зрóблені...“
„І Ляхі гуляють?
Лічать зóрі? Дóбре, брате!
А пóки-що бóде,
1755 Віпьем чáрку!“ — „Дóбре, віпьем!“
„Пійте, добрі лóди!
Та не дóже, бо ще мóже
Не кóнчили кáри!“
„Не кóнчили?!... Пійте, бійте!
1760 Грай, співай, кобзарю!
Не про дідів, бо незгíрше
Й ми Ляхів карáем;

¹⁾ Отсей чотиростих маєть ся лише в вид. 1860 р., по нím зараз іде рядок 1761: Не про дідів і т. д. У вид. Петерб. 1868, Львів 1867 і праськім тих рядків нема. В остатнім рядку чотиростиха ще одна поправка, зам. Грай, спвай — Поганий.

Не про ліхо, бо ми йогó
Не зна́ли й не зна́єм.
1765 Весéлої утні, стáрче,
Щоб земл́я ломі́лась,
Про вдові́цю-молоді́цю,
Як вона́ жу́рилась.“

(Кобзарь грає й приспівує.)¹⁾

Од селá до селá
1770 Тáнці та музика́:
Що Кúрку, яйця́ продалá,
1840 Куплю́²⁾ черевика́.

Од селá до селá
Бúду танцюва́ти:
1775 Нí корóви, нí волá,
Оста́ла ся хáта.

1845 Я одда́м, я прода́м
Кúмові хати́ну,
Я куплю́, я зроблю́

1780 Яточку́ під ти́ном;
Торгува́ть, шинкува́ть
Бúду чарочка́ми,
Танцюва́ть та гуля́ть
Таки́ з парубка́ми.

1285 Ох! ви, ді́тки мої́,
Мої́ голубья́та,
Не жу́рять ся, подиві́ть ся,
Як танцю́є ма́ти!

Самá в найми́ підú,
1790 Ді́ток в шко́лу одда́м,
1855 А черво́ним череві́чкам
Таки́ дам, таки́ дам!“

„Дóбре! дóбре! Ну! до тáнців,
До тáнців, кобза́рю!“

¹⁾ Сих слів у перводр нема, а покладені в вид. 1860.

²⁾ В перводр. Маю, попр. Шевч.

- 1795 Сліпий вшкварив, на-в-присядки
Пішли по базару.
Земля гнеть ся... „Нумо, Гонтю!“
„Нум, брате Максиме!¹⁾
Ушкваримо, мій голубе,
1800 Поби не загинем.“

„Не дивуйте ся, дівчата,
Що я обідрав ся,
Бо мій батько робив глядко,
То й я в його вдав ся.“

- 1805 „Добре, брате! йй же Богу!
А ну ти, Максиме!“
„Постривай лиш!“
„От-так чини, як я чиню,
Люби дочку абі-чю,
1810 Хоч попову, хоч дякову,
Хоч хорошу мужикову!“

Всі танцюють, а Галайда
Не чує, не бачить:
Сидить один кінці стола,²⁾

- 1815 Тяжко-важко плаче,
Як дитина. Чого-б, бач ся?
В червонім жупані,
І золото, і слава є,
Та нема Оксани,

- 1820 Ні-з-ким долю поділити,
Ні-з-ким заспівати;
Один, один сиротою
Мусить пропадати!

- А тогó, тогó й не знає,
1825 Що його Оксана
По тім боці за Тікичем
В будинку з панами,

¹⁾ В перводр. Ану... і Ну... ²⁾ В вид. 1860: собі; в вид. Льв. 1867: собі кінець.

- З тими самими Ляхами,
Що замордували
1830 Її батька. Недолуди!
Тепер заховались
За мурами, та дивитесь,
Як жиди канаяють,
Браті ваші! А Оксана
1835 В вікно поглядає
На Лісянку засвічену.
„Де-то мій Ярема?“
Самá думає. Не знає,
Що він коло неї,
1840 У Лісянці, не в свитині,
В червонім жупані,
Сидить один та думає:
„Де моя Оксана?
Де вона, моя голубка
1845 Приборкана плаче?“
Тяжко йому!)

А із яру

В киреї козачій
Хтось крадеть ся.²⁾

„Хто ти такий?“

Галайда питає.

- 1850 „Я посланець пана Гонти.
Нехай погуляє,
Я подожду.“

„Ні, не діждеш,

Жидівська собако!“

- 1855 „Ховай Боже, який я жид?
Бачиш, гайдамака!
Ось копійка... подиві ся!...³⁾
Хибá ти не знаєш?“

¹⁾ Рядків 1824—1926 у перводр. нема, а по словах „Мусить пропадати читаємо: „Нудно йому. А із яру“ і т. д. Ті рядки вставлено аж у вид. 1860 р. ²⁾ В перводр. крадьця. ³⁾ В перводр. „Ось копійка“. Не Шевченковою рукою на екземплярі додано замість точок: царщина.

- 1755 „Знаю, знаю!“ І свячений
З халяви виймає.
- 1860 „Признавайсь, лукавий жінде:
Ти привів у Мліїв
До титаря Ляхів п'яних?
Я, Лейбо, не вмію
Жартувати! Я Ярема,
- 1865 Твій наймит, поганій!
Чи не пізнав? Признавай ся,
Де моя Оксана?“
Махнув ножем. — „Ховай Бже!
Нічого не знаю!
- 1870 Нічогоїсїнько, їй Богу!“
„Не знаєш? Як знаєш,
Так і роби!“ І знову ніж
Ярема здіймає.
„У будинок, на тім боці...
- 1875 Стривайте!... З панами
У покоях, у золотї,
Як найкраща панї,
Ваша... тее...“
„Виручай же,
Виручай, проклятий!“
- 1880 „Добре, добре! Якїж бо ви,
Яремо, завзяті.
Ідї зараз і віручу.
Грощі мур ламають...
Скажу Ляхам: замісь Паца...“
- 1885 „Добре, добре! Знаю.
Ідї швидче!“
„Зараз, зараз!
Гонту забавляйте
З пів упруга! А там нехай!...
Ідїть же, гуляйте!
- 1890 Кудї везти?“ — „У Лебедїн!
У Лебедїн, чуєш?“¹⁾

¹⁾ Замість сих 34 рядків, нової Шевченкової переробки, було в перводруку:

„Чую, чую!“¹⁾

І Галайда

З Гонтою танцює.

А Залізник берє кобзу:

„Не бреш проклятий!

Признавай ся! Я Ярема!

Ти конфедератів

Із хутора до титаря

Повів у Вілшану?

Признавай ся! Я все знаю.

Де діли Оксану?

Махнув ножем

„Ховай Боже!“

„Я тебе сховаю!“

„У будинку, на тім боці“.

„Виручай, як знаєш!

На золото!“ Сипле йому

Жменю з кешені.

„Треба Гонту!“ — „Потім, потім!

А не то — свяченим!“

„Добре, добре, пострівайте!“

„Ніколи, проклятий!

Ходім вкуці!“ — „Якіж бо ви,

Яремо, завзяті!

Вам не треба, один піду.

Гроші мур ламають.

Скажү Ляхам: Замісь Паца..“

„Добре, добре! Знаю.

Ідї швидче!“ — „Зараз, зараз!

Гонту забавляйте

З пів упруґа, а там нехай!

Ідїть же, гуляйте!

Кудї везти?“ — „В Майданівку!

В Майданівку, чуєш?“

Замісь рядків 1866—1882 нашого тексту в вид. Семиренко-
1860 була друга Шевченкова перерібка:

„Признавайсь проклятий жиде,

Де мой Оксана?“

Та й замахнувся. — „Ховай Боже!

В будинку... з панамі...

Вся в золоті«. — „Виручай же!

Виручай, проклятий!

„Добре, добре... Якіж бо ви,

Яремо, завзяті!

Ідү зараз і виручу...

Гроші мур ламають, і т. д.

Замісь первісної Майданівки поставлено тут: У Лебедин.

- 1895 „Потанцюй кобзарю!
Я заграю.“
На-в-присядки
Сліпий по¹⁾ базару
Оддирає постолáми,
Додає словáми:
1900 „На горóдї постирнак, постирнак;¹⁾
Чи я-ж тобі не козák, не козák?
Чи я-ж тебе не люблю, не люблю?
Чи я-ж тобі черевічків не куплю?
Куплю, куплю, чорнобрива!
1905 Куплю, куплю тогó дива!
Бúду, сéрце, ходíть,
Бúду, сéрце, любíть!“

- „Ой гоп гопакá!
Полюбíла козакá,
1910 Та рúдого, та старóго —
Лихá дóля такá!
Íдi-ж, дóле, за журбóю,
А ти, старiй, за водою!
А я — так до шiнку.
1915 Вiпью чáрку, вiпью дрúгу,
Вiпью трéтю на потúгу,
Пяту, шóсту, та й кiнець!
Пiшла бáба у танець,
А за нею горобець,
1920 Викрутáсом-вихилясом
Молодець-горобець!
Старiй рудий бáбу кличе,
А та йомú дúлю тиче:
„Оженiв ся сатанó,
1925 Заробляй же на пшонó!
Трéба дiток годувáть,
Трéба дiток одягáть;
А я бúду добувáть.
А ти старiй не грiшiй,

¹⁾ В перводр. вздовж. ²⁾ Так перводр., пiзн. пустирнак.

1930 Та в за́пічку колиши́,
Та мовчи́, не диши́!“

„Як бу́ла я молоді́ю приподо́бницею,
Пові́сила хварту́шину над віко́нницею ;

Хто йде́ — не мине́,¹⁾
1935 То махне́, то моргне́,¹⁾

А я шовком вишива́ю,
У квати́рочку морга́ю ;²⁾

„Семені́, Івані́,
Надіва́йте жупані́,

1940 Та ході́мо погуля́ймо,
Та сядемо́ заспіва́ймо!“

„Заганя́йте квочку́ в бочку́,

А курча́та в ве́ршу ;

Скажи́, скажи́, ста́ра су́ко,

1945 Ко́му дала́ спе́ршу ?

І... гу!

Загну́в ба́тько дугу́,

Тя́гне ма́ти супо́ню,

А ти зав'язи́, до́ню !

1950 „Чи ще́ ? чи го́ді ?“

„Ще́, ще́ !

Хоч пога́ну ! Самі́ но́ги но́сять.“

„Ой сип сиріве́ць

Та криши́ опе́ньки !

Дід та ба́ба, то й до ла́ду,

1955 Оббе́ радeнькі.

„Ой сип сиріве́ць

Та криши́ петру́шку !

1) У Сем. То кивне, то моргне. 2) У Сем. В кватирочку ви-
глядаю.

- „Ой сип сирівéць
Та накриши хрínu!
1960 Як дід ба́бі!...
„Ой сип во́ду, во́ду,
Та пошука́й брóду, брóду!“...
„Гóді! гóді!“ кричіть Гóнта,
„Гóді! погасáе!¹⁾
1965 Сві́тла, ді́ти!... А де Лéйба?
Ще йогó нема́е?
Найті́ йогó та пові́силь!
Петелька свиня́ча!
Га́йда, ді́ти, погасáе
1970 Каганéць коза́чий!“
А Гала́йда: „Отáмане,
Погуля́ймо, ба́тьку!
Диві́сь, горі́ть, на базáрі
І ві́дко і гла́дко.
1975 Потанцю́єм. Грай кобза́рю!“
„Не хочú гуля́ти!
Огню́, ді́ти! дьóхтю, клóчя!
Дава́йте гарма́ти!
В пота́йники пусти́ть огóнь!
1980 Ду́мають: жарту́ю!“
Зареві́ли гайдама́ки:
„Дóбре, ба́тьку, чу́ем!“
Че́рез грéблю повали́ли,
Гука́ють, співа́ють,
1985 А Гала́йда кричі́ть: „Ба́тьку!
Сті́йте! Пропада́ю!

¹⁾ В вид. 1844 сі два рядки читаємо;

Га́йда, ді́ти! гáсне, гáсне
Велі́кдень коза́чий!

- Постривайте! не вбивайте!
Там моя Оксана!
Годіночку, батькі мої,
1990 Я її достану!“
„Добре, добре!.. Залізничче,
Гукні, щоб палили!
Преподобить ся з Ляхами...
А ти, сизокрилий,
1995 Найдеш іншу!“¹⁾

Оглянув ся —

Галайди немає.

- Ревуть гори, і будінок
З Ляхами гуляє
Кóло хмари. Щó осталоє,
2000 Пékлом запалало...
„Де Галайда?“ — Максiм кліче.
І сліду не стало...²⁾
Поки хлопьята танцювали,³⁾
Ярема з Лейбою прокράлись
2005 Аж у будінок, в сáмий льох;
Оксану вихопив чуть живу
Ярема з льóху, та й полінув
У Лебедін...

Лебедин.⁴⁾

- „Я сiрота з Вілшаної,
2010 Сiрота, бабúсю!
Бáтька Ляхи замúчили,
А мене — бою ся,

¹⁾ Вид. Сем. і пізн. другú. ²⁾ На сьому в перводр. кінчить ся сей розділ. ³⁾ Отсих 7 рядків до кінця розд. у перве надруковано в вид. 1860. ⁴⁾ В перводр. Лыбедынь.

- Боюсь згадaть, моя сiза! —
Узяли з собою.
- 2015 Не розпитуй, бабусенько,
Що було во мною!
Я молилась, я плакала,
Серце розривалося,
Сльози сохли, душа мерла...
- 2020 Ох! як би я знала,
Що побачу його ще раз,
Що обнiму знову¹⁾,
В-двоє, в-трое вiтерпила-б²⁾)
За єдине слiво!
- 2025 Вибачай, моя голубко!
Можє я грiшила?
Можє Бог за те й карає,
Що я полюбила...
Полюбила стан висiкий
- 2030 I карii oчи,
Полюбила, як умiла,
Як серденько хоче.
Не за себе, не за бaтька
Молилась в неволi,
- 2035 Нi, бабусю, а за його,
За милого дiлю.
Карай Бiже! Твою правду
Я вiтерпiть мушу.
Страшно сказаць: я думала
- 2040 Занапастиць дiшу.
Як-би не вiн, може-б, може
I занапастила.
Тяжко було! я думала —
О Бiже мiй мiлий!; —
- 2045 Вiн сирота, хто без мене
його привiтає?

¹⁾ У львiвськiм вид. 1867 i у Огон. з сих двох рядкiв через недогляд зроблено один: Що побачу знову. Сей недогляд повторено i в праськiм вид. i у Романчука. ²⁾ В перводр. вытърпилабъ.

- Хто про дблю, про недблю,
Як я, розпитає?
Хто обніме,¹⁾ як я йогó?
2050 Хто дўшу покаже?
Хто сироті убогому
Люблю тебе²⁾ скаже?
Я так думала, бабусю,
І серце сміялось:
2055 Я сирота, без матері,
Без батька осталась;
І він один на всім світі,
Один мене³⁾ любить,
А почує, що я вбілась,
2060 То й себе погубить.
Я так⁴⁾ думала, молилась,
Ждала, виглядала:
Нема йогó, не прибуде!
Одна я осталась...“
- 2065 Та й заплакала. Черніця,
Стоя коло неї
Зажурилась. „Бабусенько!
Скажи мені! де я?“
„В Лебедині, моя пташко!
2070 Не вставай, ти хвора!“
„В Лебедині? Чи давно я?“
„Ба ні, по-за-вчора.“
„По-за-вчора?... Стривай, стривай!...
Пожар над водою...
2075 Жид, будинок, Майданівка...
Зовуть Галайдюю...“
„Галайдюю Яремою
Себе називає
Той, що привіз...“

¹⁾ В вид. 1860: обійме. ²⁾ В вид. 1868, петерб. і у львівським,
а за ними й у пізніших поправлено на „Добре слово“. ³⁾ В вид.
1860: мене вірно. ⁴⁾ В вид. 1860: Таки.

- „Де він, де він ?
2080 Тепер же я знаю!...“
„Через тиждень обіцяв ся
Прийти за тобою.“
„Через тиждень? через тиждень
Сёрденько загобіть!¹⁾
2085 Бабу́сенко, мину́ла ся
Лиха́я година!
Той Гала́йда — мій Яре́ма!
По всій Україні
Його знають. Я ба́чила,
2090 Як села горіли,
Я ба́чила, каті Ля́хи
Трусіли ся, мліли,
Як хто ска́же про Гала́йду.
Знають вони́, знають,
2095 Хто Яре́ма,²⁾ відкіля́ він,
І ко́го шука́є!..
Мене́ шука́в, мене́ найшо́в,
Оре́л сизокри́лий!
Прилі́тай же, мій о́рлику,³⁾
2100 Мій со́коле мільи́!⁴⁾
Ох, як ве́село на світі́,
Як ве́село ста́ло!
Через тиждень? Бабу́сенко,
Ще три дні́ оста́лось.
2105 Ох, як до́вго!..
„Загриба́й, ма́мо, жар, жар,
Бу́де тобі́ дочкі́ жаль, жаль!...“
Ох, як ве́село на світі́!
А тобі́, бабу́сю,
2110 Чи ве́село?“

„Я тобою́,
Пта́шко, веселю́ ся“
„А чом же ти не співа́вш?“

¹⁾ В вид. 1860: Раю мій, покою! ²⁾ В вид. 1860: Хто такий.
³⁾ В вид. 1860: со́коле ⁴⁾ В вид. 1860: Мій голу́бе сізний!

„Я вже одспівала.
Піду, дзвонять до вечерні“.¹⁾

2115 Оксана осталась,
Пожурілась, усміхнулась,
Пала на коліна
І молисть ся за Ярему
Щіро як дитина.²⁾

2120 Через тиждень³⁾ старі сестри⁴⁾
У церкві співали:
„Ісаія ликуй!“ В-ранці
Ярему вінчали;
А в-вечері мій Ярема,

2125 (От хлопець⁵⁾ звичайний!)
Щоб не сердить Залізняка,⁶⁾
Покінув Оксану.
Ляхів конча. З Залізняком
Часом найжає

2130 В ряді-годі, та в двох собі...
Ну, се всякий знає!
Вернімо ся-ж до свячених,
Що вони зробили?
Чи всі вони ще як бритва,

2135 Чи перещербили?
Хоч вам, знаю, і остіло
На кров та на сльози
Дивити ся, а Оксані,
Оксані небозі

2140 Їй аж нудно, бо Ярема
Весілля гуляє
З пожем в руках, на пожарах...
Вона виглядає

¹⁾ В вид. 1860: Задзвонили до вечерні. ²⁾ В вид. 1860 замість отсих і рядків — два:

А черниця помодившись
В храм попитати бала.

³⁾ В перводр тиждень. ⁴⁾ В вид. 1860: отамана. ⁵⁾ В вид. 1860: в Лебедині. ⁶⁾ В перводр хлопця.

- До півночи, а іноді
2145 Помоблить ся Бóгу
Таї спать ляже одна собі.
Умер би, ей Бóгу!¹⁾
Не жури ся, сподівай ся
Та Бóгу моли ся!
2150 А менї тепер на Умань
Треба подивить ся.

Гонта в Умані,

Хваліли ся гайдамаки
На Умань ідучи:
„Будем драти, пане-брате,
З китайки онучі!“²⁾

- Минають дні, минає літо,
А Україна знай горить;
По селах плачуть гóлі³⁾ діти,
2155 Батьків немає. Шелестить
По жовкіле лістя по діброві,
Гуляють хмари, сонце спить,
Нігде не чуть людськóї мóви;
Звірь тільки віє, йде в село,
2160 Де чують трупи: не ховали,
Вовків Ляхами годували,
Аж поки снігом занесло.
Огризки вóвчі.⁴⁾

Не спинила хуртовина
2165 Пекельної кáри:

¹⁾ Замість отсих 14 рядків у вид. 1860 і пізн. читаємо:

Весілле справляє
В Уманщині на пожарах...
Вона виглядає,
Виглядає, чи не їде
З боярами в гóсті
Перевезті із келї
В хагу на помóсті.

²⁾ В первод. анї в вид. 1844 і 1860 сього епіграфа нема.

³⁾ У вид. Сем. По селам плачуть малі, попр. Шевч. ⁴⁾ Шевч. попр.: у первод. і у всіх вид. Попкі їх снігом занесло.

- Ляхі мёрзли, а козаки
Грілись на поже́рі.
Вста́ла й весна́, чо́рну зе́млю
Сонну розбуді́ла,
2170 Укві́тчала її ря́стом,
Барві́нком покри́ла;
І на полі́ жа́йворонок,
Солове́йко в га́ї
Зе́млю у́брану весно́ю
2175 В-ра́нці зо́стрічають...
Ра́й та й го́ді! А для ко́го?
Для люде́й! — А лю́ди
Не хотя́ть на йо́го й гля́нуть,
А гля́нуть, — огу́дять.
2180 Тре́ба кро́вью домалува́ть,
Освіти́ть поже́ром!
Сонця ма́ло, ря́сту ма́ло
І бага́то хма́ри.
Пе́кла ма́ло!... Лю́ди, лю́ди!
2185 Ко́ли-то з вас бу́де
То́го добра́, що ма́єте?
Чудні́, чудні́ лю́ди!

Не спині́ла весна́ кро́ви
Ні зло́сті людсько́ї.
2190 Тя́жко гля́нуть; а згада́ем, —
Та́к бу́ло і в Тро́ї,
Та́к і бу́де.
Га́йдама́ки
Гуля́ють, кара́ють;
Де про́йдуть — зе́мля горі́ть,
2195 Кро́вью підплива́є.
Придба́в Макси́м собі́ си́на
На всю́ Україну́;
Хоч не рідний син Яре́ма,
А щі́ра дити́на.
2200 Макси́м рі́же, а Яре́ма
Не рі́же — лю́тує,
З но́жем в рука́х на поже́рах
І дню́є й но́чує.

- Не мілує, не минає
2205 Нігдє нї одно́го ;
За тїтаря Ляхам платить,
За батька свято́го,
За Окса́ну... Та й зомліє
Згадавши Окса́ну.
2210 А Залі́зняк : „Гуля́й, си́ну!
По́ки до́ля вста́не,
Погуля́єм!“

- Погуля́ли !
Купо́ю на купі́
Од Ки́йва до Ума́ні
2215 Лягли́ Ляхи́ тру́пом.

- Як та хма́ра, гайдама́ки
Ума́нь обступі́ли
О-півночі ; до схід со́нця
Ума́нь затопі́ли.
2220 Затопі́ли, закрича́ли :
„Кара́й Ля́ха зно́ву !“
Покоті́лись по база́ру
Кінні Narodówi ;
Покоті́лись малі́ діти
2225 І калі́ки хво́рі.
Гвалт і га́лас. На база́рі,
Як по-се́ред мо́ря
Крива́вого стоі́ть Го́нта
З Макси́мом завзя́тим,
2230 Крича́ть у-дво́х : „До́бре, діти !
Ота́к їх прокля́тих !“

- Аж ось веду́ть гайдама́ки
Ксьо́ндза-єзуі́та
І дво́х хло́пців. „Го́нто, Го́нто !
2235 Отсе́ твої́ діти !
Ти нас рі́жеш, зарі́ж і їх,
Вони́ като́лики !
Чого́-ж ти став ? чом не рі́жеш ?
По́ки не вели́кі,

- 2240 Заріж і їх, бо віростуть,
То тебе заріжуть!...“
„Убійте пса! Я собачат
Своєю заріжу.
Клич громаду! Признавайтесь!
- 2245 Що ви? католики?“
„Католики, бо нас мати...“
„Боже мій великий!
Мовчіть, мовчіть! Знаю, знаю!“
Зібралась громада.
- 2250 „Мої діти католики!...
Щоб не було зради,
Щоб не було поговору,
Панове громадо!...
Я присягав, брав свячений
- 2255 Різати католика!...
Сині мої, сині мої,
Чом ви не великі?
Чом ви Ляха не ріжете?...“
„Будем різати, тату!“
- 2260 „Не будете! не будете!
Будь проклята мати,
Та проклята католичка,
Що вас породила!
Чом вона вас до схід сонця
- 2265 Була не втопила?
Менше-б гріха: ви-б умерли
Не католиками;
А сьогодні, сині мої,
Горе мені з вами!
- 2270 Поцілуйте мене, діти,
Бо не я вбиваю,
А присяга!“

Махнув ножем —

І дітей немає!

Попадали зарізані.

- 2275 „Тату!“ белькотали,

Тату, тату!... ми не Ляхи!
Ми...“ та й замовчали.
„Поховать хибá?“

„Не треба!“

Воні католики...
2280 Сині мої, сині мої,
Чом ви не великі?
Чом во́рога не різали?
Чом ма́тїр не вби́ли,
Ту прокляту като́лічку,
2285 Що вас породила?...
Ходім, бра́те!“

Взяв Макси́ма,

Пішли вздовж базáру,
І обідва закричали:
„Ка́ри Ляхам, ка́ри!“
2290 І кара́ли: стра́шно-стра́шно
Ума́нь запала́ла.
Ні в буди́нку, ні в ко́сьто́лі,
Нігде́ не оста́лось,
Всі поляглі. То́го ли́ха
2295 Не було́ ніко́ли,
Що в Ума́ні робі́ло ся!
Базилі́ян шкóлу,
Де учи́лись Го́нти діти,
Сам Го́нта руїну́є:
2300 „Ти по́ла моїх ді́ток!“
Гука́є, люту́є.
„Ти по́ла невели́ких,
Добру́ не навчи́ла!...
Валіть сті́ни!“

Гайдама́ки

2305 Сті́ни розвали́ли;
Розвали́ли, об ка́міньня
Ксьондзі́в розбива́ли,
А школя́рів у крини́ці
Живи́х похова́ли.

- 2310 До са́мої но́чі Ляхів мордува́ли ;
Душі не оста́лось. А Го́нта кричи́ть :
„Де ви, людо́ди, де ви поховáлись ?
З’їли моїх діток ! Тя́жко мені́ жити́ !
Тя́жко мені́ пла́кати ! Ні з ким гово́ришь !”
- 2315 Сині́ мої́ лю́бі, мої́ чернобро́ві,
Де ви поховáлись ? Кро́ви мені́, кро́ви,
Шляхётської́ кро́ви, бо хо́четь ся пи́ть,
Хо́четь ся диві́тись, як вона́ чорні́є,
Хо́четь ся напі́тись !... Чом ві́тер не ві́є,
- 2320 Ляхів не наві́є ?... Тя́жко мені́ жити́ !
Тя́жко мені́ пла́кати ! Пра́ведні́ зорі́,
Сховáйтесь за хма́ру, я вас не займа́в,
Я діте́й зарі́зав !... Го́ре мені́, го́ре !
Де я прихилю́ ся ?“

Так Го́нта крича́в,

- 2325 По Ума́ні бі́гав. А се́ред базáру
В крові́ гайдама́ки ста́вили сто́ли ;
Де що запопа́ли, стра́ви нанесе́лі
І сі́ли вече́рять. Оста́тня ка́ра,
Оста́тня вече́ря !

„Гуля́йте, сині́ !

- 2330 Пі́йте, по́ки пье́ть ся ! Бі́йте, по́ки бье́ть ся !“
Залі́зняк гука́є. „А ну, наві́сний,
Ушкварь́ нам що-небу́дь, неха́й землі́ гнеть ся,
Неха́й погуля́ють мої́ коза́кі !“

І кобза́рь ушкварив :

- 2335 А мій ба́тько оранда́рь,
Чобота́рь ;
Моя́ ма́ти пряха́
Та сва́ха ;
Брати́ мої́, соко́лі,
2340 Привели́
І коро́ву із дібро́ви,
І намі́ста нанесе́лі.

- А я собі Хрістя
В намісті;
-2345 А на ліштві лістя,
Та лістя,
І чоботи та підкóви.
Війду в-ранці до корóви,
Я корóву напою,
2350 Подою,
З парубка́ми постою,
Постою.“
- Ой го́п по вечéрі.
Замика́йте, діти, двéрі!
2355 А ти, старá, не журись,
Та до мене пригорнісь!“

- Всі гуляють. А де-ж Го́нта?
Чом він не гуляє?
Чому́ не пьє з козака́ми,
2360 Чому́ не співає?
Нема́ його́, тепéр йому́
Мабу́ть не до не́ї,
Не до співи.

- А хто такий
У чо́рній кире́ї
2365 Че́рез база́р перехо́дить?
Став, розривá кúпу
Ля́хів ме́ртвих, шука́ когось.
Нагну́в ся, два тру́пи
Невели́ких взяв на плéчі
2370 І по-зад база́ру
Че́рез ме́ртвих переступá,
Кри́сть ся в пожа́рі
За костьо́лом. Хто-ж се такий?
Го́нта, го́рем бітий,
2375 Несé дите́й поховáти,
Земле́ю накріти,

- Щоб козацьке мале тіло
Собаки не їли.
І темними улицями,
2380 Де менше горіло,
Поніс Гонта дитей своїх,
Щоб ніхто не бачив,
Де він синів поховав.
І як Гонта плаче.
- 2385 Вініс в полі, геть од шляху,
Свячений виймає,
І свяченим копа яму, —
А Умань палає,
Світить Гонті до роботи
2390 І на дитей світить.
Неначе сплять одягнені.¹⁾
Чого-ж страшні діти?
Чого Гонта ніби краде,
Або скарб ховає?
2395 Аж трусить ся. Из Умані
Де-де чуть гукують
Товариші-гайдамаки, —
Гонта мов не чує,
Синам хату серед степу.
2400 Глибоку будув.
Та й збудував... Берє синів,
Кладє в темну хату,
Й не дивить ся, ніби чує:
„Ми не Ляхи, тату!“
2405 Поклав обох;²⁾ із кишени
Китайку виймає,
Поцілував мертвих в очі,
Христить, накривав
Червоною китайкою
2410 Голови козачі.
Розкрів, ще раз подивив ся...
Тяжко-важко плаче:

¹⁾ В перводр. одягнені. ²⁾ В перводр. обо-пих.

- „Сині мої, сині мої,
На ту Україну
2415 Подивіть ся: ви за неї
Й я за неї гіну.
А хто менé поховáв?
На чужóму полі
Хто заплаче на́до мно́ю?
2420 Дóле моя, дóле,
Дóле моя нещасліва,
Що ти наробіла?
На-що мені¹⁾ діте́й дала?
Чом менé не вбіла?
2425 Нехáй вони́-б поховáли,
А то я хова́ю.“

- Поцілува́в, перехресті́в,
Покрив, засипáв.
„Спочивáйте, сині мої,
2430 В глибóкій оселі!
Су́ка ма́ти не придба́ла
Ново́ї постелі.
Без васі́льків і без тру́ни²⁾
Спочивáйте, діти,
2435 Та благáйте, просі́ть Бо́га,
Нехáй на сім світі
Мене³⁾ за вас покара́в
За гріх сей вели́кий!
Прості́ть, сині! Я проща́ю,
2440 Що ви като́лики.“

- Зрівня́в зéмлю, покрив дерно́м,
Щоб ніхто́ не ба́чив,
Де поляглі Го́нти діти,
Го́лови коза́чі.
2445 „Спочивáйте, вигляда́йте,
Я шві́дко прибу́ду

¹⁾ В перводр. мпны. ²⁾ В вид. 1860: рúти. ³⁾ В перводр. через помилку: Нене.

Укорóтив я вам віку,
І мині те бóде!
І менé вб'ють... коли-б швидче!
2450 Та хто поховáє?
Гайдамáки!... Підú ще раз,
Ще раз погуляю!..."

Пішов Гóнта похилівшись,
Іде, спотикнéть ся;
2455 Пожáр світить, Гóнта глянé,
Глянé — усміхнéть ся.
Стра́шно, стра́шно усміхáв ся,
На степ оглядáв ся.
Утér бчi... тiлько мрiє
2460 В димú, та й сховáв ся.

Епілог.¹⁾

Давно́ те мину́ло, як малá дитiна,
Сiрота в рядни́ні я коли́сь блука́в
Без свiти, без хлiба но тiй Украiнi,
Де Залiзня́к, Гóнта з св'ячéним гуля́в.
2465 Давно́ те мину́ло, як тiми шляхáми,
Де йшли гайдамáки, мали́ми ногáми
Ходiв я та пла́кав, та людéй шука́в,
Щоб добру́ навчiли. Я тепér згада́в,
Згада́в, та й жаль ста́ло, що ли́хо мину́ло.
2470 Молодéе ли́хо, як-би ти верну́лось,
Промiня́в би до́лю, що маю́ тепér.
Згада́ю те ли́хо, степí тi безкраi,
І батiька, і дiда старóго згада́ю...
Одiн²⁾ ще гуля́є, а дрúгий умér.³⁾

¹⁾ Сього титулу в перводр нема, а єсть у вид. 1860. ²⁾ В вид. 1860: Дiдусь. ³⁾ В вид. 1860: а батiько вже вмep

- 2475 Бува́ло в неділю, закрі́вши Мині́ю,
По ча́рці з сусі́дом випивши ті́єї,
Ба́тько ді́да про́сить, щоб той розказа́в
Про Ко́ліївщину́, як ко́лісь бува́ло,
Як За́лізняк, Го́нта Ляхі́в покара́в...
- 2480 Столі́тніі о́чі як зорі́ сія́ли,
А сло́во за сло́вом смі́лось, лило́сь:
Як Ля́хи кана́ли, як Смі́ла горі́ла...
Су́сиди од стра́ху, од жа́лю німі́ли,
І ми́ні ма́лому не́раз довело́сь
- 2485 За ті́таря плака́ть, — і ні́хто не ба́чив,
Що ма́ла дити́на у куто́чку пла́че.
Спасі́бі, ді́дусю́, що ти захова́в
В голо́ві столі́тній ту сла́ву коза́чу:
Я її́ ону́кам тепе́р розказа́в.

2490 Виба́чайте, лю́ди до́бри,
Що коза́цьку сла́ву
Так на-вмання́ розка́зую
Без кни́жньої́ спра́ви.
Так ді́д ко́лісь розка́зував,

2495 Неха́й здо́ров бу́де,
А я за ним... Не знав ста́рий,
Що пи́сьме́нні лю́ди
Ти́ї ре́чі про́читають.
Виба́чай, ді́дусю́!

2500 Неха́й ла́ють! а я по́ки
До сво́їх верну́ ся,
Та доведу́ вже до кра́ю,
Доведу́ — спочи́ну,
Та хоч крі́зь сон подизлю́ ся

3505 На ту Укра́їну,
Де ході́ли гайдама́ки
З святи́ми ножа́ми,
На ті шля́хи, що я мі́ряв
Мали́ми нога́ми.

2510 Погуля́ли гайдама́ки,
До́бре погуля́ли:

- Трѳхи не рік шляхѳтською
Крѳвью напувѳли
2515 Україну, та й замѳвкли, —
Ножі поцербїли.
Немѳ Гѳнти! Немѳ йѳму
Хрѳта нї могили.
Буйні вїтри розмахѳли
2520 Пѳпил гайдамѳки,
І нїкѳму помолїтись,
Нїкѳму заплакати!
Одїн тїлько брѳт названїй
Остѳвсь на всїм свїтї;
2525 Та й той почѳв, що так страшно
Пекельнїї дїти
Йѳгѳ брѳта замѳчили, —
Залїзняк заплакав
В-перше зрѳду; слѳзї не втер,
2530 Умѳр неборѳка.
Нудьгѳ йѳгѳ задавила
На чужѳму пѳлї,
В чужѳ зѳмлю положила, —
Тѳка йѳгѳ дѳля!
2535 Сѳмно-сѳмно гайдамѳки
Залїзную сїлу
Поховѳли, насїпали
Висѳку могилу;
Заплакали, розїйшли ся,
2540 Відкїля взяли ся.
Одїн тїлько мїй Ярѳма
На кїї похилив ся,
Стоѳв довго. „Спочїнь, бѳтьку,
На чужѳму пѳлї!
2545 Бо на свѳїм немѳ мїсця,
Нема мїсця волї.
Спи, козѳче, душѳ щїра!
Хто-нѳбудь згадаѳ.“

- Пїшѳв степѳм сїромѳха,
2550 Слѳзї утираѳ.

Довго-довго огляда́в ся,
Та й неві́дко ста́ло;
Одна́ чо́рна се́ред сте́пу
Моги́ла оста́лась.

- 2555 Посі́яли гайдама́ки
В Украї́ні жі́то,
Та не вони́ його́ жа́ли.
Що му́сим ¹⁾ робі́ти?
Нема́ пра́вди, не ві́росла,
2560 Кривда повива́є...
Розі́йшли́ ся гайдама́ки,
Куди́ який зна́є:
Хто до-до́му, хто в дібро́ву
З но́жем у халя́ві,
2565 Жи́дів кінча́ть. Така́ й до́сі
Оста́ла ся сла́ва.
А тим ча́сом старо́давню
Січ розру́йнува́ли:
Хто на Куба́нь, хто за Дуна́й,
2570 Ті́лько і оста́лись,
Що поро́ги се́ред сте́пу
Реву́ть-завива́ють:
„Похова́ли діте́й на́ших,
І нас розрива́ють!“
2575 Реву́ть собі́ і ре́втіму́ть,²⁾
Їх лю́ди мину́ли;
А Украї́на на-ві́ки,
На-ві́ки засну́ла.

- З то́го ча́су в Украї́ні
2580 Жи́то зеле́нїє;
Не чу́ть пла́чу ні гарма́ти,
Ті́лько ві́тер ві́є,
Нагина́є ве́рби в га́ї,
А ті́рсу на по́лі.
2585 Все замовкло. Неха́й мовчи́ть!
На те³⁾ бо́жа во́ля!

1) В перводр. мусем. 2) В перводр. ревітему́ть. 3) В вид.
1860: Така.

Тільки часом у-вечері,
По-над Дніпрóm гаєм
Ідуть старі гайдамаки,
2590 Ідучі співають :

„А у нашого Галайди
Хата на помості.
Грай, море, добре, море!
Добре буде, галай-да!¹⁾“

¹⁾ Тут очевидно не прозвище героя, а відомий татарський окрик: Алах-да.

ПРИПИСИ ШЕВЧЕНКА.

- 1) До р. 316. „Энциклопедическій лексиконъ“ томъ 5: Барская конфедерація і „Historya królewstwa Polskiego“ G. S. Bandtke, tom 2.
- 2) До р. 332. Вілшана або Ольшана, містечко Київської губернії Звенигородського повіту; між Звенигородкою і Вілшаною по старому шляху Боровиків хутір і корчма, де-б то Ярема Байстріок, а потім Галайда, був у жида наймитом. (Од старіх людей).
- 3) До р. 515. Неунітів Ляхі називали схизматами.
- 4) До р. 584. Про Конфедератів так розказують люди, которі їх бачили; і не диво, бо то була все шляхта, з honorem, без дісципліни: робить не хочеть ся, а їсти треба.
- 5) До р. 747—816. Анахронізм: титаря Ляхі замучили зімою, а не літом.
- 6) До р. 946. За гайдамаками ходів кобзарь; його називали сліпим Волохом. (Дід розказував).
- 7) До р. 994. Чорний шлях виходив од Дніпра між устями річок Сокорівки і Носачівки, і біг через степі запорозькі, через воєводство Київське, Подольське і Волинське — на Червоїну Русь до Львова. Чорним названий, що по йому Татари ходили в Польщу і своїми табунами вибивали траву.
- 8) До р. 1136—7. Павла Наливайка живого спалили в Варшаві; Івана Острияницю і тридцять старшин козацьких після страшної муки розчетвертували і розвезли їх тіла по всій Україні. Зиновій-Богдан і син його Тимофій були поховані в Суботові коло Чигрині; Чарнецький, коронний

тетьман, не доставши Чигринá, од злости спалив їх мертвих. (Георгій Коніський).

⁹⁾ До р. 1138—40. Полкóвник Богун потопив Ляхів в Ингу́лі. Зинóвий-Богдан вірізав 40 з чим-то тисяч Ляхів над Рóссю в Кóрсуні. Тарас Трясило вірізав Ляхів над Альтою. І та ніч, в котóру те тра́пилось, зоветь ся Тарасова або кровава. (Бантин Каменский).

¹⁰⁾ До р. 1147. Тарасова і Варфоломієва но́чі одна друго́ї варт на стид римської тіяри.

¹¹⁾ До р. 1169. Так про Чигриньске свя́то розка́зують старі лю́ди.

¹²⁾ До р. 1170. Третьі півні — сігнал. Розка́зують, що Залізнякá есаул, не джда́вши третіх півнів, запалив Медвѣдівку, містечко між Чигрином і Звенигородкою,

¹³⁾ До р. 1559. До Унії Козакі з Ляхами миріли ся, і якби не Єзуїти, то мо́же-б і не різали ся. Єзуїт Посевін, легат па́пський, перший начав унію в Укра́їні.

¹⁴⁾ До р. 1612. Керелівка або Каріловка — село Звенигорóдського повіту. Червонѣць, що дав Залізняк хлóпцеві; і досі єсть у сина того хлóпця, котóрому був да́ний — я сам його ба́чив.

¹⁵⁾ До р. 1613. Село́ Будища — недалєко од Керелівки; в ярú о́зеро і над о́зером ліс невеликий, зоветь ся Гупалівщиною, за те, що там Залізняк збивав Ляхів з дѣрева. Ляхі, де був захóваний шляхѣтський скарб, і досі відко, тільки вже розруйновані.

¹⁶⁾ До р. 1655. Лісянка, містечко Звенигорóдського повіту над річкою Гнилим Тикичѣм. Тут зійшли ся Гонта з Залізняком і розруйнували старосвітський будинок, Богданом нїбито збудований.

¹⁷⁾ До стор. 125. нота. Маїданівка, село недалєко од Лісянки.

¹⁸⁾ До р. 1891. Лебедін, дівочий монасти́р між Чигрином і Звенигородкою.

¹⁹⁾ До стор. 134. Умань, гóрод повітовий губер́нії Київської.

²⁰⁾ До р. 2223. Kawaleria Narodowa — так звáлись польські драгу́ни; їх то́ді бу́ло в Умані 3000, і всі бу́ли побі́ті гайдама́ками.

- 21) До р. 2773. В Умані Гонта убів дітей своїх за те, що їх ма́ти-като́личка помогла́ Сзуїтам перевести́ їх у като́лики. Младано́вич, товариш синів Го́нти, ба́чив в дзвіни́ці, як вони́ уме́рли, і як школя́рів бази́лійне́ської шко́ли пото́пив Го́нта в кри́ниці. Він ба́гато написа́в об га́йдама́ччині, але надрю́кованого нема́ нічо́го.
- 22) До р. 2512. Зра́дою взя́ли Ляхі́ Го́нту і стра́шно заму́чили. Привез́ли його́ в кайда́нах у по́льський ла́герь неда́леко Ба́лти з одрі́заним язи́ком і пра́вою руко́ю; Б., по́льський гене́рал, так велі́в зробі́ть, щоб він чо́го-небу́дь не сказа́в на його́. По́тім кати́ роздя́гли його́, як ма́ти роди́ла, і поса́дили на горя́чі шта́би залі́за; по́тім зняли́ двана́дцять пас з спи́ни шку́ри. Го́нта пові́в очима́ і стра́шно гля́нув на Б.; той махну́в руко́ю, — і розня́ли Го́нту на че́тверо, розвез́ли ті́ло і поприби́вали на се́редохре́стних шля́хах. Залі́зняк, почу́вши, що так стра́шно Ляхі́ заму́чили Го́нту, запла́кав, занеду́жав та й уме́р; його́ га́йдама́ки поховали́ в степу́ над Дні́стром та й рози́шли ся.
- 23) До р. 2558. Зло́дій, розби́йник або га́йдама́ка — таки́ми оста́ли ся га́йдама́ки по Ко́лїви́щині. Таки́ми їх зна́ють і до́сі.

ПЕРЕДМОВА.

По мові передмова, — можливо-б і без неї. Так ось бачте що: все, що я бачив надрюкованого, (тільки бачив, а прочитав дуже небагато), — всюди є передслово, а в мене нема. Як-би я не дрюковав своїх „Гайдамаків“, то воно-б не треба й передмови, а коли вже пускаю в люди, то треба й з чим, щоб не сміялись на обірванців, щоб не сказали: „От який! хибá діді та батькі дурнійші були, що не пускали в люди навіть граматки без предисловія!“ Так, далебі так, вибачайте! Треба предисловія. Так як-же його скомпонувать, щоб, знаєте, не було і кривди, щоб не було і правди, а так, як всі предисловія komponують ся? Хоч убий, не вмю: треба-б хвалить, — так сором, а гудить не хочеть ся.

Начнем же ўбо¹⁾ начало книги сіце: Весело подивить ся на сліпого²⁾ кобзаря, як він собі сидить з хлопцем, сліпий, під тіном, і весело послухать його, як він заспівав думу про те, що давно діялось, як борóли ся Ляхи з Козакáми... Весело, а все такі скажеш: „Слава Бóгу, що минуло!“ А нáдто як згадаєш, що ми одної мáтері дїти, що всі ми Славьяне. Сэрце болить, а розказувать треба: нехай бачять сині і внуки, що батькі їх помилялись, нехай братáють ся знову

1) Перводр. і всі пізн. уже. 2) Вар. Ром. старого.

з своїми ворогами, нехай житом-пшеницею, як золотом покрита, нерозміжованою останеть ся на віки од моря і до моря славьянська земля!

Про те, що діялось на Україні 1768 року, розказую так, як чув од старіх людей; надрукóваного і критикóваного нічого не читав, бо здаеть ся і нема нічого. Галайда в половину відуманий, а смерть вілшанського титаря правдіва, бо ще є люди, которі його знали. Гонта і Залізник, отамани того кривавого діла, може виведені в мене не так, як вони були, — за се не ручаюсь. Дід мій, нехай здоров буде, коли зачина розказувать що-небудь такé, що не сам бачив, а чув, то з-першу скаже: „Колі старі люди брешуть, то й я з ними“.

Панóве субскрібенти!

„Бачимо, бачимо, що одурів, та ще хоче й одбрехать ся!“ Отак ви в-слух подумаєте, як прсчитаєте мої „Гайдамаки“. Панóве Громадо! дáleбі не брешу. Ось бачите що! Я думав, і дуже хотілось мині надруковати ваші козацькі імена рядóчком гарненько; уже було й найшлось їх десятків зо-два, зо-три. Слухаю, виходить різномова; одін каже: „треба!“ — другий каже: „не треба!“ — третій нічого не каже. Я думав: що тут робить на світі? Взяв та й проціндрив гарненько ті гроші, що треба було заплатити за аркуш надрукóваного папéру, а до вас і ну писать

отсю́ Циду́лу! Все-б-то се нічо́го! Чого́ не тра-
пляєть ся на віку́! Все буває, як на до́вгій ніві.
Та ось ліхо́ мині на безго́ловья! Єсть ще й такі
панічі, що сорóмились своєю́ благо́рдну фамілію
(Кі́рпа - Гнучкоши́єнко-въ) і надрюко́ваць в му-
жіцькій кні́жці! Да́лебі пра́вда!')

Т. Шевченко.

¹⁾ Се письмо до „панів субскрибентів“ надруковано на окладинці першого видання поеми „Гайдамаки“ в 1841 р. На остатній сторінці тої окладинки читаємо: „Продаецца въ книжномъ магазинѣ Ѳ. Вазунова въ С. Петербургѣ у Казеннаго моста въ домѣ Имзена, цѣна 5 руб. асс. за экземпляръ“. А низше дрібнішимъ друкомъ: „Иногородныя (sic!) благоволятъ адресоваться въ С. Петербургъ въ Императорскую Академію Художествъ, на имя Тараса Григорьевича Шевченка“.

ЧЕРНИЦЯ МАРЬЯНА.

(Частина поеми.)

- У неділю на вігоні
Дівчата гуляли,
Жартували з парубками,
Деякі співали
- 5 Про дівчата, вечорніці
Та як біла мати,
Щоб з козаком не стояла...
Звичайно — дівчата,
Та про своє все й співують,
- 10 Яка про що знає.
Аж ось з хлопцем старий сліпечь
В село шкандибав;
В руках чоботи, на плечах
Латана торбіна
- 15 У старого. А дитина,
Сердешна дитина,
Обідрана, ледве-ледве
Несє поженята...
Безталанний син Катрусі!
- 20 „Дивіть ся, дівчата,
Кобзарь іде! кобзарь іде!“
Та всі яко мого
Хлопців кинули, побігли
Зострічать сліпого.
- 25 „Діду-серце, голубчику,
Заграй нам що-небудь!

- Я шагá дам, я черешень,
Я напою мѣдом;
А тим часом одпочінеш,
30 А ми потанцюѣм.
Заграй же нам яку-небудь!“
„Чую, любі, чую!
Спасибі вам, мої квіти,
За слóво ласкаве!
35 Загра́в би вам, та ба́чите,
Спра́ви нема́, спра́ви.
Учóра був на базáрі,
Кóбза зопсува́лась,
Розвали́ла ся...“ „А стру́ни?“
40 „Ті́лько три оста́лось.“
„Та хоч на трьóх яку-небудь!“
„На трьóх? Ох, дівча́та!
І на одні́й коли́сь-то грав,
Та ба, вже не гра́ти!
45 Пострива́йте-ж, мої любі,
Тро́шки одпочіну...
Сядьмо, хлопче!“

Посіда́ли.

- Розв'язав торби́ну;
Виняв ко́бзу, разів зо́-два
50 Уда́рив по рва́них...
„Що́-б вам загра́ть?... Пострива́йте!...
Черни́цю Марья́ну...
Чи чува́ли, чи не чу́ли?...
Слу́хайте-ж, дівча́та,
55 Та ка́йте ся!...“

Давно́ коли́сь

Була́ собі ма́ти.
Був і ба́тько, та не ста́ло,
Оста́лась вдово́ю,

- Ої остáлась удово́ю¹⁾
60 Та й немолодо́ю,
Із вола́ми, із воза́ми,
З мало́ю дочко́ю.
Росла́ дочка́ Марья́на,
А віросла як па́нна,
65 Чорнобри́ва, уродли́ва,
Хоч за па́на гетьма́на.
Ста́ла ма́ти гадати
Ста́ла²⁾ зя́тя єднати,
А Марья́на не до па́на
70 Вихо́дила сто́яти.
Не до па́на товсто́го,
Уса́того, старо́го,
До Петру́ся в га́ю, в лу́зі
Що ве́чора свято́го.³⁾
75 Розмовля́ла, жартува́ла,
Обніма́ла, млі́ла,
В раю́ жила́... а іноді
Пла́кала, німі́ла.
„Чо́го пла́чеш, мо́я пта́шко?“
80 Петро́ запита́є.

¹⁾ Сей рядок доповнив Куліш, у Огон. вас. ²⁾ В оригіналі: Та зятя, поправляю до розміру: Ста́ла. ³⁾ Вставляю в текст отсі рядки з Шевченкового автографа, виписані Кулішем та забраковані ним у нотку (Основа 1861, вересень ст. 3), і кладу в нотці Кулішеву перерібку, далеко слабшу і більше шабльонову. Кулішу здавало ся, що в тих рядках „нарушсна мѣра“, а се тільки він не міг відчути троха зміненого, але незвичайно мелодійного розміру тих 12-ти рядків. Ось текст Куліша:

Росла́ дочка́ Марья́ночка,
Віросла, як па́нна. —
Чорнобри́ва, уродли́ва,
Хоч би й за гетьма́на!
Ста́ла ма́ти міркува́ти
Та зя́тя єднати,
А Марья́на не до па́на
Ході́ла сто́яти, —
Не до па́на уса́того,
Сідо́го, старо́го, —
До Петру́ся що-ве́чора,
Ве́чора свято́го.

- Вона гляне, усміхнеть ся:
„І сама не знаю!“
„Можє думаєш, покину?
Ні, моя рибчино!
85 Буду ходіть, буду любіть,
Поки не загину.
Хибá булó коли в світі,
Щоб ті, що кохáлись,
Розійшли ся, не взяли ся,
90 Живіми остáлись?“
„Ти жартуєш, мій голубе!
Ти чув, що співають?...
То кобзарі вигадують,
Бо сліпі, не знають;
95 Бо не бáчять, що є брови
Чóрні й кáрі очі,
І висóкий стан козáчий,
І гнучкій дівóчий;
Що є кóси, чóрні кóси,
100 Козáцька чуприна,
Що на мóву на Пётрову
В глухій домовині
Усміхну ся, скажý йому:
„Орле сизокрілий,
105 Люблю тебе й на тім світі,
Як на сїм любила.“
Отáк, сёрце, обнімімось!
Отáк поцілую!
Нехай вкúпі заховáють...
110 Умру́ — не почую...
Не почую...“
Обняли ся,
Обнялись, зомліли.
Отáк вони любіли ся,
Отáк і хотіли,¹⁾
115 Щоб на той світ переступіть;
Та не по їх стáло...

¹⁾ Куліш (Осн. 1. с. 5) без потреби поправив: На той світ хотіли.

Що-вечора сходили ся,
І ма́ти не зна́ла,
Де Марья́на до півно́чі,
120 З ким вона гуля́ла?
„Вонó малé, ще дити́на,
Нічо́го не зна́є.“
Угада́ла старá ма́ти,
Та не все вгада́ла:
125 Зна́ть забу́ла, що коли́сь же
Сама́ дівува́ла.¹⁾

Угада́ла ма́ти: Марья́на — дити́на,
Не зна́ла, як трéба на сiм сві́ті жити́;
Думала: ні лю́ди, ані домови́на
130 З Петро́м не розлу́чать,²⁾ уми́ла люби́ть;
Думала, що тíлько кобза́рі співа́ють,
Бо слі́пі, не ба́чять ка́рих оченя́т,
Що тíлько ляка́ють молодíх дiвча́т...
Ляка́ють, дiвча́та, пра́вдою ляка́ють!
135 І я вас ляка́ю, бо те ли́хо зна́ю...
Бода́й на сiм сві́ті ні́коли не зна́ть
Того́, що я зна́ю!... Ми́нуло, дiвча́та,
Сeрце не засну́ло, я вас не забу́в;
Люблю́ вас і до́сi, як дiтчо́к ма́ти,
140 Бу́ду вам співа́ти, по́ки не заги́ну...
Тоді́,³⁾ мої́ любí, як мене́ не ста́не,
Згада́йте про мене́, про мою́ Марья́ну,
Я вам з того́ сві́та се́рцем усми́хну́сь!“
Усми́хну́в ся та í запла́кав.
145 Диви́лись дiвча́та,
Не пита́ли, чо́го пла́че, —
Та í на-що пита́ти?
Ми́нуло ся, пома́гало

¹⁾ Куліш нотує первісний текст цих двох рядків: Зна́ть забу́ла, що минуло, Чи не дівувала? ²⁾ Первісно в автографі: нерозня́ть. ³⁾ В перводр. Тойді.

- Ласкаве дівоче
150 Щіре слово... „Вибачайте!“
(Утёр сліпі очі)
„Вибачайте, мої любі,
Нехотя журю ся...
Так от, бачите, Марьяна
155 З убóгим Петру́сем
Що-вечора розмовляла,
А ма́ти не зна́ла.
Дивува́лась: „Що се таке
Марья́ну спітка́ло?
160 Чи не при́стріг? Ся́де ші́ти, —
Не те виші́ває;
За́місь „Гри́ця“ задúмавшийсь
„Петру́ся“ співа́є;
Ча́сом со́нна розмовля́є,
165 По́душку ці́лує...“
Ма́ти спершу́ смія́ла ся,
Ду́мала — жа́ртує;
По́тім ба́чить, що не жа́рти,
Та й ка́же Марья́ні:
170 „Тре́ба ста́ростів нам жа́дати,¹⁾
Та мо́же й од па́на.
Ти вже ві́росла, ні́вро́ку,
Уже́ й дівува́ла;
Я вже ду́маю, що ба́чиш,
175 (На сі́лу сказа́ла)
Що вже́ й за́між, коли́ тée...“²⁾
„А за ко́го, ма́мо?“
„Хто вподо́ба, то я й одда́м“.
Співа́є Марья́на:
180 „Ми́нула ся тво́я до́ля,
На ві́ки ми́нула!
Чом ти вчо́ра, як верну́лась,
На-вік не засну́ла?

¹⁾ В автогр. Тре́ба бу́де ста́ростів жа́дати. ²⁾ В автогр. пер-
вісно: Я вже́ ду́маю, що й тée.

Булó-б лéгше в домовині
185 Одинóкій спáти,
Тоді мóже-б над тобóю
Заплáкала мáти.
Тепér мáти не заплáче,
Та й не заспíває,
190 А лiха ще бóде, бóде,
Поки заховáють!“

Отакé-то, мої лóбі,
Бува́ на сiм свiтi:
Однá дочкá у мáтерi,
195 Та й тiй тiя́жко жiти!...
По садóчку похóжáв,
Слiзонькi втирáв;
Поглядáв на сóнечко —
Печé, а не сьáв;
200 Стоiть собi сéред нéба,
Мов смiєть ся з неi.
Вонó не зна, що Марья́на
Рада-б пiд землéю
Заховáть ся од мáтерi,
205 Щоб не почу́ть зно́ву
Тiй мóви, що вже чу́ла,
Прокля́тоi мóви.
Вонó не зна, що як зáйде
Спочiти за гáсм,
210 Петру́сь вiйде на до́лину,
Петру́сь заспíває,
Петру́сь iї розпитáв,
Як брáт заговóрить,
Поцiлує, розпитáв
215 Про лю́теє гóре.

Не знáла Марья́на, чо́го сéрце млiє,
Чо́го плáчуть óчi... на-щó його́ знáть?
Хiлить ся топóля, кудi вiтер вiє...
Тiя́жко одинóкій на степу́ сто́ять.
220 Утóмить ся вiтер — топóля спочiне;
Отáк i дiвóча минé хуртовiна.

Тяжко одинóкій в степу́ зостріча́ть,
А ще гірше лю́бій по-пéреду знать,
Де і як спіткає лихaya година.

- 225 Несподівано Марьяна
Зостріла недóлю;
Співá булó, а іноді
Дає сльозáм волю.
Самá не зна, чогó плаче;
230 Мóже сéрце й чу́є,
Та не вміє розказáти
Про те, що віщу́є.
Раз у-вечері Марьяна,
Як мáти засну́ла,
235 Пішла слухáть соловéйка,
Мов з-рóду не чу́ла.
Війшла в садóк, послухáла,
Самá заспівáла,
Та й замóвкла: під я́блуню
240 Тихесенько стáла,
Заплакала, як дитина
Без мáтері плаче...
Петрó стоїть пéред нею, —
Нічóго не бáчить.

-
- 245 „Одда́й менé,¹⁾ мо́я ма́мо,
Та не за старóго,
Одда́й менé, мо́є сéрце,
Та за молодóго!
Неха́й старій бурлакúє,
250 Грóші заробля́є,
А молодий менé лю́бить,
Дóлї не шука́є.
Не шука́є, не блука́є
Чужими степáми.

1) В перводр. мені плаче, а не шукає, а не блукає.

- 255 Свої волі, свої вóзи,
А між парубкáми
Як мáківка на вгорóді
Цвіте-процвітає;
Має поле, має волю,
260 Та долі не має.
Йогó доля — мої брови,
Мої кáрі очі;
Моє слóво — пáнство-цáрство,
Ничóго не схóче.
265 У кайдáнах, моя сiза,
Та не сиротóю,
Тiлько, máмо, щоб плакати,
Щоб співа́ть зо мною.
'Дда́й!... "1)
- „Дочкó моя Марьяно,
270 'Дда́м тебе́ за пáна,
За старóго, багáтого,
За сóтника Йváна.“
„Умрú, сёрце-мáмо,
За сóтником Йváном!“
275 „Не вмреш, бúдеш панувáти,
Бúдеш дiток годува́ти!“

- Мáти гáлка, мáти чóрна
Лiтаючи кря́че;
Чорнобрiва дiвчинонька
280 Хóдя га́ем пла́че.
Летiть гáлка чéрез бáлку
В степу́ погуля́ти,
А дiвчи́на нúдить свiтом:
Нi з ким розмовля́ти.
285 Не пуска́є її мáти
В-ра́нці до кри́ниці,
Нi жiта́ жать, нi льóну брать,
Нi на вечорни́ці,

¹⁾ В перводр. тут і в дальшiм рядку: Оддай і Оддам, та ма-
бу́ть для розміру оба рази треба читати без о; такої форми уживає
Шевченко і в інших мiсцях.

- Де дівчата з парубками
290 Жартують, співають,
Та про мене чорнобріву
Нішком розмовляють :
„Багатого дочка батька,
Шляхетського роду...“
295 Тяжко, мамо, важко, мамо!...
На-що дала вроду ?
На-що брови змалювала,
Дала карі очі ?
Усе дала, тільки долі,
300 Долі дати не хочеш.
На-що мене годувала,
На-що доглядала ?
Поки ліха я не знала,
Чом не захувала ?“
305 Не слухала старá мати,
Лягла спочивати,
А Марьяна заплакала,
Ледви пішла з хати.
„Злякала ся,“ дума мати, —
310 „Нехай переплаче!“
А Марьяна за сльозами
І світу не бачить.
Пішла в садок... серце мліє,
Як згадає пана.
315 Серце моє, рибко моя,
Марьяно, Марьяно!
Пострівайте!... Заспівала,
Пішла лунá гаєм, —
Не про „Гриця“, про „Петруся“
320 Так і виливає.¹⁾
Заспівáє, опинить ся,
Послуха, та знову,
Аж голосок утомив ся.
Петрової мови
325 Не чуть, нема, не гукáє,
Не кліче : „Марьяно!

¹⁾ В ориг. виливала, та се неус рим.

- Де ти, пташко? Вілинь, сэрце,
Сэрденько кохáne!“
Нема Петра, не чуть Петра...
330 Не вже-ж то покинув
Сиротю чорнобріву
При лихий годині?
Побачимо... А тим часом
Попід¹⁾ тэмним гаєм,
335 Як Русалка жде місяця,
Марьяна блукає.
Не співає чорнобріва,
Тяжко-тяжко плаче...
„Ой верні ся, подиві ся,
340 Зрадливий козаче!“
Утомилась би Марьяна,
Утоми не чує;
Без Петруся в гаю, в лузі
Ходячи ночує.
345 На схід сонця червоніє,
Ховають ся зорі;
Іде дівчина до хати,
Несе своє гóre.
Прийшла в хату, — спала мати;
350 Глянула на неї:
„Ой як-би ти, мамо, знала,
Якбю змією
Окрутила моє сэрце,
Рідної дитини!...“
355 Та й упала на постелю,
Як у домовину!...

Написано 1841 р. друк. у перше Основа, С. Петерб.
1861, книжка за вересень, стор. 1 — 12 пз. Частина по-
еми: Черниця Марьяна. Перед текстом читаємо ось яку
увагу Куліша (подаємо в перекладі на нашу мову):

„Отся поема, як можна догадувати ся, була напи-
сана Т. Гр. Шевченком слідом за Катериною.²⁾ Черно-

¹⁾ У друк. вид. По-над. ²⁾ Основа того догаду поперед усього
та, що в пролозі поеми введено „безталанного сина Катрусі“ як
поводатора, що водить сліпого кобзаря. *І. Ф.*

вий, неповний її оригінал писаний майже весь олівцем. Поправок у рукописі майже нема, але сей оригінал, се очевидно перший нарис. Оттим то деякі вірші недописані, в інших не додержано розміру (?), деякі складають ся з повторень (?), а в однім місці криска проведена від слова „оддам“, яким зачинаєть ся невідомий нам рядок, показує, що автор мав намір доповнити і виправляти свою поему¹⁾. Багато в ній віршів слабих, багато місць розтягнутих, але як нарис ся поема гідна щільної уваги; вона надихана свіжою силою ще молодого талану і має місця високо поетичні. Вказувати на них не будемо, полишаю читачеві приємність вишукувати самому ліпше між слабим і прегарне між хорошим. Я переписав її з оригіналу, часто дуже нечитекого і поплутаного, власною рукою, а деякі місця зредагував, заступаючи по змозі авторську роботу, що й зазначено в увагах.

П. Куліш.

Таких уваг, де Куліш „заступив“ Шевченкову авторську роботу, властиво всього одна, долучена до рядка 63. Ось вона в дословнім перекладі: „Отсього і дальших рядків очевидно автор не читав по написаню першого нарису, і тому в них багато разів нарушений розмір. Шевченко без сумніву виправив би їх краще, ніж се зроблено мною, та щоб не піддавати йому власного смаку своєю редакцією і зберегти дрібні, з конечности затерті мною риси, поміщую тут докладний відпис його віршів. *П. К.*“. Дальші поправки Куліша — з них деякі справді добрі — зазначено в варіантах. Під текстом поеми додано ще ось яку редакційну ноту (подаємо в перекладі): „Не тратимо надії добути сю поему в новій, обробленій формі. Нам говорено, що екземпляр її зберігаєть ся у видавця альманаха „Сніп“, д. Корсуна, якого умильно просимо уділити нам сей скарб“. Ся надія не справдила ся; в увазі ви-

¹⁾ Реченє неясне або спостереженє Куліша невірне. Словом „Оддам“ починаєть ся 270 рядок, який із дальшими словами творить добрий вірш. *І. Ф.*

давців праського Кобзаря 1876 р. (т. I. 46) сказано: „Початок цієї поеми був в 1861 році у руках Олександра Олексієвича Корсуна“. Зрештою праські видавці навіть не знали того, що поема уперве появилася в „Основі“ 1861 р. і передрукували свій текст із петерб. вид. 1868 з долученем варіантів львівського видання, себто взятих із Основи поправок Куліша, які й виданем 1867 р. тай пізнішими були з тексту вилучені і складені в нотки.

I. Ф.

УТОПЛЕНА.

(Баллада.)

- Вітер в гаї не гуляє,
В ночі спочиває;
Прокінеть ся, тихесенько
В осокі питає:
5 „Хто се? хто се по сїм бóці
Чéше кóсу? хто се?...
Хто се? хто се по тїм бóці
Рве на сóбі кóси?...
Хто се? хто се?“ тихесенько
10 Спитає, повіє,
Та й задріма, пóки нéба
Краї зачервоніє.

- „Що се? що сé?“¹⁾ спитаєте,
Цікаві дівчата.
15 Отó дочка по сїм бóці,
По тїм бóці — ма́ти.

- Давно́ колісь те діялось
У нас на Вкраїні.²⁾
Сéред селá вдова́ жила́
20 У нóвій хатині,
Білолиця, каро́ока
І ста́ном висóка,
У жупані́, кругóм пані́,
І з-пéреду й з-бóку.

¹⁾ В вид. 1860: Хто се? хто се? ²⁾ Перводр. в Україні.

- 25 І молодá, нївроку їй,
А за молодю,
А нáдто ще за вдовю.
Козакі ордою
Так і хóдять. І за нею
- 30 Козакі ходіли,
Пóки вдовá без сóрома
Дочкú породіла.
Породіла, та й байдúже!
Любям годувати
- 35 В чужім селі покинула —
Отакá то мати!...
Пострівáйте,) що ще бóде!
Годувáли люди
Малú дочкú, а вдовиця
- 40 В неділю і в бóдень
З жонáтими, з парубкáми
Пилá та гуляла,
Пóки ли́хо не спіткало,
Пóки не та стáла.
- 45 Не зчу́ла ся, як минúли
Літá молодії...
Лі́хо, лі́хо, мати вьяне,
Дочкá червонїе,
Виростáе... Та й віросла
- 50 Гáнна каро́бка,
Як топо́ля сэред по́ля,
Гнучкá та висóка.
„Я Гáннóсї не бо́ю ся!“
Співáе матúся,²⁾
- 55 А козакі як хміль отóй
Вью́ть ся круг Гáннóсї.³⁾
А нáдто⁴⁾ тої рибáлонька
Жвáвий, кучеря́вий
Мліе, вьяне, як зострі́не
- 60 Гáннóсю чорня́ву.

¹⁾ В перводр. Пострега́йте. ²⁾ В перводр. Матúся співáе.
³⁾ В перводр. і вид. 1860: А козакі сміють ся їй, Гáннóсї мор-
гають. ⁴⁾ В перводр. нáдто.

Побачила старá мати,
Сказíла ся лóта :
„Чи бач, погань розтрíпана!¹⁾
Байстрія необúте!
65 Ти вже віросла, дівуєш,
З хлóпцями гуляєш...
Пострíвай же, ось я тобі!...
Менé занехаєш?
Нí, голубко!“

І од злóсти
70 Зубáми скрегóче.
Отакá-то бува²⁾ мати!...
Де-ж сёрце жінóче,
Сёрце матерí?... Ох, ліхо,
Лишенько, дівчáта,
75 Мáти стан гнучкíй, висóкий,
А сёрця не мáти!³⁾
Ізгнётъ ся стан висóкий,
Брóви полиняють,
І не счúтеться, а лóди
80 Сміючісь згадають
Вáші лíта молодí,
Та й скáжуть : „Ледáщо!...“
Тяжко плакала Ганну́ся,
І не знáла, за-що,
85 За-що мáти знущаєть ся,
Лáв-проклинає,
Своє дитя́ без сóрома
Байстрі́ям нарікає.⁴⁾
Катувáла, мордувáла,
90 Та не помогáло:
Як маківка на горóді
Гáнна розцвітáла;⁵⁾
Як кали́на при до́ліні
В-ра́нці́ під росóю,

¹⁾ Вид. Кожанч. і пізн. розхрістана. ²⁾ В вид. 1860: б́ула.

³⁾ Вил. 1860: серце — не мати. Видавець брав очевидно в сiм i попереднiм рядку „мати“ в знач. Mutter — без пiдстави ⁴⁾ В перводр. на́рікає. ⁵⁾ В перводр. розцвігала.

- 95 Так Ганну́ся червоніла,
Міла ся сльозо́ю.
„Заворо́жена!... стріва́й же!“
Шепче лю́та ма́ти.
„Тре́ба тру́ти роздобу́ти,
100 Тре́ба йти шука́ти
Стару́ відьму!“

Найшла́ відьму

- І тру́ти достала́,
І тру́тою до схід со́нця
Дочку́ напува́ла.
105 Не помогло́... Кляне́ ма́ти
Тої час і годі́ну,
Коли́ на сві́т породи́ла
Нелю́бу дити́ну.
„Ду́шно ми́ні, ході́м, до́чко,
110 До ставка́ купа́ть ся!“¹⁾
„Ході́м, ма́мо!“

На бе́резі

- Га́нна роздягла́ ся,
Роздягла́ ся, розки́нулась
На бі́лій соро́чці;
115 Рибало́нька кучеря́вий
Млі́є по²⁾ ті́м бо́ці...
І я коли́сь... Та цур йому́!
Со́ром, не згада́ю...
Як дити́на ка́ліною
120 Се́бе забавля́є,
Гне́ стан гнучкі́й, розгина́є,
На со́нечку́ грі́є;
Ма́ти диви́ть ся на не́ї,
Од зло́сти ні́міє,
125 То жо́втіє, то сині́є;
Розхри́стана, бо́са,
З ро́ту пі́на, мов скаже́на
Рве́ на со́бі ко́си.

¹⁾ Вид. Сем., 1.ож. і пізн. купатись. ²⁾ Вид. 1860: на.

- Кинула ся до Ганнусі
130 І в коси впила ся.
„Мамо! мамо! що ти робиш?“
Хвіля роздала ся,
Закипіла, застогнала,
І обох покрила.
135 Рибалонька кучерявий
З усієї сили
Кинувсь в воду, пливé, сіню
Хвілю роздирає,
Пливé, пливé... от-от доплив!
140 Пірнув, виринає —
І утоплена Ганнусю
На беріг виносить,
Із рук матері заклятих
Вириває коси.
145 „Сэрце моє! доле моя!
Розкрий карі очі!
Подиві ся! усміхні ся!
Не хочеш? не хочеш!“
Плаче, пада коло неї,
150 Розкрива, цілує
Мертві очі. „Подиві ся!...
Не чує, не чує!“
Лежить собі на пісочку,
Білі рученята
155 Розкидала, а за нею
Старá люта мати:
Очі вівело із лоба
Од страшної мýки,
Втерейла в пісок жóвтий
160 Старі, сині руки.
Дóвго плакав рибалонька:
„Нема в мене роду!
Нема дблї на сїм світі,
Ходїм жити в воду!“
165 Підняв її, поцілував...
Хвіля застогнала,
Розкрила ся, закрила ся,
І слїду не стало...

- З того часу ставок чистий
170 Заріс осокою,
Не купають ся дівчата,
Обходять горюю;
Як угледять, то христять ся
І зовуть заклїтим...
175 Сумно-сумно кругом йогого...
А в-ночі, дівчата,
Випливає з воді маї,
Сяде по тім ббці —
Страшна, сїня, розхрістана
180 І в мокрій сорочці;
Мовчки дивить ся на сей бїк,
Рве на собі коси...
А тим часом сїня хвіля
Ганнусю виносить.
185 Голїсїнька, стрепенеть ся,
Сяде на пісочку...
І рибалка випливає,
Несє на сорочку
Баговїньня зеленого,
190 Поцїлє в очі,
Та і в воду! Соромить ся
На гнучкій дівочий,
На стан гóлий подивїть ся...
І нїхто не знає
195 Того дїва, що творить ся
Сєред¹⁾ нóчі в гаї.
Тїлько вітер з осокою
Шєпче: „Хто се? хто се
Сидїть сумно над водою,
200 Чєше довгі коси?“

Написано 8 грудня 1841. Друк. уперве: Молодік 1843, II,
ст. 114—123, потім Кобзарь 1860, ст. 17—24.

1) В вид. 1860: Сероль.

С Л Ъ П А Я .

(Поэма).

- „Кого рыдая призову я
Дѣлать тоску, печаль мою
Въ чужомъ краю? Кому тоскуя
Родную пѣсню пропою?
Угасну, бѣдный, я въ неволѣ!
- 5 Тоску мою, печаль мою
О прежней волѣ, прежней долѣ
Нѣмымъ стѣнамъ передаю.
О если-бъ стонъ моей печали
И звукъ заржавленныхъ цѣпей
- 10 Святые вѣтры, вы, домчали
На лоно родины моей,
И въ мирной кущѣ повторили,
Гдѣ мой отецъ и мать моя
Меня лелѣяли, любили!
- 15 А братья? Грѣшная семья!
Иноплеменникамъ за злато
Отъ стады, елея и вина
Роднаго продали вы брата,
Какъ на закланіе овна!
- 20 О Боже, Боже Іудей,
Благій Творителю земли,
Не наказуй родныхъ злодѣевъ,
А мнѣ смиреніе пошли!“¹⁾
- Такую пѣсню тихо пѣла
- 25 Сердечной грусти предана
Слѣпая нищя; она

1) Се плач Йосифа в египетській тюрмі. I. Ф.

- У барскаго двора сидѣла
У незатворенныхъ воротъ.
Но изъ воротъ никто не идетъ,
30 Никто не ѣдетъ, опустѣли
Хоромы барскіе давно;
Широкій дворъ поросъ травою,
Село забвенью предано.
Съ патриархальной простотою,
35 Съ отцовской славою святою
Забито все. Село молчить,
Никто села не посѣтитъ,
Не оживить его молвою.
Какъ у кладбища, у воротъ
40 Сидитъ скорбящая слѣпая
И псалму грустную поетъ.
Она поетъ, а молодая
Дочь несчастливцы моей
Головкой смуглою прильнула
45 Къ колѣнямъ матери своей;
Тоски не вѣдая, заснула
Сномъ непорочной простоты.
Въ одеждѣ грубой нищеты
Она прелестна; полдень ясный
50 Моей Украины прекрасной
Позолотилъ любя, лелѣя
Свое прекрасное дитя.
Ужели тщетно пролетятъ
Дни упоенія надъ нею,
55 И свѣтлой радостью своею
Ея тоски не усладятъ?
Она прекрасна, мать калѣка —
Кто будетъ ей руководить?
Придетъ пора, пора любить,
60 И злое сердце человѣка
Ея любви не пощадитъ.
.
. Невиннымъ сномъ
Оксана спитъ, а мать слѣпая,
65 Уныло-тихо напѣвая,

- И каждый шорохъ сторожить.
И если вѣтеръ пролетая
Упавшій листъ пошевелить,
Она нѣмѣетъ и дрожить
70 И робко къ сердцу прижимаетъ
Свое единое дитя,
Свою единую отраду,
Незрящей памятью слѣдя
Давно минувшихъ дней усладу
75 Печальной юности своей.
Она извѣдала людей!
И у забытой сей ограды
Они ее не пощадятъ ;¹⁾
Они готовы растерзать
80 Ея дряхлѣющія руки...
Для нихъ невнятенъ стонъ разлуки,
Чужда имъ матери любовь.
Они твердятъ — законъ таковъ :
„Не должно въ прахъ пресмыкаться
85 И подаяніемъ питаться
Прекрасной юной сиротѣ ;
И мы ее одѣнемъ златомъ,
Введемъ²⁾ въ высокія палаты
И поклонимся красотѣ,
90 Раскроемъ міръ иныхъ видѣній,
Иныхъ страстей высокій міръ.
Потомъ... потомъ...“ И вашъ кумиръ,
Богиня вашихъ поклоненій
Отъ фиміана упилаась
95 И закоптѣла отъ куреній ;
А ваша мудрость отреклась
Отъ обѣщанья ; горстью злата
Великодушно бросивъ ей,
Затмили блескъ ея очей.
100 И вотъ она въ грязи разврата,
Во славу дряхлыхъ вашихъ дней
Передъ толпою черни пьяной
Пьетъ кубокъ...
И запиваетъ сердца раны.

1) В друку : пощадить. 2) В др. Внесемъ.

- 105 Не вы виновны, но она!
Вы дали все, что должно было
Наложницъ презрѣнной дать.
А сонъ дѣвичій обновили-ль
И возвратили-ль благодать
- 110 Ея невинныхъ помышлений?
Ея невинную любовь
И радость тихихъ упоеній
И цѣломудренную кровь
Вы обновили-ль? Не могли!
- 115 Но, чада грѣшныя земли,
Вы дали-ль ей восторгъ объятій
Родного, милаго дитяти,
Кому-бы, бѣдная, она
Себя въ сей міръ переливала
- 120 И тайну жизни открывала,
Сердечной грусти предана?
Развратной, бѣдной вашей кровью
Вы помогли ей повторить
Восторги дѣвственной любви?
- 125 Ее пустили вы влачить
Остатокъ дней въ мірской пустынь,
И о родномъ, единомъ сынѣ
Ей не придется получить
Отрадной вѣсточки сдалека.
- 130 Чужія дѣти напоятъ
Ее въ предсмертный часъ жестокій,
И одинокій гробъ съ упрекомъ
Чужія дѣти понесутъ.
Но если ей судьба судила,
- 135 Чтобы родимая рука
Глаза уснувшіе закрыла,
Тѣсна ея тогда могила,
Постеля вѣчная жестка!
Ея малютка за позоромъ
- 140 Безмолвно по міру пойдетъ,
И въ свѣтлый праздникъ у собора
Яичко красное возьметъ,
И со слезами и укоромъ
Свою родную помянетъ

- 145 Осенній полдень, полдень ясный
Родимой, милой той земли,
Мои гдѣ годы разцвѣли,
Гдѣ такъ напрасно, такъ несчастно
Въ недоли бѣдной протекли. —
- 150 Осенній полдень, полдень ясный,
Какъ друга юности любя,
Чужими звуками тебя
Позволь привѣтствовать, прекрасный!
Ты тотъ-же тихій, также миль,¹⁾
- 155 Не знаешь времени — а я,
Не то я сталъ, что прежде былъ;
И путь унылый бытія,
И ноша тяжкая моя
Меня ужасно измѣнили.
- 160 Я тайну жизни разгадалъ,
Раскрылъ я сердце человѣка,
И не страдаю, какъ страдалъ,
И не люблю я — я калѣка!
Я трепеть сердца навсегда
- 165 Оледенилъ въ снѣгахъ чужбины,
И только звуки Украины
Его тревожатъ иногда.
Какъ эхо памяти невинной
Въ нихъ узнаю мою весну,
- 170 Мои унылые досуги,
И въ нихъ я таю, въ нихъ тоню.
И сердца тяжкіе недуги,
Какъ благодатною росой
Врачую ими и молюся,
- 175 И непритворною слезой
Съ моей Украиной дѣлюся.
Но глухо все въ родномъ краю!
Я тщетно голосъ подаю,
Мнѣ эха нѣту изъ дубровы
- 180 Моей козачки чернобровой.
Тамъ все уснуло! Пустота
Растлила сердце человѣка,
И я на смѣхъ покинуть вѣкомъ —

¹⁾ В друку: милый, та рим вимагає короткої форми.

- Я одинокій сирота!
- 185 Осенній полдень догорая
Поля пагія освѣщаль,
И листь увядшій опада
Уныло грустное шепталъ
О здѣшней жизни человѣку.
- 190 Такой порой моя калѣка,
Слѣпая, нищая моя
И дочь красавица ея —
Она спала, а мать сидѣла
И тихо, грустно-тихо пѣла,
195 Какъ пѣлъ Іосифъ про свой родъ,
Сидя въ египетской темницѣ.
А въ поднебесьи вереницей
Съ дубравъ украинской земли
На югъ летѣли журавли.
- 200 Чему-жь-бы ей, какъ вольной птицѣ,
Туда, гдѣ лучше, не летѣть
И веселѣе не запѣть?
Какая тайна приковала
Къ жилищу мрачной тишины?
- 205 Своей сердечной глубины
Она еще не открывала
Ни даже дочери своей;
Она лишь пѣла и грустила.
Но звуки дочернихъ рѣчей
210 Въ ней радость тихую будили
Быть можетъ, прежнихъ свѣтлыхъ дней.
Или ограда и тополи,
Что грустно шепчуть межъ собой,
Свидѣтели минувшей доли,
- 220 Или дубовый пенъ сухой,
Плющемъ увянувшимъ повитый,
Какъ будто временемъ забытый,
Ея свидѣтель? Все молчить!
Она поеть, она груститъ
- 225 И въ глубинѣ души рыдаетъ,
Какъ будто память отпѣваетъ
О дняхъ минувшихъ молодыхъ,
О прошлыхъ радостяхъ святыхъ.

- И эти звуки выходили
230 Изъ сердца бѣднаго ея,
И въ этихъ звукахъ много было
Ея земнаго бытія.
И въ сотый разъ она кончала
Псаломъ невольничій глухой,
235 Поникла смуглой головой,
Вздохнула тяжко и сказала:
„Ахъ пѣсня, пѣсня, пѣсня горя,
Ты неразлучная моя,
Въ моемъ житейскомъ бурномъ морѣ
240 Одна ты тихая струя!
Тебя и день и ночь рыдая
Я всякій часъ пою, пою,
И въ край далекій посылаю
Тебя, унылую мою!
245 Но вѣтеръ буйный, мягкокрылый,
Что прежде весело леталъ,
Теперь такъ тихо, такъ уныло,
Какъ будто друга потерялъ;
Какъ будто люди научили,
250 Чтобы не слушалъ онъ меня
И не домчалъ онъ въ край далекій
Тебя, унылая моя!
Не видя васъ, не зная дня
Въ моей печали одинокой,
255 Чѣмъ оскорбить я васъ могла?
Что я вамъ сдѣлала? Любила,
За ваши грѣшныя дѣла
Творца небснаго молила,
Молила, плакала... а вы
260 Въ моей тоскѣ, въ моей печали,
Какъ кровожаждущіе львы
Упрекомъ сердце растерзали,
Растлили) ядомъ мою кровь,
И за молитвы, за любовь
265 Мое дитя, мое родное
Тяжелымъ словомъ понесли

1) В друкѣ: Растили.

- И непотребницей слѣпою
Меня со смѣхомъ нарекли!
Я вамъ простила, я забыла,
270 Я вашей славы не взяла,
Я подаяніемъ кормила
Мое дитя!“ — И залилась
Слезами, горькими слезами.
Она рыдаетъ, а Оксана
275 Раскрыла черные глаза,
Скорбящей матери слеза
Прервала сонъ отроковицы;
Съ улыбкой черныя рѣсницы
Она закрыла. — „Какой сонъ
280 Смѣшной и глупый, и какъ живо!...“
И покраснѣлася стыдливо,
Сама не зная отъ чего.
„Какъ холодно, а ты все плачешь!
Ужъ скоро вечеръ; для чего
285 Ты мнѣ печали не розкажешь?
И я бы плакала съ тобой.
А то...“ — И хлынули рѣкою
Слезы невинной красоты.
- „И ты заплакала... Прости,
290 Что о моихъ сердечныхъ ранахъ
Я не бесѣдую съ тобой.
Я скоро плакать перестану,
Моею тяжкою слезой
295 Я не прерву твой сонъ прекрасный,
И о судьбѣ твоей несчастной
Узнаешь ты не отъ меня:
Тебѣ расскажутъ люди злые,
Они тебя не пощадятъ.
300 И много, много горя будетъ,
А горе даромъ не пройдетъ:
Озlobятъ сердце пустотою,
Оно возьметъ любовь съ собою
И все наилучшее возьметъ.
305 Не плачь, Оксано!“ И рыдая
Она Оксану утѣшаетъ:

- „Не плачь, дитя мое, усни!
Ты рано плакать начинаешь.
Придетъ пора твоей весны,
310 И тайну слезъ моихъ узнаешь;
Свои прольешь, прольешь одна,
Одна бездомной сиротою,
И будетъ то моя вина,
Что не раздѣлишь...“ — „А съ тобою?
315 Развѣ тебя я не люблю?
Ахъ, мнѣ съ тобой и горе любо;
Я все съ тобою раздѣлю.
Не понесу я чужимъ людямъ
Мою сердечную слезу;
320 Къ тебѣ на грудь я принесу.
Только не плачь! Дѣлись со мною
Своею тяжкою тоскою,
Не плачь одна! Откройся мнѣ,
И будетъ легче. Ахъ послушай,
325 О томъ, что видѣла во снѣ,
Я расскажу тебѣ.

- „Какъ будто лѣсъ, а мы вдвоемъ
Такъ на обумъ себѣ идемъ.
Потомъ темно, потомъ свѣтло,
330 Потомъ, гляжу, тебя не стало;
Я — ну бѣжать, кричать; устала,
Сѣла и плачу. Вдругъ село,
Большая улица, большая,
И я по улицѣ иду.
335 Мнѣ грустно такъ, тоска такая,
Я спотыкаюсь, упаду.
Мнѣ тяжело, мнѣ давить грудь,
А люди смотрять и смѣются.
Мнѣ больно стало, а взглянуть
340 Я будто на людей боюсь.
Потомъ атаманъ мнѣ кричить:
„Вотъ я тебя!“ Я испугалась,
И ну бѣжать... бѣгу... упала.
А сынъ атамана стоитъ,
345 Какъ будто грустный, надъ водою

- И тихо машетъ мнѣ рукою.
Вотъ я къ нему и подошла,
А онъ схватилъ меня руками:
„За чѣмъ въ лѣсу ты не жила?
350 „За чѣмъ ты въ полѣ не росла?“
Такими онъ сказалъ словами.
„И мнѣ нельзя тебя любить,
Нельзя съ тобою мнѣ вѣнчаться.
Надъ нами будутъ все смѣяться,
355 А безъ тебя мнѣ скучно жить.
Я утоплюся“. — Онъ сказалъ
И такъ меня поцѣловалъ!
Не такъ, какъ ты... и я проснулась.
Не правда-ли, мудреный сонъ?
360 Должно быть, худо значить онъ.
Или не худо — ты не знаешь?
Мнѣ страхъ, какъ хочется узнать.
О чемъ же снова ты вздыхаешь?
Или боишься рассказать,
365 Что значить сонъ? Ахъ, расскажи!
Ну, что-же дѣлать? Если худо,
Мы въ лѣсъ уйдемъ и будемъ жить
Съ тобою вдвоемъ, и будетъ любо
Съ тобою вмѣстѣ мнѣ грустить.
370 Ну, что-жь? расскажешь?“
- „Да“ — сказала
Вздохнувъ слѣзная — „рассказать
Тебѣ должна я. Я устала,
Устала горе выливать
Нераздѣленными слезами.
375 Тебѣ уже пятнадцать лѣтъ.
Твой сонъ не добрый, сонъ ужасный.
Ты встрѣтишь горестный привѣтъ
Своей винѣ, своей несчастной!
Не вспоминай меня, прости,
380 И на просторѣ и на волѣ
Съ унылымъ вѣтромъ погрусти,
Какъ я грустила, тосковала,
Мою вседневную печаль

- Какъ я лишь вѣтру повѣряла.
385 Но и ему меня не жаль,
Онъ даже слезъ сушить не хочетъ,
А ихъ такъ много сердце точить.
Оксано, выслушай меня
И помолись душой незлобной
390 Пречистой Дѣвѣ въ часъ прескробный
И за него и за меня.
Неправдой люди всѣ живутъ,
Ты ихъ не слушай! Сказкой злою
Они мой жребій понесутъ,
395 И посмѣются надъ тобою.
И ты не будешь правды знать;
На судъ ты будешь призывать
Свою родную, — а ты знаешь,
Что слезы горько проливать,
400 Коли вины своей не знаешь.
Узнай же все, всю жизнь мою
Я расскажу, не потаю,
Съ ея весельями и мукой,
Да будетъ для тебя наукой!
- 405 „Своихъ родныхъ не знала я,
Въ чужой семьѣ я выростала,
Чужая, добрая семья
Меня любила. Я слыхала,
Когда я стала выростать,
410 Что мать родная умирая
Просила ихъ не покидать,
Меня малютку покидая.
Но кто она, ее какъ звали,
Потомъ узнать я не могла.
415 И я росла себѣ, росла,
Меня сироткой называли,
Потомъ красавицей слыла.
Меня любили и ласкали
И даже сватали! Но я —
420 Ахъ, знать моя такая доля! —
Передъ людьми гордилась я
Своей красою, свою волю,

- Дѣвичью волю берегла.
Какъ тяжело люди отплатили!
- 425 Не долго косу я плела,
Ее накрыли. Вотъ какъ было!
Весною умеръ Дидычъ старшій,
А лѣтомъ Дидычъ молодой
Въ село пріѣхаль. Злая чары
- 430 Онъ изъ Московщины съ собой
Привезъ, красавецъ, для меня;
И я веселье разлюбила,
И Маковееваго дня
Я не забуду до могилы.
- 435 Какъ ясно солнышко свѣтило,
Какъ закатилося... и ночь!...
Мое дитя, моя ты дочь,
Не обвиняй меня несчастной!...
Я стыдъ и горе понесла,
- 440 И Маковеевъ день ужасный,
И день рожденья прокляла.
Мы были въ полѣ, жито жали,
Окончивъ жатву шли домой;
Подруги пѣли и плясали,
- 445 А я съ распущенной косой
Въ вѣнкѣ изъ жита и пшеницы
Вела передъ, была царица.
Насъ встрѣтилъ Дидычъ молодой.
Никто такъ мной не любовался.
- 450 Я трепетала, тихо пла,
А онъ смотрѣлъ и улыбался.
О какъ я счастлива была!
Какою сладкою мечтою
Забилось сердце у меня...
- 455 На третій день... о мой покою!
Зачѣмъ покинулъ ты меня?
На третій день... и я въ палатахъ
Была, какъ пани на пиру.
Не долго я жила богато —
- 460 Зимую рано по утру
Проснулась я — все пусто было,

- И сердце холодомъ заныло.
А слуги — Богъ имъ судя! —
Съ насмѣшкой выгнали меня
465 И двери заперли за мною.
Я сѣла здѣсь, подъ этимъ пнемъ,
И долго плакала... потомъ
Едва протоптанной тропой
Въ село забытое пошла,
470 И долю горшую нашла:
Меня и въ хату не пустили,
Всѣ посмѣялись надо мной
И хусткой черною, простой
Косу шелковую накрыли.
475 И я рыдая изъ села
Иной дорогою пошла
Въ село чужое. Ахъ, Оксано!
И въ шитомъ шелковомъ жупанѣ
И въ сѣрой свитѣ люди злы!
480 Я изъ села въ село ходила,
А горе шло передо мной.
Покрыткой, дурой называли
И даже нищѣ чуждались.
Во всей Украинѣ родной
485 Мнѣ мѣста не было одной.
Въ лѣсу дремучемъ, въ чистомъ полѣ
Я не боялась ночевать:
Тамъ безъ свидѣтелей, на волѣ
Могла свободно пѣть, рыдать.
490 А пѣсня горе облегчаетъ,
Хоть и унылая она.
Спасибо, нищая одна,
Такая же, какъ я, слѣпая
Меня учила пѣсню пѣть;
495 И я пою ее рыдая
И до могилы буду пѣть.
Дитя мое! Моя Оксано!
Я скоро плакать перестану, —
Запомни пѣсню ты мою
500 И пой ее, какъ я пою,
Она умалить сердца рану.

- „Пришла и красная весна,
Запѣли пташки, все проснулось,
Все засмѣялось — я одна
505 Святой веснѣ не улыбнулась:
Она мнѣ слезы принесла!
Занемогла я на дорогѣ,
Кой-какъ до хутора дошла.
И ты на хуторѣ убогомъ
510 Узрѣла милый, божій свѣтъ.
О сколько радости у Бога
Для нашихъ слезъ, для нашихъ бѣдъ!
Твой первый звукъ... ахъ нѣтъ, не стану...
Нѣтъ... Поцѣлуй меня, Оксано!
515 Я не умѣю рассказать
Про ту святую благодать,
Что только матери избранной
Душою можно понимать.
То выше счастья людского.
520 И какъ несчастлива, убога
Жена безплодная! Съ тобой
Мнѣ снова счастье возвратилось;
Я любовалася весной,
Цвѣты я снова полюбила,
525 Цвѣты я снова берегла;
Съ восходомъ солнца я вставала,
Ты на груди моей спалá.
Никѣмъ невидима, бывало,
Прокрадусь въ лѣсъ, найду цвѣтокъ
530 И сяду у цвѣтка съ тобою.
Ты тихо спишь, а онъ цвѣтеть,
И я гордилася тобою
Предъ распутившимся цвѣткомъ.
Бывало я сорву тайкомъ
535 Листочекъ розовый, румяный,
И тихо, тихо положу
Тебѣ на щечку... погляжу
И оболю тебя слезами.
Была ты розовѣй цвѣтка
540 И утренней зари румянѣй.

- Такъ мнѣ Господь добро творилъ
Въ тебѣ и розовыхъ листкахъ.
Но... какъ тебя ни забавляла,
Какія пѣсни ни пѣвала,
545 Какъ ни играла я съ тобой,
А злая доля шла за мной.
Я не могла тобой гордиться:
Мнѣ было не съ кѣмъ подѣлиться
Твоею дѣтскою красой.
550 Ты слово „мамо“ лепетала,
Но слова лучшаго не знала,
Какъ и теперь не знаешь ты.
Я не могла съ тобой идти
Черезъ село; я не стыдилась —
555 Пусть люди смотреть, какъ хотятъ!
Я стыдъ любовью замѣнила. —
Тебѣ боялась показать,
Какъ дѣти межъ собой играютъ,
Боялась видѣть, какъ дитя
560 Отца усталого ласкаетъ.
- „Такъ время шло, ты выросла,
И любо было мнѣ смотрѣть,
Когда ходить ты начинала.
Но горе-горькое терпѣть
565 Судилъ Господь мнѣ до могилы
За юность грѣшную мою.
Свѣтъ гаснуть сталъ... О, Боже милый,
Я надъ могилою стою!
Пошли мнѣ мудростью своею
570 Взглянуть на милый божій свѣтъ,
Проститься съ грѣшною землею,
Хотя на мѣсто посмотрѣть,
Гдѣ я усну, усну на вѣки!
- „И я ослѣпла. Слезы-рѣки,
575 Молитвы теплыя, ничто,
Ничто Творца не умолило,
И все, что душу веселило,

Какъ будто въ гробъ заперто.
Потомъ что было, я не знаю:
580 Смѣялись люди, или нѣтъ;
Мои бѣды вспоминая,
Мнѣ только жаль, что божій свѣтъ
Не скрылся въ юности безпечной;
Тогда-бъ не знала ничего:
585 Ни сладкой доли скоротечной,
Ни даже сердца своего.
Теперь къ печали безконечной
Пристала горьшая печаль.
Ты хороша собой, Оксано,
590 Я это знаю, и мнѣ жаль —
Твой сонъ недобрый очень рано
Тебѣ приснился“.

Оксана.

Развѣ онъ
595 Какое зло намъ предвѣщаетъ ?

Слѣпая.

Онъ для меня всѣхъ бѣдъ страшнѣе,
А для тебя еще ужаснѣй.
И ты погибнешь отъ людей,
Какъ я погибла. Ты не знаешь,
500 Что скоро встрѣтишь между ними
Змѣю, ужасную змѣю!
И ты пойдешь за нею слѣдомъ,
Покинешь голову мою,
Какъ я покинула, забыла
605 Меня вскормившую семью.

Оксана.

Вѣдь ты не знала, что такъ будетъ,
Что насмѣются злые люди,
Что онъ недобрый человѣкъ,
Что онъ покинетъ. Мамо, мамо,
610 Ты говорила все такое,
Что страшно стало. Гдѣ же онъ,
Мой злой отецъ? Ты говорила,

- Что здѣсь увижу я его.
И сколько лѣтъ уже съ тобою
615 Сижу я здѣсь — его все нѣтъ.
Онъ не прїѣдетъ, онъ покинулъ!
Тебя онъ, видно, не любилъ.
Зачѣмъ же ты его любила?
Уйдемъ изъ этого села!
620 Мнѣ страшно стало.

Слѣпая.

- Ахъ, Оксано!
Куда уйдемъ мы отъ людей?
Гдѣ молодость твою укрою?
А онъ прїѣдетъ... и тогда,
Тогда спокойно я умру“.
625 Слѣпая грустно замолчала;
Оксана съ дѣтскою тоской
Къ ней на колѣни тихо клала
Головку смуглую свою.
„Усни, Оксано, — говорила, —
630 Я тихо пѣсенку спою,
Спою любимую твою,
Какъ братья брата продавали
Въ чужую, дальнюю страну“.
И отходящую ко сну,
635 Лелѣя нѣжно цѣловала,
Читая тихо ей псаломъ:
„Храни тебя святая Дѣва
Отъ злыхъ напастей, бурь земныхъ!
Да будетъ сонъ твой сладокъ, тихъ,
640 Какъ непорочные напѣвы
Небесныхъ ангеловъ святыхъ!
Да не дерзаетъ искуситель
Въ сердечну храмину войти
И по терновому пути
645 Да волить ангель охранитель
На лоно рая привести!
Храни тебя святая Дѣва
Отъ злыхъ напастей, вражьихъ ковъ,
Свой найбожественный покровъ“

650 Пошли тебѣ святая Дѣва,
Мое дитя, моя любовь!“¹⁾

- На утро юная Оксана,
Какъ утро осени въ туманѣ,
Скорбя невинною душой
655 У ногъ страдальицы слѣпой
Уныла, бѣдная сидѣла.
Слѣпая ту-же пѣсню пѣла,
И тотъ же въ сердцѣ непокой!
Не скоро дни текутъ надъ ними,
660 Не ясно солнышко горитъ.
Пришла весна и дворъ пустынный
Вдругъ оживился, все кипитъ
Веселой жизнью, какъ бывало.
Приѣхалъ Дидычъ на покой.
665 Четѹ страдальицъ разлучили:
Оксана въ домѣ заперта,
А одинокую слѣпую
Одѣтъ велѣли и прогнать
Съ наказомъ строгимъ — не шататься
670 Вокругъ господскаго двора.
И рада бѣдная была,
Что такъ сбылося, какъ мечтала.
„Теперь“ — такъ думала слѣпая —
„Теперь Оксаночка моя
675 Укрылася отъ непогоды,
Будетъ счастливою...“ И пла
Изъ обновленнаго села,
Моля Небесную Царицу,
Да благо дщерино хранить.
680 Оксана грустная сидитъ
Въ роскошно убранной свѣтлицѣ,
Одѣта бархатомъ, парчей,
И не любитъ ся собой
Передъ большими зеркалами.
685 Проходятъ мѣсяцы за днями,

¹⁾ У друку: мою любовь.

- Какъ паннѣ все готово ей,
И ходить сторожь у дверей.
Самъ Дидычъ сласти ей приносить,
690 Дарить алмазомъ, жемчугомъ,
И на колѣняхъ ее просить
Не звать ни паномъ, ни отцомъ.
.
Зачѣмъ все это? И рыдала...
695 Запѣлъ весною соловей,
Запѣлъ не такъ, какъ онъ, бывало,
Поетъ предъ утренней зарей,
Когда малюточка Оксана,
Пока покоилось село,
700 Шалашикъ дѣлаетъ съ бурьяну,
Чтобъ маму солнце не пекло;
Когда ходила умываться
Она въ долину и потомъ
Барвинкомъ, рутой наряжаться
705 И ненарокомъ повстрѣчаться
Съ черночуприннымъ козакомъ.
Печальный вечеръ ночь смѣнила
Еще печальнѣй. Тяжко ей;
Она сидѣла и грустила
710 О прошлой бѣдности своей.
И слышитъ пѣсню за оградой,
Знакомый голосъ ей поетъ
Печально, тихо :
„Текла рѣчка въ чистомъ полѣ,
715 Орлы воду пили ;
Росла дочка у матери,
Козаки любили.
Всѣ любили, всѣ ходили
И всѣ сватать стали,
720 И одного между ними
Козака не стало.
Куда скрылся, дивилися,
И никто не знаетъ.
Поселился въ темной хаткѣ
725 За тихимъ Дунаемъ“.

- Оксана молча трепетала,
Ей каждый звук раждалъ мечту.
„Онъ не забылъ“, — она шептала —
Онъ не покинетъ сироту...“
- 730 За каждымъ звукомъ вылетаетъ
Изъ сердца черная тоска,
Она себя воображаетъ
Уже въ объятяхъ козака,
Уже за садомъ, за оградой,
- 735 Уже на полѣ... воля... рай...
„Держи, держи! Лови, стрѣляй!“
Раздался хриплый голосъ пана,
И выстрѣлъ поле огласилъ.
- 740 „Убили!“ — вскрикнула Оксана —
Убили! Онъ меня любилъ!
Любилъ!!!!...“ и замертво упала.
То былъ не сонъ, то пѣлъ козакъ,
Удалый, вольный гайдамакъ.
- 745 Оксана долго дожидала
Любимца сердца своего,
И не дождалася его.
Отраднѣйшій звукъ не повторился,
Надежды вновь не прошептала,
- 750 Онъ только снился, часто снился,
И юный разумъ разрушалъ
Мечтой бесплодную.
- „Птицы вольныя, сестрицы,
Полетите въ край далекій,
755 Гдѣ мой милый кароокій,
Гдѣ родная край дороги!
Болятъ руки, болятъ ноги,¹⁾
А я долю проклинаю,
Съ поля воли дожидаю!“
- 760 Такъ пѣла бѣдная Оксана
Зимой въ свѣтлицѣ у окна.
Неволя стерла цвѣтъ румяный,

¹⁾ В друку се слово пропущено.

- Слезою смылась бѣлизна.
„Быть можетъ здѣсь, — она шептала, —
765 Зимой проснулась мать моя,
А я... дитя ея... а я...“
И содрогаясь замолчала.
- Темнѣло поле, изъ туману
Луна кровавая взошла;
770 Взглянула съ трепетомъ Оксана,
И быстро молча отошла
Отъ непривѣтнаго окна,
Страшась кроваваго свѣтила.
Завыли псы, рога трубили,
775 И шумъ, и хохоть у воротъ —
Охота съ поля возвратилась,
И панъ къ страдальцѣ идетъ
Безстыдно пьяный...
-
Слѣпая бѣдная не знала
780 Недоли дочери своей,
Съ чужимъ вожатымъ спотыкалась
Межъ непріязненныхъ людей.
Ходила въ Кіевъ и Почаевъ
Святыхъ угодниковъ молить,
785 И душу страстную рыдая
Молитвой думала смирить,
И возвратилась зимою
Въ село страданія тайкомъ.
Сердце недобрымъ чѣмъ-то ныло,
790 Вѣцало тайнымъ языкомъ
Вѣсть злополучія и горя,
Со страхомъ въ сердцѣ и тоскою
Тихонько крадется она
Давно извѣданной тропою;
795 Кругомъ, какъ въ гробъ, тишина;
Печально блѣдная луна
Съ глубокой вышины сіяла
И бѣлый саванъ озаряла
На мертвой грѣшницѣ землѣ.
800 И вдругъ открылася вдали

- Картина страшная пожара.
Слѣпая бѣдная идетъ,
Не видя нашихъ золь и кары,
И очутилась у воротъ
805 Весною кинутыхъ. О Боже!
Что она слышитъ? Трескъ и громъ,
И визгъ, и крикъ, и гулъ протяжный,
И жаромъ хлынуло въ лицо.
Она трепещетъ. Недалеко
810 Вдругъ слышитъ голосъ... Боже мой!
Чей это голосъ ты узнала?
Узнала... страшно... то Оксана!
На мѣстѣ томъ, гдѣ столько лѣтъ
Они вдвоемъ грустя сидѣли,
815 Она несчастная сидитъ,
Едва одѣтая, худая,
И на рукахъ, какъ-бы дитя,
Широкій ножъ въ крови качаетъ.
И страшно шепчетъ:
820 „Молчи, дитя мое, молчи,
Пока спекутся калачи;
Будемъ медомъ запивать,
Будемъ пана поминать“.

(Поетъ).

- 825 „А у пана два жупана,
А третья свита,
За то пана
Утромъ рано
Въ дубровѣ убито.
А убили гайдамаки,
830 Жупаны дѣлили:
Тому жупанъ, тому жупанъ,
А третьему свита,
И остался панъ безъ свиты
Въ снѣгъ бѣлый зарытый.
835 Ай, да й домоклъ!

Слѣпая.

Оксано! гдѣ ты?

Оксана.

Ахъ молчи!
Дай убаюкать мнѣ сына!
(Поетъ).

„Баю, баю, дитя мое,
Въ дремучемъ лѣсу,
840 А я тебѣ съ поля волю,
Долю принесу.

Баю, баю, дитя мое,
Во сыромъ бору,
А я пойду, погуляю,
845 Ягодъ наберу.

Баю, баю, дитя мое,
Край битой дороги,
Переломятъ люди руки
И бѣлыя ноги.

850 Баю, баю, дитя мое,
У гробу дубовомъ,
Полиняють кари очи
И черныя брови.
Усни дитя, усни дитя,

855 Усни ты на вѣки,
А я одна на базарь пойду,
У жида крови наточу
И тебя полечу“.

А... уснулъ! Теперь возьми!
860 У! какой черный - посмотри!

Слѣпая.

Оксано! гдѣ ты? что съ тобою?

Оксана (быстро подходитъ къ ней).

А ты гдѣ ходишь? Посмотри,
Какой веселый пиръ у пана!
Да панъ не будетъ пировать —
865 Я уложила его спать.
Тебя одной не доставало.
Я подожгла, пойдёмъ плясать.

(Поетъ и медленно пляшетъ).

„Гой, гой, не бѣда!
Слезы тоже вода,
870 Слезы гасятъ печаль,
А печали мнѣ жаль.
Жаль мнѣ грусти моей,
Жаль подруги моей,
Моей черной тоски.
875 Моей... моей... Ахъ нѣтъ, не то!...
Теперь такъ весело, свѣтло,
А я какъ будто на поклонахъ.

(Поетъ и пляшетъ).

„Посѣяла лебеду на бѣду,
А долина калиною поросла ;
880 А у меня, красавицы,
Змѣи-серьги въ ухахъ.
Черезъ плечи висятъ
И шипятъ, и шипятъ.
885 Козакъ вѣрно любилъ,
Козакъ серьги дарилъ.
Мать въ могилѣ спала,
А я, звай, себѣ шла.
Шла дорогой большой :
А за мной, все за мной.
890 По четыре, по три
Косари, косари
Бурьянъ косятъ, поютъ.

Слѣпая.

Оксанѣ бѣдная, молися,
Молися Богу, ты поешь
895 Все пѣсни страшныя такія.

Оксана.

А ты смѣяться, мамо, хочешь ?
Э, полно, мамо, столько лѣтъ
Ты хохотала, я смѣялась,
Поплакать можно одну ночь.

Слѣвая.

900 Дитя мое, моя ты дочь!
Опомнись, грѣхъ тебѣ, Оксано,
Ты насмѣялася.

Оксана.

Кто? Я?

Не насмѣялася! Смотри,
Смотри, какъ падаютъ стропила.
905 Гу!... Гу!... Гу!... Гу!... Ха, ха, ха, ха!
Пойдемъ плясать, его ужь нѣтъ,
Онъ не разлучить насъ съ тобою.

(Поетъ и пляшетъ).

„По дорогѣ осока,
А въ болотѣ груши,
910 Полюбила козака,
Запродала душу;

А козакъ

Такъ и сякъ

Не любилъ,

915 Задушилъ,

Въ сыру землю зарылъ.

Въ темной хатѣ сырой

Спать ложилась со мной

Вѣдьма черная.

920 И смѣялася,

Обнималася,

Бла, грызла меня,

Подложила огня

И запѣла, заплясала,

925 И скакала, и кричала:

Жарь, жарь, жарь!

Черезъ яръ

На пожаръ.

Всѣ слеталися,

930 Любовалися

И смѣялися

Хи, хи, хи, тра, ла, ла,
Не осталось ни кола.
Смоляная чорту свѣчка!
935 Черезъ яръ идетъ овечка:
Не ходи козакъ въ дуброву,
Не ходи, Ивашечко,
Торною дорожкой,
Не носи гостинчики
940 Змѣѣ черной гадинѣ!
Чародѣйка лютая
Сотретъ брови черныя,
Выжжетъ очи карія.

Слѣпая.

Ты все недоброе поешь!
945 Пойдемъ въ село, здѣсь страшно стало.

Оксана.

Пойдемъ въ село, здѣсь душно мнѣ,
Я босякомъ, какъ на огнѣ,
На роковомъ снѣгу танцую.
Пойдемъ въ село, пореночуемъ.
950 А кто насъ пустить ночевать?
Вѣдь люди, знаешь, насъ боятся.
Пойдемъ мы въ лѣсъ волковъ ласкать;
Вѣдь люди врутъ, что волки злые,
Волки насъ любятъ — право, такъ!
955 А помнишь, ты мнѣ говорила...
Ахъ нѣтъ... не то... постой, забыла!
Я все забыла... Мой козакъ,
Мой кароокій... Я любила,
И онъ, козакъ, меня любилъ,
960 И темной ночью онъ ходилъ
Въ зеленый садъ, гдѣ я гуляла.
Ахъ, какъ тамъ весело бывало!
Какъ онъ лаская цѣловаль,
Какія рѣчи онъ шепталъ!
965 Ты такъ меня не цѣловала,
Какъ онъ, мой милый, дорогой,

Мой ненаглядный, мой сердечный!

- Ты говорила, онъ не злой;
А онъ, твой панъ, безчеловѣчный
970 Твой панъ на смерть его убилъ
За то, что я его любила,
За то, что онъ меня любилъ.
Злодѣй, въ желѣза заковаль,
Объ этомъ я не говорила
975 Съ тобою даже. Онъ пропалъ..
Пропалъ безъ вѣсти, какъ пропала
Моя дѣвичья краса.
А ты слыхала чудеса!
Онъ въ гайдамакахъ атаманомъ,
980 И этотъ ножъ мнѣ подарилъ.
Онъ приходилъ...

Слѣпая.

Пойдемъ скорѣй!
Веди меня!

Оксана.

- Куда вести?
Въ болото, въ лѣсъ? Постой, постой!
Я поведу тебя въ село,
985 Гдѣ все бурьяномъ поросло,
Гдѣ вмѣсто хатъ кресты, могилы,
Гдѣ поселился другъ мой милый
Въ свѣтелкѣ темной и сырой.

Слѣпая.

- Пойдемъ скорѣе. Богъ съ тобой!
990 Перекрестися!

Оксана.

Я крестилась,
Я горько плакала, молилась,

Но Богъ отвергъ мои кресты,
Мои сердечныя молитвы.

Да, онъ отвергъ; а помнишь ты?
995 Нѣтъ, ты не помнишь, ты забыла;
А я такъ помню, ты учила
Меня малютку кровь сосать,
Да „Отче нашъ“ еще читать.

Слѣпая.

Оксано, Боже мой, молись,
1000 Ты страшно говоришь!

Оксана.

Да, да.
Я страшно говорю, такъ чтобы
Ты не боялася сидѣть
Осенней ночью у забора,
И просидѣла двадцать лѣтъ.
1005 Пойдемъ опять туда сидѣть.
Пойдемъ-же, мамо, будемъ пѣть,
Пока народъ не пробудился.
И будемъ пѣть, какъ снарядился
Козакъ съ ордою воевать
1010 И какъ покинулъ онъ дѣвчину,
И какъ другую полюбилъ.
Вѣдь это весело покинуть
Въ чужой, далекой сторонѣ
Листокъ съ любистка на огнѣ.

(Поетъ тихо.)

1015 „Плыви, плыви, лодочка, за Дунай;
За Дунаемъ погуляю молода
Съ козаками молодцами мертвыми,
Съ козаками мертвецами.
Чуръ меня! Чуръ меня! Чуръ меня!
1020 Пойдемъ скорѣе. Ахъ, постой!
Я потеряла башмаки.
А башмаки вѣдь дорогіе,
Да ноги жгли мнѣ, все равно

- Мнѣ ихъ не жаль, и босякомъ
1025 Дойдемъ до гроба... (Поетъ),
Полетѣла пташечка
Черезъ поле въ гай,
Уронила перышко
На тихій Дунай.
1030 Плыви, плыви, перышко,
Плыви за водой!...

- „Я все молчала, все молчала,
А онъ шепталъ и цѣловалъ.
Сулилъ namiсто съ дукачами,
1035 Зачѣмъ ты не велѣла брать?
Вѣдь имъ бы можно удавиться.
А знаешь что? пойдѣмъ къ рѣкѣ
Купаться просто и утонѣмъ,
И будемъ шуками въ водѣ.
1040 И пташкамъ воля въ чистомъ полѣ,
И пташкамъ весело летать;
А мнѣ такъ весело въ неволѣ
Дѣвичью молодость терять.
Я развѣ грѣшница какая?
1045 Отраву, что-ли, я варю?
Нѣтъ, я не грѣшница; ты знаешь,¹⁾
Всему я вѣрила, всему!
Но кто повѣрилъ моей вѣрѣ?
Теперь не то. Летить, летить!
1050 Нѣтъ, ты не вылетишь, проклятый,
Я задую тебя! Держите —
Красный змѣй! Красный змѣй!
Онъ разсыпается... Потомъ...
Га! га! га!...“
1055 И будто мщеніе живое
Она съ распущенной косой,
Съ ножемъ въ рукахъ крича летѣла
И съ визгомъ скрылася въ огнѣ.
Вдругъ крикъ пронзительный. Вздогнула
1060 Слѣпая молча, и крестясь:

¹⁾ В вид. К. Стар. з нарушенем розміру: ты узнаешь.

- „Аминь, аминь, аминь!“ шептала,
И крикъ смѣнилъ протяжный¹⁾ гуль,
Стѣна упала, гуль ревѣль,
И смолкъ въ долину безучастной,
1065 Какъ въ глубинѣ души безстрастной.
Пожаръ лютѣя пламенѣль.
Слѣпая бѣдная стояла
Въ дыму и пыли снѣговой,
Она Оксаны дожидала
1070 И „со святыми упокой“
Невольню съ трепетомъ шептала.
И не дождалася слѣпая
Своей Оксаночки; ушла
Изъ погорѣлаго села,
1075 Псаломъ любимый напѣвая:
„Кого, рыдая, призову я
Дѣлать тоску, печаль мою?
Въ чужомъ краю кому тоскую
Родную пѣсню пропою?“

Ся поема, як каже автор Передмови до видання „Кіевской Старини“ (Поэмы, повѣсти и рассказы Т. Г. Шевченка, писанныя на русскомъ языкѣ. Съ портретомъ поэта. Изданіе редакціи „Кіевской Старини“. Кіевъ 1888, вел. 8-ка, стор. V+744), се найдавніший із усіх Шевченкових творів, писаних російською мовою; вона написана в саміх початку 40-вих років, правдоподібно перед появою маленького Кобзаря 1841 р. або рівночасно з ним⁴. Автор уважає поему занадто розтягнутою, зазначає »искусственность въ рѣчахъ изображаемыхъ лицъ и построеніи картинъ“, та додає, що сі хибі »выкупаются необычайною силою слова и глубиною возмущеннаго чувства, доходящаго мѣстами до высокаго поэтического полета“. На жаль автор не описав докладно самого автографа, з якого друкував свій текст, не мотивував ближше swojego твердження про раніше написане поеми і тому я друкую її без дати, на кінці збірки поезій Шевченка з р. 1838 — 42.

¹⁾ В вид К Стар. протажный.

Г А М А Л І Я.

„Ой нема, нема ні вітру, ні хвилі
Із нашої України!
Чи там раду радять, як на Турка стати?
Не чуємо на чужині.

5 „Ой повій, повій, вітре через море
Та з Великого Лугу,
Суші наші сльози, заглуші кайдани,
Розвій нашу тугу!

10 „Ой заграй, заграй, синесеньке море,
Та під тими байдаками,
Що пливуть козакі, тільки мріють шапкі,
Та на сей бік за нами!

15 „Ой Бóже наш, Бóже, хоч і не за нами,
Несі Ти їх з України!
Почуємо славу, козацькую славу,
Почуємо, та й загинем!“

Оттак у Скутарі козакі співали,
Співали сердеги, а сльози лились,
Лили ся козацькі, тугу домовляли.
20 Босфóр аж затряс ся, бо з-рóду не чув
Козацького плачу, застогнав ширóкий
І шкúрою, сїрий бугай, стрепенув,
І хвилю ревучи далéко-далéко
У синее море на рéбрах послáв.
25 І морé ревнуло Босфóрову мóву,
У Лимáн погнало, а Лимáн Дніпрóві
Тую журбó-мóву на хвилі подáв.

Зареготав ся дід наш дужий,
Аж піна з úса потекла.
30 „Чи спиш, чи чýєш, бра́те Лúже,
Хорти́це сéстро?“

Загула́

Хорти́ця з Лúгом: „Чúю, чúю!“
І Дні́пр укри́ли байдакі́,
І заспівали́ козаки́:

35 „У Туркeні́ по тiм бóцi
Хата́ на помóстi.
Гай, гай! мóре, грай!
Ревí, скeлí ламай!
Поiдемо́ в гóстi.

40 „У Туркeні́ у кишeні́
Тáляри-дукáти.
Не кишeні́ трусiть,
Iдем рiзaть, палiть,
Братiв визволя́ти!

45 „У Туркeні́ яничáри
I башá на лáвi.
Гой-ги, ворогí,
Ми не маeм вагí,
Нáша вóля й слáва!“

50 Пливúть собі́ спiвáючи,
Мóре вiтер чýє;
Поперeду́ Гамалiя́
Байдако́м керує́.
Гамалiє́, сeрце́ млiє́,

55 Сказiло́ ся мóре.
Не зляка́є! I сховáлись
За хвiлí, за гóри.

Дрiмає́ в харeмi,¹⁾ в раiо́ Византiя́,
I Скута́рь дрiмає́; Босфóр клеко́тиць,

1) Льв. i Ром. гарeмi.

- 60 Ненáче скажéний, то стóгне, то вíе,
Йомú Византію хочеть ся збудіть.
„Не буди, Босфóре, бóде тобі гóре!
Твої білі рéбра піскóм занесу,
У мул поховáю!“ — реvé сине мóре. —
- 65 „Хибá ти не знáвш, якiх я несú
Гостéй до султáна?“

- Так мóре спиняло,
(Любiло завзятих, чубáтих Славьян.)
Босфóр схаменúв ся. Туркéня дримáла,
Дримáв у харéмі ледáчий султáн.
- 70 Тiльки у Скутáрі в склепú не дримáють
Козакi сердéги. Чогó вони ждуть?
По-свóйому Бóга в кайдáнах благáють,
А хвилi на тóй бiк iдуть та ревуть.

- „О мiлий Бóже Украiни,
75 Не дай пропáсти на чужинi,
В невóлi вóльним козакáм!
I сóром тут, i сором там —
Вставáть з чужоi домовiни,
На суд Твiй прáведний прийти,
80 В залiзах¹⁾ рúки принести,
I пéред всiми у кайдáнах
Стать козакóви...“

- „Рiж i бий!
Мордúй невiру-бусурмáна!“ —
Кричáть за мúром. Хто такий?
85 Гамалiе, сéрце млiе,
Скутáрь скаженiе!
„Рiжте, бийте!“ на фортецi
Кричiть Гамалiя.

- Ревé гармáтами Скутáра,
90 Ревуть, лютують ворогi;
Козáцтво преть ся без ваги —
I покотiлись яничáри.
Гамалiя по Скутáрi,

¹⁾ Шевч. поправив: В залiзi.

- По пеклу гуляе,
95 Сам хурдїгу розбивае,
Кайдани ламае.
„Вилїтайте, сїрі птахи,
На базар до паю!“
Стрепенулись соколята,
100 Бо давнó не чули
Хрещеної тїї мови...
І ніч стрепенулась :
Не бачила, старá мати,
Козáцької плáти.
105 Не лякай ся, подиві ся
На бенкет козáчий!
Тёмно всюди, як у будень,
А свято чимáле.
Не злódїї з Гамалїєм
110 Їдять мóвчки сáло
Без шашликá. „Засвітимо!“
До сáмої хмáри
З щоглїстими кораблями
Палáє Скутáра.
115 Византія пробóркалась,
Витріщае очі,
Переплива на помóгу,
Зубáми скрегóче.
Ревé-лютуе Византія,
120 Рукáми бéрег достае;
Достáла, зикнула, встае
І на ножах в крові нїміе.
Скутáрь мов пекло те палáє;
Через базáри кров течé,
125 Босфóр ширóкий доливае.
Ненáче птахи чóрні в гаї,
Козáцтво смїливе¹⁾ лїтае:
Нїхтó на світі не втечé!
Огóнь запéклих не печé.
130 Руйнують мýри, срібло-злóто

¹⁾ Так у перводр., в пізнійших виданнях: смїливо.

Несуть шапками козакі,
І насипають байдакі.

Палá') Скутáрь, стихá робóта,
І хлопці схода́ть ся; зійшли́сь,
135 Люльки́ з пожа́ру закури́ли,
На байдакі́, та й потягли́,
Рвучі́ черво́ні гóри-хви́лі.

Пливу́ть собі́, ніби́ з до́му,
Так бу́цим гуля́ють,
140 Та, зви́чайне Запо́ро́жці,
Пливучі́ співа́ють :

„Наш отáман Гамалі́я,
Отáман завзя́тий
Забра́в хлопці́в та й по́їхав
145 По мо́рю гуля́ти;
По мо́рю гуля́ти,
Сла́ви добува́ти,
Із туре́цької невóлі
Брати́в визволя́ти.

150 Ой при́їхав Гамалі́я
Аж у ту Скута́ру, —
Сидя́ть браті́-Запо́ро́жці,
Дожида́ють ка́ри.
Ой як кри́кнув Гамалі́я :

155 „Брати́, бу́дем жи́ти,
Бу́дем жи́ти, вино́ пи́ти,
Янича́ра би́ти,
А ку́рені килима́ми,
Оксами́том крити́!“

160 Вилі́тали Запо́ро́жці
На лан жи́то жа́ти;
Жи́то жа́ли, в ко́пи кла́ли,
Гурто́м заспи́вали :

„Сла́ва то́бі, Гамалі́є,²⁾
165 На весь сві́т вели́кий, —

¹⁾ Так у перводруці, в пізнійших вид. Горить. ²⁾ В перводр.
тут і в рядку 183 — Гамалію.

- На весь світ великий,
На всю Україну,
Що не дав ти товариству¹⁾
Згінуть на чужині!“
- 170 Пливуть співаючи; пливе
Позад завзятий Гамалія,
Орел орлят мов стереже;
Із Дарданелів вітер віе,
А не женеть ся Византія:
- 175 Вона боїть ся, щоб Чернець
Не засвітив Галату знову,
Або гетьман Іван Підкова
Не кликнув в море на ралець.
Пливуть собі, а із-за хвилі
- 180 Сонце хвилю червонить;
Перед ними море міле
Гомонить і клекотить.
- Гамаліє, вітер віе...
Ось-ось наше море!
- 185 І сховали ся за хвилі,
За рожеві²⁾ гори.

Друк. уперве 1843 р. окремою брошурою, за цензорським дозволом з дати 7 марта 1843, значить, написане вчаснійше, на думку В. Домаицького при кінці 1842 р.

¹⁾ В перводр. Запорожцям. ²⁾ Поправка Шевч. За жир

ТРИЗНА.

На память 9-го Ноября 1843 года, Княжнѣ Варварѣ Николаевнѣ
Репниной.

Посвященіе.

Душѣ съ прекраснымъ назначеньемъ
Должно любить, терпѣть, страдать ;
И даръ Господній, вдохновенье,
Должно слезами поливать.

5 Для васъ понятно это слово!...

Для васъ я радостно сложилъ
Свои житейскія оковы,
Священнодѣйствовалъ я снова,
И слезы въ звуки перелилъ.

10 Вашъ добрый ангелъ осѣнилъ

Меня безсмертными крылами,
И тихостройными рѣчами
Мечты о раѣ пробудилъ.

Яготынь, 14 Ноября 1843.

Души ваши очистивше въ послушаніи истины Духомъ, въ братолобіи нелицемѣрно, отъ чиста сердца другъ друга любите прилежно, порождени не отъ сѣмени истлѣнна, но не истлѣнна, словомъ живаго Бога и пребывающаго во вѣки. Зане всяка плоть яко трава, и всяка слава человѣча яко цвѣтъ травный: изше трава и цвѣтъ ея отпаде. Глаголь же Господень пребываетъ во вѣки. Се же есть глаголь благовѣтствованный въ васъ.

(Сборное¹) посланіе первое Святаго Апостола Петра. 1, 22, 25.

Двѣнадцать приборовъ на кругломъ столѣ,
Двѣнадцать бокаловъ высокихъ стоятъ;

И часъ ужь проходить,

Никто не приходитъ;

5 Должно быть друзьями

Забыты они.

Они не забыты, — въ урочную пору,

Обѣтъ исполняя, друзья собрались,

И вѣчную память пропѣли соборомъ,

10 Отправили тризну — и всѣ разошлись.

Двѣнадцать ихъ было, всѣ молоды были,

Прекрасны и сильны; въ прошедшемъ году

Наилучшаго друга они схоронили,

И другу поминки въ тотъ день учредили,

15 Пока на свиданье къ нему не сойдутъ.

„Счастливое братство! Единство любви

Почтили вы свято на грѣшной землѣ;

Сходитесь, други, какъ нынѣ сошлись,

Сходитесь долго, и пѣснею новой

20 Воспойте побѣду безъ злобы и крови!“

1) Маякъ: Первое сборное.

Благословенъ твой малый путь,
Пришлецъ убогій, неизвѣстный!
Ты силой Господа чудесной
Возмогъ въ сердца людей вдохнуть
25 Огонь любви, огонь небесный.
Благословенъ! Ты Божью волю
Короткой жизнью освятилъ,
И долю рая въ сей юдоли¹⁾
Безмолвно ты провозгласилъ.
30 Когда братъ брата алчетъ крови,
Ты сочеталъ любовь въ чужихъ;
Свободу людямъ въ братствѣ ихъ
Ты проявилъ, великимъ словомъ
Ты міру миръ благовѣстилъ,
35 И отходя благословилъ
Свободу мысли, духъ любви!
Душа избранная, зачѣмъ
Ты мало такъ у насъ гостила?
Тебѣ здѣсь тѣсно, трудно было!
40 Но ты любила здѣшній плѣнь,
Ты, непорочная, взирала
Скорбя на суетныхъ людей.
.
45 и теперь
На міръ нашъ тѣмный и лукавый
Съ тоской невинною²⁾ глядишь
Благоговѣю предъ тобою,
50 Въ безмолвномъ трепетѣ дивлюсь,
Молюсь тоскующей душою,
Какъ передъ ангеломъ молюсь!
Сниди, пошли мнѣ исцѣленье!
Внуши, навѣй на хладный умъ
55 Хоть мало свѣтлыхъ, чистыхъ думъ;
Хоть на единое мгновенье
Темницу сердца озари,

¹⁾ Сей рядок у вид. 1844 р. пропущенный. ²⁾ Маякъ: без-
страстно.

- И мракъ строптивыхъ помышленій
И разгони и усмири!
60 Правдиво, тихими рѣчами
Ты Расскажи мнѣ все свое
Земное благо-житіе,
И научи владѣть сердцами
Людей кичливыхъ и своимъ,
65 Уже разтлѣннымъ, уже злымъ...
Скажи мнѣ тайное ученье
Любить гордящихся людей,
И рѣчью кроткой и смиреньемъ
Добро лишь сѣять въ жизни сей.¹⁾
70 Да провѣщаю гимнъ пророчій,
И долу правду низведу,
И погасающія очи
Безъ страха къ небу возведу.
И въ этотъ часъ послѣдней муки
75 Пошли мнѣ истинныхъ друзей,
Сложитъ хладѣющія руки,
И безкорыстія елей
Пролить изъ дружескихъ очей.
Благословлю мои страданья,
80 Отраднo смерти улыбнусь,
И къ вѣчной жизни съ упованьемъ
Къ тебѣ на небо вознесусь.
- Благословенъ твой малый путь,
Пришлецъ неславленный, чудесный!
- 85 Въ семьѣ убогой, неизвѣстной
Онъ выросалъ, и жизни трудъ,
Какъ сирота, онъ встрѣтилъ рано;
Упреки злые встрѣтилъ онъ
За хлѣбъ насущный... Въ сердцѣ рану
90 Змѣя прогрызла... Дѣтскій сонъ
Исчезъ, какъ голубъ боязливый;
Тоска какъ воръ нетерпѣливо

¹⁾ Сей рядокъ у вид. 1844 пропущенъ.

- Въ разбитомъ сердцѣ притаясь,
Губами жадными¹⁾ впилась
95 И кровь невинную сосала...
Душа рвалась, душа рыдала,
Просила воли... умъ горѣлъ,
Въ крови гордыня клокотала...
Онъ трепеталъ... онъ цѣпенѣлъ...
100 Рука сжимаемая дрожала...
О, если бъ могъ онъ шаръ земной
Схватить озлобленной рукой
Со всеми гадами земными,
Схватить, измять и бросить въ адъ!...
105 Онъ былъ бы счастливъ, былъ бы радъ.
Онъ хохоталъ какъ демонъ лютый,
И длилась страшная минута,
И міръ пылалъ со всехъ сторонъ;
Рыдалъ, нѣмѣлъ онъ въ изступленьи,
110 Душа терзалась страшнымъ сномъ;
Душа мертвѣла, а кругомъ
Земля, Господнее творенье,
Въ зеленой ризѣ и цвѣтахъ
Весну встрѣчая ликовала.
115 Душа отраднo пробуждалась, —
И пробудилась... Онъ въ слезахъ
Упалъ и землю лобызаетъ,
Какъ перси матери родной!...
Онъ снова чистый ангелъ рай,
120 И на землѣ онъ всемъ чужой.
Взглянулъ на небо: „О какъ ясно,
Какъ упоительно-прекрасно!
О, какъ тамъ вольно будетъ мнѣ!...“
И очи въ чудномъ полуснѣ
125 На сводъ небесный устремляетъ,
И въ безпредѣльной глубинѣ
Душой невинной утопаетъ.
По высотъ святой, широкой,
Платочкомъ бѣлымъ, одинока,
130 Прозрачна тучка въ даль плыветъ.

¹⁾ У вид. К. Ст. мабуть через недогляд: родными

- „Ахъ, тучка, тучка, кто несетъ
Тебя такъ плавно, такъ высоко?
Ты что такое? и за чѣмъ
Такъ пышно, мило нарядилась?
135 Куда ты послана и кѣмъ?...“
И тучка тихо растопилась
На небѣ свѣтломъ. Взоръ унылый
Онъ опустилъ на темный лѣсъ...
„А гдѣ край свѣта, край небесъ,
140 Концы земли?...“ И вздохъ глубокий,
Не дѣтскій вздохъ онъ испустилъ,
Какъ будто въ сердцѣ одинокомъ
Надежду онъ похоронилъ
Въ комъ вѣры нѣтъ — надежды нѣтъ!
145 Надежда — Богъ, а вѣра — свѣтъ.
„Не погасай, мое свѣтило!
Туманъ душевный разгоняй,
Живи меня твоею силою,
И путь тернистый, путь унылый
150 Небеснымъ свѣтомъ озаряй.
Пошли на умъ твою святыню,
Святымъ наитіемъ напои,
Да провѣщаю благостыню,
Что заповѣдана тобой!...“
155 Надежды онъ не схоронилъ,
Воспрянулъ духъ, какъ голубь горній,
И мракъ сердечный, мракъ юдольный
Небеснымъ свѣтомъ озарилъ;
Пошолъ искать онъ жизни, доли,
160 Уже прошелъ родное поле,
Уже скрывалось село...
Чего то жаль внезапно стало,
Слеза рѣсницы пробивала,
Сжималось сердце и рвалось.
165 Чего-то жаль намъ въ прошломъ нашемъ,
И что-то есть въ землѣ родной...
Но онъ, бѣднякъ, онъ всѣмъ не свой
И тутъ и тамъ. Планета наша,

Прекрасный міръ нашъ, рай земной
170 Во всѣхъ концахъ ему — чужой.
Припалъ онъ молча къ персти милой,
И какъ родную лобызалъ.
Рыдая, тихо и уныло
На путь молитву прочиталъ...
175 И твердой, вольною стопою
Пошелъ... и скрылся за горою.

За рубежемъ родной земли
Скитаясь нищимъ, сиротою,
Какія слезы не лились!
180 Какой ужасною цѣною
Уму познанія купилъ,
И дѣвство сердца сохранилъ!

Безъ малодушной укоризны
Пройти мытарства трудной жизни,
185 Измѣрять пропасти страстей,
Понять на дѣлѣ жизнь людей,
Прочестъ всѣ черныя страницы,
Всѣ беззаконныя дѣла,
И сохранить полетъ орла
190 И сердце чистой голубицы, —
Се человѣкъ!... Безъ крова жить —
(Сиротъ и солнышко не грѣть,) —¹⁾
Людей извѣдать — и любить,
Незлобнымъ сердцемъ сожалѣя
195 О недостойныхъ ихъ дѣлахъ,
И не кощунствуя въ потьмахъ,
Какъ царь ума. Убогимъ, нищимъ
Изъ-за куска насущной пищи
Глупцу могучему годить,
200 И мыслить, чувствовать и жить!...
Вотъ драма страшная, святая!...
И онъ прошелъ ее рыдая,

¹⁾ Сей рядок у Маякѣ і вид. К Ст. пропущенный.

- Ее онъ строго разыгралъ
Безъ слова; онъ не толковалъ
205 Своихъ всеневныхъ приключеній,
Какъ назидательный романъ;
Не раскрывалъ сердечныхъ ранъ,
И тьму различныхъ сновидѣній,
И Байроническій туманъ
210 Онъ не пускалъ, „толпой ничтожной“
Своихъ друзей не поносилъ,
Чиновъ и власти не казнилъ,
Какъ Н., глашатай осторожный.
И тотъ, кто мыслить безъ конца
215 О мысляхъ Канта, Галилея,
Космополита-мудреца,
И судить люди, не жалѣя
Роднаго брата и отца, —
Тотъ лжепророкъ, его сужденья —
220 Полу-идеи, полу-вздоръ!...

- Провидя жизни назначенье,
Великій Божій приговоръ,
Въ самопытливомъ размышленьи
Онъ подымалъ слезящій взоръ
225 На красоты святой природы.
„Какъ все согласно!“ — онъ шепталъ,
И край родной воспоминалъ;
У Бога правды и свободы
Всему живущему молилъ,
230 И кроткой мыслию слѣдилъ
Дѣла минувшія народовъ,
Дѣла страны своей родной —
И горько плакалъ...

- 235
„Великимъ словомъ Божью волю
Сказать строптивымъ — не поймутъ!
И на родномъ прекрасномъ полѣ
240 Пророка каменьемъ побьютъ!“

Какъ тучи, мысли расхотились,
И слезы капали какъ дождь!...

- Блаженъ¹⁾ тотъ на свѣтѣ, кто малую долю,
Кроху отъ трапезы воленъ удѣлить
245 Голодному брату, и злобнаго волю
Хоть властью суровой возмогъ укротить!
Блаженъ и свободенъ!... Того-жь,²⁾ кто не окомъ,
А смотреть душою на козни людей,
И можетъ лишь плакать въ тоскѣ одинокой —
250 О Боже правдивый, лиши ты очей!...
Твои горы, твое море,
Всѣ красы природы
Не искупятъ его горя,
Не дадутъ свободы.

255 И онъ страдалецъ жизни краткой
Все видѣлъ, чувствовалъ и жилъ,
Людей извѣдавши любилъ
И тосковалъ о нихъ украдкой.
Его и люди полюбили,³⁾

260 И онъ ихъ братьями звалъ;
Нашолъ друзей, и тайной силой
Къ себѣ друзей причаровалъ.
Между друзьями молодыми
Порой задумчивый, порой

265 Какъ волхвъ, вѣщатель молодой
Рѣчами звучными, живыми
Друзей внезапно изумлялъ,
И силу дружбы между ними
Благословляя укрѣплялъ.

270 Онъ говорилъ, что обще благо
Должно любовію купить,

¹⁾ В друку: Благословенъ. ²⁾ В друку: Но тотъ. ³⁾ Какъ цвѣтокъ процвѣвшій на ихъ болотѣ. *Увага Шевч.*

- И съ благородною отвагой
Стать за народъ и зло казнить.
Онъ говорилъ, что праздникъ жизни.
275 Великій праздникъ, божій даръ
Должно пожертвовать отчизнѣ,
Должно поставить подъ ударъ.
Онъ говорилъ о страсти нѣжной,
Онъ тихо, грустно говорилъ,
280 И умолкаль... Въ тоскѣ мятежной
Изъ-за стола онъ выходилъ
И горько плакаль. Грусти тайной,
Тоски глубокой, не случайной
Ни съ кѣмъ страдалецъ не дѣлилъ.
285 Друзья любили всей душою
Его какъ кровнаго, но онъ
Непостижимую тоскою
Быль постоянно удрученъ.
И между ними вольной рѣчью
290 Онъ пламенѣль. Но межъ гостей,
Когда при тысячѣ огней
Мелькали мраморныя плечи,
О чемъ-то тяжко онъ вздыхалъ,
И думой мрачною леталъ
295 Въ странѣ родной, въ странѣ прекрасной,
Тамъ гдѣ никто его не ждалъ,
Никто объ немъ не вспоминаль,
Ни о судьбѣ его неясной.
И думалъ онъ: „Зачѣмъ я тутъ?
300 И что мнѣ дѣлать между ними?
Они всѣ пляшутъ и поютъ,
Они родня между родными,
Они всѣ равны межъ собой, —
А я!“ И тихо онъ выходитъ,
305 Идетъ задумавшись домой;
Никто изъ дому не выходитъ
Его встрѣчать; никто не ждетъ,
Вездѣ одинъ... тоска, томленье!...
И свѣтлый праздникъ Воскресенья
310 Тоску сторичную несетъ.

- И вянетъ онъ, вянетъ, какъ въ полѣ былина,
Тоскою томимый въ чужой сторонѣ;
И вянетъ онъ молча... Какая кручина
Запала въ сердечной его глубинѣ?
315 „О горе мнѣ, горе, зачѣмъ я покинулъ
Невинности счастье, родную страну?
Зачѣмъ я скитался, чего я достигнулъ?
Утѣхи познаній?... Клянупу ихъ, клянупу!
Они то мнѣ, черви, мой умъ источили,
320 Съ моимъ тихимъ счастьемъ они разлучили!
Кому я тоску и любовь расскажу?
Кому сердца раны въ слезахъ покажу?
Здѣсь нѣту мнѣ пары, я нищій межъ ними,
Я бѣдный поденьщикъ, работникъ простой;
325 Что дамъ я подругѣ мечтами моими?
Любовь... Ахъ любви, любви одной!
Съ нее на три вѣка, на вѣчность бы стало!
Въ своихъ бы объятыхъ ее растопилъ!
О какъ бы я нѣжно, какъ нѣжно любилъ!“
330 И крупныя слезы какъ искры низались
И блѣдныя щеки и слабую грудь
Росили, и сохли. „О дайте вздохнуть,
Разбейте мнѣ черепъ и грудь разорвите!
Тамъ черви, тамъ змѣи, — на волю пустите!
О дайте мнѣ тихо, на вѣки заснуть!“

- Страдалъ несчастный сирота
Въ дали отъ родины счастливой,
И ждалъ конца нетерпѣливо.
Его любимая мечта —
340 Полезнымъ быть родному краю —
Какъ цвѣтъ съ нимъ вмѣстѣ увядаетъ!
Страдалъ онъ. Жизни пустота
Предъ нимъ могилой раскрывалась;
Пріязни братской было мало,
345 Не грѣла теплота друзей;
Небесныхъ, солнечныхъ лучей
Душа парящая алкала.
Огня любви, что Богъ зажѣгъ
Въ стыдливомъ сердцѣ голубиномъ

- 350 Невинной женщины, гдѣ бѣ могъ
Полетъ превыспренный, орлиный
Остановить и съединить
Пожаръ любви, любви невинной ;
Кого бы могъ онъ пріютить
355 Въ свѣтлицѣ сердца и разсудка,
Какъ беззащитную голубку,
И къ персямъ юнымъ, изнывая,
Главой усталую прильнуть,
И цѣпенѣя и рыдая
360 На лонѣ жизни, лонѣ рая
Хотя минуту отдохнуть,
Въ ея очахъ, въ ея томленьи
И умъ и душу утопить,
И сердце въ сердцѣ растопить,
365 И утонуть въ самозабвеньи.

- Но — было некого любить,
Сочетаваться не съ кѣмъ было ;
А сердце плакало и ныло
И замирало въ пустотѣ.
370 Его тоскующей мечтѣ
Въ грядущемъ что-то открывалось,
И въ безпредѣльной высотѣ
Святое небо улыбалось.
Какъ воску ярого свѣча
375 Онъ таялъ тихо, молчаливо,
И на задумчивыхъ очахъ
Туманъ ложился. Взоръ стыдливый
На немъ красавица порой
Покою, тайно волновалась,
380 И симпатической красой
Уградкой долго любовалась.
И можетъ многія грустили
Сердца дѣвичія о немъ,
Но тайной волей, высшей силой
385 Путь одинокій до могилы
На камняхъ острыхъ проведенъ.
Изнемогалъ онъ, грудь болѣла,
Темнѣли очи, за крестомъ

- Граница вѣчности чернѣла
390 Въ пространствѣ мрачномъ и пустомъ.
Уже въ постелѣ предмогильной
Лежить онъ тихъ, и гаснетъ свѣтъ.
Друзей тоскующій совѣтъ
Тревожить духъ его безсильный.
- 395 Поочередно ночевали
У друга вѣрные друзья,
И всякой вечеръ собиралась
Его прекрасная семья.
Въ послѣдній вечеръ собралися
400 Вокругъ предсмертнаго одра
И просидѣли до утра;
Уже разсвѣтъ смыкалъ рѣсницы,
Друзей унылыхъ сонъ клонилъ,
И онъ внезапно оживилъ
405 Ихъ грустный сонъ огнемъ бывалымъ
Послѣднихъ, пламенныхъ рѣчей.
И други друга утѣшали,
Что черезъ семь или восемь дней
Онъ будетъ пѣть между друзей.
- 410 „Не пропою вамъ пѣсни новой
О славу родины моей!
Сложите вы псаломъ суровый
Про беззаконія людей,
И вольнымъ гимномъ помяните
415 Предтечу, друга своего,
И за грѣхи... грѣхи его
Усердно Богу помолитесь...
И со святыми упокой
Пропойте, други, надо мной!“
- 420 Друзья вокругъ его стояли,
Онъ отходилъ, они рыдали
Какъ дѣти... Тихо онъ вздыхалъ,
Вздохнулъ, вздохнулъ... Его не стало!
И мѣръ пророка потерялъ,
425 И слава сына потеряла.

Печально други понесли
На утро въ церковь гробъ дубовый,

Рыдая предали земли
Остатки друга, и лавровый
430 Вѣнокъ зеленый, молодой,
Слезами дружбы оросили
И на могилѣ положили,
И со святыми упокой
Запѣли тихо и уныло.

435 Въ трактирѣ за круглымъ, за братскимъ столомъ
Ужъ подь вечерь други сидѣли кругомъ;
Печально и тихо двѣнадцать сидѣло:
Ихъ сердце одною тоскою болѣло.
Печальная тризна, печальны друзья!...
440 Ахъ, тризну такую отправилъ и я.

Согласьемъ общимъ положили,
Чтобъ каждый годъ былъ столъ накрытъ
Въ день смерти друга; чтобъ забыть
Не могъ быть другъ ихъ за могилой;
445 И всякой годъ они сходились
Въ день смерти друга поминать.

Ужъ многихъ стало не видать;
Приборы каждый годъ пустѣли,
Друзья все больше сиротѣли —
450 И вотъ, одинъ ужъ, сколько лѣтъ,
Къ пустымъ приборамъ на обѣдъ
Старикъ печальный пріѣзжаетъ,
Печаль и радость юныхъ лѣтъ
Одинъ грустя воспоминаетъ.
455 Сидитъ онъ долго, мраченъ, тихъ,
И поджидаетъ: „Нѣтъ ли брата
Хоть одного еще въ живыхъ?“
И одинокій въ путь обратный
Идетъ онъ молча,.. И теперь,
460 Гдѣ круглый столъ стоитъ накрытый,
Тихонько отворилась дверь, ■
И братъ, что временемъ забытый,
Вошелъ согбенный!... Грустно онъ
Окинулъ столъ потухшимъ взоромъ,
465 И молвилъ съ дружескимъ укоромъ:
„Лѣнтяи! видишь, какъ законъ

Священный братскій исполняютъ!
Вотъ и сегодня не пришли,
Какъ будто за-море ушли!“
470 И слезы молча утираетъ
Садясь за братскій круглый столъ.
„Хоть бы одинъ тебѣ пришолъ!“
Старикъ сидитъ и поджидаетъ...

Проходитъ часъ, прошелъ другой,
475 Ужъ старику пора домой.
Старикъ встаетъ: „Да, измѣнили!
Послушай, выпей, братъ, вино!“
Сказалъ слугѣ онъ. „Все равно,
Я не могу... Прошло, что было!
480 Да поминай за упокой!
А мнѣ пора уже домой!“
И слезы снова покатались.
Слуга вино дивясь выпилъ.
„Дай шляпу мнѣ... какая лѣнь
485 Идти домой!...“ И тихо вышелъ.

И черезъ годъ въ урочный день
Двѣнадцать приборовъ на кругломъ столѣ,
Двѣнадцать бокаловъ высокихъ стоятъ,
И день ужъ проходить,
490 Никто не приходитъ,
На вѣки, на вѣки забыты онѣ.

Отся поема, написана в осени 1843 р. була первісно надрукована в петербургскім журналі „Маякъ“ за 1844 р. т. XIV пз. Безталанний, Поема Т. Гр. Шевченка. Тогож року вона вийшла окремою брошурою з титулом: Трїзна. Т. Шевченка, з цензурною увагою цензора А. Очкина з дати: С. Петербургъ 3 Априля 1844 года, в друкарні „Штаба отдѣльн. Корпуса внутр. Стражи.“ З Маяка передруковано її в виданю Кіевской Старины: Поэмы, повѣсти и рассказы Т. Г. Шевченка написанныя на русскомъ языкѣ, Кіевъ 1888, стор. 573—589 без порівняня з окремим виданем. Деякі рядки пропущені в однім виданю маємо в другім, та проте в обох бачимо в текстї поеми люки, яких без автографа не можна доповнити.

- Тяжко-важко в світі жити
Сироті без роду,
Нема куді прихилить ся, —
Хоч з горі та в воду!
- 5 Утопів ся-б молоденький,
Щоб не нудить світом;
Утопів ся-б, тяжко жити,
І нема де дітись.
В того доля ходить полем,
- 10 Колоскі збирає,
А моя десь ледащіяця
За морем блукає.
Добре тому багатому,
Його люди знають,
- 15 А зо мною зострінуть ся,
Мов не добачають.
Багатого, губатого
Дівчіна шанує,
Надо мною сиротою
- 20 Смієть ся, кепкує.
- „Чи я-ж тобі не вродлі-
вній,
Чи не в тебе вдав ся,
Чи не люблю тебе щиро,
Чи з тебе сміяв ся?
- 25 Люби-ж собі, моє серце,
Люби, кого знаєш,
Та не смій ся надо мною,
Як коли згадаєш!
А я піду на край світа,
- 30 На чужій сторонці
Найду кращу, або згіну,
Як той лист на сонці“.
Пішов козак сумуючи,
Нікого не кінув,
- 35 Шукав долі в чужім полі,
Да там і загінув.
Уміраючи дивив ся,
Де сонечко сьязе...
Тяжко-важко умірати
- 40 У чужому краю.

Друк. уперве Молодік на 1843 годь, часть вторая. Харь-
ковь 1843, стор. 91—92.

РОЗРИТА¹⁾ МОГИЛА.

- Світе тихий, краю мійий,
Моя Україно!
За-що тебе сплюндровано,
За-що, мамо, гинеш?²⁾
- 5 Чи ти рано до схід сонця
Богу не молилась?
Чи ти діточок непевних³⁾
Звичаяю не вчила?
„Молила ся, турбувалась,⁴⁾
- 10 День і ніч не спала,
Моїх⁵⁾ діток доглядала,
Звичаяю навчала.
Виростали мої діти,
Мої добрі квіти, —
- 15 Панувала і я колись
На широкім світі!
Панувала... О, Богдане,
Нерозумний сину,
Подивись тепер на матірь,
- 20 На свою Вкраїну,⁶⁾
Що колишучи співала
Про свою недоблю,⁷⁾
Що співаючи ридала,
Виглядала воблю!...⁸⁾
- 25 Ой Богдане, Богданочку,
Як-бі була знала, —
У колисці-б придушила,
Під серцем приспала!

¹⁾ В рукоп. копії Максимовича: Роскопана. ²⁾ В праськїм вид. рукописний варіант:

На що тебе сплюндрували?

За що, мамо, гинеш?

„Мамо“ також у Гергарда, в лїв. мати. В копії Макс. сплюндрували, а зам. мамо — марне. ³⁾ Копія Макс. невмитих. ⁴⁾ Праськ. вид. рукоп. вар.: журбувала. ⁵⁾ Копія Макс. Малих; праськ. вид. Своїх діток малесеньких. ⁶⁾ Герг. Країну. ⁷⁾ Праськ. вид. неволю. ⁸⁾ Там-же: Проклинала долю.

- Степі мої запродані
30 Жидові, Німоті,
Сині мої на чужині
На чужій роботі;
Дніпрó, брат мій, висихає,
Менé покидає,
35 І моги́ли мої мíлі
Москаль розриває...
Нехай ріє-розкопує, —
Не своє шукає;
А тим часом пере́вертні
40 Нехай підростають
Та поміжуть Моска́леві
Господарюва́ти,
Та з ма́тері полáтану
Сорóчку здійма́ти!...¹⁾
45 Помага́йте,²⁾ недóлюдки,³⁾
Ма́тир катувáти!...“

- На чéтверо розко́пана,
Розри́та моги́ла!...
Чо́го вони́ там шука́ють?
50 Що там схорони́ли
Старі́ батьки́? От як-би́ то...
Як-би́ то знайти́ те,
Що там поховáли,⁴⁾
Не пла́кали-б ді́ти,
55 Ма́ти-б не ри́дала.⁵⁾

Написано 9 жовтня 1843 р. в Березані. Друк. уперве в вид. Гергарда 1859, ст. 19—21, в львівському вид. 1, ст. 60—61 без дати і в праськім з варіантами, т. II, 53—55, під р. 1845.

¹⁾ Тамже: здирати. ²⁾ Тамже: Поспішайте-ж. ³⁾ Герг. недочені. ⁴⁾ Герг. схоронили. ⁵⁾ У праському вид. подано як ніби Гергардів варіант зовсім фантастичний ось який:

Ех як би-ж то
Як би були знали,
Що там заховали,
Не плакали-б діти,
Ма́тир-б не ридала.

К. МАРКЕВИЧУ

- Бандуристе, орле сізій,
Добре тобі, брате!
Мавш крила, маєш сілу,
Є коли літати!
- 5 Тепер летиш в Україну,
Тебе виглядають;
Полетів би за тобою,
Та хто привітає?
Я й тут чужий, одинокий,
- 10 І на Україні
Я сірота, мій голубе,
Як і на чужині.
Чогó-ж серце бьєть ся, рвєть ся?
Я там одинокий!...
- 15 Одинокий?... А Вкраїна,
А степі широкі!
Там повіє буйнесенький,
Як брат заговорить,
Там в широкім полі воля,
- 20 Там синіє море,
Вигравав, хвалить Бóга,
Тугу розганяє,
Там могили з буйним вітром
В степу розмовляють.
- 25 Розмовляють сумуючи,
Отакá їх мова:
„Булó колісь, минуло ся,
Не вернетъ ся зно́ву!“
Полетів би, послухав би,
- 30 Заплакав би з ними,
Та ба! доля приборкала
Між людьми чужими.

ЧИГИРИН.

(М. С. Щепкіну).

Чигири́не, Чигири́не,¹⁾
Все на світі гине,
І святая твоя слава
Як пи́ліна ліне,
5 За вітрами холодними
В хмарі пропадає.
Над землею летять літа,
Дніпро́ висихає,²⁾
Розсипають ся могіли,
10 Високі могіли,
Твоя слава; і про тебе,
Старче малосілий,
Ніхто й слова не промовить,
Ніхто й не покаже,
15 Де ти стояв, чого стояв...³⁾
І на сміх не скаже!

За-що-ж борóлись ми з Ляхами?
За-що-ж ми різались з ордами?⁴⁾
За що скорóдили списами
Татарські⁵⁾ ребра?... Засіва́ли
20 І рудю́ полива́ли,
І шабля́ми скорóдили, —
Що-ж на ніві урóдило?⁶⁾
Урóдила рúта, рúта —
Во́лі нашої отру́та.

¹⁾ В вид. львівським і праським: Чигрине, Чигрине. ²⁾ Вид. льв. засихає. ³⁾ В вид. льв. сих двох слів нема. ⁴⁾ В праським вид. з панами. ⁵⁾ В льв. вид. Московські, в праським і жен. татарські. ⁶⁾ Льв. вид. уродилось.

- 25 А я юродівий на твоїх руїнах
Мárно сльóзи трачу. Засну́ла Вкраїна,
Бурья́ном укρίлась, цві́льлю зацвіла́,
В калю́жі, в болóті сéрце погно́їла
І в дуплó холодне гадю́к напусти́ла,
30 А дітям надію в степу́ оддала́.

А надію

- Вітер по́-полю розві́яв,
Хві́ля мо́рем рознесла́.
Неха́й же вітер все розно́сить
35 На неокра́янім крилі́!
Неха́й же сéрце пла́че, про́сить
Святóї пра́вди на землі́!

Чигири́не, Чигири́не,¹⁾

- Мій дру́же єди́ний!
40 Проспа́в-есі́ степі́, лісі́²⁾
І всю Україну́!
Спи-ж пові́тий жи́довóю,
По́ки со́нце вста́не,
По́ки тії́ недóлітки³⁾
45 Підросту́ть⁴⁾ гетьма́ни.

Помо́лівшись і я-б засну́в,

- Так думи́ прокля́ті
Рвуть ся ду́шу запалі́ти,
Сéрце розі́рва́ти.
50 Не рві́ть, думи́,⁵⁾ не палі́те!
Мо́же ве́рну зно́ву
Мою́ пра́вду безтала́нну,
Моє́ ти́хе сло́во.
Мо́же ві́кую я з його́
55 До старóго плу́га
Нові́й лемі́ш і чересло́,
І в тяжкі́ упру́ги
Мо́же з'о́рю перелі́г той,

¹⁾ В львів. і праськ. вид. Чигрине, Чигрине. ²⁾ В львів. вид. сині. ³⁾ В прасьчім вид. недолюдки. ⁴⁾ Так в автогр., у виданнях: поростуть. ⁵⁾ В льв. вид. душу.

- А на перелозі
60 Я посію мої сльози,
Мої щирі сльози.¹⁾
Можє зійдуть і віростуть
Ножі обоїдні,
Розпанáхають²⁾ погане,
65 Гниле серце, трудне,
І вицїдять сукровáту,
І нальлють живої
Козáцької тої крoви,
Чистої, святбї.
70 Можє, можє... а між тїми,
Між ножа́ми рута
І барвінок розівьєть ся,
І сло́во забу́те,
Моє сло́во тїхе-сумне,
75 Богобоязли́ве
Згадаєть ся, — і дївóче
Серце боязли́ве³⁾
Стрепенєть ся як рїбонька,
І менє згадає...
80 Сло́во моє, сльoзи мої,
Рáю ти мій, рáю!

Спи, Чигрїне! Нехай гїнуть
У вóрога дїти!
Спи, гетьмане, по́ки встане
80 Прáвда на сїм свїті!

Написано у Москві 19 лютого 1844.⁴⁾ Друковано у-перве у львівських „Поезнях“ (стор. 62—64). У Вечерницях, про які згадано в „Критичнім розсліді“ В. Доманицького ст. 62, сеї поемки не було.

¹⁾ Льв. вид. сей рядок час. ²⁾ Льв. вид. Розпахáють. ³⁾ Льв. вид. богоязливе. ⁴⁾ Сей дата в праськім вид.

С О В А.

- Порóдила мáти сiна
В зелéній дiбрóвi,
Далá йомú кáри óчi
I чóрнii брóвнi.
5 Китáйкою повивáла,
Всiх святiх благáла,
Та щоб йомú всi святii
Талáн-дóлю слáли:
„Пошли тобi мáти бóжа¹⁾
10 Тii благодáтi,
Всьогó тогó, чогó мáти
Не зумiв дáти!“
До схiд сóнця вóду брáла,
В барвiнку купáла,
15 До пiвнóчi колихáла,
До свiта спiвáла:

- „Е-е... лó-лi!
Питáла зазúлi,
Зазúля кувáла,
10 Прáвдоньку казáла:
Бúду сто лiт жiти,
Тебé годувáти,
В жупáнi ходiти,
Бúду панувáти.
25 Ой виростеш, сiну,
За пiвчвартá рóку,
Як княжá дитина,

¹⁾ В автографi: Матер-божа.

Як ясен висóкий,
Гнучкий і дебéлий,
30 Щасливий, весéлий
І не одинóкий.
Найдú тобі рíвню
Хоч за мóрем сінім:
Абó крамарівну,
35 Абó сотниківну,
Такі пánну, сину.
У червóних черевіках,
В зелéнім жупánі
По світлиці похожає,
40 Яз пáва, як пánі,
Та з тобóю розмовляє...
В хаті, як у раі,
А я, сину, на покуті
Тільки поглядáю.

45 Ой сину, мій сину,
Моя ти дитино,
Чи є кращий на всім світі,
На всій Україні?
Нема кращого й не буде...
50 Дивуйте ся, люде!
Нема кращого!... А дóлю...
Дóлю роздобúде!...“

Ой зазúле, зазúленько,
На що ти кувáла,
55 На що ти їй дóвгí лїта,
Сто лїт накувáла?
Чи є-ж така на сїм світі
Слухняная дóля?
Ох, як би то!... Вмїла-б мáти
60 З нїмецького пóля
Своїм дїточкám закликать
І дóлю і вóлю,
Та ба! А зле безталáння
Зострінеть ся всюди

65 І на шляху і без шляху —
Усюди, де люди.

Кохала ся мати сином,
Як квіткою в гаї,
Кохала ся... а тим часом
70 Батько умірав.
Остала ся удовою,
Хоч і молодою,
І не одна... Та все-ж тяжко...

75 Пішла вона до сусідів
Поради просіти...

Присудили сусідоньки
У наймах служити.
Ізниціла, ізмарніла,

80 Кінула госпóду,
Пішла в найми... не минула
Лихої пригоди.

І день і ніч працювала,
Подушне платила...

85 І синові за три копи
Жупанок купила,
Щоб і вонó, удовіне,
До школи ходило.

Ой талáne, талáne,
90 Удовіний поганий!
Чи ти в полі, чи ти в гаї,
Обідраний цигáne,
З бурлаками гуляєш?
Течé вода і на гóру

95 Багáтому в хáту,
А вбóтому в яру́ треба
Крини́цю копати.
У багáтих ростуть діти —
Вербá при долині;

100 А у вдові однім одно́,
Тай те як биліна.

- Дождала ся вдова́ до́лі,¹⁾
Зросту то́го си́на:
І письме́нний і вродли́вий,
105 Квіточка-дити́на!
Як у Бо́га за дveréма
Вдова́ панува́ла,
А дівча́та лиця́ли ся²⁾
І рушникі́ дба́ли.
110 Полюби́ла бага́тая —
Не поці́лува́ла,
Вишива́ла шовком ху́стку —
Не подарува́ла.
Кра́лись зли́дні із-за мо́ря
115 В удови́ну ха́ту,
Тай підкра́лись: ста́ли хло́пців
В кайдани́ кувати́,
Та повезли́ до прийо́му
Бітими́ шляха́ми.
120 Пішла́ й вдова́ з мате́рями,
З дрібни́ми сльоза́ми.
Де на́-ніч става́ли —
Сторо́жу дава́ли,
Стару́ вдову́ до обзо́у
125 Тай не допусқа́ли.
Ой привезли́ до прийо́му
Чупри́ни голі́ти:
Усе́ дрібні́, усе́ малі́,
Все бага́тих ді́ти.
130 Той калі́ка-недорі́ка,
Той не вміє́ ста́ти,
Той горба́тий, той бага́тий,
Тих чоти́ри в ха́ті.
Усі́ не в лад, усі́х наза́д,
135 В усі́х до́ля — ма́ти,
А у вдово́ви оди́н син,
Та той як раз під арши́н.

¹⁾ Первісно було написано: мати сина. ²⁾ В автографі: лыцелься.

- Покінула знóву хату,
Сінову госпóду,
140 Пішла в найми, за хліб чéрствий
Жида́м носіть во́ду, —
Бо хреще́ні не прийма́ють: ¹⁾
„Стара́ — ка́жуть — ста́ла,
Не зду́жає“ і óгризок
- 145 В вікно подава́ли
Христа́ ра́ди... Не дай Бо́же
Тако́го дожи́ти!
Не дай Бо́же в бага́того
І пить попроси́ти!
- 150 По копі́йці заробля́ла,
Кóпу назбіра́ла,
Та до сі́на лист писала́,
У ві́йсько посла́ла.
Полéгшало. Мина́є рік
- 155 І други́й мина́є,
І четве́ртий, і де́сятний —
І чу́тки нема́є.
Нема́ чу́тки. Що тут робі́ть?
Треба то́рбу бра́ти
- 160 Та йти́... іти́ соба́к дражни́ть
Од ха́ти до ха́ти.
Взяла́ то́рбу, пішла́ селом́,
На ви́гоні сі́ла,
І в селó вже не верта́лась,
- 165 Де́нь і ніч сиді́ла
Кóло ко́воротка. Лі́то
За лі́том мина́є —
Помари́ла, скалі́чила,
Ніхто́ й не пізна́є.
- 170 Та́й кому́ там пізнава́ти
Калі́ку убо́гу?
Сиди́ть собі́ та диви́ть ся
В по́ле, на доро́гу.
І світа́є і смерка́є,

¹⁾ Зразу було написано: не прийняли, потім Шевч. поправив.

- 175 День бóжий минáє,¹⁾
А москаля, її сїна,
Немає, немає.
По-над стáвом у вéчері
Хитаєть ся очерét;
180 Дождидає сїна мáти
До дóсвіта вечерять.
По-над стáвом у вéчері
Шепóчень ся осокá;
Дождидає в тёмнім гáї²⁾
185 Дівчинонька козакá.
По-над стáвом вітер віє,
Лóзи нагинáє,
Плаче мáти — одна в хáгї,
А дівчи́на — в гáї.
190 Поплáкала чорнобрíва
Таї стáла співáти;
Поплáкала старá мáти
Таї стáла ридáти.
І моли́лась, і ридáла,
195 Клялá все на світі...
Ох, тяжкі ви, безталáнні,
У мáтері дїти!

- Скалі́чені старі рúки
До Бóга здіймáла,
200 Свою́ до́лю прокли́нала,
Сїна вимовля́ла.
То од жа́лю одхóдила
І мóвчки³⁾ жури́лась,
Та на шлях той недалéкий
205 Крізь сльóзи диві́лась.
І день і ніч диві́ла ся,
Таї стáла питáти:
„Чи не чув хто, чи не бáчив
Москаля-салдáта,

¹⁾ Сего рядка в автогр. нема. ²⁾ Сего слова в автографі не дописано. ³⁾ Зразу було написано: І тяжко.

- 210 Мо́го си́на?...“ Ніхто́ не чув,
Ніхто́ і не ба́чив.
Сидіть вона́, не йде в село́,
Не пита́ й не пла́че.
Одуріла! І цегліну
215 Муштру́є — то ла́в,
То году́є, як дитіну,
І си́ном назива́є,
І ніщечком-тихесе́нько
Крізь сльо́зи співа́є:

- 220 „Змія́ хату́ запали́ла,¹⁾
Дітям ка́ші наварі́ла,
Помо́рщила посто́лі...
Полеті́ли моска́лі,
Сі́рі гу́си в і́рій, і́рій,
225 По чо́тири, по чо́тири,
Полеті́ли — гел-гел!
На моги́лі оре́л, —
На моги́лі се́ред но́чі
У козака́ ви́йма́ о́чі,
230 А дівчи́на в те́мнім га́ї
мо́го з ви́йска ви́гляда́є...“

- В день ла́зила по смі́тниках,
Черепкі́ збіра́ла,
Промовля́ла: то си́нові
235 Гості́нця хова́ла.
А у но́чі розхрі́стана
І простоволо́са
Селом хо́дить, то співа́є,
То стра́шно голо́сить.
240 Лю́ди ла́яли... бо, ба́чте,
Спать їм не дава́ла
Та кро́піву під їх ти́ном
І бурья́н топта́ла.

¹⁾ З разу було написано: затопила.

Діти бігали з паліччям
245 У день за вдовію
По у́лицях та сміючісь¹⁾
Дражніли с о в о ю...

Петербург, 6 мая 1844. У перве друк. в місячнику „Нова
Громада“ 1906, кн. X.

¹⁾ З разу було написано: та 'дражнили.

ДІВОЧІЇ НОЧІ.

Віснули карі очі
Дівочіі ночі.

Черниця Марьяна.

- Розплелá ся густá косá
Аж до пояса,
Розкріли ся перси-гóri —
Хвилі серед моря;
5 Засіяли карі очі —
Зорі серед ночі,
Білі рúки простягли ся, —
Так-би й обвилі ся
Кругом стáну, — і в подúшку
10 Холóдну впили ся
Тай заклýкли, тай замéрли,
З плачем розняли ся.
„На-що мені косá-красá,
Очі голубіні,
15 Стан мій гнúчий, коли нема
Вірної дружини?
Немає з ким полюбитись,
Сéрцем поділитись...
Сéрце моє! Сéрце моє,
20 Тяжко тобі бітись
Одинокому! З ким жити,
З ким, світе лукавий,
Скажи мені?... На щó мені
Тая слава!... слава...
25 Я любіть, я жити хóчу,
Сéрцем — не красóю!

А мені ще й завідують,
Гордою і злою
Злії люди нарікають,
30 А тогó й не знають,
Що я в серці заховала...
Нехай нарікають,
Гріх їм буде... Бóже мїлний,
Чому ти не хочеш
35 Укорóтити свої тёмні,
Тяжкі мені нóчі?
Бо я в день не одинока,
З полем розмовляю,
Розмовляю і недóлю
40 В полі забуваю.
А в-ночі...“

Та й онїмїла,
Сльóзи полилі ся...
Бїлі рúки простягли ся,
В подúшку впили ся.

Написано д. 18 мая 1844, Петербург. Вперше вид. в місячнику „Нова Громада“ 1906 р. кн. X.

С О Н.

Дсхъ истины, егоже мїръ
не можець прїати, іако не видить
его ниже знаеть его.

Іоан. гл XIV., ст. 17.

- У всякого своя дóля
І свій шлях ширóкий:
Той мурує, той руїнує,
Той неситим óком
5 За край світа зазирає,
Чи нема країни,
Щоб загáрбать і з собою
Взять у домовіну;
Той тóзами обирає
10 Свáта в йогó хáті,
А той нішком у кутóчку
Гóстрить¹⁾ ніж на брата.
А той тїхий та тверезий,
Богобоязливий,
25 Як кішечка підкрадеть ся,
Вїжде нещасливий
У тебе час, та й запустить
Пáзурі в печінки.
І не благáй, не вїмолять
20 Нї дїти, нї жінка.
А той щедрий та роскішний
Все храмі мурує,

¹⁾ У праськім вид. подано як рукописний варіант (чи Шевченків?): точить.

Та отéчество так любить,
Так за ним бідкує,
25 Та так з його сердéшного
Кров, як воду, точить!...
А братія мовчить собі
Витріщивши óчі,
Як ягнята: „Нехай, — каже, —
30 Мóже так і трéба!“

Так і трéба! бо немає
Гóспода на не́бі!
А ви в ярмі падаєте
Та якогось раю
35 На сiм свiтi бажáєте...¹⁾
Немає! немає!
Шкóда й пра́ці! Схаменiть ся
Усi на сiм свiтi,
I царя́та, i старчя́та,
40 Ада́мовi дiти!
I той... i той... А що-ж то я?
Ось-що, доб́ри лю́ди:
Я гуляю, бенкетую
В недiлю i в бóдень.
45 А вам нóдно, жа́луєтесь...²⁾
Йi Бóгу, не чу́ю!
I не кричiть! Я свою пью,
А не кров людськóю.

Отак iдóчи по-пiд-тiньню
50 З бенкету п'яний у-ночi
Я мiркував собі iдучi,
Пóки доплéнтавсь до хатiни.
А в мене дiти не кричáть
I жiнка не лає...
55 Тiхо, як у раi,
Усюди бóжа благодáть,
I в сiрцi i в хатi.

¹⁾ В праськ. вид. вар. благаєте. ²⁾ Тамже вар. жалкуєтесь.

- Отó-ж я ліг і спáти;
А вже підпілий як засне,
60 То хоч коті гармáти,
І ўсом не моргне.
Та й сон же, сон, на при́чуд¹⁾ дівний
Мині приснів ся!
Найтверезійший би упів ся,
65 Скупій жидю́га дав би грівню,
Щоб позирну́ть на ті дивá,
Так чо́рта-з-двá!
Дивлюсь:²⁾ так бу́цім то сова́
Летить лугáми, берега́ми,
70 Та не́трянми,³⁾
Та глибóкими яра́ми,
Та ширóкими степа́ми.
Та байрака́ми;
А я за нею, та за нею
75 Лечу́ й прощаю́ ся з землею:

- „Проща́й, світе! Проща́й, зéмле,
Непріязний краю!
Мої му́ки, мої лю́ті⁴⁾
В хма́рі⁵⁾ заховáю.
80 А ти, мо́я Укра́їно,
Безталанна вдóво, —
Я до тебе літáтиму
З хма́ри на розмо́ву.
На розмо́ву т́їху, сýмну,⁶⁾
85 На ра́ду з тобо́ю
О-півно́чі па́датиму
З ч́їстою⁷⁾ росóю...
Пора́димось, посуму́єм,
По́ки со́нце вста́не,

¹⁾ Клим і льв. на при́чуд; у праськím вид. і у Ром. прочуд; у вар. праського вид. найпречудовний. ²⁾ Так у Кл. і льв; жен., Огон. і Ром. Дивлю ся, так бу́цім сова, злий наголоє на бу́цім. ³⁾ Так у Кл., льв. і в автографі, у праськ., жен., Огон. і Романч. тенетрями. ⁴⁾ В праськ. свої му́ки, свої лю́ті. ⁵⁾ В праськ. в хма́ри. ⁶⁾ В автогр. тихосумну. ⁷⁾ Праськ. вид. Рясною.

90 Поки твої малі діти
На вóрога стáнуть.¹⁾
Прощáй же ти, мо́я не́не,
Удо́во-небо́го!²⁾
Году́й діток! Живá правда
95 У Го́спода Бо́га!

Лечу́, дивлю́ ся, аж світа́є,
Кра́й не́ба пала́є;
Солове́йко в те́мнім га́ї
Сонце зустріча́є.
100 Тихе́сенько вітер віє,
Степí, лані́ мріють,
Між яра́ми над ставáми
Ве́рби зелені́ють.
Садí рясні́ похили́лись,
105 Топóлі — по во́лі
Стоя́ть собі́ мов сто́рожі,
Розмовля́ють в по́лі.³⁾
І усе́-ж те,⁴⁾ вся кра́йна
Пові́та красо́ю,
110 Зелене́, вмива́єть ся
Ра́нньою⁵⁾ россо́ю,
Вмива́єть ся, красу́єть ся,⁶⁾
Сонце зустріча́є.
І нема́ то́му почи́ну,⁷⁾
115 І кра́ю нема́є.
Ніхто́ його́ не додба́є,
Ані́ розруйну́є...
І все то те... Душе́ мо́я!
Чого́-ж ти суму́єш?
120 Душе́ мо́я убо́гая,
Чого́ ма́рно пла́чеш?
Чого́ то́бі шко́да? Хиба́ ти не ба́чиш?
Хиба́ ти не чу́єш лю́дського плачу́?
То глянь, подиви́ ся! А я полечу́

1) Так у Ром. і в автогр., у всіх інших вид. встануть.
2) В одній копії вар. небога. 3) Кл. і льв. з полем. 4) Рукоп. вар.
у праському вид. І все то те. 5) Праське вид. вар. Дрібною. 6) Там-
же: З покон-віку вмиваєть ся. 7) Тамже: загину.

- 125 Висо́ко-висо́ко, за сині́ї хма́ри.
Нема́є там вла́сті, нема́є там ка́ри,
Там смі́ху людсько́го і пла́чу не чу́ть.
Он глянь, у ті́м ра́ю, що́ ти покида́єш,
Ла́тану свити́ну з калі́ки зді́ймають,
130 З шку́рою зді́ймають, бо ні́чим обу́ть
Па́нят¹⁾ недоро́слих. А он розпи́нають
Вдову́ за поду́шне, а си́на кю́ють,
Єди́ного си́на, єди́ну дити́ну,
Єди́ну наді́ю в ві́йсько одда́ють,
135 Бо його́, ба́ч, трóхи... А он-де, під ти́ном
Опу́хла дити́на голо́дна мре.
А ма́ти пше́ницю на па́нщині́ жне.

А он — ба́чиш?... Очі, о́чі,
На-що ви зда́лі ся?

140 Чом ви з-ма́лку не ви́сохли,
Слі́зми не зли́лі ся?

То по́критка по-під-ти́ньню
З байстра́м шкандиба́є,

145 Ї́ батько́ й ма́ти одцура́лись;
І́ чужі́ не прийма́ють;

Старці́ на́віть цура́ють ся...

А па́ніч не зна́є,
З два́дцято́ю²⁾ недо́людок

Ду́ші пропива́є.

150 Чи Бог ба́чить із-за хма́ри

На́ші сльо́зи, го́ре?

Мо́же й ба́чить, та помога́,

Як і отті́ го́ри

Предкові́чні, що́ полі́ті

155 Крóвію́ людсько́ю!...

Душе́ моя́ убо́гая,
Ли́шенько́ з тобо́ю!

¹⁾ Кд. і льв. Княжат. ²⁾ Кд. Зъ двадцятого, і пояснене до сього слова в нотці: „Се повний зрост панича. и вінъ вже має право владати масткомъ своїмъ У льв. вид.: З двадцятого, без поясненя. В праськѣм вид. (II, 16) у нотці додано як рукописний варіант: З двадцятого, недоліток.

- Упьемó ся отру́тою,
В кри́зі ля́жем спа́ти,
160 Пошлém думу аж до Бо́га,
Його́ розпита́ти,
Чи до́вго ще на сїм світі́
Ката́м панува́ти?
- Лети́-ж, мо́я думо́, мо́я лі́ота му́ко,
165 Забері́ з собо́ю всі́ лі́ха, всі́ зла,
Сво́є товарі́ство; ти з ні́ми росла́,
Ти з ні́ми коха́лась, їх тя́жкії ру́ки
Тебе́ повива́ли, — бері́-ж їх, лети́,
Та по всьо́му не́бу ордú розпусти́!
170 Неха́й чорні́в, червоні́в,
Пóлумья́м пові́в,
Неха́й зно́ву рига́ зми́,¹⁾
Тру́пом зéмлю кри́в.
А без те́бе я де-не́будь
175 Сэ́рце захова́ю, —
А тим ча́сом пошука́ю
На край сві́та ра́ю!
- І знов лечу́ по-над земле́ю,
І знов проща́ю ся я з не́ю.
180 Тя́жко ма́тїр покида́ти
У безве́рхїй ха́тї,
А ще гі́рше диві́ти ся
На сльóзи та ла́ти.
Лечу́, лечу́, а ві́тер ві́в,
185 Пере́до мно́ю сні́г білі́в;
Круго́м борі́²⁾ та боло́та,
Тума́н, туман та пустота́...
Люди́й не чуть, не зна́ть і слі́ду
Людськóї стра́шної но́гі...
190 І ворогі́ й не-ворогі́,
Проща́йте! В го́сті не при́їду.
Упива́йтесь, бенкету́йте,
Я вже не почу́ю;

¹⁾ В праськім вид. і в Огон. змію. ²⁾ У Кл. і в праськім вид. гори.

Одін собі на вік-віки
195 В снігу заночюю.
І поки ви дознаєтесь,
Що ще єсть країна¹⁾
Неполіта²⁾ слізми, кровью,
То я одпочіну.
200 Одпочіну!...

Аж слухаю:

Загулі кайдани
Під землею. Подивлю ся —
О, люде поганій,
Де ти взяв ся? Що ти робиш?
205 Чого ти шукаєш
Під землею? Ні, вже мабуть
Я не заховаясь
І на небі!... За-що-ж кара?
За-що мені муки?
210 Кому я що заподіяв?
Чиї тяжкі руки
В тілі³⁾ душу закували,
Серце запалили
І галичі⁴⁾ силу —
215 Думи розпустили?
За-що, не знаю, а караюсь
І тяжко караюсь!⁵⁾
А коли я спокуютую,
Колі діжду краю, —
220 Не бачу й не знаю.

Заворухіла ся пустія,
Мов із тісної⁶⁾ домовини

¹⁾ Льв. вид. ще Україна ²⁾ Кл. і льв. Непомита. ³⁾ Рукоп. варіант у праському вид.: В муку, в інших вид. В мині, в автогр. В тілі. ⁴⁾ Так у Кл. льв., в праськім, у Огон. і Ром. ганячи силу. ⁵⁾ Так у рукоп. зазначенім у праськім вид. (II, 18); у всіх друкованих текстах менше влучний варіант:

За що, не знаю, а карають,
І тяжко карають.

⁶⁾ Так у Кл. і льв., в праськім і пізнійших менше відповідне: темної (псує розмір).

- На той останній страшний суд
Мерці за правдою встають.
То не вмёрлі, не заріті,¹⁾
225 Не судá ідуть просити,
Ні, то лю́ди, живі лю́ди
В кайданах забіті,
Із нор зóлото винóсять,
Щоб пельку зали́ти
230 Несі́тому... То каторжні!
А за-що? Те зна́є
Вседержітель, а мо́же ще
Й він не добача́є!
Он-де зло́дій штемпований
235 Кайдани волóчить;
От розбі́йник катований
Зуба́ми скрего́че,
Недо́битка товари́ша
Зарі́зати хо́че.
240 А між ні́ми запékлими
В кайдани убра́ний
Царь всесві́тній,²⁾ царь во́лі, царь
Ште́пом уві́нчаний.
В му́ці, в каторзі — не про́сить,
245 Не пла́че, не сто́гне...
Раз добрóm налі́те се́рце
В-вік не прохолóне.

- А де-ж твої думи, рожевії квіти,
Доглядані, смілі, викохані діти?
250 Ко́му-ж ти їх, дру́же, ко́му переда́в?
Чи мо́же на віки в се́рці захова́в?
Ой, не хова́й, бра́те, розсі́п їх, розкідай!
Зійду́ть і рості́муть і вийду́ть з їх лю́ди.³⁾

Чи ще митарство, чи вже буде?

¹⁾ Рукоп. вар. праського вид.: не убиті. ²⁾ Тамже: Царь Всевішній. ³⁾ Льв. вид.: і у люди вийдуть.

- 255 Бúде, бúде, бо хóлодно!
Морóз рóзум бúдить.
І знов лечу́, земля чорніє,
Дрімáє рóзум, сёрце мліє.
Дивлю́ ся: хáти над шляха́ми —
260 То гóрод із стомá церквáми,
А в гóроді, мов журавлі,
Замуштрувáли москалі.
Нагодóвані, обúті
І кайдáнами окúті
265 Муштру́ють ся! Дáлі гля́ну:
У долині, мов у ямі,
На багніщí¹⁾ гóрод мріє,
Над ним хмáрою чорніє
Тумáн тяжкий. Долітаю —
270 То гóрод без кра́ю.
Чи то турéцький?
Чи то німе́цький?
А мóже те, що й москóвський!
Церкві та палáти,
275 Та пані пузáті,
І ні однісінької хáти!
Смеркáло ся. Огóнь-огне́м
Кругóм запалáло,
Аж злякáв ся... „Ура́! ура́!
280 Ура́!“ закрича́ли.
„Цу-цу, дúрні, схаменіть ся!
Чогó се ви раді?
Що оретé?“ — „Экай хахóл!²⁾
Не зна́єш³⁾ парáду?
285 У насъ парáдъ. Самъ изволить
Севóдня гуля́ти“.
„Та де-ж вона́, тая ця́ця?“
„Вотъ⁴⁾ відишь палáты?“

¹⁾ Кл. і лєв. помилкою: На балищí. ²⁾ Праське і пізнійші вид. Экой хохоль. ³⁾ Праське і пізнійші вид. Не знаєть. ⁴⁾ Праське і пізнійші вид. Вонъ.

- Штовхаюсь я,¹⁾ а землячок,
290 Спасібі, признав ся,
З цинковими гудзиками:²⁾
„Гдѣ ты здѣсь узяль ся?“
„З України“. — „Да³⁾ какъ же ты
гаварить не вмѣешь
295 Па здѣшнему?“ — „Ба ні, — кажу —
Говорить я вмію,
Та не хочú.“⁴⁾ — „Экай⁵⁾ чудакъ!
Я всѣ входы знаю.
Я здѣсь служу. Коли хочешь,
300 Въ дворець папытаюсь
Ввести тебя. Только, знаешь,
Мы, братъ, просвѣщенны, —
Не паскупись полтинкою!“
„Цур тобі, мерзений
305 Каламарю!“
І зробив ся
Я знову незримий,
Та й пропхав ся у палати.
Бóже мій єдиний,
Так от-де рай! Уже на-що
310 Зóлотом обліти
Блюдолизи! Аж ось і сам
Висóкий, сердітий
Виступав. Обік його
Жіночка⁶⁾ небóга,
315 Мов опеньок засúшений,
Тонка, довгонóга,
Та ще й на ліхо⁷⁾ сердешна
Хитá⁸⁾ головою.
Так отсé-то та богіня!
320 Лішенько з тобою!
А я дурний не бачивши
Тебé, цяцю,⁹⁾ й ráзу,

1) Так у автогр., у Кл. і льв. штовхаю ся, у праськ. і жен. штовхають ся. 2) Автогр. цинковими: Кл. гудзиками. 3) Кл. Та. 4) Слова від „Ба“ до „хочу“ у Кл. і льв. час. 5) Так Кл. і льв., праське і пізн. Экой. 6) В автогр. Цариця. 7) Рукоп. вар. праського вид.: Та не на добро. 8) Тамже: Трисе. 9) Кл. і льв.: цяцю.

Та й повірив тупорілим
Твоїм віршомазам!
325 От-то дурний, а ще й бітий,
На квіток повірив
Москалеві! От і читай,
І йми ти їм віри!

За панами панства, панства
330 У сріблї та златї!
Мов кабанї годіванї,
Пикатї, пузатї,
Аж потіють та товплять ся,
Щоб то ближче ста́ти
335 Кóло са́мих: мо́же вдáрять,
Або дóлю да́ти
Благово́лять, хоч мане́ньку,¹⁾
Хоч пів-ду́лі, абї тї́лько
Під са́мую пі́ку.
340 І всі у ряд постава́ли,
Нїби без'язи́кі,
Ані телeнь!... Царь цвeнькає,
А дїво-царїця,
Мов та ча́пля між птахáми
345 Ска́че, бадьо́рїть ся.
Довге́нько в-двох похожа́ли,
Мов сичі наду́ті,
Та щось ни́шком розмовля́ли
(Зда́лека не чу́ти) —
350 Об оте́чествї, здае́ть ся,
Та новї́х петлі́цях,
Та об му́штрах ще новї́йших...
А потім царї́ця
Сїла мо́вчки на дзї́глику.
355 Дивлю́сь, царь підхо́дить
До найста́ршого, та в пі́ку
Йогó як зато́пить!
Облизáв ся небора́ка,

1) Так Кд. і лев., пізнійші вид. маленьку.

- Та мѣншого в пúзо,
360 Аж загуло. А той собі
Ще мѣншого тúза
Мѣжи плѣчі; той мѣншого,
А мѣнший малóго,
А той дрібнiх; а дрібнóта
365 Ужé за порóгом
Як кiнеть ся по úлицях,
Та й давай мiсити
Недóбиткiв правослáвних,
А тi голосiти, —
370 Та верещáть, та як ревнúть:
„Гуля наш бáтюшка, гуля!
Ура! ура! ура-а-а!“

- Зареготáв ся я, та й гóдi;
А й менé давнúли
375 Такi дóбре. Пѣред свiтом
Усé те заснúло;
Тiлько де-дé правослáвнi
По куткáх стогнáли,
Та стóгнуци за бáтюшку
380 Гóспода благáли.
Смiх i сльóзи! От пiшов я
Гóрод озирáти.
Там нiч — як день. Дивлú ся я:¹⁾
385 Палáти-палáти
По-над тiхою рiкóю,
А бѣрег обшiтий
Ввесь камiннѣм. Дивúю ся,
Мов несамовiтий:
390 Як-то вонó зробiло ся
З калюжi такóї
Такé дiво!... От тут крóви
Полито²⁾ людськóї
I без ножá! По тiм бóцi

¹⁾ Праського вид. рукоп. вар. Дизую ся. ²⁾ Тамже: Пропало-

- 395 Твердіня й дзвіниця,
Мов та шваїлка загобтрена,
Аж чудно дивить ся.
І дзігари¹⁾ теленькають.
Ось²⁾ я повертаюсь,
400 Аж кінь летить, копитами
Скелю розбиває.
А на коні сидить бхляп,
У світї — не світї,
І без шапки, якимсь листом
405 Голова повіта.
Кінь басує, от-от річку,
От-от перескочить, —
А він руку простягає,
Мов світ увесь хоче
410 Загарбати. Хто-ж се такий?
От собі й читаю,
Що на скелі наковано:
„Первому Вторая“
Такé диво поставила.
415 Тепер же я знаю!
Се той Первий, що розпинав
Нашу Україну,
А Вторая доконала
Вдову-сиротину.
420 Каті, каті, людоїди!
Наїлись обое,
Накрали ся, а що взяли
На той світ з собою?
Тяжко-тяжко мині стало,
425 Так мов я читаю
Історію України..
Стою, заміраю.
А тим часом тихо-тихо
Та сумно співає
430 Щось такé невидіме;

¹⁾ Праського вид. рукоп. вар.: дзвонарі; в тексті: дзингарі, так і в Огон.; Ром. дзигари. ²⁾ Так Кл. і лъв., в праськїм і пізн. От.

- „Із гóрода із Глúхова
Полкі виступáли
З заступами на лiнiю,
А менé послáли
435 У столицю з козака́ми
Наказни́м гетьма́ном...
О Бо́же мiй милосéрдний!
О ца́рю пога́ний!
Ца́рю про́клятий, несiтий,
440 Га́спиде лука́вий!
Що ти зробiв з козака́ми?
Болота́ засiпав
Благоро́дними кiсткáми,
Поста́вив столицю¹⁾
445 На iх тру́пах катóваних,
І в те́мній темни́цi
Менé, во́льного гетьма́на,
Го́лодом заму́чив
У кайдáнах... Ца́рю, ца́рю!
450 І Бог не розлу́чить²⁾
Нас з тобо́ю, кайдáнами
Ско́ваний зо мно́ю
На ви́к-ви́ки. Тя́жко ми́нi
Вита́ть над Невóю...
455 Украiни далéкоi
Мо́же вже нема́в;
Полетiв би, подивiв ся,
Так Бог не пуска́в.
Мо́же Москва́ ви́палила
460 І Днiпро́ спусти́ла
В си́нє мо́ре, розкопа́ла
Висóкi моги́ли,
На́шу сла́ву? Бо́же ми́лий!
Зжа́ль ся,³⁾ Бо́же ми́лий!“

¹⁾ Кл. і лъв.: столиці ²⁾ Вставлено в текст отсе слово з рукоп. вар. праського вид. зам. менше влучного „розсудить“ прийнятого в текст у Кл. у лъв., праським і пізнійших виданнях. ³⁾ Кл. і лъв.: Скажи, вар. праського: Глянь ся.

- 465 Та й замóвкло. Дивлю́ ся я:
Біла хма́ра кріє
Сіне мо́ре,¹⁾ а в тій хма́рі
Мов звірь в га́ї віє.
То не хма́ра: біла пта́шка
470 Хма́рою спусти́лась
Над царём тим мусянжовим,
І заголосіла:

- „І ми скóвані з тобою,
Людо́де, змію!
475 На стра́шному на су́дищі
Ми Бо́га закрієм
Од очі́й твої́х несітих.
Ти нас з Украї́ни
Загна́в го́лих і голо́дних
480 У сні́г на чужи́ну,
Та порі́зав із шку́р на́ших
Собі багряни́цю,
Поши́в жи́лами тверді́ми,
І закла́в столи́цю
485 В но́вій ря́сі. Подиви́ ся:
Церкві́ та пала́ти!
Весели́ ся, лю́тий ка́те,
Прокля́тий, прокля́тий!“

- Розлеті́лись, розсі́пались...
490 Со́нечко встава́ло,
А я сто́яв, дивува́в ся,
Так аж стра́шно ста́ло,
Уже вбо́гі вору́шились,
На труд поспі́шали,
495 І Моска́лі на розпуття́х
Уже му́штрува́лись.
По-кра́й у́лиць поспі́шали
За́спані дівча́та,
Та не з до́му, а до до́му:

¹⁾ Кл. і праське вид вар.: небо.

- 500 Посилала мати
На цілу ніч працювати,
На хліб заробляти.
А я стою похилівшись,
Думаю-гадаю:
505 „Як-то тяжко той насущний
Люди заробляють!“
- От і братія спинула
У сенат писати,
Та підписувать, та драти
510 І з батька і з брата.
А між ними і землячкі
Де-де поглядують,
По-москóвськи так і чешуть,¹⁾
Сміють ся та лають
515 Батьків своїх, що з-малечку
Цвєнькати не вчили
По-німецьки, а то тепер
І кісни в чорнілі!
Пьявкі, пьявкі! Може батько
520 Остатню корóву
Жидам продав, поки вивчив
Москóвської мови!...
Україно, Україно!
Отсе твої діти,
525 Твої квіти молодії,
Чорнілом політі,
Москóвською блекотóю,
В німецьких петліцях
Замучені...²⁾ Плач, Вкраїно,
530 Бездітна вдовице!

Пійті лишень, подивіть ся
До царя в палати,

¹⁾ У праському вид. рукоп. вар.: ріжуть. ²⁾ Тамже: тепли-
цях заглушені.

- Що там рóбить ся? Прихóжу:
Старшина пузáта
535 Стоїть рядом, сопé, хропé
Та понадувáлась
Як індики, і на двéрі
Кóсо поглядáла.
Аж ось вони й одчинілись:
540 Ненáче з берлóги
Ведмідь виліз... Лédве-лédве
Перенóсить нóги,
Та одутій, аж посинів:
Похмілья прокляте
545 Йогó мучило. Як крїкне
На сáмих пузáтих, —
Всі пузáті до однóго
В зéмлю провалились.
Він вилупив¹⁾ банькі з лóба,
550 І всі затрусїлись,
Що остáлись.²⁾ Мов скажéнні
На мéнших гукáє, —
І ті в зéмлю. Він до³⁾ дрібніх, —
І ті пропадають.
555 Він до чéляді сунеть ся,⁴⁾ —
І чéлядь пропáла;
До Москалів — і Москалі⁵⁾
Тілько⁶⁾ застогна́ли,
Пішли в зéмлю! Діво дівне
560 Стáло ся на світї!
Дивлю ся я, що дальш бóде,
Що бóде рóбити
Мій ведмédик? Стоїть собі,
Гóлову пону́рив
265 Сїромáха. Де-ж дїла ся
Ведмéжа⁷⁾ натúра?

¹⁾ У: праськ. вид. і пізнійших випучив. ²⁾ Так Кл., льв і рукоп. нотка в праському вид.; само праське вид., Огон і Ром. мають менше відповідне: все затрусилось, що осталося. ³⁾ Праське вид.: на. ⁴⁾ Праське вид.: і челядь.. ⁵⁾ Так Кл., і льв., в праськім і пізн. вид.: Москалики. ⁶⁾ Праське і пізн. вид. тяжко. ⁷⁾ Праське вид. рукоп. вар.: Ведмедська, в автогр. медвежа.

Мов кошеля, такий чудний.
Я аж¹⁾ засміяв ся.
Він і почув, та як гикне!)
570 Я перелякав ся
Та й прокинувся.

Отакé-то
Присніло ся діво!
Чудне якесь. Такé тільки
Сніть ся юродівим
575 Та п'яницям. Не здивуйте,
Браті мої милі,³⁾
Що не своє розказував,⁴⁾
А те, що приснілось.

Петербург 8. Червня 1844.⁵⁾

Друковано у-перве К. Климковичем у Львові 1865, потім у львівськiм вид. 1867, стор. 17—34. Тогож року частина була друкована в Петербурзі в вид. Кожанчикова.

¹⁾ Праське вид. в тексті: як; льв. вид. і нота праського: аж.
²⁾ Так Кл., Огн.; нота праського вид.: Він почув се та як зикне; в тексті: гикне. ³⁾ Кл., льв. і рукоп. вар. праського вид.: Брати любі, милі. ⁴⁾ Кл., льв. і вар. праського вид.: розкажую. ⁵⁾ Ся дата в праськiм вид., у Климковича: Місяць червень р. 1844, в Петербурзі.

ХУСТИНА.

У неділю не гуляла —
Та на шовки¹⁾ заробляла
Та хустину вишивала,
Вишиваючи співала:

5 „Хустиночко мерезжана,
Вишивана!
Вігаптую, — подарую,
А він мене поцілує...
Хустино моя

10 Мальована!
Здивують ся в-ранці люде,
Що в сіроти хустка буде
Мерезжана,
Мальована.

15 А я кісу розплітаю,
З дружиною походяю...
Добленько моя!...
Матінко моя!...“²⁾

Отак вона вишивала,
20 У віконце³⁾ поглядала,
Чи не реву́ть круторогі,
Чи не йде чума́к з дорогі?
Іде чума́к з-за Лима́ну
З чужім добром, безталанний,
25 Чужі волі поганяє,
Поганяючи співає:

¹⁾ Кон. На шовк. ²⁾ Рядки 15—18 у Кон стоять перед нашими рядками 11—14. ³⁾ Кон. І в віконце.

„Дóле моя, дóле,
Чом ти не така́я,
Як дóля чужа́я?
30 Чи я пью-гуляю?
Чи си́ли не маю?
Чи до тебе доріженьки
У степи¹⁾ не знаю?
Чи до тебе свої дари

35 Я не поси́лаю?
Є у мене дари —
Очі мої ка́рі;
Молодую мою си́лу
Бага́ті купи́ли...
40 Мо́же й дівчину без мене
З іншим заручи́ли?²⁾
Навчи́-ж мене́, моя³⁾ дóле,
Гуля́ти, навчи́!“ —

Та й заплакав сірома́ха
45 Степо́м іду́чі...
Ой застогна́в⁴⁾ сівий пугач
В степу́ на моги́лі;
Зажури́лись чумаче́ньки,
Тя́жко зажури́лись:

50 „Благослови́, ота́мане,
Ко́ло села́ ста́ти,
Та по́несем⁵⁾ товари́ша
В село́ причаща́ти.“

Сповідáли, причаща́ли,
55 Ворóжки⁶⁾ пита́ли, —
Не помогло́!... З неспі́леним
В дорóгу руша́ли...
Чи то пра́ця задави́ла
Молодую си́лу,)

60 Чи то нудьга́ невспі́юща
Його́ з ніг звали́ла?

¹⁾ Кон. у степу. ²⁾ Кон. одружили. ³⁾ Кон. се слово час.
⁴⁾ Кон. заплакав. ⁵⁾ Огон. і Ром. повезім, Кон. повезем. ⁶⁾ Кон.
Й ворожки. ⁷⁾ Рядків 58—59 у Кон. нема.

Чи то лю́ди поробили¹⁾
Йому́ молодому,
Що привезли́ його́ з Дону
65 На во́зі до до́му?
Благав Бо́га, щоб дівчи́ну,
Хоч село́²⁾ побачить, —
Не доблагав!... Поховали,
Ніхто й не заплаче...
70 Поста́вили грома́дою
Хрест над сирото́ю
Й розі́шли ся...³⁾ Як би́ліна,
Як лист за водо́ю,
Пішов коза́к з сього́ світа,⁴⁾
75 Все забрав з собо́ю.
А деж та́я мальо́вана
Шита́я хусти́на?
А деж та́я весела́я
Дівчи́на-дити́на?
80 На ново́му хресті́ ху́стку
Вітер розвіва́є,
А дівчи́на у черни́ці⁵⁾
Ко́су розпліта́є.

Написано 18 жовтня 1844. Друк. у перше 1891 р. в київськiм збiрвiку „Луна“ стор. 3—6, i рiвночасно (в червнi) в львiвськiй часописi „Свiт“ ч. 6, стор. 110, по копiї Ол. Кониського. Д. Василь Доманицький вiднайшов мiж паперами В. Науменка нову копiю, поправнiйшу i повнiйшу вiд копiї Кониського, див. його „Критичний розелд над текстом „Кобзаря“ Шевченка“, вiдбитка з Кiевск. Стар. 1806 р. стор. 79—81. Сей текст я й поклав основою сего видання. В нотках вiдмiни тексту Кониського.

¹⁾ У Кон. наробили. ²⁾ Кон. Хоч свою. ³⁾ Кон. Таї розішлись. ⁴⁾ Кон. світу. ⁵⁾ Кон. у черницях.

Чогó мені тяжко? Чогó мені нудно?
 Чогó серце плаче, ридає, кричить,
 Мов дитя голóдне? Серце моє трудне,
 Чогó ти бажавш? що в тебе болить?
 5 Чи піти, чи їсти, чи спáтоньки хочеш?
 Засні, мов серце, на віки засні,
 Невкріте, розбіте.¹⁾ А люд навесній
 Нехай скаженіє! Закрий, серце, очі!...

Написано 13 падолиста 1884 Петербург. Друковано у-перше
 в „Основі“ 1861, ч. II.

1) В давнійших вид. голóдне.

ПУСТКА.

(М. С. Щепкіну).

- Заворожі мінї, вóлхве,
Дру́же сивоу́сий!
Ти вже се́рце запеча́тав,
А я — ще бою́ ся...
5 Бою́ ся ще пригорі́лу
Ха́ту¹⁾ руйнува́ти,
Бою́ ся ще, мій го́лубе,
Се́рце поховати!...
Мо́же ве́рнеть ся надія
10 З тією водо́ю
Цілю́щою, живу́щою,
Дрібно́ю сльозо́ю;
Мо́же ве́рнеть ся в некрі́ту²⁾
Пу́стку зїмува́ти,
15 І укри́є³⁾ і загри́є
Погорі́лу ха́ту,⁴⁾
І вімете і виміє,
І сві́тло засві́тить;
Мо́же ще раз проки́нуть ся
20 Мої́ думи-ді́ти;
Мо́же ще раз пожу́рю ся,⁵⁾
З ді́тками запла́чу,
Мо́же ще раз со́нце пра́вди
Хоч крі́зь сон побáчу!
25 Встань же, бра́те, хоч оду́ри!
Скажі́, що робі́ти:
Чи мо́літись, чи жу́ритись,
Чи ті́мья розбі́ти?⁶⁾

Нап. 13 грудня 1844 Київ. Вперве друк. Основа 1861, кн. 9.

¹⁾ В автогр. пустку. ²⁾ В автогр. з-за світа ³⁾ В автогр. І вигопить. ⁴⁾ В автогр. Хоч в середині обілить горілу хату. ⁵⁾ В автогр. помолю ся. ⁶⁾ Сю строфу маємо лише в Шевченковім автографі р. Д. п.

МАЛЕНЬКІЙ МАРЬЯНІ.

- Рости, рости, моя пташко,
Мій маковий цвіте,
Розвивай ся, поки твоє
Серце не розбіте,
5 Піки люди не дознали
Тіхої долини!...
Дознають ся, пограють ся,
Засушать та й кинуть.
Ані літа молодії
10 Повіті красою,
Ні карії оченята
Уміті сльозою,
Ані серце твоє тіхе,
Добрев, дівоче
15 Не заступить, не закріє
Несітїї очі.
Найдуть злії та й окрадуть,
І тебе убогу
Кинуть в пекло... Замучиш ся
20 І прокленеш Бога.
Не цвітї-ж, мій цвіте новий,
Нерозвітий цвіте!
Зовьянь тихо, поки твоє
Серце не розбіте.

Написано у Вьюнищах 20 Студня 1844. Автограф у р. Д. п.

Н. В. ГОГОЛЮ.

За думою дума¹⁾ роєм вилітає:
Одна давить серце, друга роздирає,
А третя тихо-тихесенько плаче
У самому серці,²⁾ може й Бог не бачить.

- 5 Кому-ж її покажучу я,
І хто тую мову
Привітає, угадає
Великеє слово?
Всі оглухли, похилились
10 В кайданах — байдуже!...
Ти смієш ся, а я плачу,
Великий мій друже!
А що вродить з того плачу?
Боліголов,³⁾ брате!
15 Не заревуть в Україні
Вольнії гармати,
Не заріже батько сина,
Рідної⁴⁾ дитини,
За честь, славу, за братерство,
20 За волю країни.⁵⁾
Не заріже, вікохає
Та й продасть в різниці
Москалеві! Се-б то, бачиш,
Лепта удовиці

1) В копії Лазаревського: За думкою думка. 2) Тамже: У самого серця. 3) Герг. богинова; попр. Шевч. писана рукою Лазаревського: Богослове-брате; поправка Шевч. Бурьян мабуть; праське вид. Нічого, мій брате. 4) Так у праськім вид., в інших: своєї. 5) В праськ. вид. За честь, за віру й за братство, за волю України.

25 Престóлові, отéчеству
Та Нимóті плáта...
Нехáйї, бра́те! А ми б́удем
Смія́тись) та пла́кать.

Написано 30 грудня 1844, Петербург. Друк. у-перве в Гергардових „Новыхъ стихотвореніяхъ“ у Липську 1859, стор. 22—23 п. з. Думка. Аж у рукописі знайденим 1907 р. в Департаменті Поліції маємо дату і зазначено, що „Думка“ присвячена М. Гоголю.

¹⁾ В липськім і праськім вид. Смія́ть ся.

Не завидуй багатому;
Багатий не має;
Ні пріязнї, ні любóви,
Він все те наймає.

5 Не завидуй могúчому,
Бо той заставляє;
Не завидуй і славному;
Сла́вний добре знає,

Що не його́ люди люблять,
10 А ту тяжку сла́ву,
Що він крówью та сльозами
Віллє на забáву.

І молоді́ як зійдуть ся,
То лю́бо та тїхо,
15 Як у ра́ю, — а дївиш ся:
Ворúшить ся ли́хо...

Не завидуй же ні́кому,
Диві́сь кругом себе:
Нема́ ра́ю на всїм світі,
20 Хиба́ що на не́бі!

Написано 4 жовтня 1845 Миргород. Друк. у-перве „Основа“
1861, кн. III. В рукоп. Департ. Поліц. дата.

25 Престолови, оточиваю
Та Німоті плати...
Нехай, брате! А ми будем
Сміятись) та плакати.

Написано 30 травня 1844. Петербург. Друк уперше в Тер-
горовіт „Наша співакобрана“ т. II, кн. III, стр. 22—23
п. м. Дунка. А в виданні „Сам про теє знаєш“

Не жени ся на багатій,
Бо вижене з хати;
Не жени ся на убогій,
Бо не будеш спати.

5 Оженись на вольній волі,
На козацькій долі:
Яка буде, така й буде, —
Чи гола, то й гола!

Та ніхто не докучає
10 І не розважає:¹⁾
Чого болить? і де болить?
Ніхто не питає.²⁾

У-двох, кажуть, і плакати
Мов легше неначе.
15 Не потурай!³⁾ Легше плакати,
Як ніхто не бачить.

Написано 4 жовтня 1845. Миргород. Друк уперше „Основа“
1861, кн. III; дату віднайдено в тімже рукоп. Деп. Поліц., що й по-
передньої вірші.

¹⁾ Рукоп. Деп. Пол. Та ніхто не розважає І не докучає.
²⁾ Так в рукоп. Деп. Пол., в виданнях: Сам про теє знаєш. ³⁾ Так
в рукоп. Деп. Пол., у виданнях: Брешуть люди.

„ЄРЕТИК“ АБО „ІВАН ГУС“.

Посланняє славному П. І. Шафарикові.

- Запалили у сусіда
Нову добру хату
Сусіди злі,¹⁾ нагріли ся
Та й полягли²⁾ спати,
5 І забули теплий³⁾ попіл
По полю⁴⁾ розвіять.
Лежить попіл на розпутьті,
А в попелі тліє
Огню іскра великого,
10 Тліє, не вгасає,
Підпалу жде,⁵⁾ як той мѣстник
Часу дожидає,
Злого часу.⁶⁾ Тліла іскра,
Тіхо дотлівала⁷⁾
15 На розпутьті ширóкому,
Та й гаснути стала.

- Отак Німота запалила
Велику хату, і сімью —
Сімью Славьян роз'єдинила,⁸⁾
20 І нішком-тіхо⁹⁾ упустила
Усобиць¹⁰⁾ літую змію.

¹⁾ Рук. Деп. Пол. Злі сусіди, праське вид. сусідоньки. ²⁾ Р. Д. П. Й полягали. ³⁾ Р. Д. П. сірий. ⁴⁾ Р. Д. П. По вігру. ⁵⁾ Р. Д. П. Жде підпалу. ⁶⁾ Праське вид. Непевного. ⁷⁾ Праське вид. Незримо сияла, Р. Д. П. Тліла — дожидала. ⁸⁾ Праське вид. Славян тих славних порізнила. ⁹⁾ Праське вид. І тихо-тихо. ¹⁰⁾ В рук. Д. П. Усобиц.

- Полили ся ріки крóви,
Пожáр погасіли,¹⁾
А Нїмчики пожа́рище
25 Й сиріт поді́лили.²⁾
Вироста́ли у кайдáнах
Славья́нські́ дїти,
І забу́ли у невóлі,³⁾
Щó вони́ на світі.⁴⁾
30 А на да́внім пожа́рищі
Іскра бра́тства тліла,
Дотліва́ла, дожида́ла
Рук тверди́х та смілих.
І дожда́лась... Прозрі́в есі́
35 В по́пелі глибо́ко.
Ого́нь до́брий смілим се́рцем,
Смілим о́рлім⁵⁾ о́ком;
І засві́тив, любому́дре,
Сві́точ пра́вди, во́лі,
40 І Славья́н сі́мью вели́ку
Во тьмі і невóлі
Перелі́чив до о́дного,
Перелі́чив т́рупи
А не Славья́н, і став есі́
45 На вели́ких кúпах.
На розпу́тї́тї́ всесві́тньому
Іезекі́лем.
І, о діво, т́рупи вста́ли
І о́чі розкри́ли!
50 І брат з бра́том обня́ли ся
І проговори́ли
Сло́во тї́хої любóви
На ві́ки і ві́ки!
І поте́кли в одно́ мо́ре
55 Славья́нські́ рі́ки!

Сла́ва то́бі, любому́дре,⁶⁾
Че́ху-Славья́нине,

¹⁾ Праське вид. загасили ²⁾ Праськ. розділили. ³⁾ Літогр. і Кожанч. І забули невольники, Чиї вони діти. ⁴⁾ Літогр. добрим. ⁵⁾ Праськ. Славьянину.

Що не дав ти потону́ти
В німецькій пучині
60 На́шій пра́вді! Твоє мо́ре
Слав'я́нськеє, но́ве
Зато́го вже бу́де по́вне,
І попливе чо́вен
З широкими вітри́лами
65 І з до́брим корми́лом,
Попливе на во́льнім мо́рі,
На широкі́х фі́лях.
Сла́ва-ж то́бі, Шафа́рику,¹⁾
Во віки і віки,
70 Що звів еси²⁾ в одно́ мо́ре
Слав'я́нськї́ї рі́ки,

Привіта́й же в сво́їй сла́ві
І мою́ убо́гу
Лепту́, ду́му немудру́ю
75 Про Че́ха свято́го,
Вели́кого му́ченика,
Про сла́вного Гу́са!
Приймі́, о́тче! А я ні́шком
Бо́гу помолю́ ся,
80 Щоб усї Слав'я́не ста́ли
До́брими брата́ми
І сини́ми со́нця пра́вди
І еретика́ми
Отакі́ми, як Ко́нста́нський
85 Єреті́к вели́кий!...
Ми́р мірові подару́ють
І сла́ву во віки!

Написано д. 22 падолиста 1845.

¹⁾ Праське вид. славний Чеху. ²⁾ Кож. і праськ. злив еси.
³⁾ Праське вид. тихо.

I.

Камень, єгуже небрегоша зыждѣ-
щїн, сей бысть во главѣ оугла: отъ
Господа бысть сей, и єсть дивенъ
во очесѣхъ нашихъ.¹⁾

Псалом СХVII, ст. 22.

- „Кругом неправда і неволя,
Народ замучений мовчить,
90 А на апостольськїм престолї
Чернець годіваний сидить,
Людською кровію торгуює²⁾
І рай у найми оддає...
Небесний Царю, суд твій всує³⁾
95 І всує царствіє Твоє!
Розбійники, людоїди
Правду поборóли,
Осміяли Твою славу
І силу і волю!
100 Люди стóгнуть у кайданах,
Немає з ким взятись,
Розкуватись, одностайне,
Односердне стáти⁴⁾
За євѣнгеліє правди,
105 За темніі люди.
Нема кому!... Бóже, Бóже,
Чи то-ж і не бóде?
Чи⁵⁾ настане великий час
Небесної кáри?
110 Чи розлóбим три корóни⁶⁾
На гóрдій тіярі?

¹⁾ В давнїйших вид. отъ Господа бысть сіє и єсть дивно во очесѣхъ нашихъ ²⁾ Літогр. і Р. Д. П. шинкує ³⁾ В копіях з автографів Шевч. Небесний царю, суд твій всує, в прась. вид. Небесний царь! І суд твій всує. ⁴⁾ Рук. Д. Пол. Земля плаче, як за дїтьми мати. Нема кому розкувати, Одностайне стати. ⁵⁾ Р. Д. П. Ні, настане. ⁶⁾ Правда: Чи розібем; Р. Д. П. Чи розпадуть ся корони.

- Розлѳмимо!... Благослові¹⁾
Не на мєсть і мѳки,²⁾
Благослові мої, Бѳже,
115 Нєтвєрдїї рѳки
Й слѳво тихєє!... О, Бѳже!
(Чи вонї-ж почѳють?...³⁾
Нї! Нї!
Вонї поснѳли, не почѳють.
Огнєм збужу їх, напою,
120 І напою і нагодѳю
Голѳдних крѳвію...⁴⁾
.
Отак
У кєлїї своїї правдївий
Іван Гус дѳмав розкуватѳ
Нарѳд замѳчений,⁵⁾ і дїво,
125 Святєє дїво показатѳ
Очѳам незрѳчим...
„Поборѳсь!...⁶⁾
За правду Бог!⁷⁾ Да совершитѳ ся!“
І в Вифлєємськую каплїцю
Пїшѳв молїть ся вїрний⁸⁾ Гус.

II.

Папська булла.

- 130 „Во їмя Гѳспода Христѳа
За нас розпѳтого на дрєві,
І всїх апѳстолїв святїх,
Петрѳ і Пѳвла особлїве,

1) Правда: Розїбємо; Р. Д. П. Роспадуть ся: копія Жємчужникова: Благослови, милїй Бѳже. 2) Рук. Д. П. На мєсть і на мѳки. 3) Р. Д. П. сїх двѳх рядкїв нєма. 4) Вставлѳю в текст рядкї 118—122 з автогр. Шевченка, щѳ мїстїть ся в музею Тарновського хоча Шевч. сам перекреслїв сї вїршї і заступїв їх точками, та вонї добре заповнюють лѳку. 5) Автогр. Тарн. Розїрватѳ окови адѳвї 6) Правда: Помолѳсь. 7) Правда: За мною Бог., копія Жємч. За мене. 8) Автографи маѳють: добрий, шїрий, певний.

- Ми розрішаємо гріхи
135 Святотою бўллою сією
Рабїні божїй отїй самїй,¹⁾
Що водїли по ўлицях
В Празї позавчора,
Отїй самїй, що хилилась²⁾
140 По шинка́х, по ста́нах,
По черне́чих перехо́дах,
По келїях пъяна.
Отá самá заробїла
Та бўллу купїла, —
145 Тепер свята́!...“
„Бо́же, Бо́же,
Вели́кая сі́ло!
Вели́кая сла́во, зглянь ся на лю́дїй!
Одпочїнь од ка́ри у святóму раї!
За-щó пропада́ють, за-щó Ти кара́еш
150 Свої́х і покїрних і до́брых дїтїй?
За-щó закрїв ї́х до́бри о́чі,
І вільний³⁾ рóзум оку́вав
Кайдана́ми ли́хобї но́чі?
Прозрі́те, лю́ди, де́нь наста́в!
155 Просні́ть ся,⁴⁾ Че́хи, змї́йте лóду,
Розпра́вте ру́ки, бу́дьте лю́ди,
А не посмі́шице ченця́м!
Розбї́йники, катї́ в тї́рах,
Все пото́пїли, все взя́ли,
160 Мов у Моско́вії⁵⁾ Тата́ри,
І нам слї́пїм пере́дали
Свої́ догма́ти. Кро́в, пожа́ри,
Всі́ зла на сві́ті, во́йни, чва́ри,
Пекел́ьних мук безкра́йї ря́д,
165 І по́вен Рим байстра́т —
От ї́х догма́ти і ї́х сла́ва!
Та я́вна сла́ва!... А тепер
Святи́м⁶⁾ по́ложено конкля́вом:

1) Так рук. Д. пол., праське вид. божїй отїй. 2) Так рук. Д. п., в старших вид. хилилась. 3) Ром. вільних 4) Р. Д. п. Прокньгесь. 5) Давні вид. у Москві, Р. Д. П. Московїї. 6) Р. Д. П. Отим.

- Хто без святої бұллі вмер,
170 У пекло престо! Хто-ж заплатить
За бұллу в-двоє, — ріж хоч брата,
Окрóме папи і ченця,
І в рай іді кінєць кінцям!
175 У злódія вже злódий краде,
Та ще й у цёркві... Гади! гади!
Чи напилі ся ви, чи нї,
Людськóй крóви?! Не мінї,
Велїкий Гóсподи, простóму
Судїть велїкїї дїла
180 Твоєї вóлї!... Люти зла
Не дїєш без винї нїкóму!
Молю ся, Гóсподи, помїлуй,
Спасї ти нас, святая сїло!
Зломї язїк мїй за хулі,
185 Та язви мїра ізцїлі!
Не дай знущати ся лукавим
І над твоєю вїчною слáвой
Йї над на́ми, прóстими людьмї!“¹⁾

- І пла́кав Гус мо́літву дїя,
190 І гїрко²⁾ пла́кав; люд мовчав
І дивува́в ся: що він дїяв?³⁾
На кóго рúку піднїма́в?⁴⁾
„Дивїть ся, люди! Ось де бұлла,
Що я читав!“ — І показав
195 Пере́д наро́дом.⁵⁾ Всї здрїгну́ли:
Іва́н Гус бұллу розїдра́в!*)

- Із Вифле́емськóй капліці
Аж до всесвїтнóй сто́лицї
Луна́ гогóчучи неслась;
200 Ченці хова́ють ся: мов ка́ра,

¹⁾ Рядки 182—187 заховали ся в копїї Жемчужникова і в Р. Дец. Пол., в сьому останньому з відмінкою: язвї язик. ²⁾ Праське вид. тяжко. ³⁾ Р. Д. П. дїє. ⁴⁾ Праськ вид. руки, Р. Д. П. підїйма. ⁵⁾ В копїї Жемч. і перел народом. ⁶⁾ Ром розїдрав.

Лунá в конклаві віддалась, —
І похилила ся тіяра...
Шепóчень ся Авіньóна¹⁾
З рíмськими ченцями;
205 Шепóчуть ся антипáпи,
Аж трясуть ся стáни
Від шóпоту. Кардина́ли
Як гадю́ки вьóть ся
Круг тіяри, та нищечком
210 Мов коті гризуть ся
За мишеня́... Та й як такі?
Одні́ї шку́ри
Така́ сі́ла! А мясі́ва!
Аж здрігну́ли му́ри,
215 Як зачу́ли,²⁾ що у Пра́зі
Загелкали гу́си
Та з орла́ми летя́ть бить ся...

Конклав схаменув ся,
Зібрав раду. Положи́ли
220 Односта́йне ста́ти
Прóти Гу́са, і в Констанцу
Всі́х воро́н склика́ти,
Та й стерегті́ яко мо́га³⁾
І з ве́рху і з до́лу,
225 Щоб не вті́кла тая пта́ха
На сла́вья́нське по́ле.

III.

Як та га́лич по́ле крі́ла,
Ченці́ повали́ли
До Констанци, шляхі́, степі́
230 Мов сарана́ вкри́ли...

1) Праськ. Авіньоно. 2) Р. Д. П. як згадали. 3) В давніх вид. Та і стерегти як мога.

- Барони, герцоги і дюки,
Псарі, герольди, шинкарі
І трубадури-кобзарі,
І шляхом військо мов гадюки.
235 За герцогіннями Німота,
Хто з соколами на руках,
Хто пішки, верхи на ослах, —
Так аж кишить! Все на охоту,
Мов гад у ірїй поспіша!
240 О Чеху, де твої душа?
Дивись, що сили повалило,
Мов Сараціна воювать
Або великого Аттілу!
У Празі глухо гомонять,
245 І цесаря і Вячеслави
І той собор тисячеглавий
У голос лають, не хотять
Пускать в Констанц Івана Гуса.
„Жив Бог! Жива душа моя!
250 Браті, я смерті не бою ся!
Я докажу отім зміям,
Я вірву їх несіте жало!...“
І Чехи Гуса провозжали,
Мов діти батька...

- 255 Задзвонили у Констанці
Рано в усі дзвони,
Зібрали ся кардинали
Гладкі та червоні,
Мов бугаї в загороду,
260 І прелатів лава,
І три папи, і баронство,
І вінчані глави.
Зібрали ся мов Іуди
На суд нечестивий
265 Протів Христа. Сварі, гомін
То реве, то віє,
Як та орда у таборі

- Або жиди́ в шко́лі...
І — всі́м разо́м заціпи́ло!...
- 270 Мов кедр се́ред поля
Лива́нського у кайдана́х
Став Гус пе́ред ними
І оки́нув нечестивих
Орлі́ми очі́ма.
- 275 Затрусі́лись, побі́ліли,
Мовчки озира́ли
Мучени́ка. „Чого́ мене́
Ви¹⁾ на про́ позва́ли?
Чи диві́ть ся на кайдани́?“
- 280 „Мовчі́, Че́ше смі́лий!“
Гаду́кою захи́пи́ли,
Звірем заре́віли.
„Ти ерети́к! Ти ерети́к!
Ти сі́єш розко́ли,
- 285 Усоби́ца розсіва́єш,²⁾
Свя́тійшо́ї во́лі
Не прийма́єш!... Одно́ сло́во —
Ти Бо́гом прокля́тий!
Ти ерети́к! Ти ерети́к!...“
- 290 Ре́віли прела́ти.
„Ти усоби́чник!... Одно́ сло́во —
Ти всі́ми прокля́тий!...“
Подиві́в ся Гус на па́пи
Та й вийшо́в з пала́ти!...
- 295 „Поборо́ли! Поборо́ли!“
Мов оби́лені́ли.³⁾
„Автодафе́! Автодафе́!“
Гурто́м заре́віли.

І ці́лу ніч бенкетува́ли
300 Ченці́, баро́ни, всі́ пили́

¹⁾ В рукоп. а може лиш у друку : Чи. ²⁾ В рукоп. а може лиш у друку (Былое): розвіваєш ³⁾ Р. Д. П. а може лише друк: обеленіли.

І п'яні Гуса проклинали,
Аж поки дзвони загули
І світ настав... Ідуть моли́ть ся
Ченці за Гуса. З-за горі
305 Червоне сонце аж горить:
І сонце хоче подивіть ся,
Що будуть з праведним творіть?!

Задзвонили в усі дзвони,
І повезли Гуса
310 На Голгофу у кайданах.
І не стрепенув ся
Перед огнем, став на йому
І молитву діє:

„О Господи милосердний,
315 Що я заподіяв
Отсім лю́дям, твоїм лю́дям?
За що мене судять?
За що мене розпинають?
Люди, добрі люди,

320 Моліте ся! Люті звірі
Прийшли в овніх п'ю́рах
І пазурі розпустили;
Ні гори, ні мури
Не сховають! Розіллеть ся

325 Червонеє море
Кроби, кроби з дітїи́ ваших..
О горе! о горе!
Он-де вони́, в ясних рїзах..
Їх лотїї очі“ —

330 „Палі! палі!“ —
„Уже кроби“ —

„Палі! палі!“
„Кроби, кроби хочуть!
Кроби вашої!...“ — І дімом

335 Праведного вкрїло.
„Моліте ся! Моліте ся!
Господи, помилуй,

Прості́ Ти їм, бо не знають...“
Тай не чу́ти ста́ло!
340 Мов соба́ки ко́ло огню́!)
Круго́м ченці́ ста́ли.
Боя́ли ся, що́б не ви́ліз
Га́диною з жа́ру
Та не пові́с на коро́нї
345 Або на тیا́рі.

Погас о́гнь, дуну́в вітер
І по́піл розві́яв.
І ба́чили на тиа́рі
Черво́ного змیا
350 Прóсті лю́ди. Пішли́ ченці́
и Те Deum співа́ли,
Розійшли́ ся по трапéзах
І трапезува́ли
І день і ніч, аж попу́хли.
355 Мало́ю сімбе́ю
Зійшли́сь Чéхи, взяли́ землі́
З під ко́стра, і з не́ю
Пішли́ в Пра́гу.

Отак Гу́са
Ченці́ осуди́ли,
360 Запали́ли, — та бо́жого
Сло́ва не спали́ли.
Не вгада́ли, що́ ви́летить.
Оре́л із-за хма́ри
Замість гу́ся, і розклю́є
365 Висо́ку тиа́ру.
Байдуже́ їм, розлеті́лись
Мов тії́ воро́ни
З крова́вого то́го свята́.
Ченці́ і баро́ни
370 Розверну́лись у буди́нках
І га́дки не ма́ють:

1) Первісно: костра.

Бенкетують, та інколи
Те Deum співають.
Все зробили... Поstrивайте!

375 Он над головою
Старій Жіжка з Таборова
Махнув булавкою!

Написано 10 жовтня 1845 в селі Маріїнським. Початок „Послання“ видруковано в-перше в „Основи“ 1861, кн. I, а 1863 вийшла в Відні літографована подоби́зна „Послання“. Цілу поему віднайдено аж 1906 р. в архіві Департаменту Поліції в Петербурзі.

НЕВОЛЬНИК

Посвята.

- Думи мої молодії,
Понурії¹⁾ діти,
І ви мене покинули!...²⁾
Пустку натопіти
5 Немá комú... Остáв ся я,
Та не сиротóю,³⁾
А з тобóю молодóю,
Раю мій, покóю,
Моя зóре досвітня,
10 Єдина думо
Пречистая! Ти вітаєш,
Як у тóго Нуми
Тая нимфа Егерія:
Так ти, моя зóре,
15 Просіяєш на́до мно́ю,
Ніби заговóриш,
Усміхне́ш ся. Дивлю́ ся я —
Нічо́го не ба́чу.⁴⁾

¹⁾ Р. Д. П. Поховані. ²⁾ Р. Д. П. Не літають з того світа.
³⁾ Р. Д. П. Покинули сиротою з тобою одною Р. Д. П. має замість
рядків 9—19 ось які рядки:

Ніхтó не зна мого раю,
І сама не знаєш
Що вітаєш на́до мною,
Як зоря над гаєм.
І дивлю́ ся я, дивлю́ ся,
А ти, моя зóре,
Спускаєш ся низесенько,
Ті́хо заговóриш,
Усміхне́ш ся, подівиш ся, —
Дивлю́сь, і не бачу..

Прокіну ся — сёрце пла́че,
20 І очі заплачуть.

Спасібі, зіронько! Мина́е
Нея́сний день мій; вже смерка́е.
Над голово́ю вже несé
Сво́ю неклéпаную ко́су

25 Коса́р непéвний, мо́вчки скóсить,¹⁾

А там і слі́д мій занесé
Холо́дний вітер. Все мина́е!...
Згада́вш мо́же молодáя²⁾

Ві́литу сльозáми
30 Мою́ думу, і т́хними,
Т́хними рі́чами
Про́говори́ш: „Я любі́ла
Його́ на с́ім світі́,
Й на т́ім світі́ любі́тиму.“

35 О мій т́хий сві́те,
Моя́ зóре вечі́рняя!
Я б́ду ві́тати
Кóло тебе́ і за тебе́
Гóспода благáти!³⁾

I.

40 Той блука́е за моря́ми,
Сві́т перехо́жа́е,⁴⁾
До́лі, до́леньки шука́е, —⁵⁾
Нема́е, нема́е,

1) В рукоп. Деп. II. замісь сих 3 рядків:

Над головою вже трясé
Косо́ю смерть. І поховают́.

2) В рукоп. Д. II. І ти случа́ем прочита́еш. 3) В р. Д. пол. замісь сего́ закінчєня чита́емо ось що:

Я його́ любі́ла
І він не знав!.. Зóре моя́,
На мою́ могі́лу
Сві́ті, зóре! А я б́ду
З за сві́та лі́тати,
† про тебе́, моé сёрце,
На не́бі співа́ти.

4) Р. Д. II. переплива́е. 5) Р. Д. II. Шука́ до́лі, не находит́.

- Мов умерла! А той¹⁾ рвѣть ся
45 З усієї сили
За долею... от-от догнав,
І — бебѣх в могилу!
А в іншого сіромáхи²⁾
Ні хати, ні поля,
50 Тільки торба, а з торбини
Виглядає доля,
Мов³⁾ дитинка; а він її
Лає, проклинає
І за чвѣртку закладає, —⁴⁾
55 Ні, не покидає!
Як репьях той учепить ся
За латані поля,
Та й збирає колосочки
На чужому полі;
60 А там — снопи, а там скірти,
А там — у палáтах
Сидить собі сіромáха,⁵⁾
Мов у своїй хаті.
Такáя-то⁶⁾ доля тая, —
65 Хоч і не шукайте!
Кого схоче,⁷⁾ самá найде,
У колісці найде.

Ще на Україні веселі
І вольнії пишались села
70 Тоді, як праведно жили
Старій козак і діток двое.
Ще за Гетьманщини старобі
Давно се діялось колісь.

Так коло пóлу-дня в неділю
75 Та на Зелених ще й святках,

¹⁾ Р. Д. П. Інший. ²⁾ Р. Д. П. А в третього як у старця.
³⁾ Р. Д. П. Як. ⁴⁾ Р. Д. П. І жидові заставляє. ⁵⁾ Р. Д. П. наш
сирота. ⁶⁾ Р. Д. п. А така то. ⁷⁾ Р. Д. п. Кого любить.

- Під хатою в сорóчці білій
Сидів з бандурою у руках
Старій козак. — „І так, і сяк!“
Старій міркує, розмовляє:
- 80 „І треба б,“ каже, „й трóхи шкода!)
А треба буде. Два-три²⁾ го́да
Нехай по світу погуляє)
Та сам своєї пошукáє,
Як я шукáв колись... Яріно,
85 А де Степáн?“ — „А он під тінном
Ненáче вкóпаний стоїть!“
„А я й не бáчу! А ідїть
Лише́нь сюди, та ідїть обóв...
А ну́те, діти, отакóї!“
90 І вдáрив по стру́нах.⁴⁾
Старій грає, а Яріна
З Степáном танцює;
Старій грає, промовляє,
Ногáми тупцює:
- 95 „Як-би міні ли́ха та лі́ха,
Як-би міні свекрївонька тї́ха,
Як-би міні чоловік молодї́й,
До другої не ходїв, не любїв!⁵⁾
Ої гоп, чїки-чїки!
100 Та червóні черевїки,
Та троїсті музи́ки, —
Од ві́ка до ві́ка
Я любїла б чолові́ка!
Ої гоп, заходївсь,
105 Зробїв хáту, оженївсь,
І піч затопїв,
І вечеря́ть наварїв. —
„Ану́, діти, оттакóї!“⁶⁾
І старій підня́в ся,
110 Як удáрить, як ушкварїть,
Аж у бо́ки взяв ся!

1) Р. Д. п. І гребаб то і шкода. 2) Р. Д. п. хоч два 3) Р. Д. п. поблукає. 4) Так у Р. Д. п., в старших вид. вшкварив. 5) Р. Д. п. Та другої не любив, не любив. 6) Р. Д. п. Отак, діти!

- „Чи так, чи не так,
Уродів постернак,
А петрушку —
115 Криши в юшку,
Буде смак, буде смак!
Ой так, таки так,
Оженів ся козак,
Кінув хату
120 І кімнату,
Та й потяг у байрак.
„Ні, не та вже, підтопталась
Старá моя сіла!
Утомів ся. А все се ви
125 Так розворушили.
О бодай вас! Що-то літа!
Ні вже, не до-ладу,
Минуло ся. Іді лишень
Полуднувать лагодь;
130 Гуляючи, як той казав,
Шматок хліба зїсти.
Іді-ж, доню! А ти, сїну,
Послұхаеш вісти.
Сїдай лишень! Як убїли
135 Твого батька Йвана
В Шляхєтчині, то ти ще був
Малєньким, Степане,
Ще й не лазив.“ — „То я не син?
Я чужий вам,¹⁾ тату?“
140 „Та не чужий!²⁾ Стривай лишень!
От умєрла й мати,
Такі твоя,³⁾ а я й кажу
Покійній Марині,
Моїй жінці: „А що, — кажу, —⁴⁾
145 Возьмїм за дитїну“

1) Р. Д. п. Я не син ваш, тату? 2) Р. Д. п. Та ні, не син.
3) Р. Д. п. Ти й не зостав ся. 4) Р. Д. п. Таки жінці: А знаєш що?

- Тебѣ б то се... — „Добре, — каже
Покійна Маріна, —
„Чому не взяти?“ — „Взяли тебе
Ми та й¹⁾ спарували
150 З Яриночкою²⁾ до-купи...
А тепер осталося
Ось що робить: ти на літі,
І Ярина зріє;³⁾
Треба буде людеі шукать⁴⁾
155 Та що-небудь діяти.
Як ти скажеш?“ — „Я не знаю,
Бо я думав... тее...“
„Що Ярина сестра тобі?⁵⁾
А вонó не тее.
160 Вонó просто: любите ся,
Та й з Богом до шлюбу!⁶⁾
А поки що⁷⁾ треба буде
І на чужі люди
Подивітись, як там живуть:
165 Чи орють,
Чи не на браному сїють
І просто жнуть,
І немолóченеє віють,
Та як і мелють і їдять, —
170 Все треба знати.
Так от як, друже:⁸⁾ треба в люди
На рік, на два піти
У наймиті;
Тоді й побачимо, що буде.
175 Бо хто не вміє заробить,
То той не вмiтиме й пожити.
А ти як думаєш, небоже?...
Не думай! Коли хочеш знати,
Де лóчче лихом торгувати,
180 Іди ти в Січ. Як Бог помóже,

¹⁾ Р. Д. п. Ог ми й. ²⁾ Р. Д. п. Вас з Яриною. ³⁾ Р. Д. п. Ось бачиш що: ти на порі, і Ярина спіє. ⁴⁾ Р. Д. п. питать. ⁵⁾ Р. Д. п. твоя. ⁶⁾ Р. Д. п. як любитеся, То й жінкою буде. ⁷⁾ Р. Д. п. Та перш ось що: ⁸⁾ Р. Д. п. друже.

- Там наїсі ся всіх хлібів;
Я їх чимало попоїв —
І досі нудно, як згадаю!
Коли здобудеш — принесеш;
185 А коли згубиш — поживеш
Моє добро! Та хоч звичаю
Козацького набереш ся
Та побачиш світа
Не такого, як у бурсі,¹⁾
190 А живі мислите
З товариством²⁾ прочитаеш,
Та по-молодечій
Будеш Богу молити ся,
А не по-чернечій
195 Харамаркать. Отак сину!
Помолівшись³⁾ Богу
Оседлаєм буланого⁴⁾
Та й гайда⁵⁾ в дорóгу.
Ходім лишень полуднувать!
200 Чи ти вже,⁶⁾ Яріно,
Змайструвала⁷⁾ нам що небудь?
Отакé-то, сину!...“
„Уже, таточку!“ — озвалась
Із хати Яріна.

II.

- 205 Не їсть ся, не пьєть ся, і сэрце не бьєть ся,
І бчі не бачать, не чуть голові,
Неначе немає, ніби неживій, —
Замість шматка хліба за кúхоль берєть ся.
Дивить ся Яріна та нішком смієть ся:
210 „Що се йому стало? Ні їсти, ні пить,
Нічого не хоче! Чи не занедужав?
Братіку Степане, що в тебе болить?“
Яріна питає.⁸⁾ Старому байдуже,

¹⁾ Р. Д. п. як у Братстві. ²⁾ Р. Д. п. на синьому. ³⁾ Р. Д. п. Помолимось. ⁴⁾ Р. Д. п. Та сивого оседлаєм ⁵⁾ Р. Д. п. І гайда. ⁶⁾ Р. Д. п. Що ти там. ⁷⁾ Р. Д. п. Уже, тату. ⁸⁾ Р. Д. п. Очима спитала.

Нїби-то й не чує. — „Чи жать, чи не жать,
215 А сїяти треба!“ — старійй примовляє
Нїби-то до себе. „А нумо вставать!
Де вечерні може ще пошкандибаю.

А ти, Степáne, ляжеш спать,
Бо за́втра ráно треба встать
220 Та коня сїдлать.“

„Степáночку, голубчику,
Чого се¹⁾ ти плачеш?
Усміхні ся, подиві ся!²⁾
Хибá ти не бáчиш,
225 Що й я плачу? Розсérдив ся
Бог знає на кóго,
Та й зо мно́ю не говóрить.
Утечу,³⁾ єй-Бóгу,
Та й сховаюсь у бурья́ні...⁴⁾

230 Скажі бо, Степáne,
Мо́же й справді незду́жавш?
Я зїлля достáну,
Я побіжу́ за ба́бою...
Мо́же се з пристрїту?“

235 „Ні, Яріно, моє серце,
Мій рожевий квіте!...
Я не брат тобі, Яріно!
Я за́втра покину
Тебе́ й ба́тька, на чужині⁵⁾

240 Де не́будь загіну;
А ти⁶⁾ менé й не згадаєш,
Забудеш, Яріно,
Сво́го брата!“ — „Схамені ся!⁷⁾
Єй-Бóгу, з пристрїту!

245 Я не сестра́? Хто-ж отсе́ я?⁸⁾
О Бóже, мій світе,
Що тут дія́ть?⁹⁾ Ба́тька нема́,
А він занеду́жав

1) Р. Д. п. Чого бо. 2) Р. Д. п. Усміхни ся бо до мене.
3) Р. Д. п. Заплачу. 4) Р. Д. п. Тай утечу... ось побачиш! 5) Р.
Д. п. сиротами. 6) Давні вид. А то. 7) Р. Д. п. Перехрестись!
8) Р. Д. п. Хтож я така? 9) Р. Д. п. робить.

- Та ще й умре. О Бóже мій!
250 А йому́ й байдуже,
Мов смієть ся. Степáночку,
Хибá ти не знаєш,
Що без тебе і тáточка¹⁾
І мене не стáне?“²⁾
255 „Ні, Яріно, я не кіню,
А тільки поїду
Недалéко. А на той рік
Я до вас приїду
З старостáми, за тобою³⁾
260 Та за рушникáми.
Чи подаєш?“ — „Та цур тобі
З тими старостáми!
Ще й жартує!“ — „Не жартую,
Єй-Бóгу, Яріно,
265 Не жартую!“, — „То се й справді
Ти зáвтра покíнеш
Мене́ й бáтька? Не жартуєш?
Скажй-бо, Степáне!
Хибá й справді не сестра́ я?“
270 „Ні, моé кохáння,
Моé сёрце!“ — „Бóже ж ти мій!
Чому́ я не знáла?
Була́ б тебе́ не любíла
І не цїлувáла...
275 Ой-ой сóром! Геть од мене!
Пустй мене́! Бáчиш,
Який дóбрый! Та пустй бо!
Єй-Бóгу, заплачу...“⁴⁾

¹⁾ Р. Д. п. Що з тобою і тагуся. ²⁾ Р. Д. п. Й мене поховують. ³⁾ Р. Д. п.:

Од вас завтра, а приїду,
На той рік приїду
Вже не братом, з Запорожжя.

⁴⁾ Р. Д. п.:

Пустй мої руки!
Ти не брaг мій! Ти не брaт мій!
Муко моя, муко!

- І заплакала Яріна,
280 Як тая дитина,¹⁾
І крізь сльози промовляла :
„Покіне! покіне!“
Як той явір над водою
Степán похилів ся,
285 Щірі сльози козацькїї
В сёрці запеклі ся,
Мов у пеклі. А Яріна
То кленé, то прóсить,
То замóвкне, подівить ся,
290 І знов заголóсить.
Не счу́ли ся, як смёркло ся ;
І сестру́ і брата
Нїби скóваних до-купи
Застáв ба́тько в хаті.
- 295 І світ настав, а Яріні
Не спить ся,²⁾ ридáє.
Ужé Степán із крини́ці
Коня́ напува́є ;
Й вона́ з відрами побігла³⁾
300 Нїби за водою
До крини́ці. А тим часом
Запорóжську збрóю
Старий вініс⁴⁾ із комóри.
Дівить ся, радіє,
305 Приміря́є, нїби зно́ву
Старій молодіє.
Та й запла́кав. — „Збрóє моя.
Збрóє золотáя!
Літа мої молодії,
310 Сїло молодáя!
Послужі́, мо́я ти збрóє,
Молоді́й ще сїлі,

1) Р. Д. п. мала. 2) Р. Д. п. ридав. 3) Р. Д. п. Взяла відратай побігла. 4) Р. Д. п. Виніс батько.

Послужі йому́ так щіро,
Як міні служила!“

- 315 Верну́ли ся од кри́ниці,
І Степа́н сідла́є
Ко́ня, сво́го това́риша,
Й жупа́н одяга́є.
А Яри́на да́є збро́ю,
320 На поро́зі сто́я;
Степа́н її надіва́є,
Та пла́чуть обо́є.
І шаблю́ка, мов гаду́ка,
І ра́тище-дрю́чина,
325 Й самопа́л семи́пяде́нний¹⁾
Пові́с за плечі́ма.
Аж зомлі́ла, як узрі́ла;
І старі́й запла́кав,
Як побачи́в на коне́ві
330 Тако́го юна́ка.
Веде́ ко́ня за по́води
Та пла́че Яри́на;
Старі́й ба́тько іде́ ря́дом
Нау́чає²⁾ си́на,
335 Як у війську́ пробува́ти,
Ста́рших шанова́ти,
Това́риство поважа́ти,
В та́бор не хова́тись.
„Неха́й тебе́ Бог засту́пить!“ —
340 Як за селом ста́ли,
Сказа́в ба́тько, — та всі́ тро́є
Ра́зом зарида́ли.
Степа́н гукну́в,³⁾ і ку́рява
Шля́хом підняла́ ся.
345 „Не ба́ри ся, мій си́ночку,
Шві́дче поверта́й ся!“
Сказа́в старі́й. А Яри́на,

¹⁾ Р. Д. п. І самопал семипядний. ²⁾ Р. Д. п. Наставляє.
³⁾ Р. Д. п. свиснув.

- Мов тая яліна¹⁾
При долині похилилась.
350 Мовчала²⁾ Яріна,
Тільки сльози утирає,
На шлях поглядась:
Із куряви щось вігляне
І знов пропадає;
355 Ніби шапка через поле
Котить ся, чорніє,
Пропадась³⁾ мотечкою,
Тільки-тільки мріє,
Та й пропало. Довго-довго
360 Стояла Яріна
Та дивилась, чи не вірне
Знову комашіна
Із куряви. Не вірнула,
Пропала. І знову
365 Заплакала Яріночка⁴⁾
Та й пішла⁵⁾ до-дому.

III.

- Минають дні, минає літо,
Настала осінь, шелестить
Пожовкле лістя. Мов убитий
370 Старий під хатою сидить.
Дочка нездужає Яріна,
Його єдина дитина
Покінуть хоче! З ким дожить,
Добіти віку віковогó?
375 Згадав Степана молодогó,
Згадав свої благі літа,
Згадав та заплакав
Багатий, сивий сиротá:
Мов лату на латі
380 На серце печалі нашіли літа.⁶⁾

¹⁾ Р. Д. п. Старий сказав тай заплакав; Мов тая ялина.
²⁾ Р. Д. п. Замовкла. ³⁾ Р. Д. п. ховаєть ся. ⁴⁾ Р. Д. п. додає:
А за нею старий батько. ⁵⁾ Р. Д. п. пішли. ⁶⁾ Сі два рядки в Р. Д. п.

„В Твоїх рука́х все на світі,
Твоя́ всюди¹⁾ во́ля!
Неха́й бу́де так, як хочеш,²⁾
Така́ моя́ до́ля!“
385 Старі́й вімовив, і нішком
Бо́гу помолі́в ся,
Та й пішо́в собі́ з-під ха́ти
В садо́к поході́ти.

І барві́нком і ру́тою
390 І ря́стом кві́тчає
Весна́ зе́млю, мов дівчи́ну
В зеле́ному га́ї;
І со́нечко се́ред не́ба
Опині́лось — ста́ло,
395 Мов же́ніх той молоду́ю,
Зе́млю огляда́ло.
І Яри́на вийшла́ з ха́ти
На сві́т бо́жий гляну́ть, —
Ле́две вийшла́; усмі́хне́ть ся,
400 То пі́де, то ста́не,
Роздляда́є, диву́єть ся,
Та лю́бо, та ті́хо,
Ніби́ вчо́ра наро́дилась...
А лю́теє ли́хо
405 В са́мім се́рці воро́хну́лось
І сві́т запали́ло.
Як би́ліна підко́шена,
Яри́на схили́лась;
Як з кві́точки роса́ в-ра́нці,
410 Сльо́зи поли́ли ся.
Старі́й ба́тько ко́ло не́ї
Як дуб похили́в ся.

Одужала Яриночка.
Ідуть лю́ді в Ки́їв

1) Р. Д. п. Твоя свята. 2) Р. Д. п. як буде.

- 415 Та в Почаїв помолітись,
І вона йде з німи.
У Київі великому
Всіх святих благála,
У Межигорського Спаса
420 Трічі причащáлась,
У Почаєві святому
Ридála-молілась,
Щоб Степан той, дбля тая
Йй хочá приснілась.
425 Не приснілась!...¹⁾ Вернула ся,
Знову забілла
Зіма біла. За зімою
Знов зазеленіла
Весна бóжа. Вийшла з хати
430 На світ дивувáтись
Яріночка, та не Бóга
Свято́го благáти,
А ніщечком у ворóжки
Про йбо́го спитáти.²⁾
- 435 І ворóжка ворóжила,
Пристріт замовляла,
Талан-дблю та весілля
З вóску виливála.
„Он бачиш, кінь осідланий
440 Тупає ногою
Під козаком? А он-де йде
Дідусь з бородбю
Аж до колін. Отó грóші;³⁾
Як би догадав ся

¹⁾ Р. Д. п. Не спила ся. ²⁾ Замість остатніх 6 рядків у рук.
Д. п. читаємо:

Знов Ярина вийшла з хати
На світ дивуватись,
Та не святих вже благати,
Ворожки питати.

³⁾ Р. Д. п. дод. бач, віскризний

- 445 Козак отойі злякать діда...¹⁾
Злякав та²⁾ й сховав ся
За могїлу, лічить гроші...
А он зно́ву шля́хом
Козак їде, нїби ста́рець, —³⁾
450 То. бач, ра́ди стра́ху,
Щоб Ляхі або Тата́ри⁴⁾
Ча́сом не спітка́ли.“
І радесе́нька Яри́на
До-до́му верта́лась.⁵⁾

IV.

- 455 У́же трети́й і четве́ртий
І пя́тий ми́нає
Не ма́лий рік, а Степа́на
Нема́є, нема́є!
І сте́жечки-дори́женьки⁶⁾
460 Яро́м та горо́ю
Уто́птані⁷⁾ до воро́жки,
Порослі́ траво́ю.
Нема́ його́! У черни́ці
Ко́су розпліта́є
465 Безта́ланна; ко́ло не́ї
Па́дає, блага́є
Ста́рий ба́тько, хоч літе́чко,⁸⁾
Хоч Пе́тра діжда́ти,
Хоч Зе́леної неді́лі...⁹⁾
470 Діжда́лись, і ха́ту¹⁰⁾
Укві́тчали гарне́сенько,¹¹⁾

1) Р. Д. п. Та втер йому, отже й утер! 2) Р. Д. п. Диви ся. 3) Р. Д. п. Заплющившись з торбинками. 4) Р. Д. п. Щоб Татари або Ляхи. 5) Р. Д. п. І радісенька до дому Ярина верталась. 6) У давніх вид. стежечка-доріжечка. 7) Р. Д. п. Що топтані. 8) Р. Д. п. годочок. 9) Р. Д. п. Зелених. 10) Р. Д. п. Уквітчали хату. 11) Р. Д. п. І любистком і клечаньям.

І в сорочках¹⁾ білих
Невеселі²⁾ мов сироти
Під хатою сіли.
475 Сидять собі та сумують.
Слухають: щось грає
Мов на кобзі, на улиці,³⁾
І ніби співає...

Д у м а.

„У неділю вранці рано
480 Синє море граєло:
Товариство кошового
На раді прохало:
„Благослові, отамане,
Байдакі спускати,⁴⁾
485 Та за Тендер погуляти,
Турка пошукати.“
Чайки й байдакі спускали,
Гарматами рештували,
З Дніпрового гірла широкого впливали,
490 Серед ночі темної
На морі синьому
За островом Тендером потопали,
Пропадали...
Одін потопав,
495 Другий виринав,
Козацтву-товариству із синьої хвилі рукою махав
І зично гукає:
„Нехайі вам, панове товариство, Бог допомагає!“
І в синій хвилі потопав, пропадає.
500 Тільки три чайки, слава Бóгу,
Отамана курінного,
Сироті Степана молодого
Синє море не втопило,

¹⁾ Р. Д. п. У сорочках. ²⁾ Р. Д. п. У неділю. ³⁾ Р. Д. п. за ворітьми. ⁴⁾ Р. Д. п. Чайки поспускати.

- А в турецьку зéмлю агаря́нську
505 Без корми́л¹⁾ приби́ло.
Тоді́ сироту́ Степа́на,
Козака́ лейстрово́го,
Отáмана молодо́го
Ту́рки-янича́ри лови́ли,
510 З гарма́ти грима́ли,
В кайда́ни кувáли,
В Царегра́дськую ба́шту сажáли,
В тяжку́ю нево́лю²⁾ завдава́ли...
Ой Спа́се наш Межі́горський,³⁾
515 Чудотво́рний Спа́се,
І лóтому во́рогові
Не допусті́ впа́сти

В турецьку́ю зéмлю, в тяжку́ю нево́лю!

- Там кайда́ни по три пуди,
520 Отáманам — по чо́тирі...
І світа́ бо́жого не ба́чять, не зна́ють,
Під земле́ю ка́мінь лама́ють,
Без спóвіді́ свято́ї уми́рають,
Як соба́ки зди́хають, пропа́дають.

- 525 І згада́в сирота́ Степа́н в невóлі
Свою́ дале́ку⁴⁾ Укра́їну,
Нері́дного ба́тька старо́го,
І ко́ника вороно́го,
І нері́дну́ю сестру́ Яри́ну...

- 530 Пла́че, ридáє,
До Бо́га ру́ки зді́ймає,
Кайда́ни лама́є,
Уті́кає на во́льну́ю во́лю...
Уже́ на тре́тьому́ пóлі

- 535 Ту́рки-янича́ри догна́ли,⁵⁾
До сто́впа в'язáли,
Очі́ ви́ймáли,

¹⁾ Шевч. писав кормиг ²⁾ Р. Д. п. роботу. ³⁾ Р. Д. п. чудотворний. ⁴⁾ Р. Д. п. матір. ⁵⁾ Р. Д. п. ловили.

Гарячим залізом вишкікали,
В кайдани кували,¹⁾
540 В тюрмѣ посадили
Та й²⁾ замурували...“

V.

Отак на улиці під тіном
Ще молодій кобзарь стояв
І про невольника співав.
545 За тіном слухала Яріна,
І не дослухала — упала.
„Степаночку! Степаночку!“
Кричала, ридала.
„Степаночку, моє серце,
550 Де-ж се ти барів ся?
Тату! Тату! Ідїть сюді,³⁾
Ідїть, подивітесь!“
Прийшов старий,⁴⁾ розглядає,
І свого) Степана
555 Не пізнає, — такє з його⁶⁾
Зробили кайдани!
„Сїну ти мій безталанний,
Моя ти⁷⁾ дитино,
Де ти в світі погибаєш,⁸⁾
560 Сїну мій єдиний?“
Плаче старий та ридає,⁹⁾
и Степан сліпий¹⁰⁾ плаче
Невидючими очима,
Мов сонце побачив.
565 І беруть його під руки
І ведуть у хату,
І вітає Яріночка
Мов рідного брата;

1) Р. Д. п. забили. 2) Р. Д. п. І. 3) Р. Д. п. це Степан наш. 4) Р. Д. п. батько. 5) Р. Д. п. Насилу. 6) Р. Д. п. Розпізнає, отак його. 7) Р. Д. п. Добрая. 8) Р. Д. п. пробував ся, авт. муз. Тарн. погибаєш. 9) Р. Д. п. обнімає. 10) Р. Д. п. І сліпий мій.

І го́лову йому́ зміла
570 І но́ги уміла,
І в сорóчці тонкій, білій
За стіл посадила;
Годувала, напувала,
Положи́ла спати
575 У кімна́ті¹⁾ і тихе́нько
Вийшла з ба́тьком з ха́ти.

Че́рез ти́ждень без старості́в
За Степа́на свата́
Старійі́ свою́ Яри́ночку, —
580 І Яри́на в ха́ті...
„Ні, не тре́ба, мій та́точку,
Не тре́ба, Яри́но!“ —
Степа́н ка́же.²⁾ „Я загі́нув,
На віки загі́нув!
585 За-що ж сво́ї мо́лоді́
Ти лі́та погу́биш
За ка́лікою, Яри́но?³⁾
Насмію́ть ся лю́ди,
І Бог святи́й покара́є,
590 І проже́не до́лю
З сї́ ха́ти весело́ї
На чуже́е по́ле.
Ні, Яри́но, Бог не кі́не
І зна́йде дру́жину;
595 А я пі́ду в Запо́рòжжя,
Там я не загі́ну,
Нагоду́ють.“⁴⁾
„Ні, Степа́не,
Моя́ ти дити́но!
І Госпо́дь тебе́ поки́не,⁵⁾
600 Як ти нас⁶⁾ поки́неш.

¹⁾ Р. Д. п. На перині. ²⁾ Р. Д. п. Подивіть ся. ³⁾ Р. Д. п. З калікою... Ні, Ярино. ⁴⁾ Р. Д. п. Мене люблять ⁵⁾ Р. Д. п. І Бог тебе покарає. ⁶⁾ Р. Д. п. Як мене.

- Оставай ся, Степаночку!
Коли не хоч братись,
То так будем: я сестрою,
А ти будеш братом,
605 І дїтьми йому обое,
Батькові старому.
Не йди од нас, Степаночку,
Не кидай нас знову!
Не покинеш?...“ „Нї, Яріно!“
610 І Степан остав ся.
Зрадїв старій мов малєнький,
Аж за кобзу взяв ся;
Хотїв вшкварить метелицю
З усієї сили,
615 Та не вшкварив...
Під хатою
Усі трое сїли.
„Розкажі ж ти нам, Степане,
Про свою недоблю!
Бо й я такі гуляв колись
620 В турецькій неволї.“
„Ото-ж мене, вже слїпого,
На світ випускали
З товариством. Товариство
На Сїч прямувало
625 І мене взяли з собою,
І через Балкани
Простали ми в Україну
Вольними ногами.
А на тихому Дунаяу
630 Нас перебігають
Сїчовикї-Запорожці
І в Сїч завертають...
І розказують, і плачуть,
Як Сїч руйнували,
640 Як Москалі срібло-злото
І свічи забрали
У Покрови, як козаки
В-ночі утікали,

- І на тіхому Дунаю
645 Новім Кошém стáли;
Як царіця по Кііву
З Нечóсом ходіла
І Межігорського Спáса
В-ночі запаліла,
650 І по Дніпрú у золотій
Галері гуляла,
На пожár той поглядáла,
Нішком усміхáлась.
І як степі запорóжські
655 Тоді поділили
І панáм на Україні
Люд закріпостили...
Як Кирило з старшинáми
Пúдром обсипáлись
660 І в царіці, мов собáки,
Патінки лизáли.
Отáк, тáту! Я щаслівий,
Що очей не маю,
Що нічóго тогó в світї
665 Не бáчу й не знáю...
Ляхі булі, усé взяли,
Кров повишивáли,
А Москалі і світ бóжий
В пúто закувáли.
- 670 „Отакé-то! Тяжко, тáту,
Із своєї хати
До Тúrчина¹⁾ погáного
В сусіди прохáтись!
Тепér, кáжуть, в Слободзєї
675 Остáнки збирáє
Головáтий, та на Кубáнь
Хлóпців підмовляе...²⁾
Нехáй йому Бог помóже!
А що з тогó бúде —

¹⁾ Р. Д. п. нехриста. ²⁾ Р. Д. п. Черкесів лякас

- 680 Святій знає! Почуємо,
Що розкажуть люди.“
Отак вони що день ббжий
У двох розмовляли
До півночі, а Яріна
685 Господарювала,
Та святих отіх благала.
Такі-ж ублагала:
На всеїдній у неділю
Вона спарувалась
690 З сліпим своїм...

- Такєс-то
Скоїлось на світі,
Мої любі дівчаточка,
Рожевії квіти!
Такєс-то! Одружілись
695 Мої молодії.
Можє воно й не до-ладу,
Та що маю діять,
Коли такє сподіялось?

- Рік ужє минає,
700 Ужє й другий. З дружиною
Яріна гуляє
По садочку. Старий батько
Сидить коло хати,
Та вчить внұка пузанчика
705 Чолóm оддавати...

Епілог.

- Отсе і вся моя дұма.
Не здивуйте, люди!
Те, що було, минуло ся
І знову не буде.
710 Минули ся мої слбози,
Не рветь ся, не плаче

- Потóчене старé сёрце,
І óчі не бáчять
Ні тiхої хатиночки
715 В забúтому краю,
Ні тiхої долиночки,
Ні тёмного гаю ;
Ні дiвчи́ни молодóї
и малóї дитiни
720 Я не бáчу щасли́вої :
Все пла́че, все гiне !
І рад би я сховáти ся,
Але де ? — не зна́ю.
Скрiзь непра́вда, де не гля́ну,
725 Скрiзь Гóспода ла́ють !
Сёрце вя́не, засихáе,
Замерза́ють сльóзи...
І втомiвсь я одинóкий
На сáмiй дорóзi...
730 Отакé-то ! Не здивуйiте,
Що вóроном кря́чу :
Хма́ра сóнце заступiла,
Я свiта не бáчу.
Лéдвe-лéдвe о-пiвнóчi
735 Сёрцем прозира́ю,
І нéмощну мою́ дýму
За свiт посла́ю
Сцiлю́щої й живíнцi
Води́ пошукáти :
740 Як iнколи, то й принесé
І покрóпить в хáтi,
І засвiтить огóнь чiстий,
І сýмно i тiхо
Розка́зує про весiлля,
745 Зверта́є на ли́хо...
- Тепér ми́нi про слiпóго
Сироту́ кiнча́е,
Але як довéсти краю,
І самá не зна́є :

- 750 Бо не було тогó дiва
Можє спóкон-вiку,
Щоб щаслива була жiнка
З слiпим чоловiком.
Отже стало такє дiво !
- 755 Год, другий минає,
Як побрiались, а дивiть ся :
В кiпочцi гуляють
По садóчку. Старий бiтько
Сидить кóло хати
- 760 Та вчить внiука малєнького
Чолóm оддавати.

Написано 16 жовтня 1845 в селi Марiїнським. В-перше друк.
в Основi 1861 кн. 4 i 1862 кн. 6. В основi сего тексту лежать
автографи з муз. Тарновського i вiднайдений у Департаментi полiцiї.

ВЕЛИКИЙ ЛЬОХ.

(Містерія).

Положила єси насъ сесѣдомъ нашимъ
подражаніе и порбганіе сѣшнимъ окрестъ
насъ. Положила єси насъ въ притчѣ
во азыцѣхъ, поклонію главъ въ лю-
дехъ.

Псаломъ XLIII. ст. 14—15.

I. Три душі.

Як сніг, три пташечки летіли
Через Суботове і сіли
На похилѣному хресті
На старій цѣркві. „Бог прости́ть!
5 Ми пташки-душі, а не люди.
А відсіля виднїйше буде,
Як¹⁾ розкопуваті́муть льох.
Коли-б вже швидче розкопали,
Тоді б у рай нас повпуска́ли,
10 Бо так сказав Петро́ві Бог:
„Тоді їх в рай ми повпуска́єм,
Як все Моска́ль позабира́є,²⁾
Як розкопа Вели́кий льох.“

Перша душа.

Як бу́ла я лю́диною,³⁾
15 То Прісею зва́лась;

¹⁾ Праське й женець. вид. додають зайве: той. ²⁾ Прась. по-
розбірас. ³⁾ Жем. молодою

Я отучечки й родилась,
Тут і') виростала.
Отут було на цвинтарі
Я з дітьми гуляю,
20 З тим Юрусем) гетьманенком
У піжмурки граюсь;³)
А гетьманша було вийде
Та й клікне в будинок.
Он-де клуня: отам⁴) міні
25 І фіг і родзінок,
Всього міні понадає
І на руках носить.
А до гетьмана як прийдуть
Із Чигрина гості,
30 То се й шлють було за мною.
Одягнуть, обують,
І гетьман берє на руки,
Носить і цілує...
Отак-то я в Суботові
35 Росла-виростала,
Як квіточка, і всі мене
Любили й кохали,⁵)
І нікому я нічого,
Ні-же злого слова
40 Не сказала. Уродлива
Та й ще чорноброба!
Всі на мене залицялись
І сватати стали;
А у мене як на тес-ж
45 І рушники⁶) ткались.
От-от була б подавала,
Та ліхо зустріло.

Вранці-рано в Пилипівку,
Як-раз у неділю
50 Я йшла за водою.

¹) Жен. тута й. ²) Жен. Із Юрусем. ³) Жен. граєм. ⁴) Жен.
а там. ⁵) Р. Д. п. вігали. ⁶) Р. Д. п. Й рушники вже.

- (Вже й криниця тая
Засунулась¹⁾ і вісохла,
А я все літаю!)²⁾
Дивлюсь, гетьман з старшиною...
55 Я води набрала,
Та в-повні шлях перейшла їм;³⁾
А того й не знала,
Що він їхав в Переяслав
Москві присягати.
60 І вже ледве я не-ледве
Донесла до хати
Оту воду. Чом я з нею
Відер не побіла?...
Батька, матір, себе, брата,
65 Собак отруїла
Тбою клятою водою!
От за-що караюсь,
От за-що менé, сестрички,
І в рай не пускають.⁴⁾

Друга душа.

- 70 А менé, мої сестрички,
За те не пустили,
Що царéві москóвському
Коня напоїла
В Бату́рині, як він їхав
75 В Москвú із Полтави.
Я була ще недóліток,⁵⁾
Як Бату́рин сла́вний
Москва в-ночі запалила,
Чéчеля уби́ла,
80 І старóго і малóго
В Сеймі потопила.
Я між тру́пами валя́лась
У саміх пала́тах

1) Р. Д. п. Замиліла. 2) Прась. вітаю 3) Жем. шлях і перейшла. 4) Жем. не пустили. 5) Р. Д. п. недолітком, праське вид. недолюдком.

- Мазéпиних. Кóло мéне
85 І сестра́ і ма́ти
Заріза́ні, обня́вши ся
Зо мно́ю лежа́ли.
І на си́лу то, на си́лу
Мене́ оді́рва́ли
90 Од ма́тери нежи́вої.¹⁾
Що вже́ я проси́ла
Моско́вського копита́на,
Щоб і мене́ вби́ли!
Ні, не вби́ли, а пусти́ли
95 Моска́ля́м на гри́ще...²⁾
На си́лу я схова́ла ся³⁾
На ти́м пожа́рищі.
Одна́ тілько́ і остала́сь⁴⁾
В Бату́рині хата́,
100 І в ти́й хати́⁵⁾ поста́вили
Царя́ ночува́ти,
Як верта́в ся з під⁶⁾ Полта́ви.
А я йшла́ з водо́ю⁷⁾
До хати́ни,⁸⁾ а він мене́
105 Маха́є руко́ю:
Звелі́в⁹⁾ коня́ напоїти,
А я й напої́ла;
Я й не зна́ла,¹⁰⁾ що́ я тя́жко,
Тя́жко согри́шила.
110 Лédве́ я дійшла́ до хати́,
На поро́зі впа́ла,
А на за́втра, як цар вийшо́в,¹¹⁾
Мене́ поховала́
Та бабу́ся, що́ остала́сь
115 На ти́й пожа́рині,
Та, що́¹²⁾ й мене́ привіта́ла

1) Праське вид. неживою. 2) Праське вид. на зрище. 3) Пр. вид. я заховались. 4) Пр. вид. й зостала ся. 5) Пр. вид. І в ту хату. 6) Р. Д. п. Як вертавсь із під. 7) Пр. і жен. вид. Я йшла за водою. 8) Пр. вид. повз хатину, вар. до хатини, жен. повз хатою. 9) Пр. вид. Каже, так в р. Д. пол. 10) Р. Д. п. Я не знала. 11) Прась. вид. Цар поїхав в Московщину, вар. прась. вид. На порозі, як цар вийшов, мене поховали. 12) Жен. Та ще й.

- В безвѣрхій хатині.
А по зівтрі й вона вмерла
І зотліла в хаті,¹⁾
120 Бо нікому в Бату́рині
Булó поховати.
Уже й хату розкидали
І свóлок з слова́ми²⁾
На вугі́льле попали́ли,
125 А я над яра́ми
І степа́ми³⁾ коза́цькими
І до́сі літаю,
А за що мене́ кара́ють,
Я й сама́ не знаю.
130 Мабу́ть за те, що вся́кому
Служи́ла, годи́ла,
Що царéві моско́вському
Коня́ напоїла.

Третя душа.

- А я в Ки́їві⁴⁾ роді́лась,
135 Ще й не говори́ла,
Мене́ ма́ти ще⁵⁾ сповіту
На рука́х носи́ла,
Як їхала Катери́на
В Ки́їв по Дні́прові,
140 А ми з⁶⁾ ма́трю сиді́ли
На горі́ в дібро́ві.
Я пла́кала; я не знаю,
Чи їсти хоті́лось,
Чи мо́же що в малéнької
145 На той час болі́ло.
Мене́ ма́ти забавля́ла,
На Дні́пр поглядáла
І галéру золоту́ю
Мині́ показáла,

¹⁾ Сих двох рядків у прась. вид. нема, у жен. А на завтра.
²⁾ Прась. вид. хрещатий. ³⁾ Прась. вид. й бараками. ⁴⁾ Прась. вид.
В Канів. ⁵⁾ Прась. вид. не. ⁶⁾ Прась. вид. А я з ма́трю сиді́ла.

- 150 Мов будінок;¹⁾ а в галєр
Князї і всі сїли,
Воєводи, а між ними
Царїця сидїла.
Я глянула, усміхнулась,
155 Та й дїху не стало.
Й маїи вмєрла. В одній ямі
Обо̀х поховали.
От за що, мої сестриці,
Я тепєр караюсь,
160 За що менє на мїтарства²⁾
Й досї не пускають.
Чи я знала ще сповїта,
Що тая царїця
Лютїй вборог України,
165 Голодна вовчиця?³⁾

Смеркаєть ся. Полетїмо
Ночувати в Чуту:⁴⁾
Як що бїде робїти ся,
Відтїль бїде чути.⁵⁾

- 170 Схопїли ся бїлесенькі
І в лїс полетїли,
І в кїпочці на дїбочку
Ночувати сїли.

¹⁾ Праське вид.:

І... і показала
На галєру золотую:
„Он глянь лип“ сказала,
„Мов будинок пливе“.

²⁾ Рук. Деп. пол. митарство. ³⁾ Вар. праськ. вид. львичице. В тїм-же й жен. виданю додано ще один рядок: Скажіте, сестриці, якого не ставимо в текст. ⁴⁾ Праськ. вид. в пушу, але подано й варїант Чуту: в жен. вид. до сього слова додано нотку: „Лїс коло Старої Сїчи.“ ⁵⁾ Жен. вид. виднїш буде і чутно.

II. Три ворони.

Перша.

Крав! крав! крав!
175 Крав Богдан крам,
Та повіз у Київ,
Та продав злодіям
Тої крам, що накрів.

Друга.

Я в Паріжі була,
180 Та три злоти¹⁾ з Радзивілом
Та з Потіцьким прошила.

Третя.

Черезъ мостъ идѣтъ чортъ,
А коза по водѣ:
Быть бѣдѣ! Быть бѣдѣ!
185 Отакъ кричали і летіли
Ворони з трьох сторон, і сіли
На маяку, що на горі
Посеред лісу, усі три.
Мов на мороз понадувались,
190 Одна на другу позирали,
Неначе три сестри старі,
Що дівували, дівували,
Аж поки мѣхом²⁾ порослі.

Перша.

Отсе тобі, а се тобі!
195 Я отсе літала
Аж у Сибір, та в одного
Декабриста вкрала
Трѣхи жѣвчі. От, бачите,

¹⁾ Р. Д. п. злата. ²⁾ Рукоп. вар. лихом.

Є чим розговітись!¹⁾
200 Ну, а в твоїй Московщині
Є чим поживітись?²⁾
Чи чорт-ма й тепер нічого?

Третя.

Є, сестриці, мно́го!
Три ука́зы³⁾ накаркала⁴⁾
205 На одну́ дорóгу.

Перша.

На яку́ се?⁵⁾ На ко́вану?
Ну, вже наробі́ла!

Третя.

Та шість тисячъ въ одной верстѣ
Душъ передушила.

Перша.

210 Та не бреші́, бо тілько п'я́ть,
Та й то з фо́ном-Корфом!
Ще й чванить ся, показує
На чужу́ роботу...
Капу́стниця заку́рена!
215 А ви, мо́сці-па́ні,
Бенкету́єте в Парі́жі?
Поганці́ погані,
Що розлили́ з річку́ крoви
Та в Сібі́р загна́ли
220 Свою́ шляхту, то вже й го́ді,
Уже́ й запи́шались!⁶⁾
Ач яка́ вельмо́жна па́ва!

Друга й третя.

А ти що зроби́ла?

¹⁾ Прась. вид. Не чим поживить ся, ²⁾ Прась. вид. Є на що дивить ся? ³⁾ Р. Д. п. указа ⁴⁾ Так жен. вид., Ром. накрекала. ⁵⁾ Пр. вид. на яку ще? ⁶⁾ Правда: запитались, прась. вид. То вже запанілись, льв. вид. запишались.

Перша.

- А дзўски¹⁾ вам питаць менé!
225 Ви ще й не роділись,
Як я отўт шинкувала
Та кров розливала.
Дивісь, які!²⁾ Карамзіна,
Бáчиц, прочита́ли
230 Та й дўмають, що ось-то ми!
Цітьте,³⁾ недоріки!
В колóдочки ще не вбілись
Безпéрі калі́ки!

Друга.

- Отó, яка недоті́ка!
235 Не та ráно встáла,
Що дó-світа упи́ла ся,
А та, що й проспáлась.

Перша.

- Упи́ла ся б ти без ме́не⁴⁾
З свої́ми ксьондза́ми!
240 Чорт-ма хісту! Я спали́ла
Пóльцу з коро́лями;
А про тебе, щебету́хо,
І дóсї б сто́яла!...
А з во́льними козака́ми
245 Що я ви́робля́ла?!
Кому́ я їх не найма́ла,
Не запродава́ла?
Та й живу́чі ж прокляту́ці!
Думала з Богда́ном
250 От-от я їх поховáла,⁵⁾ —
Ні, встáли пога́ні
Із шве́дською⁶⁾ прибу́дою.
Та й тоді-ж твори́лось!

¹⁾ Правда і льв. вид. а зась вам. ²⁾ Правда і льв. яка.
³⁾ Прась. вид. Дзуе вам. ⁴⁾ Р. Д. п. Утомила ся б без мене. ⁵⁾ Прась. вид. З Мазепою:
вид показала; Р. Д. п. от-от уже. ⁶⁾ Прась. вид. З Мазепою:
⁶⁾ Прась. вид. сего рядка нема.

- Виростаю, як згадаю:
255 Бату́рин спалила,
Сулу́ в Ро́мні загати́ла
Тільки старшина́ми
Коза́цькими, а таки́ми
Просто-козака́ми
260 Фінля́ндію засіяла,
Насіпала бу́рти
На Оре́лі. На Ла́году
Так за гу́ртом гу́рти
Виганя́ла, та ца́реві
265 Болота́ гати́ла,
І сла́вного Полу́ботка
В тюрмі задуши́ла.
Отоді-то було́ свято!
Аж пе́кло зляка́лось,
270 Ма́ти Бо́жа у Іржа́вці¹⁾
В-ночі зарида́ла.

Третя.

- И я таки пожила:
Съ Татарами помутила,²⁾
Съ Мучителемъ покутила,
275 Съ Петрухою пошила,
Та Нѣмцамъ запродала.³⁾

Перша.

- Та й ти добре натвори́ла:
Так каца́пів закріпи́ла
У німе́цькі кайдани́,
280 Хоч ляга́й та і засні!
А в мене́ ще, враг їх зна́є,
Кого́ вони ви́глядя́ють.
Вже-ж і в крі́пость завдала́,

¹⁾ Р. Д. п. у Ржавці. ²⁾ Прась. вид. послужила, Правда і льв. вид. з Татариним помутила. ³⁾ Прась. вид. та все Німцям продала, льв. Тай Нѣмцамъ запродала, у жен. і Ром. два рази повторено рядок: Та і Русь Німцям продала.

- І дворянства страшну сілу
285 У мундірах розплодила,
Як тих вошей розвелá:
Все вельможніі байстрята!
Ужé й Січ¹⁾ їх біснувáта
Німотою²⁾ порослá.
290 Та й Москаль незгíрша штúка:
Дóбре вмíє грíти рúки;
І я люта, а все-такі
Тогó не зумію,
Що Москалі в Україні
295 З козака́ми дíють!³⁾
От-от⁴⁾ ука́з надрукúють:
„По мíлості бóжій
І ви — Нáшпí, і все — Нáше,
І гóже й негóже!“
300 Тепéр ужé захóдились
„Дрéвности“ шукáти
У могíлах, бо нічóго
Ужé в хáті взáти.
Все забрáли любісінько,
305 Та лихий їх знáє,
Чогó вони з тим погáним
Льóхом поспіша́ють.
Трóпки б, трóпки підожда́ли,
І цéрква б упáла,
310 Тоді б собі дві ру́їни
Рáзом розкопа́ли.⁵⁾

Друга й третя.

Чогó-ж ти нас заклікала,
Щоб на льох диві́тись?⁶⁾

Перша.

Таки й на льох! Та ще бóде
315 Два дивá творі́тись?⁷⁾

¹⁾ Правда: Вжеж і Січ. ²⁾ Правда: Жидовою. ³⁾ Прась вид. Що Москалі з козаками в Україні дíють. ⁴⁾ Прась. вид. оце.
⁵⁾ Правда: Тогді б разом дві ру́їни в „Челєб“ описали. ⁶⁾ Прась вид. дивить ся. ⁷⁾ Прась. вид. творить ся.

- Сю ніч б́удуть в Українї
Родїтись близня́та:
Одїн б́уде, як той Ѓонта,
Катїв катува́ти,
320 Другїй б́уде¹⁾ (отсе вже наш!)
Ката́м помага́ти.
Наш вже в черевї щїпає...²⁾
А я начита́ла,
Що як ві́росте той Ѓонта,
325 Все на́ше пропа́ло!
Усе до́бре³⁾ поплю́ндрює,
Й бра́та не поки́не,
І розпу́стить пра́вду й во́лю
По всїй Українї.
330 Так от ба́чите, сестри́ці,
Що тут компо́нують:
На катїв та на все до́бре
Кайдани́ готу́ють.

Третя.

- Я золотом розтопленим
335 Залью́ єму́ очі!...

Перша.

Нї, він кля́тий недоблюдо́к⁴⁾
Збо́лта не схоче!

Третя.

- Я царевими чинами
340 Скру́чу єму́ ру́ки!..

Друга.

А я зберу́ з всьо́го світа
Всі́ зла і всі́ му́ки!

¹⁾ В лъв., прась. і жен. вид. се слово вас. ²⁾ Прась. вид. Він вже в черевї щїпає, жен. Наш. ³⁾ Прась. вид. добро. ⁴⁾ Прась. вид. недовірок.

Перша.

Ні, сестриці, не так треба:
Пбки сліпі люди,
345 Треба його поховати,
А то лихо буде!
Он бачите: над Чигрином¹⁾
Мітла простягла ся,
І над²⁾ Дніпрóm і Тясмином
350 Земля затрясла ся.
Чи чуєте? Застогнала
Гора над Чигрином.³⁾
О, смієть ся і ридає⁴⁾
Уся Україна!
355 То близнята народились,
А навісна ма́ти
Регóчень ся, що Йванами
Обо́х будуть⁵⁾ звати.
Полетимó!...⁶⁾
Полетіли
360 Й летячі співа́ли:

Перша.

„Попливе наш Іван
По Дніпру́ у Лима́н
З кумою!“

Друга.

„Побіжить наш ярчук
365 В ірій їсти гадіюк
Зо мною.“

Третя.

„Какъ хвачу, да помчу,
Въ самый адъ полечу
Стрѣлю!“

¹⁾ Правда і жен. над Київом. ²⁾ Правда: А над ³⁾ Правда: Гора в Чигрині. ⁴⁾ Льв. і Правда: рида, прась. І радіє на родинах певна Україна. ⁵⁾ Прась. і жен. вид. буде. ⁶⁾ Правда: Полетімо.

III. Три лірники.

370 (Одін сліпий, другий кривий,
А третій горбатий
Йшли в Суботів про Богдана
Мирянам співати).

Перший.

Що то сказано — ворони!
375 Уже й помостили.
Мов-би для їх те сідало
Москалі зробили.

Другий.

А для ко́го-ж? Чоловіка
Певно не поса́дять
380 Лічіть зорі.

Перший.

Ти то¹⁾ ка́жеш!
А мо́же й поса́дять
Моска́лика або Німця;
А Моска́ль та Німець
І там на́йдуть хлібець.

Третій.

385 Що се таке верзетé ви?
Які там ворони
Та Москалі та сідало?
Нехай Бог боронить!
Мо́же ще нести́сь заста́влять,
390 Моска́ля пло́дити?
Бо чу́тка є.²⁾ що царь хо́че
Весь сві́т полони́ти.

Другий.

А мо́же й так!³⁾ Так на чо́рта ж
Їх на го́рах ста́вить?

¹⁾ Правда: Ти б то. ²⁾ Прась. чутко есть. ³⁾ Прась. а мо́же
ще й так.

- 395 Та ще такі височénні,
Що хмáри¹⁾ достáнеш,
Як ізлїзти.²⁾

Третій.

- Так óтже ж що!
Отó потóп бóде.
Панї тудї повилáзять
400 Та дивитись бóдуть,
Як мужики тонóтимуть.

Перший.

- Розóмні ви лю́де,
Та³⁾ нічо́го не зна́єте!
То понаставля́ли
405 Ті хвигу́ри от для чо́го:⁴⁾
Щоб лю́ди не кра́ли
Води́ з річки, та щоб нішкoм
Піску́ не ора́ли,
Що скрізь отáм за Тя́смином.⁵⁾

Другий.

- 410 Чорт-зна що прова́диш!⁶⁾
Нема́ хїсту, то й не бреші́!
А що, як прися́дем
Оту́течки під бéрестом
Та трóхи спочі́нем?
415 Та в ме́не ще шма́тків зо два
Є хлїба в торбї́ні,
То посні́даєм в пригóдї,
Пóки со́нце вста́не.
(Посї́дали.) А хто, бра́тці,
420 Співá⁷⁾ про Богдána?

¹⁾ Правда: Що й хмари. ²⁾ Прась. Як підскочиш; рук. Д. пол. Як вилїзти. ³⁾ Правда: А. ⁴⁾ Прась. от для того. ⁵⁾ Р. Д. п. за Тясмою. ⁶⁾ Правда і льв. провадить. ⁷⁾ Прась. співають.

Третій.

Я співаю і про Ясси¹⁾
І про Жівті-води
І містечко Берестечко.

Другий.

В великій пригбді
425 Нам сьогодні вони стануть,
Бо там коло льо́ху
Базар лю́ду насходилось²⁾
Та й па́нства³⁾ не трóхи.
От-де нам пожива бу́де!⁴⁾
430 А-ну заспіва́ем⁵⁾
Прóби ра́ди!

Перший.

Та цур йому́!
Лу́чче поляга́ем⁶⁾
Та ви́спимось! Де́нь вели́кий,
435 Ще бу́дем співа́ти.⁷⁾

Третій.

І я кажу́. Помолимось
Та бу́демо спа́ти.⁸⁾

Старці́ під бе́рестом засну́ли.
Ще со́нце спить, пташкі́ мовча́ть,
440 А коло́ льо́ху вже просну́лись
І заході́ли ся копа́ть.
Копа́ють де́нь, копа́ють два,⁹⁾
На трéтій на-сі́лу

¹⁾ Прась. Корсунь. ²⁾ Ром. людей походилося, прась. насходив ся, в рук. Д. п. люду. ³⁾ Вар. прась. й поживи ⁴⁾ Прась. сей рядок вас. ⁵⁾ Ром. заспіваем. ⁶⁾ Ром. полягаймо, вар. праськ. краще. ⁷⁾ Прась. зам. рядків 432—435 має лиш два:

Та цур йому,
Ляжмо трохи спати.

⁸⁾ Прась. обісіє ще й у день співати. ⁹⁾ Прась. другий.

Докопáли ся до мýру,
445 Та трóхи спочíли
Пастáвивши карау́ли.¹⁾
Іспра́вник аж прóсить,
Щоб ні́кого не пуска́ли,
І в Чигри́н донóсит
450 По нача́льству. При́хало
Нача́льство морда́те,
Подивíлось: „Треба, ка́же,
Свóди розлама́ти!
Върнѣ́й дѣ́ло!“ Розлама́ли
455 Та й переляка́лись:
Костякі́ в льоху́ лежа́ли
І мов усмі́хались,²⁾
Що сонечко побáчили.

От добро́ Богда́на:
460 Черепóк, гни́ле корі́то
Й костякі́ в кайда́нах!
Як-би в фо́рменних, то б до́бре,³⁾
Вони́ б ще зда́лі ся.
Засмія́лись...⁴⁾ А іспра́вник
465 Трохи́ не сказа́в ся,
Що ні́чого, ба́чиш, в́зяти;
А він то⁵⁾ труді́в ся,
І день і ніч побива́в ся,
Та в ду́рні й убра́в ся.⁶⁾
470 Як-би йому́ Богда́н отсе́
У ру́ки попáв ся,
У моска́лі заго́лів би,⁷⁾
Щоб зна́в, як дурі́ти
Праві́тельство! Кричі́ть, бі́га,
475 Мов несамові́тий;

¹⁾ Правда і льв. поставили калавурі. ²⁾ Прась. усміхнулись.
³⁾ Прась. то добре ⁴⁾ Прась. кому-небудь. ⁵⁾ Правда і льв. а він
ще, рук. Д. п. а він же. ⁶⁾ Правда і льв. тай дурнем, прась. та
дурня добрав ся, Ром. та дурнем убрав ся ⁷⁾ Прась. загатив би.

- Яре́менка¹⁾ в піку піше,
По-москóвськи ла́с
Увесь²⁾ наро́д. І на старців
Оті́х³⁾ наліта́є:
480 „Вы што дѣлаете, плуты?“
„Та ми, ба́чте, па́не,
Співа́ємо про Богда́на!“
„Я вамъ дамъ Богдана!
Мошенники, дармо́фды!
485 И пѣсню сложили
Про тако́го-жъ мошенника!“
„Нас, па́не, навчи́ли!“
„Я васъ навчу́! Зава́лить имъ!“
Взяли й зава́лили,
490 Віпари́ли у москóвській
Ба́ні-прохо́лоді⁴⁾ —
Ота́к піснí Богда́новi
Ста́ли їм в приго́ді!
- Так мали́й льо́х в Су́ботовi
495 Москв́а розкопа́ла,
Вели́кого ж то́го льо́ху
Ще й не дошукáлась.⁵⁾

Написано 25 жовтня 1845. Друковано у-перве у Львів. 1867 стор. 323—333, але без першого розділу, потім у „Правді“ 1869, ч 2 і 3 (стор 12—16), в праськім виданю стор 36—53 і в Женеві стор. 33—51.

1) До сеї назви Шевч. дописав: „Козака Яре́менка клуня стоїть на тім місці, де стояли палати Богдана“. 2) Прась. І в весь. 3) Правда і льв. моїх, прась оттих покликає 4) Прась. Боже правий! 5) Правда і льв. дошукáлась, прась. докопались.

СУБОТІВ.

- Стоїть в селї Сўботовї
На горі високій
Домовїна України
Ширóка, глибóка.
- 5 Отó цёрква Богдánова,
Там то він молив ся,
Щоб Москáль добрóm і лихом
З козакóm дїлив ся.
Мир душі твоїй, Богдáne!
- 10 Не так воно стáлось:¹⁾
Москáлики що зустрїли,²⁾
То все очухрáли;³⁾
Могїли вже розривáють⁴⁾
Та грóший шукають,
- 15 Льохї твої розкóпують
Та тебе ж і лають,
Що й за трудї⁵⁾ не находять...
Отáк-то, Богдáne!
Занапастїв-есї вбóгу
- 20 Сїроту Україну!⁶⁾
За те ж тобі така дýка!⁷⁾
Цёркву-домовїну
Немá кому́ полагóдить!
На тїй Україні,

1) Ром. стало. 2) В давн. вид. зазрїли обо заздрїли. 3) Льв. сї два рядки час. 4) Рукоп. тов. Шевч все розривають. 5) Давн. вид. Що за труди. 6) Сих двох рядків нема в давн. вид., а в копїї Жемч. Сироту Вкраїну. 7) Рук. копія Н. Т. І. Ш. така й доля.

- 25 На тій самій, що з тобою
Ляха задавила,¹⁾
Байстриюкі Катерини
Сараною сіли.²⁾
Отакé-то, Зінóвію,
30 Олексїв дру́же!
Тї все оддав прия́телям,
А їм і байдуже!
Ка́жуть, ба́чиш, що „Все-то те
Такі й бу́ло на́ше,
35 А що ми³⁾ тї́лько найма́ли
Тата́рам на па́шу
Та Поля́кам.“ Мо́же й спра́вді!⁴⁾
Неха́й і так⁵⁾ бу́де!
Так смію́ть ся ж з України
40 Сторо́ннії лю́ди...
Не смі́йте ся, чу́жі лю́ди!
Церќва-домові́на⁶⁾
Розва́лить ся, а з-під не́ї
Вста́не Украї́на,
І розві́е тьму невóлі,
45 Сві́т пра́вди засві́тить,
І помóлять ся на во́лі⁷⁾
Невóльничі ді́ти.

Написано 21 жовтня 1845 в Миргороді. Друковано спершу в „Основи“ 1862. кн. VI, 6—7 і в Вечерницях 1862 р. ч. 39, ст. і в праськім вид. 1876 стор.

¹⁾ Р. Н. Т. І. Ш. Ляхи задавила. ²⁾ Сих двох рядків у Льв. нема. ³⁾ Рук. Н. Т. І. Ш. що вони. ⁴⁾ Н. Т. І. Ш. Та Ляхам. А може й спр. ⁵⁾ Рук. Н. Т. Ш. по їх. ⁶⁾ Так у рук. Н. Т. І. Ш. і р. Д. п ⁷⁾ Р. Д. п. церков. ⁸⁾ Льв. вид. І помолять ся волі.

НАЙМИЧКА.

Пролог.

У неділю в ранці рано
 Пóле крїло ся туманом;
 У тумані на могилі
 Як тополя похилилась
 5 Молодиця молодая,¹⁾ —
 Щось до лона²⁾ пригортає
 Та з туманом розмовляє:
 „Ой тумане, тумане,
 Мій латаний талане!
 10 Чому мене не сховаєш
 Отут серед лану?³⁾
 Чому мене не задавиш,
 У зємлю не вдавиш?
 Чому мінї злої долї,
 15 Чом віку не збавиш?
 Ні, не даві, туманочку,
 Сховай тільки в полі,
 Щоб ніхто не знав, не бачив
 Мої недолї!...
 20 Я не одна, єсть у мене
 І батько і мати...
 Єсть у мене, туманочку,
 Туманочку-брате,

¹⁾ Кар. Молодая молодиця. ²⁾ Давн. вид. лоня, Кар. Щось до себе, але поверх сего також лоня, рук. Д. п. лона. ³⁾ Р. Д. п. Серед лану в тумані.

- Дитя моє! Мій сіночку,
25 Нехрещений¹⁾ сїну,
Не я тебе хрестїтиму²⁾
На лиху годину!
Чужі люди хреститимуть,
Я не буду й знати,
30 Як і зовуть... Дитя моє!
Я була багата...
Не лай мене... Молїтимусь!
Із самого неба
Дблю виплачу сльозами³⁾
35 І пошлю до тебе!“

- Пішла полем ридючи,
В тумані ховалась,
Та крізь сльози тихесенько
Про вдову співала,
40 Як удовá в Дунаїв
Синів поховала:

- „Ой у полі могола,
Там удова⁴⁾ ходїла,
Там ходїла-гуляла,
45 Трути-зілля шукала.
Трути-зілля не найшла,
Та синів двох привела,
В китаїчку повїла
І на Дунай однесла:
50 „Тїхий,⁵⁾ тїхий Дунай,
„Моїх діток забавляй!
„Ти жовтєнький пісок,
„Нагодуй моїх діток,
„Іскупай, ісповій,⁶⁾
55 „І собою укрий!“

¹⁾ Так Кар. ²⁾ Кар. хрестїтиму ³⁾ Кар. слезами. ⁴⁾ Кар. вдова. ⁵⁾ Кар. зразу було: Ой тихий. ⁶⁾ Р. Д. п. Нагодуй, і сповий. Кар. було зразу: сповивай, укривай, та потім Шевч. зачеркнув склади „ва“.

I.

- Булі¹⁾ собі дід та баба.
З давного давна у гаї над ставом
У-двох собі на хуторі жили,
Як діточок двоє,
60 Усюди оббе:
Ще з-малечку у-двох ягнята паслі,
А потім побрали ся,
Худоби діждали ся,
Придбали хутір, став і млин,
65 Садок у гаї розвели
І пасіку чималу, —
Всього надбали.
Та діточок у їх Бог-ма,²⁾
А смерть з косбою за плечима.³⁾
- 70 Хтож їх старість привітає,
За дитину стане?
Хто заплаче, поховає?
Хто душу спомьяне?⁴⁾
Хто поживе добро чесно
75 В добрую годину,
І згадає дякуючи,
Як своєї дитина?...
Тяжко дитій годувати
У безвєрхий хатї,
80 А ще гірше старіти ся
У білих палатах, —

¹⁾ Так у Кар., в давн. вид. Був. ²⁾ Так у Кар., в давн. вид. Біг. ³⁾ Кар. подає первісну форму сього уступа:

Був собі — дід та баба,
Над ставом у гаї
Жили собі на хуторі
Старєякї обєе.
І худоби усякої
Чимало надбали, —
Та діточок Бог ни дає,
А смерть за плечима.

⁴⁾ Р. Д. п. помяне.

Старіти ся, умірати,
Добро покидати
Чужім лю́дям, чужім дітям
85 На сміх, на розтрату!

II.

І дід і ба́ба у неділю
На призьбі) в-двох собі сиділи
Гарне́нько, в²⁾ білих сорочка́х.
Сіяло со́нце в небеса́х,
90 Ані хмаріночки,³⁾ та тіхо,
Та лю́бо, як у ра́ї.
Сховало́ ся у се́рці ліхо,
Як звір у те́мнім га́ї.⁴⁾

В такім ра́ї⁵⁾ чо́го-б, ба́ч ся,⁶⁾
95 Старім сумува́ти ?
Чи то да́вне яке́ ліхо
Прокінулось в ха́ті ?
Чи вчора́шне, за́давлене⁷⁾
Знов заворуши́лось ?⁸⁾
100 Чи ще тільки закліо́нулось
І рай запали́ло ?

1) Так у Кар., в давн. вид. приспі. 2) Кар. у білих. 3) Копія Тарн. Ані хмарочки. 4) У Кар. первісний вигляд сего уступу:

Дід та баба у неділю
На призьбі сиділи,
Любовались світом Божим
Та Бога хвалили.
Ані хмарочки на небі,
Тихо як у раї.
Сховало ся в серці ліхо,
Як звір в темнім гаї.

5) Кар. перв. разі. 6) Кар. баця. 7) Кар. за́давлення. 8) Р. Д. п. поворушилось, так перв. і в Кар.

Не знаю, що і після чо́го
Старі сумують. Може вже
Отсе збирають ся до Бо́га?
105 Та хто в далёкую доро́гу
Їм до́бре ко́ний запряже́?
„А хто нас, На́сте, похова́в,
Як помремо́?“¹⁾

„Сама́ не знаю!
Я все отсе́ міркува́ла,
110 Та аж су́мно²⁾ ста́ло:
Одино́кі зостари́лись...
Ко́му понадба́ли
До́бра сьо́го?!...“

„Стрива́й³⁾ лише́нь!
Чи чу́єш? щось пла́че
115 За ворітьми... мов дити́на!
Побі́жим лиш!...⁴⁾ Ба́чиш?
Я вга́дував, що́ щось бу́де!“

І ра́зом схопи́лись,
Та до воріт... Прибіга́ють,
120 Мо́вчки зупини́лись:⁵⁾
Пе́ред са́мим перелáзом
Дити́на спові́та,
Та й не ту́го,⁶⁾ й нове́нькою
Свити́ною вкритá.
125 Бо то ма́ти сповивáла
І лїтом укри́ла
Оста́нньою свити́ною!...
Диви́лись, моли́лись
Старі мої. А серде́шне
130 Нена́че благáв:

¹⁾ Р. Д. п. умремо ²⁾ Кар. перв. нудно, так і в рук. Д. п.
³⁾ Кар. Тривай. ⁴⁾ Кар. Біжи лишень! ⁵⁾ Р. Д. п. опинилась. ⁶⁾ Р.
Д. п. і Кар. Та не туго.

Випручало рученята
Й до їх простягає
Манюсінські...?) І замовкло,
Неначе не плаче,
135 Тільки пхика.

„А щó, На́сте ?
Я й ка́зав! От ба́чиш!
От і талáн, от і дóля!
І не оди́нокі!
Бері́-ж лишéнь та сповива́й!...
140 Ач¹⁾ якé, нївро́ку!
Несі́-ж в ха́ту, а я ве́рхи
Кі́нусь за ку́мами
В Гори́дце“.

Чу́дно яко́сь
Діе́ть ся між на́ми!
145 Оди́н си́на прокли́нає,
З ха́ти виганя́є, —
Дру́гий сві́чечку, серде́шний,
По́том заробля́є
Та рида́ючи стано́вить
150 Пе́ред обра́зами:
Нема́ дїти́й!... Чу́дно яко́сь
Діе́ть ся між на́ми!

III.

Аж три па́ри на ра́дощах
Кумів на́збіра́ли,
155 Та в-вече́рі й охресті́ли
І Ма́рком на́зва́ли.

¹⁾ Кар. перв. манесенькі; копія Тарн. малюсеньке. ²⁾ Кар. перв. Бачь. ³⁾ В вид. 1850: не вроку.

- Ростé Мάρко. Старі мої
Не знають, де діти,
Де посадить, де положить
160 І щó з ним робіти?
Минáв рік. Ростé Мάρко,
І дiйна корóва
У роскоші купáсть ся.
Аж ось чорнобрóва¹⁾
165 Та молодá, білолиця
Прийшла молодиця
На той хутір благодáтний
У нáйми просить ся,
„А щó-ж“ кáже, „возьмím,²⁾ Нáсте!“
170 „Возьмíмо,³⁾ Трохи́ме!
Бо ми старі, нездúжавм,
Та такі й дитiна,
Хочá вонó вже й підрослó,
Та все-ж такі трéба
175 Кóло йóго піклуватись“.
„Та вонó-то трéба,
Бо й я свою вже чáсточку
Прожив, слáва Бóгу,
Підтоптáв ся. Так щó-ж, тепér,
180 Щó візьмеш, небóго?
За рік, чи як?“
„А щó дастé.“
„Е, нi, трéба знáти,
Трéба, дóчко, лічіть плáту,
Зарóблену плáту.
185 Бо скáзано: хто не лічить,
То той і не мáв.
Так отáк хибá, небóго:
Нi ти нас не знáєш,
Нi ми тебе; а поживéш,

1) В вид. Огон. без підстави: чорнобрива. 2) Кар. возьмемъ.
3) Кар. Візьмемо, потім поправлено на: озмем.

190 Роздівиш ся в хаті,
Та й ми тебе побачимо, —
От-тоді й за плату.
Чи так, дочко? “

„Добре, дядьку!“
„Прóсимо-ж у хату!“

195 Поєднались. Молодиця
Рада та весела,
Нїби з паном повінчалась,
Закупила села.
І у хаті і на дворі
200 І коло скотїни
У-вечері і в-дóсвіта,
А коло¹⁾ дитїни
Так і пада, нїби мати:
В будень і в недїлю
205 Головоньку²⁾ йому́ зміє
Й сорóчечку³⁾ білу
Що-дєнь бóжий надїває,
Граєть ся, співає,
Рóбить вóзики, а в свято
210 То й з рук не спускає.
Дивують ся старі мої
Та молять ся Бóгу.
А наймичка невсипу́ща
Що-вечір небога
215 Своєю дóлю проклинає,
Тяжко-важко плаче,
І ніхто того не чує,
Не знає й не бачить
Опріч Мάρка малєнького.
220 Так воно́ не знає,
Чого⁴⁾ наймичка сльозами
Його́ умиває;

¹⁾ Кар. Около. ²⁾ Кар. І головку. ³⁾ Кар. І сорочку. ⁴⁾ Кар. І
перв. На що.

- Не зна Марко, чо́го вона́
Так його́ цілу́є,
225 Сама́ не з'їсть і не допьє,
Його́ нагоду́є.
Не зна Марко, як в колісці́
Ча́сом се́ред но́чі
Прокі́неть ся, вору́хне́ть ся, —
230 То вона́ вже ско́чить
І укрі́є її пере́хрестить,
Ті́хо заколі́ше:
Вона́ чу́є з ті́ї ха́ти,¹⁾
Як дити́на ді́ше.
235 В-ра́нці́ Ма́рко до на́ймички
Ру́чки про́стяга́є
І ма́мою невсипу́щу
Га́нну велича́є...³⁾
Не зна Ма́рко, росте́ собі́,
240 Росте́, ви́роста́є.

IV.

- Чимáло лі́т переверну́лось,
Води́ чимáло утекло́;
І в ху́тір лі́хо заверну́ло,
І слі́з чимáло прине́сло.
245 Бабу́сю На́стю поховáли
І лед́ве-лед́ве одво́лали
Трохі́ма ді́да. Прогуло́
Прокля́те лі́хо, та́ й засну́ло.
На ху́тір зно́ву благода́ть
250 З-за га́ю те́много верну́лась
До ді́да в ха́ту спочивáть.

¹⁾ Копія Тарн. в другій ха́ті. ²⁾ Кар. перв. називає, так і рук. Д. пол.

- Ужé Мáрко чумакує
І в осení не ночує
Ні під хáтою, ні в хáтї...
255 Когó-небу́дь трéба свáтатъ.
„Когó-ж би¹⁾ тут?“ старій дума
І прóсить порáди
У нáймички. А нáймичка
До царівни-б рáда
260 Слать старóсти.·) „Трéба Мáрка
Самóго спитáти.“
„Дóбре, дóчко, спитáємо,
Та й бóудемо свáтатъ.“
Розпитáли,³⁾ порáдились,
265 Та й за старостáми
Пішóв Мáрко. Вернули ся
Лю́ди з рушникáми,
З святі́м хлї́бом обмінéним,
Пáнну у жупáні,
270 Такú крáлю вїсватали,
Що хоч за гетьмáна,
То не сóром. Отакé-то
Дїво запопáли!

- „Спасї́бі вам!“ старій ка́же.
275 „Тепéр, щóб ви знáли,
Трéба крáю довóдити,
Колї́ й де вїнчáти,
Та й весї́лля! Та ще óсь-щó:
Хто в нас бóуде мáти?
280 Не дожилá⁴⁾ мо́я Нáстя!...“
Та й залївсь сльозáми, —
А нáймичка у порóгу
Вхопїлась рука́ми

¹⁾ Кар. Кого б же. ²⁾ Кар. старостів. ³⁾ Кар. перв. запиталась. ⁴⁾ Кар. Не дождала.

За одвірок, та й зомліла.
285 Тіхо стало в хаті,
Тільки наймичка шептала:
„Мати... мати... мати!“

V.

Через тиждень молодіці
Коровай місїли
290 На хуторі. Старий батько
З усієї сили
З молодіцями танцює,¹⁾
Та двір вимітає,
Та прохажих, проїзжачих
300 У двір²⁾ закликає,
Та вареною частує,
На весільля просить.
Знай бігає,³⁾ а самого
Ледве ноги носять.
305 Скрізь гармідер та реготня
В хаті і на дворі,
І жблоби вікотили
З нової комбри.
Скрізь порання:⁴⁾ печуть, варять,
310 Вимітають, міють...
Та все чужі. Де-ж наймичка?...
На прощу у Київ
Пішла Ганна. Благав старий,
А Марко аж плакав,
315 Щоб була вона за матірь.
„Ні, Марку, ніяко
Міні матірю сидіти!
То багаті люди,

1) Кар. жаргує. 2) Кар. На двір. 3) Кар і рук. Д. пол. Аж танцює. 4) Кар. Скрізь порання.

- А я наймичка, ще й з тебе
320 Сміяти ся¹⁾ будуть.
Нехай Бог вам помагає!
Підү, помолю ся
Усім святим у Київі,
Та й знову верну ся
325 В вашу хату, як приймете.
Поки маю сили,
Трудитимусь...“

Чистим серцем

- Поблагословила
Свого Марка, заплакала
330 Й пішла за ворота.

- Розвернуло ся весільля,
Музікам робота²⁾
І підковам. Вареною
Столі й лави мійють.
335 А наймичка шкандибає,
Поспішає в Київ.³⁾
Прийшла в Київ, не спочила:
У міщанки стала,
Наняла ся носить воду,
340 Бо гробий не стало
На молéбствіє Варварі.⁴⁾
Носила-носила,
Кіп із вісім заробила,
Й Маркові купила
345 Святу шапочку в печерах
У Івана святого,
Щоб голова не боліла
В Марка молодого;
І перстеник у Варвари
350 Невістці достала,

1) Кар. Сміяцца. 2) Кар. роботи 3) В вид. 1860: Київ і далі так. 4) Первісно було: На акафист у Варвари.

І всім святім поклонівшись¹⁾
До-дому вертáлась.

Вернула ся. Катеріна
І Марко зустріли
355 За ворітьмі, ввелі в хату
и за стіл посадили;
Напували й годували,
Про Київ питали,
І в кімнаті Катеріна
360 Одпочить послала.
„За-що вони менé люблять?
За-що поважають?
О Бóже мій милосéрдний,
Мóже вони знають?...
365 Мóже вони догадались?...
Ні, не догадались!
Вони добрі...“
І наймичка
Тяжко заридáла.

VI.

Тричі крига замерзала,
370 Тричі розтавала, —
Тричі наймичку у Київ
Катря провожала,
Так як матірь. І в четвэртий
375 Провелá небогу
Аж у поле до могíли,
І молила Бóга,²⁾
Щоб швидéнько³⁾ вертáла ся,
Бо без неї в хаті

¹⁾ Копія Тарн. поклонилась; Кар. помолившись. ²⁾ Кар. І мо-
лелась Богу. ³⁾ Р. Д. п. швидченько.

380 Якось сѹмно, нїби мати
Покїнула хату.¹⁾

- Після Пречїстої в недїлю,
Та після²⁾ першої Трохїм
Старїї сидїв в сорочцї бїлій,
385 В брилї на прїзбї. Пєред ним
З собакою унѹчок³⁾ грав ся,
А внѹчка в юпку одяглась
У Катрину, і нїби йшла
До дїда в гостї. Засмїяв ся⁴⁾
390 Старїї і внѹчку привїтав,
Неначе справдї молодїцю.
„А де-ж ти дїла палянїцю?
Чи мѹже в лїсї хто одняв?
Чи по-просту — забула взяти?...
395 Чи мѹже ще й не напекла?
Е, сором, сором! Лєпська мати!“⁵⁾
Аж зирк! — і наймичка ввїйшла
На двір. Побїг старїї стрїчати
З онѹками свою Ганну.
400 „А Мярко в дорозї?“
Ганна дїда питала ся.⁶⁾
„В дорозї ще й дбсї“.
„А я лєдвє додїбала⁷⁾
До вашої хати.
405 Не хотїлось на чужинї
Однїй умїрати!
Колї-б Мярка дїждати ся...
Так щось тїяжко стало!“
І внѹчятам із клунѹчка⁸⁾
410 Гостинцї⁹⁾ виймала:

¹⁾ Кар. нїби хату Покинула мати. ²⁾ Кар. Опісля ³⁾ Так р. Д. п. і Кар. ⁴⁾ В вид. 1860 і пізнійших: засмїявсь, хоч рим вимагає: ся. ⁵⁾ Кар. Кепська. ⁶⁾ Р. Д. п. питаєть ся. ⁷⁾ Р. Д. п. і Кар. доплела ся. ⁸⁾ Р. Д. пол. і Кар. І онѹчятам із клунѹчка. ⁹⁾ Кар. Гостинця.

І хрестики й дукáчки,
А наміста разбóчок
Орíночці,¹⁾ і червóний
З фóльги образóчок;
415 А Карпóві соловéйка
Та кóників пáру;
І четвéртий ужé пéрстень
Святóї Варвáри
Катерíні; а дíдові
420 Із вóску святóго
Три свíчечки; а Мáркові
І собі нічóго
Не принесла́, не купíла,
Бо грóший не ста́ло,
425 А заробíть нездúжала.
„А ось ще остáлось
Пів бúbличка!“
Й по шматóчку
Дітям розді́лила.

VII.

Ввійшла́ в хáту. Катерíна
430 Їй но́ги умíла
Й полуднува́ть посади́ла.
Не пи́ла й не ї́ла
Старá²⁾ Га́нна.
„Катерíно!
Ко́ли в нас неді́ля?“
435 „Після-завтра“.
„Треба́ бу́де
Акафі́ст наня́ти
Миколáєві святóму
Й на ча́сточку да́ти,

1) Кар. Приночці. 2) Вид. 1860 р. Моя, так і в р. Д. п.

Бо щось Мάρко забарів ся...
440 Мо́же де в дорóзї
Занедúжав, сохрáнь Бóже!“
Й покáпали сльóзи
З старíх очíй замúчених.
Лéдве-лéдве встáла
445 Из-за столá.

„Катерíно,
Не та вже я стáла!
Зледащíла, нездúжаю
І на нóги встáти.
Тя́жко, ¹⁾ Кáтре, умíрати
450 В чужíй, те́плій хáтї!“

Занедúжала небóга.
Уже й причащáли,
Й маслосв́ятіє служíли²⁾ —
Нí, не помагáло!
455 Старíй Трохíм по надв́ірю
Мов убітíй хóдить,
Катерíна з болящóї
І очéй не звóдить;
Катерíна кóло неї
460 І днóв й ночúв.
А тим чáсом сичí в ночí
Недóбре віщúють
На комóрі. Болящáя
Що-дéнь, що годíна
465 Лéдве чу́ти питаєть ся:
„Дóню Катерíно,
Чи ще Мάρко не при́хав?
Ох, як-бí³⁾ я знáла,
Що дíждú ся, що побáчу,
470 То ще-б подождáла!“

¹⁾ Р. Д. п. Страшно ²⁾ Р. Д. п. справляли. ³⁾ Копія Тарн.
Ох коли б.

VIII.

- Іде Мάρко з чумака́ми,
Ідучи́ співа́є,
Не поспіша́ до господа́,
Воли́ по́пасає.¹⁾
475 Везе́ Мάρко Катері́ні
Сукна́ доро́гого,
А ба́тькові́ ші́тний по́яс
Шо́вку черво́ного,
А найми́гці на о́чіпок
480 Парчі́ золоті́
І черво́ну до́бру ху́стку
З біло́ю га́бю,
А діточка́м череви́чки,
Фиг' та виногра́ду,
485 А всі́м вку́пі черво́ного
Вина́ з Царігра́ду
Ві́дер з тробе́ у барі́лі,
І кавя́ру з До́ну, —
Всього́ везе́, та не зна́є,
490 Що́ ді́єть ся до́ма.

- Іде́ Мάρко, не жу́рить ся.
Прийшо́в, сла́ва Бо́гу!
І воро́та одчи́няє,
І мо́лить ся Бо́гу.
495 „Чи чу́єш ти, Катері́но?
Бі́жі зустрі́чати!
Уже́ прийшо́в! Бі́жі шві́дче!
Шві́дче ве́ді в ха́ту!
Сла́ва То́бі, Хри́сте-Бо́же!²⁾
500 На-сі́лу ді́ждала́!“
І „Отче́ на́ш“ ті́хо-ті́хо,
Мов кри́зь сон чи́тала.

¹⁾ Копія Тарн. погасає. У Кар. сих двох рядків нема. ²⁾ Вид 1860: Тобі, Спасителю. Так і р. Д п. і Кар.

Старій волі випрягає,
Занóзи ховає
505 Мерéжані, а Катру́ся
Ма́рка оглядає.
„А де-ж Га́нна, Катери́но?
Я пак і байду́же!
Чи не вмéрла?“

„Ні, не вмéрла,
510 А ду́же незду́жа.
Ходім лишéнь в малу́ хату,
По́ки випрягає
Волі ба́тько, вона́ тебе,
Ма́рку, дожидає.“

515 Ввійшо́в Ма́рко в малу́ хату
І став у поро́гу...¹⁾
Аж зляка́в ся. Га́нна шéпче:
„Сла́ва... сла́ва Бо́гу!
Ходи́ сюди́, не ляка́й ся!...
520 Вийди, Ка́тре, з хати!
Я щось ма́ю розпита́ти,
Де́що розказа́ти.“

Вийшла з хати Катери́на,
А Ма́рко схили́в ся
525 До на́ймички у го́лови.
„Ма́рку, подиви́ ся,
Подиви́ ся ти на ме́не!
Бач, як я змарні́ла?
Я не Га́нна, не на́ймичка,
530 Я...“

Та й зані́міла.
Ма́рко пла́кав, дивува́в ся.
Знов о́чі відкри́ла,
Пі́льно-пі́льно подиви́лась,
Сльо́зи покоті́лись.

1) Р. Д. п. у порога.

535 „Прості менé! Я карáлась
Весь вік в чужій хаті...
Прості менé, мій сіночку!
Я... я тво́я ма́ти!“
Та й замóвкла...

Зомлі́в Ма́рко,
540 Й земля́ задріжа́ла.
Прокі́нув ся... до ма́тері, —
А ма́ти вже спа́ла!

Написано в Переяславі д. 13 падолиста 1845, друк. у-перве в Кулішевих »Записках о Южной Руси« Петерб. 1857, т. II. Між Шевченковими творами вид. у-перве в Кобзарі 1860 р., ст. 93—124. Для осьього виданя ужито крім основного тексту рукописних відмін із Шевченкового автографа, дарованого ним Бодяньському і опублікованого проф. Карським. (Русскій филологическій Вѣстникъ 1907, ч. I, Варшава 1907 стор. 100—107) та іншими рукописними матеріялами зведеними до купи В. Доманицьким.

КАВКАЗ.

(Искренному моему Якову де-Бальмену.)

„Кто дастъ глазѣ мой водѣ
и очамъ моимъ источникъ слезъ,
и поплачуся день и ношть о по-
кинутыхъ.“

Іеремія гл. IX, ст. 1.

За гóрами гóри хмáрами¹⁾ повiтi,
Засiяні гóрем, кровiю полiтi.
З-пóкон вiку Прометeя
Там орeл карaє,
5 Цо-день бóжнiй довбe²⁾ рeбра
Й сeрце розбивaє;
Розбивaє, та не вiшьє
Живучої³⁾ кровi,
Вонó знóву оживaє
10 І смiєть ся знóву.
Не вмiрaє душá нáшa,⁴⁾
Не вмiрaє вóля,
І несiтий не вiоре⁵⁾
На днi мóря пóля,⁶⁾
15 Не скує душi живóї
І слóва живóго,⁷⁾
Не понесe слáви Бóга,
Велiкого Бóга.

¹⁾ Вар. прась. вид. хмарою. ²⁾ Іерг. і р. Д. п. добрі. ³⁾ Старші вид. живучої. ⁴⁾ Ром. наша правда. ⁵⁾ Ром. не видере. ⁶⁾ Львівсь. поле. ⁷⁾ Льв. живого слова.

Не нам на прю¹⁾ з Тобою ста́ти,
20 Не нам діла́ Твої́ суди́ть!
Нам тільки пла́кати, пла́кати, пла́кати
І хлі́б насущний заміси́ть
Крива́вим по́том і сльоза́ми.
Кати́ знуща́ють ся²⁾ над на́ми,
25 А пра́вда на́ша п'я́на спи́ть!

Коли́-ж вона́ проки́неть ся?
Коли́-ж³⁾ одпочи́ти
Даси́, Бо́же, утомленим⁴⁾
І нам даси́ жи́ти?
30 Ми ві́руєм Твої́ силі́
І сло́ву живо́му :⁵⁾
Вста́не пра́вда, вста́не во́ля,
І Тоби́ одно́му
Покло́нять ся всі́ язичи́ки⁶⁾
35 Во ві́ки і ві́ки, —
А по́ки-що течу́ть рі́ки,
Крива́вії рі́ки!...

За го́рами го́ри хма́рами⁷⁾ пові́ті,⁸⁾
Засі́яні го́рем, крَوію полі́ті!
40 Ота́м-то Мі́лостиви́ Ми
Ненагодо́вану і го́лу
Засту́кали серде́шну во́лю,
Та й цькуе́мо... Лягло́ кістьми́
Людій муштро́ваних чимало́,
45 А слі́з, а крَوіви? Напо́їть⁹⁾
Всі́х імперато́рів¹⁰⁾ би́ ста́ло...
З дітьми́ й внучатами¹¹⁾ вто́пить

¹⁾ Вар. прась. на суд, Терг. на при. ²⁾ Р. Д. п. згнушають ся. ³⁾ Р. Д. п. коли, без жь. ⁴⁾ Прась. вар. твоему. ⁵⁾ У Ром. на підставі фіктивного видання в „Вечерниціях“ читаємо: Ляжеш Боже утомлений. Сей варіант д. Доманицький нотує і в рук. Д. п. Можливо, що він був первісний, але се не резон вводити його в текст. ⁶⁾ Не розумію, відки видавці петерб. „Кобзаря“ взяли: і духу. ⁷⁾ Прась. вид. Поклонять ся всі народи, Поклонять ся всі язички, лекція не поперта ніяким рукописом. ⁸⁾ Терг. і Р. Д. п. хмарою. ⁹⁾ Лаз. покриті. ¹⁰⁾ Лаз. Утопить. ¹¹⁾ Терг. цариків.

В сльозах удобних.¹⁾ А дівочих,
50 Пролітих нішком²⁾ серед ночі,
А матеріх горячих сліз,
А батьківських³⁾ старіх, кривавих —
Не ріки, море розлилось,
Огненце море!... Слава, слава
55 Хортам і гбичим і псарям
І нашим батушкам царям!
Слава!

І вам слава, сінні гори
Кригою окуті,
І вам, лицарі⁴⁾ великі,
60 Богом не забуті!
Боріте ся, поборете,
Вам Бог помагас,
За вас сіла, за вас воля
І правда святая!⁵⁾

65 „Чурек і сакля — все твоє,
Вонó не прошене, не дане,
Ніхтó й⁶⁾ не візьме за своє,
Не поведé тебе в кайданах
У нас.⁷⁾ На те письмєнні⁸⁾ ми;
70 Читáем божїї глаголи,
І од глибокої тюрмі
Та до високого престóла
Усі ми в зóлоті і гблі.⁹⁾
До нас в науку! Ми навчїм,
75 По-чóму хлїб і сїль по-чїм.
Ми христїяни: храми, шкóли,
Усе добрó, сам Бог у нас!
Нам тїлько сакля¹⁰⁾ óчі кóле,
Чогó вона стоїть у вас,

1) Прась. Тайно. 2) Р. Д. п. батькових. 3) Герг. дикарі.
4) Р. Д. п. за нас слава і воля святая. 5) Герг. Ніхто не. 6) Герг.
ничасинны. 7) У всіх вид. У нас? 8) Прась. в золоті сьми. У Лаз.
ми всі в золоті і сребрі. 9) Лаз. ми настоящі християне, Хрести,
ікони все добро; Герг. все добре. 10) В давн. вид. сакля в óчі коле,
в зайве.

- 80 Не на́ми да́на? Чом ми вам
Чурек же ваш та так не кінєм,
Як тій собаці? Чом ви нам
Платить за сонце не повинні?
Тай тільки-ж то! Ми не погани,
85 Ми настоящі христіяни,
Ми малим ситі! А за те)
Як-би ви з на́ми подружілись,
Багато-б дечому навчились.
У нас же й світа як на те:
90 Одна Сібір неісході́ма!
А тюрм, а лю́ду²⁾ що й лі́чить!
Од Молдаванина до Фінна³⁾
На всіх язиках все мовчить,
Бо благоденствує!... У нас
95 Святую́ Би́блію читає
Святий чернець і навчає,
Що царь якийсь-то свині пас
Та дру́жню жінку взяв за себе,⁴⁾
А друга вбив! Тепер на не́бі!
100 Ось ба́чте, які у нас
Сидять на не́бі! Ви ще те́мні,
Святи́м хрестом⁵⁾ непросвіщенні.
У нас навчіть ся!⁶⁾ В нас дері,
Дері та дай,
105 І пря́мо⁷⁾ в рай,
Хоть і рідню́ всю забері!⁸⁾
У нас — чо́го́ то ми не вмі́м?
І зорі́ лі́чим, гречку сі́ем,
Францу́зів⁹⁾ ла́єм, прода́єм
110 А́бо у ка́рти програ́єм
Люди́й — не Не́грів, а таки́х

¹⁾ Сі два рядки у Лаз. зчеркнені. ²⁾ В давн. вид. А тюрм? а люду? ³⁾ Прась. Молдаванина всі мовчать, Бо благоденствуєм. ⁴⁾ Ром. до. ⁵⁾ Льв. і Ром. догматами. ⁶⁾ Терг. научите ся. ⁷⁾ Прась. Та потім. ⁸⁾ Жеп. Та потім прямо в рай, Хоч і рідню всю забирає. Терг. зам. Хоч має Дочь. ⁹⁾ Льв. і Ром. Француза, Терг. Французькі лаєм.

Таки́ хрещёних, та прості́х.¹⁾
Ми не Гішпа́ни, крий нас Бо́же,
Щоб кра́дене перекупáть²⁾
115 Як ті жиди́!... Ми по за́кону!“

По за́кону апóстола
Ви любі́те бра́та?³⁾
Суєсло́ви, лицемі́ри,
120 Го́сподом прокля́ті!
Ви любі́те на бра́тові
Шку́ру, а не ду́шу,
Та й лу́ште по за́кону
Дочці́ на ко́жущок,
125 Байстрию́кові на при́дане,
Жі́нці на па́тінки,
Собі́-ж на те, що не зна́ють
Ні ді́ти, ні жі́нка!
За ко́го-ж Ти розпина́в ся,
130 Хри́сте, Си́не бо́жий?
За нас до́брих,⁴⁾ чи за сло́во
Істи́ни, чи мо́же,
Щоб ми з Те́бе насмі́ялись⁵⁾
Вопó-ж так і ста́лось!
135 Хра́мі, ка́пліці і іко́ни
І ста́вники і мі́рри дим
І пе́ред о́бразом Тво́ім
Неуто́мімі⁶⁾ поклóни
За кра́жу, за війну́, за кров;
140 Щоб бра́тню кров пролі́ти, прóсять,
А по́тім в дар Тобі́ прино́сять
З пожа́ру вкра́дений покрóв...

¹⁾ Давн. вид. но. ²⁾ Прась. і жен. перекупать та продавать.
³⁾ Вар. прась. Возлюбите брата. ⁴⁾ Ром. вар. грішних. ⁵⁾ Лаз.
посміялись ⁶⁾ В давн. вид. Неутомленні, поправка в Лаз.

Просвітілись, та ще хочем
Другіх просвітити,
145 Сонце правди показати
Сліпим, бачиш, дітям.
Все покажем, тільки дайте
Себе в руки взяти:
Як і тюрми мурувати,
150 Кайдани ковати,
Як їх носить і як плесті
Кнуті узловати,¹⁾
Всьому навчім, тільки дайте
155 Взяти свої гори,
Останнії,²⁾ бо взяли вже
І поле і море!

І тебе загнали, мій друже єдиний,
Мій Якове любий!³⁾ Не за Україну,
160 А за її ката довелось проліть
Кров добру, не чорну, довелось запіть
З московської чаші⁴⁾ московську отруту...
О друже мій добрий, друже незабутий!
Живію душою в Україні витаї,
165 Літай з козаками по-над берегами,
Розріті могили в степу назираї,⁵⁾
Заплач з козаками дрібними сльозами,
І мене з неволі в степу виглядаї!

А поки-що мої думи,
170 Моє люте горе
Сїятиму,⁶⁾ нехай ростуть
Та з вітром говорять...

¹⁾ Прась. і жен мають тут ще один рядок, очевидно не Шевченків: І як під них спини підставляти. ²⁾ Давн. вид. Ті останні, попр. у Лаз. ³⁾ Ром. і Герг. добрий. В прась і жен. вид. до сих слів дописано увагу: Граф Яков де Бальман. Саме коло того часу його вбито на Кавказі. ⁴⁾ Герг. чарки. ⁵⁾ Герг. виглядай, вар. праськ. наглядай. У Герг. сям рядком кінчить ся поема. ⁶⁾ Прась. вар. сїятимуть.

- Вітер тїхий з України
Понесé з росію
175 Тїї!) думи аж до тебе;
Братньою сльозію
Ти їх, друзе, привітаєш,
Тїхо прочитаєш,
І могїли, степї, гóри)
180 І менé згадаєш.

Написано в Переяславі 18 надлиста 1845 р., а не у Бюнищах 14 грудня, як було в праським і пізнійших вид. Вірна дата в автогр. Департ. пол. Друковано у-перве з Гергардовім вид. „Новыя стихотворенія Пушкина и Шавченки“ в Липську 1859 р. В „Вечерничах“ 1863 р. сеї поеми не було, тільки в львівським вид. 1867 на чолї першого тома ст. 3—8. Для виданя ми користували ся варіантами праського та Шевченковими поправками в друкованім екземплярї Лазаревського, які ласкаво удїлив нам д. В. Доманицький.

Нема на єдинім місці
Немає дрітця
35 А ви прасє
Шукати добрє
Добра єдинє
Братерства
Песня, песня
40 І в Україну
Великих єдинє
Та в бєлє
Що Бог єдинє
Щоб ви непрає
45 А хилитєсь, як і хилєлись.

1) Прась мої. 2) Прась, вар. степ і море.)

**І МЕРТВИМ І ЖИВИМ І НЕНАРОЖДЕНИМ
ЗЕМЛЯКАМ МОЇМ,**

в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє.¹⁾

Ще хто речеть, іако люблю
Бога, а крата свого ненавидить,
ложь єсть.

Іоан²⁾ гл. IV., ст. 20.

І смеркає і світає,
День божий минає,
І знóву люд потóмлений,
І все спочиває.

5 Тільки я мов окаянний
І день і ніч плачу³⁾
На розпутьях велелюдних,
І ніхтó не бачить,
І не бачить і не знає.

10 Оглу́хли, не чу́ють,
Кайданами міняють ся,
Правдою торгують⁴⁾
І Гбспода зневажають,
Людий запрягають

1) Сей титул змінювано на кілька ладів: у вид. льв. І живим і мертвим; у вар. праськім і в пізнійших: До мертвих і живих і ненарождених земляків моїх в Україні і не в Україні сущих моє дружнє посланіє. Лишаю текст перводруку лише з відміною: дружное на дружнє, як у льв. вид. 2) Так у Герг. і в льв. вид., в праськім і пізнійших: Соборн. посланіє св. Апостола Іоанна. 3) Герг. День і ночь блукаю. 4) Огеї два рядки у Герг. вас., е у льв. вид.

15 В тяжкі ярма, б'рють ліхо,
Ліхом засівають...
А що врідить? Побачите,¹⁾
Які будуть жніва!...

Схаменіть ся, недоблюдки,
20 Діти юродіві!
Подивіть ся на рай²⁾ тихий,
На свою Україну,
Полюбіте щирим серцем
Велику руїну!

25 Розкуйте ся, братайте ся!
У чужому краю
Не шукайте, не питайте
Того, що немає
І на небі, а не тільки

30 На чужому полі...
В своїй хаті своя й правда
І сила і воля!

Нема на світі України,³⁾
Немає другого Дніпра!

35 А ви претє ся на чужину
Шукати доброго добра,
Добра святого, волі, волі,
Братерства братнього... Найшли,
Несли, несли з чужого поля

40 І в Україну принесли
Великих слів велику силу,
Та й більш нічого... Кричите,
Що Бог создав вас не на те,
Щоб ви неправді поклонялись.

45 А хилитесь, як і хилялись,
І знову шкуру деретє
З братів, незрячих гречкосіїв,
І сонця правди дозрівать

¹⁾ Рукоп. праськ. вид. Побачимо. ²⁾ Герг. Край. ³⁾ Рукоп. вар. праськ. другій, мб. другої.

В німецькі зéмлі, у чужіі,¹⁾
50 Претé ся зно́ву. Як-би взять,
І всю мізeрію²⁾ з собо́ю,
Діда́ми кра́дене до́бро,
Тоді-б зоста́в ся сирото́ю
З святи́ми го́рами Дні́про!

55 Ох, як-би то ста́лось, щоб ви не верта́лись,
Щоб там і здиха́ли, де ви порослі́!
Не пла́кали-б діти, ма́ти-б не рида́ла,
Не чу́ли-б у Бо́га ва́шої хулі́!
І со́нце не гріло-б смердя́чого гно́ю.
60 На чи́стій, ширóкій, на во́льній зéмлі;
І лю́ди-б не зна́ли, що ви за орлі́
І не покива́ли-б на вас голо́вою...

Схаменіть ся! Бúдьте лю́ди,
Бо ли́хо вам бúде,
65 Розку́ють ся незаба́ром
Зако́вані лю́ди;
Наста́не суд, заговóрять
І Дні́про і го́ри,
І потечé сто рі́ками
70 Кро́в у си́нє мо́ре
Діти́й ва́ших; і не бúде
Кому́ помага́ти,
Одцура́єть ся брат брата
І дити́ни ма́ти;
75 І дим хма́рою засту́пить
Со́нце пе́ред ва́ми,
І на-віки прокляне́тесь³⁾
Сво́їми си́на́ми.

Умійте, ся о́браз бо́жий
80 Багно́м не скверни́те!

1) Герг. нечужім; рукоп. вар. праського вид. на чужя́ну.
2) Герг. через непорозумі́не: мистерію. *) У праськім вид. і пізні́йших:
прокляне́тесь.

“ Не дуріте дітій ваших,
Що вони́ на світі́
На те тільки, щоб панувать:”
Бо невчене око
85 Загляне їм в саму ду́шу
Глибо́ко-глибо́ко...
Дознають ся небожа́та,
Чи́й на вас шку́ра,
Та й засудять, ¹⁾ і премудри́х
90 Немудрі оду́рять!

Як-би ви²⁾ вчили́сь так, як тре́ба,
То й му́дрость би була́ своя́;
А то залі́зете на не́бо:
„І ми — не ми, і я — не я!
95 І все те ба́чив, все те³⁾ знаю́:
Нема́ ні пе́кла, а́ні раю́,
Нема́є й Бо́га, тільки⁴⁾ я
Та ку́ций Німець узлова́тий,⁵⁾
Та й бі́льш ні́кого.“

„Добре, бра́те!
100 Що-ж ти таке?“

„Неха́й Німець
Ска́же,⁶⁾ ми не зна́єм!“

Ота́к то ви навча́єтесь
У чужо́му кра́ю!
Німець ска́же: „Ви Мо́гли!“
105 „Мо́гли, Мо́гли!“
Золо́того Тамерла́на
Онуча́та го́лі!“

¹⁾ Скрізь у вид. (льв., Кож., прась.) засядуть, яке ознак не дає доброго змислу. ²⁾ Герг. сего слова брак. ³⁾ Герг. і все. ⁴⁾ Так у льв. вид. і в Огон. ⁵⁾ Так Герг. і льв вид., праське і Огон. узлуватий. ⁶⁾ Герг.: Нехай скаже Німець.

- Німець скаже: „Ви Славьяне!“
„Славьяне, Славьяне!“
- 110 Славних прадідів великих
Правнуки погані!
І Кобляра читаєте
З усієї сили,
І Шафарика, і Ганку,
- 115 І в славьянофіли
Так і претесь, і всі мови
Славьянського люду,
Всі знаєте, а свої
Дасть-Біг!... Колись будем
- 120 І по своїому глаголать,¹⁾
Як Німець покаже,
А до того й історію
Нам нашу розкаже.
Отоді ми заходимось!
- 125 Добре заходілись
По німецькому показу,
Та й заговорили
Так, що й Німець не второпа,
Учитель великий,
- 130 А не то, щоб прости люди!
А гвалту! а крику!
„І гармонія, і сила,
Музика, та й годі!
А історія — поема
- 135 Вольного народу!
Що ті Римляне убогі!
Чорт-зна що не Брути!...²⁾
У нас Брути і Коклеси
Славні, незабути!
- 140 У нас воля виростала,
Дніпрóm умивалась,
У голови гóри клала,
Степóm укривалась!...“

¹⁾ Герг. По своему глаголати. ²⁾ Так у Герг. і льв. вид., в праськім і Огон. : за Брути.

- Крoвьoю вoнa умивaлaсь
145 А спaлa нa кyпax,
На кoзaцьких вoльних тpyпax,
Oкpaдeних¹⁾ тpyпax!...
Пoдивiть ся лишeнь дoбрe,
Пpoчитaйтe знoвy
150 Тyю глaвy,²⁾ тa читaйтe
Oд слoвa дo слoвa,
He минaйтe aнi титли,³⁾
Нiжe тiї кoми,
Вce poзбepiть тa й cпитaйтe
155 Toдi ceбe: „Щo ми?
Чий синi?⁴⁾ Якiх бaтькiв?
Ким, зa-щo зaкyти?“
To й пoбaчитe, щo oсь-щo
Baшi слaвнi Бpyти:
160 Рaбi, пiднiжки, гpязь Мoскви,
Bapшaвськe смiтьтa вaшi пaни
Яcнoвeльмoжнi гeтьмaни!
Чoгo-ж ви чвaнитe ся, ви,
Cинi сeрдeшнoї Укpaїни?
165 Щo дoбрe ходiтe в яpмi,
Щe лyчшe, нiж бaтькi ходили?
He чвaньтeсь: з вac дeрyть рeмiнь,
А з iх бyвaлo й лiй тoпили!
Mожe чвaнитeсь, щo бpaтcтвo
170 Bipy⁵⁾ зacтyпилo,
Щo Cинoпoм, Tpaпeзyнтoм
Гaлyшки вapилo?
Пpaвдa вaшa: нaйдaлucь,
А вaм тeпeр вaдить,
175 А нa Ciчi мyдpий Нiмeць
Кapтoпeлькy cадить;
А ви iї кyпyєтe
Й iстe нa здopoв'я,

¹⁾ Так у Гeрг. i льв. вид., у пpаськiм i Oгoн. нeзкиванe-
у Шeвч. oкpaдeних. ²⁾ Гeрг. cлaвy. ³⁾ Гeрг. i льв. вид. титлa-
⁴⁾ Гeрг. диты; льв. сини. ⁵⁾ Гeрг. Bижy.

- Та й славіте Запорóжжя.
180 А чиєю крòвью
Отá земля напоєна,
Що картòплю рòдить?
Вам байдúже, абí добра
Була для горòду!
- 185 А чванитесь, що ми Пòльщу
Колíсь завалíли!...
Правда вáша: Пòльща впáла,
Та й вас роздавíла.
- Так óсь-як кров свою лилí
190 Батькí за Мòскву і Варшáву
І нам, синáм, передали
Свої кайдáни, свою славу!
- Доборóлась Украíна
До сáмого краю:
195 Гíрше Ляха свої дíти
Її розпинáють;
Так як пíво¹⁾ прáведную
Кров із ребér тóчуть.²⁾
Просвітíти, бáчиш, хóчуть
- 200 Мáтеринí бчí
Современними огнjáми,
Повестí за віком,
За Нíмцями недорíку,
Слiпую калiку.
- 205 Дóбре, ведíть, показуйте!
Нехай старá мáти
Навчáєть ся, як дiтíй тих
Нóвих доглядáти.
Показуйте! За науку —
- 210 Не турбóуйтеся — бóде³⁾
Мáтерина дóбра плáта...
Розпадéть ся лúда

¹⁾ Іерг. Замість пива. ²⁾ Іерг. точать ³⁾ Оцеї 5 рядків вставляю до тексту з рукописного вар. праського вид зам. дотеперішнього. одного: За науку буде.

- На очах ваших песітих;
Побачите славу,
215 Живу славу дідів своїх
І батьків лукавих!...
Учіте ся, браті мої!¹⁾
Думайте,²⁾ читайте,
І чужому навчайтесь,
220 Й свого не цурайтесь!
Бо хто матірь забуває,
Того Бог карає,³⁾
Чужі люди⁴⁾ цурують ся,
В хату не пускають.
225 Свої діти мов чужії,⁵⁾
І немає злому
На всій землі безконешній
Весéлого дóму.
Я ридаю, як згадаю
230 Діла незабуті
Дідів наших, тяжкі діла!
Як-би їх забути,
Я оддав би весéлого
Віку половіну.
235 Отакá-то⁶⁾ наша слава,
Слава України!...
Отак і ви прочитайте,
Щоб несбнним снілись
Всі неправди, щоб розкрились
240 Висóккі могіли
Перед вашими очіма,
Щоб ви розпитали
Мучеників: когó, коли
Й за-що розпинали?...⁷⁾
245 Обніміте-ж, браті мої,
Наймéншого брата, —

¹⁾ Герг. Не дурыте сами себе. ²⁾ Герг. Учитель. ³⁾ У Герг. сей рядок час. ⁴⁾ Герг. Того диты. ⁵⁾ Герг. Чужи люди прогоняють. ⁶⁾ Герг. От-то она. ⁷⁾ У праськім вид. і Огон. тут зовсім зайвий ряд точок; ані Герг., ані льв. вид. тут пропуска не зазначають.

Нехай ма́ти усміхне́ть ся,
Заплакана ма́ти!
Благословіть діти́й свої́х
250 Твердіми рука́ми,
І жіночо́к¹⁾ поцілу́йте
Во́льними уста́ми!
І забу́деть ся срамо́тня
Да́вня годі́на,
255 І оживе́ добра сла́ва,
Сла́ва Укра́їни,
І сві́т я́сний, невече́рній
Ті́хо засі́яє...²⁾
Обнімі́ть ся-ж, бра́ті мої́,
260 Молю́ вас, блага́ю!

Вьюниша, Подг. губ., 14. Студня 1845. Уперше надруковано в вид. Гергарда „Новые стихотворенія. Пушкина и Шавченки“ Лейпцигъ 1859, стор 24—34, потім у льв вид. 1867 р. I, ст. 9—16 і в праському 1879, т. II. ст. 64—71.

¹⁾ Так у Герг. і льв. вид. 1867. в праськім і пізнійших :
І обмитих. ²⁾ Так у Герг., в льв. вид. : Тихо просі́яє, в праськім
і пізнійших : Тихенько засі́яє.

ХОЛОДНИЙ ЯР.

- У всякого своє ліхо,
І в мене те ліхо —¹⁾
Хоть не своє, позичене,
А все такі ліхо.
- 5 На-що-б, бач ся, те згадувать,
Що давнó минуло,
Будить Бог-знає колишнє?
Добре, що заснуло!...
- 10 Хоть²⁾ і яр той! Вже до його
І стéжки малóї
Не остáлось, і здаєть ся,
Що ніхтó й ногою
Не ступів там, а згадаєш,
- 15 То булá й дорóга
З монастиря Мотриногo³⁾
До яру страшнóго.
В яру колісь гайдамаки
Тáбором стояли,
- 20 Лáгодили самопáли,
Рáтица стругáли.
У яр тоді⁴⁾ сходили ся
Мов із хрестá зняті
Бáтько з сýном і брат з брáтом.
- 25 Односта́йне ста́ти
На вóрога лукавогo,
На лóтого Ля́ха.

¹⁾ Вар. праського вид. І в мене не тіхо. ²⁾ Тамже: ось.
³⁾ Льв. вид. Мотринова, праське і дальші недоладно: Митриногo.
Манастир зветь ся Могронинський або коротше Мотрин. ⁴⁾ Вар.
праськ. люди.

- Де-ж ти дів ся, в яр глибокий¹⁾
Протоптаний шляху?
30 Чи сам заріс темним лісом,
Чи то загатили²⁾
Нові каті, щоб до тебе
Люди не ходили
На пораді: що їм діять
35 З добрими панами,
Людоїдами лихими,
Новими Ляхами?³⁾
Не гатіте,⁴⁾ бо над яром
Залізник вітає
40 І на Умань позирає,
Гонті виглядає!
Не ховайте, не топчіте
Святого закону!
Не зовіте преподобним
45 Лютого Нерона!
Не славте ся царевою
Святою війною,
Бо ви й самі⁵⁾ не знаєте,
Що царики коять!
50 А кричите, що несете
І душу і шкуру
За отечество! Єи-Богу,
Овеча натура!
Дурний шійю підставляє
55 І не знає, за-що,
Та ще й Гонті зневажає
Ледаче-ледащо:⁶⁾
„Гайдамаки не воїны,
Разбойники,⁷⁾ воры,
60 Пятно нашей історії.“⁸⁾

1) Тамже: широкий. 2) Льв. і праське вид. Засадили, тільки рукоп. варіант у праськім вид. загатили, так і Огон. 3) Копія Макс. Панами-Ляхами: р. Д. п. З новими Ляхами. 4) Р. Д. п. та в рукоп. екземплярі праського вид. Не сховаєте над яром; в копії Макс. Не питайте, бо над краєм. 5) Огон. і старші вид. ви самі. 6) Копія Макс. Ледащо! ледащо! 7) Копія Макс. Розбишаки, зрештою фраза російська. 8) В давн. вид. Пятно в нашій історії, в коп. Макс. як у наших текстах.

Брешеш, людоморе!
За святую правду, волю
Розбійник¹⁾ не стане,
Не розкує закований
65 У вапші кайдани
Народ темний, не заріже
Лукавого сина,
Не розіб'є живе серце
За свою Україну!²⁾
70 Ви — розбійники несіти,
Голодні ворони!
По якому правдивому,
Святому закону
І землею всім даною
75 І сердешним людом
Торгуйте?... Стережіть ся-ж,
Бо лихо вам буде,
Тяжке лихо! Дуріть дітий
І брата сліпого,
80 Дуріть себе, чужих³⁾ людей,
Та не дуріть Бога!
Бо в день радості над вами
Розпадеться ся кара,
І повіє новий огонь⁴⁾
85 З Холодного яра!⁵⁾

Написано у Вьюнищах, 17 Студня 1845. Друк. уперве в Гергардових „Новых стихотворения Пушкина и Шавченки“ 1859 р., потім у львівськiм вид. I, 54—56 з датою, потім у праськiм з варіантами із рукопису, II, 61—63. В р. 1906 знайдено рукописний текст у рукоп. Деп. поліції, з ховала ся надто копія Максимовича з Шевченкового автографа пізнішого від липського видання.

¹⁾ Герг. і копія Макс. Країну. ²⁾ Копія Макс. дуріть людей.
³⁾ Р. Д. п. огонь новий. ⁴⁾ Так у льв. вид., праське і Огон.: яру.

ПСАЛМИ ДАВИДОВІ.

I.

- Блажénний муж на лукаву
Не вступає раду,
І не ста́не на путь злого
І з лю́тим не ся́де;
5 А в зако́ні Господньому
Серце його́ й во́ля
Навча́сть ся. І ста́не він,
Як на до́брим полі
Над водо́ю поса́жене
10 Дре́во зеленіє.
Пло́дом вкрите, так і муж той
В до́брі свої́м спіє.
А лука́вих, нечесті́вих
І слід пропада́є,
15 Як той по́піл над земле́ю
Вітер розмаха́є.
І не вста́нуть з пра́ведними
Злії з домовіни;
Діла́ до́брих обновля́ть ся,
20 Діла́ злих загіну́ть.

ХII.

Чи ти мене́, Бо́же мі́лий,
На-вік забу́ваєш?

- Одвертаєш лице своє,
Мене покидаєш?
-25 Дóки бóду мóчить дóшу
І сéрцем боліти?
Дóки бóде вóрог лóтиї
На мене дивитись
І сміятись?!... Спасі мене,
-30 Спасі мою дóшу,
Да не скаже хитрий вóрог:
„Я його подóжав!“
І всі злії посміють ся,
Як упадó в рóки —
-35 В рóки вóражі. Спасі мене
Од лóтої мóки!
Спасі мене! Помолó ся
І воспóю знóву
Твої блага чістим сéрцем,
-40 Пса́лмом тїхим, нóвим.

XLIII.

- Бóже, нашими ушима
Чули твою славу,
І діді нам розка́зують
Про давні кроваві
-45 Тї літа, як рукою
Твердою своєю
Розв'язав ти наші рóки
І покрив землєю
Трупи ворогів; і силу
-50 Твою восхвалили
Твої люди, і в погóї,
В добрі одпочили,
Сла́вя Гóспода. А нині
Покрив всі знóву
-55 Срамотою свої люди,
І вороги нóві

- Розкрадають, як овець, нас;
І жеруть... Без плати
І без ціни оддав-еси
60 Ворогам проклятим,
Покинув нас на сміх людам,
В наругу сусідам,
Покинув нас, яко в притчу
Нерозумним людам.
- 65 І кивають сміючі ся
На нас головами,
І всякий день перед нами
Стид наш перед нами.
Окрадені, замучені
70 В по́тах уміраєм,
Чужим богам не мо́лимось,
А Тебе́ благаеть:
Поможі нам, ізбаві нас
Вра́жої наруги!
- 75 Поборо́в Ти першу сі́лу,
Побори́-ж і дру́гу,
Ще лю́тійшу. Встань же, Бо́же!
Вску́ю бу́деш спати,
Од слі́з на́ших одверта́тись,
80 Ско́рби забува́ти?
Смири́ла ся ду́ша на́ша,
Тя́жко жити́ в око́вах.
Встань же, Бо́же, поможі́ нам!
Встань на ка́та зно́ву!
-
- III.
- 85 Пребезу́мний в се́рці ска́же,
Що Бо́га нема́є;
В беззако́нїи мерзїе,
Не твóрить блага́я.
А Бог дівить ся, чн є́ ще;
90 Взиска́ючий Бо́га?

- Нема́ добро́ творя́щого,
Нема́ ні одно́го!
Коли́ вони́ несі́тї
Грі́хами дозна́ють?
95 І́дять лю́ди замі́сть хлі́ба,
Бо́га не згада́ють.
Там бо́ять ся, ляга́ють ся,
Де стра́ху й не бу́де, —
Так са́мі себе бо́ять ся
100 Лука́вії лю́ди.
Хто-ж пошле́ нам спасе́нїє,
Ве́рне до́бру до́лю?
Коли́сь Бог нам ве́рне волю,
Розі́бьє нево́лю.
105 Восхва́лимо Тебе́, Бо́же,
Хваде́нїєм вся́ким;
Возра́дуєть ся Ізраї́ль
І́ свя́тїй Іа́ков.

ЛІІІ.

- Бо́же, спасі́, суди́ мене́
110 Ти по сво́їй во́лі!
Молю́сь, Го́споди, внуши́ їм
Уст мої́х глаго́ли!
Бо на ду́шу мою́ встали́
Сї́льні чужі́ї,
115 Не зря́ть Бо́га над собо́ю,
Не зна́ють, що дї́ють.
А Бог мені́ помага́є,
Мене́ заступа́є,
І́ їм пра́вдою сво́єю
120 Верта́є ї́х зля́я.
Помолю́ ся Господе́ві
Серце́м оди́но́ким,
І́ на зли́х мої́х погля́ну
Незлі́м мої́м о́ком.

LXXXI.

125 Між царями й судіями
На раді великій
Став земних владик судити
Небесний Владика.

„Доколі будете стяжати
130 І кров невинну розливати
Людей убогих, а багатим
Судом лукавим помагати?
Вдові убогій допоможіте!
Не осудіте сироті,
135 І виведіть із тісноті
На волю тихих, заступіте
Од рук несітих!“
Не хотять

Познати, розбити тьму неволі,¹⁾
І всує Господа глаголи,
140 І всує плачуться земля.²⁾

Царі, раби — однакові
Сини перед Богом;
І ви вмрете, як і князь ваш
І ваш раб убогий.
145 Встань же, Боже, суди землю
І судей лукавих!
На всім світі твоя правда
І воля і слава!

XCIII.

Господь Бог лихих карає,
150 Душа моя знає.
Встань же, Боже! Твою славу
Гордий зневажає.

¹⁾ Додано се слово як конектуру, якої жадає рим. ²⁾ Вид.
1860: трепетна

- Вознесі ся над землею
Високо-високо,
155 Закрій славою своєю
Сліпé, гóрде óко!
Дóки, Гóсподи, лукаві
Хвалять ся, докóблї
Неправдою? Твої лóуди
160 Во тьму і в невóлю
Закували, добрó Твоé
Крóвью потопили,¹⁾
Зарізали прохóжого,
Вдову задавили
165 І сказáли: „Не зрить Госпóдь,
Нїже тée знаé.“
Умудрїте ся, немóдрї!²⁾
Хто світ оглядаé,
Той і сéрце вáше знаé
170 І рóзум лукавий.³⁾
Дивїте ся дїлам Йогó,
Йогó вічній славі!
Блáго тóму, когó Госпóдь
Карáє між нáми:
175 Не допуска, поки злóму
Ізрїєть ся яма.
Госпóдь лóбить свої лóуди,
Лóбить, не остáвить;
Дождиáє, пóки правда
180 Пéред нїми стáне.
Хто-б спас мене од лукавих
І дїющих злáя?
Як-би не Бог помїг мінї,
То душá-б живáя
185 Во тьмі áда потону́ла,
Проклялáсь на світі.
Ти, Гóсподи, помагáєш
По землї ходїти,
Ти радуєш мою душу

¹⁾ Копія Кул. загонили. ²⁾ Р. Д. п. умудрігесь, немудрії.

³⁾ Копія Кул. і думки лукаві, в р. Д. п. і думи.

- 190 І сэрце врачуеш,
І пребу́де¹⁾ Твоя во́ля
І Твій труд²⁾ не всуе.
Вло́влять ду́шу пра́ведничу,
Кров до́бру осу́дять.
- 195 Мині Госпо́дь приста́нище,
Засту́пником бу́де,
І возда́сть їм за дѣла їх
Крова́ві, лука́ві,
Погуби́ть їх, і їх сла́ва
- 200 Стане їм в несла́ву.

СXXXII.

- Чи є що кра́ще, лу́чче в світі,³⁾
Як у-ку́пі жи́ти,
З бра́том⁴⁾ до́брим до́бро пѣвне
Позна́ть,⁵⁾ не ді́лити?
- 205 Я́ко міро⁶⁾ до́брово́нне
З голо́ві чести́бі
На бо́роду Аа́роню
Спада́є россо́ю
На гаптовані о́мети
- 210 Ри́зи доро́гої,⁷⁾ —
Або росіи Єрмо́нській
На святи́й го́ри
Висо́кії Сіо́нській
Спада́ють, і твора́ть
- 215 До́бро тва́рям земно́рдним,
І землі і лю́дям, —
Отак бра́тів благи́х своіх
Госпо́дь не забу́де.

1) Р. Д. п. пребудеть. 2) Копія Кул. труд твій. 3) Букв. лу́чче, кра́ще, 4) Р. Д. п. братам. 5) Р. Д. п. і Букв. познать. 6) Р. Д. п. міро, Букв. міро. 7) Так в Букв. і р. Д. п., в давн. вид. 1 за шитіи омети, Ризи доро́гої.

- 220 Воцарить ся в до́му тихім,¹⁾
В сімї тій великій,
І пошлє їм добро́ до́лю
Од віка до віка.

CXXXVI.

- На ріка́х круг Вавило́на
Під ве́рбами в полі́
225 Сиді́ли ми і пла́кали
В далє́кій невóлі,
І на ве́рбах пові́шали
Оргáни глухї́,
І нам ста́ли смі́яти ся
230 Едомля́ни злі́:
„Розкажі́ть нам пі́сню ва́шу,
Мо́же й ми запла́чем,
Або на́шу заспіва́йте,
Нево́льники на́ці!“²⁾
235 „Яко́ї-ж ми заспіва́єм
На чужо́му полі́?
Не співа́ють весело́
В далє́кій невóлі.
І коли́ тебе́ забу́ду,
240 Іерусали́ме,
Забве́н бу́ду, поки́нутий,
Рабо́м на чужині́!
І язик мій оні́міє,
Ви́сохне лука́вий,
245 Як забу́ду³⁾ помяну́ти
Тебе́, на́ша сла́во!
І Госпо́дь на́ш нас помяне,
Едо́мські́ ді́ти,

¹⁾ Так в р. Д. п. і коп. Кул., в давн. вид. тихих. ²⁾ Отсе́й два рядки були в давн. вид. заступлені точками. Обі копії і р. Д. пол. мають їх. ³⁾ Так в р. Д. п., в давн. вид. забуде.

- Як кричали ви: „Руйну́йте!
250 Руйну́йте, паліте
Єрусалім!...“¹⁾ Вавілоня
Дщере окайна,
Блажénний той, хто заплátить
За твої кайдáни!
255 Блажén, блажén тебе, злáя,
В радості застане
І розібьє дітíй твоїх
О холóдний кáмíнь!

CXLIX.

- Псалóm пóвий Господéві
260 І нóвую славу
Воспóем честним собором,
Сérцем нелукáвим!
Во псалтíрі і тимпáні
Воспóем благáя,
265 Яко Бог карá неправих,
Правим помагáє.
Преподóбні во славі
І на тíхих лóжах
Рáдують ся, славослóвлять,
270 Хвалять ім'я бóже.
І мечі в руках їх дóбрі,
Гóстрі обоюду
На отмщénіє язикам²⁾
І в наўку лóдям.
275 Оку́ють царéй несítих
В залізнí пúта
І їх сла́вних окóвами
Ручніми окрúтять.

¹⁾ В обох копіях і р. Д. п. Сион свягий. ²⁾ Автогр. К. Муз. неправди. ³⁾ Так в „Неофітах“, у дав. вид. губителєй.

І осудять несправедних³⁾
280 Судом своїм правим,
І во віки стане слава,
Преподобним слава!¹⁾

Написано 19 Студня 1845 у Вьюнищах. Друк. уперве: Кобзар-1860, стор. 223—244. Варіанти маємо з рукописної копії Жемчужникова, опубліковані в Записках Наук. Тов. ім. Шевченка т. 39 стор. 4—5, а деякі з Букваря Южно-Русского виданого Шевченком 1861, з копії Куліша, з автографа псалма СХLIX в кийським Музеї Древностей и Искусствъ і нарешті з автографа знайденого 1906 р. в Департаменті поліції.

¹⁾ В дав вид преподобних.

Минають дні, минають ночі,
Мидас літо, шелестить
Пожовкле листя, гаснуть очі,
Заснули думи, серце спить:
5 І все заснуло, і не знаю,
Чи я живу, чи доживаю,
Чи так по світу волочусь,
Бо вже й не плачу й не сміюсь...

Дóле, де ти? Дóле, де ти?
10 Нема́ ніякої!
Коли́ доброї жаль, Бóже,
То дай злóї, злóї!

Не дай спáти ходя́чому,
Сéрцем замíрати,
15 І гнилóю колóдою
По світу валя́тись ;¹⁾
А дай жити, сéрцем жити
І Тебé хвалíти,)
І твій світ неруко́твóрний
20 І людíй любíти.³⁾

Стра́шно впáсти у кайдáни,
Умíрають в невóлї,
А ще гірше — спáти, спáти,
І спáти на вóлї,

¹⁾ Праське вид. На світі лежати. ²⁾ Так в р. Д. п. і прась., в інших вид. І людий любити. ³⁾ В прась. вид.:

А коли ні, то проклонать
І світ запалити.

25 І засну́ти на вік-віки,
І сліду не кінуть
Ніякого! Одна́ково,
Чи жить, чи загінуть...¹⁾

30 Нема́ ніяко́ї!
Ко́ли добро́ї жаль, Бо́же,
То дай зло́ї, зло́ї!

Написано у Вьюнищах 21 Студня 1845. Друковано у-перве в „Основи“ 1861, кн. III, стор. 1—2. Варіянти дає праський „Кобзарь“ і рук. Дец. пол.

¹⁾ Так у прась. і жен. вид. Чи жив, чи загінував

ТРИ ЛІТА.

- І день — не день, і йде — не йде,
А літа стрілою
Пролітають, забирають
Все добре з собою,
5 Окрадають добрі думи,
О холодний камінь
Розбивають серце наше
І співають амінь.
Амінь всьому веселому
10 Од нині до віка!
І кидать на розпутьті
Сліпого каліку.
Невеликі три літа
Марно пролетіли,
15 А багато в моїй хаті
Ліха наробили:
Опустошили убоге
Моє серце тихе,
Погасили усé добре,
20 Запалили ліхо.
Висушили чадом-димом
Тії добрі сльози,
Що лили ся з Катрусею
В москóвській дорозі,
25 Що молились з козаками
В турецькій неволі,
І Оксану, мою збрю,
Мою добру долю
Що день божий умивали,
30 Поки не підкравись

- Злії літа, та все тée¹⁾
Зара́зом укрáли.
Жаль і ба́тька, жаль і ма́тір
І вірну дру́жину
35 Молоду́ю, весéлу
Кла́сти в домові́ну.
Жаль вели́кий, бра́ті мої!
Тя́жко годувáти
Мали́х ді́ток неумі́тих
40 В нетопле́ній ха́ті!
Тя́жкє лі́хо, та не такє,
Як то́му дурно́му,
Ще полю́бить, поберéть ся,
А вона́ друго́му
45 За три шагі́ продаéть ся.
Та з його́ й сміéть ся.
От де лі́хо, от де се́рце
Ра́зом розі́рвéть ся!
- Отакé то злée лі́хо
50 Й зо мно́ю спі́ткалось :
Се́рце лю́ди полюбі́ло
І в лю́дях коха́лось,
І вони́ його́ віта́ли,
Гра́ли ся, хвали́ли...
55 А лі́та тихе́нько кра́лись
І слё́зи суші́ли —
Слё́зи щиро́ї любóви...
І я прозрі́вати
Став по трóху... Догляда́юсь —
60 Бода́й не ка́зати!
Круго́м ме́не, де не гля́ну,
Не лю́ди, а змі́...
І засо́хли мої́ слё́зи,
Слё́зи молоді́ї.
65 І тепе́р я розбі́тєс
Се́рце я́дом го́ю —

¹⁾ Р. Д. п. хибно : на все тії, Нова Гром. то.

- І не плачу й не співаю,
А вію совію.
Отакé то! Що хочете,
70 То те і робіте:
Чи гблосно зневажа́йте,
Чи нишком хваліте
Мої думи, — однаково,
Не вернуть ся зно́ву
75 Літа мої молодії,
Весéлее слóво
Не вернетъ ся!... І я серцем
До вас не верну́ ся,
І не знаю, де дину́ ся,
80 Де я пригорну́ ся,
І з ким б́уду розмовляти,
Когó розважати,
І перед ким мої думи
Б́уду сповідати?
85 Думи мої, літа мої,
Тяжкіі три літа,
До когó ви прихїлїтесь,
Мої злії діти?
Не хилїтесь ні до когó,
90 Ляжте дóма спати,
А я піду четв́ертїй год
Нóвий зустрічати.
Добридень же, нóвий гóде,
В торішній свитині!
95 Що ти несеш в Україну
В латаній торбїні?
„Благоденствіє, ука́зом
Новéньким повіте...“
Іді ж здоров, та не забудь
100 Злі́дням поклонїтись!

Написано у Вьюнищах 22 Студня 1845. Надруковано у-перве
в „Былое“ 1906, кн. за липень, а потім у „Новій Громаді“ і „Літ.
Наук. Вістнику“.

ЗАПОВІТ.¹⁾

Як умру́, то поховáйте²⁾
Мене́ на могíлі
Сéред степу́ ширóкого,
На Вкраїні³⁾ мiлiй,
5 Щоб ланi широкoпóлі
I Днiпрó i крúчi
Булó вiдно, булó чу́ти,⁴⁾
Як реве́ реву́чий!

Як понесе́ з України
10 У синьe мóре
Крoв воро́жу,⁵⁾ отодi я
I лáни i гóри,
Все покiну́ i полiну́⁶⁾
До сáмого Бóга
15 Молiти сá. А до тóго⁷⁾ —
Нi Бóга, нi чoго!⁸⁾

Поховáйте та встáвайте,⁹⁾
Кáйдáни порвiте,
I врáжою злóю крóвью¹⁰⁾
20 Вóлю окрoпiте!

1) Льв. вид. Завищання. 2) Копія Шевч. заховайте. 3) Герг. На Країні. 4) Копія Макс. Були видкі, було чути, прась. були видні, було б чути. 5) Прась. Як потече... кров ворожа. 6) Герг., львів., прась. i к-пія Макс. полечу 7) Автогр. К. Муз. А поки що. 8) Герг., львів., прась., жен. А до того я не знаю Бога, пізн. автогр. Шевч. має лекцію взяту нами в текст. 9) Автогр. К. Муз. Прокиньтеся ж, брати мої. 10) Прась. вар. чаркой (очевидно чорної) кровью.

І менé в сімь великій,
В сімь вольній, нóвій¹⁾
Не забúдьте помянúти
Незлім, тїхим²⁾ слóвом!

Написано в Переяславі 25 Студня 1845. Надруковано в перше в липськїм вид. „Новия стихотворенія Пушкіна и Шавченка“ п. 3. Думка, потім у Метї 1863 р. ч. 4. Варіанти взято з рукоп. Л. Жемчужникова, опубл. в Записках Наук. Тов. ім. Шевч. т. 39. ст. 4.

Вітер в гаї нагинáє
Лозú і топóлю,
Ламá дúба, кóтить пóлем
Перекотипóле.
5 Так і дóля: тогó ламá,
Тогó нагинáє,
Менé кóтить, — і де спїнить,
І самá не знáє!

У якомú краї менé заховáють?
10 Де я прихилú ся, на віки заснú?
Коли нема дóлї, нема таланú,
То нїкóго й кїнуть. Нїхтó не згадáє,
Не скáже хоть на смїх: „Нехáй спочивáє!
Тїлько йогó й дóлї, що рáно заснúв!...“

Друковано у перше в Основі 1861 р. вип. III, стор. 4, але нїякої копїї нї варіантів нї дати написана нема. Дата 1846 тїлько здогадна.

¹⁾ Прась. вар. в самїй вольній мові. ²⁾ Прась. вар. незлим, добрим, автогр. К. муз. тихим, добрим.

ЛІЛЕЯ.¹⁾

- „За-що мене, як росла я,
Люди не любіли?
За-що мене, як віросла,
Молодую вбіли?
5 За-що ж²⁾ вони тепер мене
В пала́тах вітають,
Царівною³⁾ називають,
Очії не спускають
З мого цвіту, дивують ся,⁴⁾
10 Не знають, де діти?
Скажи ж міні, мій братіку,
Королівий цвіте!“
„Я не знаю, моя сестро!“
І цвіт королівий
15 Схи́лів свою́ голово́ньку
Черво́но-роже́ву
До білого, пониклого⁵⁾
Личенька лілеї.
Сам Госно́дь вітав над німи
20 І творі́в свята́е
Землі́ грішній... і лілея⁶⁾
Росо́ю-сльозо́ю
Запла́кала і сказа́ла:

1) Автогр. М. Лілія. 2) Автогр. Б. За що вони. 3) Копія Жемч., автогр. М. і Черн. І царь-квітом; лъв. вид. сей рядок вас.
4) Р. Д. п. автогр., Черн. та М. Дивують ся, любують ся. 5) Р. Д. п. та Черн. На білес, пониклес 6) Оцеї три рядки лише в Черн. автографі. В р Д. п. лише два рядки, а „росою сльозою“ нема.

- „Брате мій! З тобою
25 Ми давно вже кохаємось,
А¹⁾ я й не сказала,
Як була я людиною,
Як я мордувалась...²⁾
Моя мати, чого вона
30 Сердешна журилась,³⁾
І на мене, на дитину
Дивилась, дивилась⁴⁾
І плакала... Я не знаю,
Мій брате єдиний,
35 Хто їй ліхо⁵⁾ загодівав.
Я була дитина...
Я грала ся, забавлялась,
А вона⁶⁾ все вьяла,
Вьяла, вьяла, засихала,
40 Умірати стала,⁷⁾
Та⁸⁾ нашого злого пана
Кляла-проклинала.
Та й умерла. А отой пан
Взяв догодувати⁹⁾
45 Менé малу. Я віросла¹⁰⁾
У білих палатах,
І не знала, що байстрія я,¹⁾
Що його дитина.
Він поїхав десь далéко,¹²⁾
50 А мене покинув.
І прокляли¹³⁾ його люди,
Будінок спалили

¹⁾ В черн. та М. не казала, льв. та я. ²⁾ Р. Д. п., копія Жемч. і автогр. М. Як я тяжко виростала і як умірала. ³⁾ Беремотекст із поправки Шевч. на екземплярі Мордовця; в давн. вид. Моя мати, чого вона — Вона все журилась; в р. Д. п. і Черн. Моя мати — я не знаю. ⁴⁾ В копії Жемч.: І молила ся на мене, На малу дивилась; р. Д. п. та Черн. авт. І молилась і на мене: М. І молилась і плакала, На малу дивилась. ⁵⁾ Жемч і М. горе. ⁶⁾ Р. Д. п. і М. мати. ⁷⁾ Оцеї два рядки взяті з р. Д. п. та М. ⁸⁾ Р. Д. п. та М. І нашого. ⁹⁾ Р. Д. п., Черн. та М. узив годувати. ¹⁰⁾ У дотепер. вид. А мене пан Взяв догодувати, Я виросла, виховалась. Поправка Шевч. в екземплярі Мордовцева. ¹¹⁾ Льв. байстручка. ¹²⁾ Черн. автогр. на чужину. ¹³⁾ Льв. прокляті.

- А мене. — не знаю за-що —
Убіли, не вбіли,¹⁾
55 Тільки мої довгі²⁾ коси
Остригли, накрили³⁾
Острижену ганчіркою,⁴⁾
Та ще й реготались:
Жиди навіть нечистиві⁵⁾
60 На мене плювали.
Отакé-то, мій братіку,
Булó мені в світі!
Молодóго, корóткого
Не дали́ дожити
65 Лю́ди віку... Я умéрла
Зімо́ю під тино́м,⁶⁾
А весно́ю процвіла́ я
Цві́том при доли́ні,
Цві́том білим, як сні́г білим,
70 Гай розвеселила.⁷⁾
Лю́ди — Бо́же мій! — зімо́ю
В хату́ не пусти́ли,
А весно́ю мов на диво
На мене дивілись.⁸⁾
75 Дівча́точка заквітча́лись⁹⁾
І поча́ли зва́ти¹⁰⁾
Ліле́єю, сні́гоцві́том;¹¹⁾

1) Львів. Вбити — не убили. 2) М. чорні. 3) Льв. покрили. 4) Р. Д. п. Черн. та М. Ганчіркою на смітнику. 5) Черн. нечистії, попр. на нечистиві, Б. нечистії. 6) Р. Д. п., Черн. та М.:

Я умерла
На снігу під тинном.

7) Авт. М. Аж гай; р. Д. п., Жемч. та Черн. Весь гай освітила.
8) Льв. вид. Зімою люди — Боже мій; Ром. Зимою люде, Боже мій;
р. Д. п., Жемч., Черн. та М. читаємо:

І тіж люди, і тіж пани,
Що зімою вбили,
Повприходили в сною,
Дивом дивувались.

У текст даємо ще одну перерібку сеї строфи, зроблену Шевченком у екзем. Мордовцева. 9) Льв. вид. закривались. 10) Р. Д. п. і Черн. І мене назвали, М. прозвали. 11) Р. Д. п. снігоквітом.

- І я процвіта́ти¹⁾
Стала в га́ї і в тепліці²⁾
80 І в білих пала́тах.
Скажі ж мінї, мій бра́тіку,
Королéвий цвіте:
За-що³⁾ мене Бог поста́вив
Цвітом⁴⁾ на сїм світі?
85 Щоб лю́дий я весели́ла,⁵⁾
Тих са́мих, що во́їли
Мене й ма́тїрь?! Милосе́рдий,⁶⁾
Святи́й Бо́же ми́лий!...“
І запла́кала лїле́я,
90 А⁷⁾ цвіт королéвий
Схи́лив свою́ голо́воньку
Черво́но-роже́ву
На білеє, поні́клеє
Ліченько лїле́ї.

Написано 25 липня 1846 у Кїїві.

1) Черн. і р. Д. п. розцвітати. 2) Р. Д. п. та Черн. в гаю і на полі. Б. темниці, лєв. в гаї і в темниці. 3) Ром. На що, хоч у лєв. За що. 4) Черн. квітом, р. Д. п. ливом. 5) Р. Д. п. та М. звеселяла. 6) Ром. Милосердний. 7) Р. Д. п. 1.

РУСАЛКА.

- „Порóдила менé мáти
В висóких¹⁾ палáтах,
Та й понеслá сéред нóчі
У Дніпрó купáти.²⁾
- 5 Купáючи розмовлялá
Зо мнóю малóю:
„Пливí, пливí, мoя дóню,
Дніпрóм за водóю,
Та вíпливи русáлкою
- 10 Зáвтра сéред нóчі,
А я вíйду гуляти з ним,³⁾
А ти й залоскóчеш.
Залоскочí, моé сéрце,⁴⁾
Нехáй не смієть ся
- 15 Нáдо мнóю молодóю,⁵⁾
Нехáй пьє, упьєть ся
Не моїми кров-сльозáми,⁶⁾ —
Сíньою водóю
Дніпровóю, нехáй собí
- 15 Гуляє з⁷⁾ дочкóю!
Пливí ж, мoя русáлонько!⁸⁾
Хвíлі мої, хвíлі,

¹⁾ Жемч. і М. білих ²⁾ Р. Д. п. М. та кеп. Трег. До Дніпра купати, Ром. і прась. Вечер у Дніпрі скупати. ³⁾ Р. Д. п. Я виведу гулять пана. ⁴⁾ М. залоскочи-ж; коп Трег. залоскочи-ж, моя доню. ⁵⁾ М. сиротою; р. Д. п. та Трег. над грішною сиротою. ⁶⁾ Р. Д. п. та М. слізки-кровью; Трег. сліззюнками. ⁷⁾ В р. Д. п. Трег., Жемч. та М.: Нехай в Дніпрі погуляє
З своєю дочкою;
наш вар. узятий із екз. Мордовця. ⁸⁾ Так р. Д. п., Трег., Жемч. та М. русалонько! Давн. вид. Привітайте русалоньку.

Привітайте моє любе,
Дитя моє міле!“

20 „Та й заголосіла
Та й побігла. А я собі
Плила за водою,
Поки сестри не зустріли,¹⁾
Не взяли з собою.

25 Ужé з²⁾ тиждень, як расту я,
З сестрами гуляю
О-півночі та з будінку)
Батька виглядаю.
А може вже поєдналась

30 З паном у палатах,⁴⁾
Може знову розкошує
Моя грішна мати?“³⁾
Та й замовкла русалочка,
В Дніпрó поринула,

35 Мов пліточка, а лозина
Тіхо похитнулася.

Війшла мати погуляти,
Не спить ся в палатах;
Пана Яна нема́ дома,⁵⁾

40 Ні з ким розмовляти.
А як прийшла до берега,⁷⁾
То⁸⁾ й дочку згадала,
І згадала, як купала
І як примовляла.⁹⁾

45 Та й байдуже! Пішла собі
У палати спати :

¹⁾ Ром зустріли. ²⁾ Трег. та Жемч. з час. ³⁾ Трег. Жемч.
та М. Та на Київ позираю : р. Д. п. та на берег. ⁴⁾ Р. Д. п. і Трег.
Може вже він повінчав ся
У білих палатах ;

М. повінчались ; Вечерн. съ паном моя мати. ⁵⁾ Вечерн. Грішниця
в палатах ; Ром. з паном у. ⁶⁾ В коп. Трег. первісно було : А Івана
десь нема́ дома. ⁷⁾ Коп. Трег. з разу було : Приблудила аж до
Дніпра, потім попр. до берега ; так у р. Д. п. і в М. ⁸⁾ Лавн. вид. То й ;
Вечерн. Та й, так і в коп. Трег. і в М. ⁹⁾ Коп. Трег. промовляла.

Та не дійшла, довело ся
В Дніпрі ночувати.
І не счулась, як зуспіли¹⁾
50 Дніпрові дівчата,
Та до неї: ухóпили,
Та й ну лоскотати.²⁾
„Сестри, сестри, не лоскочіть,
Бо се моя мати!“³⁾
55 Сестри раді,⁴⁾ що піймали,
Грالیсь, лоскотали,
Поки в вершу не захали,⁵⁾
Та й зареготались.
Одна тільки русалонька
50 Не зареготалась.

Написано д. 9 серпня 1846 у Києві. Уперше надруковано в Вечерниках 1862 р. ч. 22, стор. 185, у льв. вид. I, 142—143, у прась. I, 201—202. Надто використано для отсего вид. копію з автографа списану д. С. Трегубовим, копію Жемчужникова, автографи М. і В., рукоп. Деп. поліції і рукописні варіанти Шевченка на екземплярі Д. Мордовця.

¹⁾ К. Трег. Ї не зуздріла; р. Д. ц. Вискочили регочучи.

²⁾ Попр. у еземп. Мордовця, Веч. Та ну з нею гратись, так в Ром.

³⁾ В старших вид.:

Та до неї, ухопили,
Тай ну з нею гратись.

⁴⁾ Так в р. Д. п. коп. Трег. та М., в давн. вид. Радієйські, Веч. Радієвський. ⁵⁾ Коп. Трег. Пови аером не вкрили; потім попр. не сховали.

ВІДЬМА.

(Поема).

Да прїдеть-же смерть на
на, и да снѣдѣть ко адѣ
жнн, яко аскакетю къ жи-
лицѣхъ ихъ перредѣ ихъ.

Псалом.

Молю ся, зно́ву упова́ю,
І зно́ву сльо́зи вплива́ю,¹⁾
І ду́му тя́жкую мою́
Нїмїм стїна́м передаю́.

5 Озовіте ся-ж, заплачте

Нїмїї зо мною́

Над непра́вдою людськю́,

Над до́лею зло́ю!²⁾

Озовіте́сь! А за ва́ми

10 Мо́же озове́ть ся

Безтала́ння невси́пуще,

І нам усміхне́ть ся,

Поєднѣе з недо́лею

І з людьмі́ і ска́же

15 Спасї́бі нам, помолїть ся,³⁾

и́ тихо спа́ти ля́же.

І примирѣ́нному присня́ть ся

І лю́ди до́бри і любо́в,

І все до́бро. І вста́не ра́но

20 Весѣ́лий, і забу́де зно́в

¹⁾ Вечерн. проливаю. ²⁾ Р. Д. п. та М. Долею лихою. ³⁾ Авт.
М: Спаси́бі нам ска́же і заплаче: р. Д. п. і помолїть ся й заплаче.

Свою недόлю; і в невóлі¹⁾

Пізнає рай, пізнає волю²⁾

І всетворящую любов.³⁾

Така моя рада, незнаємий брата:

25 Смирись перед Богом, людей не займай,
Шукай собі, брате, в пала́тах і в хаті

І дбай домовину, а слави не дбай!
Бо вона не спинить віку молодого,

Не верне за літа нашої весні.

30 Отак то, мій друже! Молись, брате, Богу

І мене в мо́лтвах твоїх⁴⁾ спомані.

I.

Росте в полі на могилі

Осіка заклята;

Отам відьма похована, —

35 Хрестітесь, дівчата!

Хрестіте ся і не ква́птесь

На панів лукавих,

Бо згінете осміяні,

Наробите слави,

40 Злої слави на сїм світі.

А на тім!... Крий Боже!

За гріхи такі великі

Сам Бог не поміже.

Нехай пані зну́цяють ся,

45 Братами торгують

Та сльозами кровавими

Сатану частують, —

Їх вже ду́ші за́продані,

То їм і байдуже,

50 А вам треба стерегті ся,

Стерегтісь, та й дуже!

Стережіть ся ж! Кохайте ся

Хоч із наймитами,

¹⁾ Льв. вид. недолі. ²⁾ Так у Веч. і попр. в екз. Морловця зам. познає. ³⁾ Б. зразу: познає божюю любов, а. ⁴⁾ Р. Д. п. своїх.

З ким хочете, мої любі,
55 Тільки не з панами!

Кбло¹⁾ осіннього Микіли
Обідрані, трохи не голі
Бендєрським шляхом у-ночі
Ішли Цигани, а йдучи —
60 Звичайне вольнії — співали.
Ішли, ішли,²⁾ а потім стали,
Шатро край шляху розпьялі,
Огонь чималий³⁾ розвели
І кругом⁴⁾ його посідали:
65 Хто з шашликóм,⁵⁾ а хто і так —
За те він вольний, як козак
Колись-то був. — Сидять, куняють,
А за шатром в степу співає,
Неначе пьяна з приданок
70 До-дóму йдучи молодіця:

(Голос за театром)

„Ой у новій хаті
Полягали спати;
Молодій приснілось,
Що мати казійлась,
75 Свєкор оженив ся,⁶⁾
Батько утопив ся.
І..... гу!.....“

Цигани слухають, сміють ся:
„І де ті люди) тут возьмуть ся ?
80 Отсе мабуть із-за Дністра,⁸⁾
Бо тут все степ... Марá! марá!“ —
Цигани крикнули,⁹⁾ схопились,
А перед ними опинилось

¹⁾ Р. Д. п. Після. ²⁾ Р. Д. п. Ішла собі. ³⁾ Р. Д. п., Жемч.
та М. багаття вбоге. ⁴⁾ Р. Д. п. і М. коло. ⁵⁾ Веч. За шашликом.
⁶⁾ В автогр. М. утопив ся. ⁷⁾ Р. Д. п. пьяні. ⁸⁾ Кож. і пізн. Дніпра.
⁹⁾ Р. Д. п. й схопились.

Те, що співало.¹⁾ Жаль і страх!
85 В свитині латаній дріжала
Якась людина. На ногах
І на руках повиступала²⁾
Од стужі кров, аж³⁾ струпом стала,
І довгі коси в реп'яхах
90 О⁴⁾ поли білись в ковтунах.
Постояла, а потім⁵⁾ сіла
Коло огню і руки гріла
На самім полум'ї. „Ну, так,
Оженів ся неборак!“
95 Самá собі вона⁶⁾ шептала,
І тяжко, страшно⁷⁾ усміхалась.
Що-ж се такé? Се не марá,
Моя се мати і сестра,
Моя се відьма, щоб ви знали.

Цигани.

100 А відкіля ти, молодіце?

Відьма.

Хто? я? (Співає:)

„Як була я молодіця,
Цілували мене в ліця;⁸⁾
А як стала старá баба,
105 Цілували б, була б рада.“

Циган.

Співуча, нічого сказать!
Як-би собі такú достать,
Та ще й з медведем...⁹⁾

¹⁾ Авт. М. опинилась Та, що співала. ²⁾ Р. Д. п. і М. мають:

А на руках і ногах
Од стужі кров повиступала.

³⁾ Веч. і льв. вид. увся. ⁴⁾ Веч. і льв. Об. ⁵⁾ Р. Д. п. і мовчки.
⁶⁾ Р. Д. п. і М. ніби. ⁷⁾ М. страшно, страшно; р. Д. п. якось
страшно. ⁸⁾ М. лице. ⁹⁾ Р. Д. п. медведя; Веч. за медведем.

Відьма.

Я співаю,
110 Чи то сижу́, чи гуляю́,
Все співаю́, все співаю́!) —
Уже́ забула́ говоріть,
А перше́ до́бре говоріла.

Циган.

Де-ж ти була́, що заблуділа?

Відьма.

115 Хто? Я? Чи ти? (Шепче:) Цить лишень, цить!
Он бач, зо мною пан лежить.²⁾
Огóнь погас, а місяць сходить,
В яру́ пасеть ся вовкулак... (Усміхнувшись)
Я в приданках³⁾ була́, вшла́ ся,
120 І молодá не придалá ся...
А все то прóкляті пані
З дівчатами такéв дїють!
Ще треба́ другу́ одружїть,⁵⁾
Піду́ ще сїна хоронить,
125 А то без мене́ не зуміють
І в домовїну́ положїть.⁶⁾

Циган.

Не йді, небóго! Будь тут з нами!
У нас, їй Бóгу, до́бре жить!

Відьма.

А діти єсть у вас?

Циган.

Нема́є.⁷⁾

¹⁾ Веч. і лъв. сей рядок вас. ²⁾ В М. читаємо:

Хто? Я? Цить, цить!

З дочкою пан лежить;

Веч. і лъв. за мною. ³⁾ Веч. і лъв. в прибавках. ⁴⁾ Р. Д. п. предала ся. ⁵⁾ Так попр. в екс. Мордовци; в коп. Жемч. і М. сива оженить,

Веч. і лъв. другу одружїть. ⁶⁾ Так в р. Д. п., в давн. вид. Піду, без мене не зуміють. ⁷⁾ Веч. А діти єсть у вас? — Бог має, повми-
рали! Лъв. А діти є у вас?

Відьма.

- 130 Кого-ж годуйте-встé?
Кого ви спати кладете?¹⁾
Кого колишете в-ночі?
Лагаючи і встаючи
За кого молітесь? Ох, діти!
135 І все діти! І все діти!²⁾
Не знаю, де од їх подітись!³⁾
Де не підю, й вони за мною!⁴⁾
Вони з'їдять мене колісь.⁵⁾

Циган.

- Не плач, небóго, не журісь!
140 У нас дітий нема й заводу.⁵⁾

Відьма.

Хоч із горі та в воду...

- І відьма тяжко заридáла.
Цигани мовчки⁶⁾ дивувáлись,
Поки посну́ли, де хто впав.
145 Вона ж не спáла, не журілась,
Сиділа, но́ги устроми́ла
В гарячий по́піл. Виступáв
Щербáтий місяць з-за моги́ли⁷⁾
І на шатро́ мов позира́в,⁸⁾
150 Аж по́ки хма́ри заступі́ли.

Чом не спить ся багáтому,
Сівому, гладко́му?
Чом не спить ся убо́гому,
Сироті старо́му?

¹⁾ Веч. годуєте-ічете, льв. скаете. ²⁾ Веч. і льв. І все діти, увсе діти. ³⁾ Р. Д. п. та М. і мені нема де дітись. ⁴⁾ Веч. і льв. Де не пійду, і вони все за мною. ⁵⁾ Веч. і льв. В нас дітей нема й заводу. ⁶⁾ Прась. довго. ⁷⁾ Веч. і льв. сі три слова вас. ⁸⁾ Р. Д. п. дивував ся.

- 155 Один дума, як би його¹⁾
Достроїть палати;
Другий дума,²⁾ як би його³⁾
На подзвін придбати.
Один старий одпочіне
160 В піпній домовині,⁴⁾
Другий старий — і так собі
Де-небудь під тінном⁵⁾.
І обидва спочивають
І гадки не мають!
165 Убогого й не згадають,
А того ще й лають.
Не спить ся старому ні в полі ні в хаті,
А треба як небудь віку доживати.⁶⁾

II.

- Коло огню старий Ціган
170 З любською куняє,
Позирає⁷⁾ на прибуду,
Й на подзвін не дбає.⁸⁾

Циган.

Чому не ляжеш, не спочінеш?
Зірниця сходить, подивись!

Відьма.

- 175 Дивілась⁹⁾ я, вже ти дивись!

¹⁾ Жемч. і М. Коли б швидче. ²⁾ Р. Д. п. а той дума. ³⁾ Веч. і Льв. чого. ⁴⁾ Р. Д. п., Жемч. і М.:

Оттоді вже одпочину

Аж у домовині.

⁵⁾ Р. Д. п., Жемч. і М.:

А убогий і так собі

Денебудь під тинном.

Веч. і Льв. оттак собі денебудь під тинном. ⁶⁾ Так у р. Д. п., в авт. М. і в праськім вид. ⁷⁾ Р. Д. п. і М. і дивить ся. ⁸⁾ Р. Д. п. і М. Може що й гадає. ⁹⁾ Р. Д. п. Я вже; М. уже.

Циган.

Ми рано руйнимо, покинем,
Як не проспійш ся.

Відьма.

Не просплюсь,
Я вже¹⁾ ніколи не просплюсь!
Отак де-небудь і загину
У бурьяні. (Співає тихо:)

180 „Гаю, гаю, темний гаю,

Тихенький Дунаю!

Ой у гаї²⁾ погуляю,

В Дунаю³⁾ скупаюсь,

В зеленому баговинні⁴⁾

185 Трощи⁵⁾ одпочіну,

Та може ще хоч каліку⁶⁾

Приведу дитину.“

Дарма! Аби собі ходило

Та вмiло матір проклинати!

190 А он⁷⁾ чи бачиш? На могилі

Очіма лупа котиня!

Іди⁸⁾ до мене, кіцю, кіцю!...

Не йде прокляте⁹⁾ бісеня!

А то дала б тобі напiть ся

195 З моєї чистої криниці.¹⁰⁾ (Приспiває:)

„Стоить кiтя на покуті,

А в запічку діти;

Наплóдила, навóдила,¹¹⁾

Та нема де діти.¹²⁾“

1) Р. Д. п. Я вже: М. уже. 2) Так в М. зам. у гаю. 3) Так в М. зам. Дунаю. 4) Ром. В баговинні зеленому. 5) Р. Д. п. і М. трощки. 6) Р. Д. п. і М. погану. 7) М. Он-он; р. Д. п. Цить, цить! 8) М. Ого до мене. 9) М. погане. 10) М. Й на той рік стало б; р. Д. п. Впило ся-б добре (Співає). 11) Р. Д. п. Народила, нап:одила. 12) Р. Д. п. та нiгде подiти.

200 Чи то потопіти,
Чи то подушіти,
Чи жидові на кров продать,
А грóші пропіти?“

Що, дóбре на́ші завдаю́ть ?
205 Сіда́й лиш́ блі́зченько, оту́т!
Отó-то й то! А ти не зна́єш,
Що я в Волóщині бу́ла?
Я розкаж́у, як нагада́ю...
Близня́т¹⁾ в Бенде́рах привела́,
210 У білих Яссах колиха́ла,
У Дуна́вві купа́ла,
В Туре́ччині сповива́ла,²⁾
Та до до́му однесла́³⁾
Аж у Ки́їв, та вже до́ма
215 Без кади́ла, без кропи́ла
За три ша́ги охрести́ла,
А три ша́ги пропи́ла.
Упи́ла ся! упи́лась!⁴⁾
І до́сї пъя́на!...
220 І вже ні́коли не просплю́ ся,⁵⁾
Бо я вже й Бо́га не бою́ ся
І не сорóмлю ся лю́дій.
Ко́лі-б ми́ні оті́х діти́й
Найти́ де-небу́дь! Ти не зна́єш,
225 Чи є в Туре́ччині во́йна?

Циган.

Бу́ла ко́лісь, тепе́р нема́,
Уме́р найста́рший старши́на.

¹⁾ В М. зразу синів, попр. близняг. ²⁾ Так у р. Д. п., в М. і в Б., у Туреччині сповила. ³⁾ Р. Д. п. і М. понесла. ⁴⁾ Р. Д. п., Льв. і Вечер. Впила ся. ⁵⁾ Р. Д. п. просплюсь. ⁶⁾ Р. Д. п. не має.

Відьма.

- А я думала, що й досої,
Аж уже немає.¹⁾
230 Слухай лишень!²⁾ Скажy тобі,
Когó я шукаю.
Я шукаю Наталочку³⁾
Та⁴⁾ сина Івана;
Дочку свою Наталочку,
235 Та шукаю⁵⁾ пана,
Тогó Ирода, що — знавш?...
Стривай, нагадала...
Як була я молодю,
І гадки не мала,
240 По садóчку похóжала,
Квітчалась, пишалась,
А він менé і набачив,⁶⁾
Ирод! І не снілось,⁷⁾
Що я була кріпáчкою,
245 А то б утопи́лась,
Булó б лéгше. От побачив
Та й берé в покóї,
І стриже́, ненáче хлопця,
І в похóд з собою

¹⁾ Р. Д. п. в коп. Жемч. М.:

Я думала, в Туреччині,
Аж і там немає.

Льв. аж уже. ²⁾ М. Ось слухай же! ³⁾ Льв. Наталоньку, р. Д. п.
Дочку мою. ⁴⁾ Р. Д. п. І сина. ⁵⁾ М. А найгірше, р. Д. п.:

А ще гірше, я шукаю
Проклятого пана.
Щоб задушить. Бо як узив
Мене молодю,
Та й остриг, неначе хлопця,
І скрізь за собою
Водив мене. У Бендерах
Тойді ми стояли
З Москалями, а Москалі
Турка воювали.
Отож як раз проти Спаса
Привела близнята

⁶⁾ Вечерн. і льв. і не бачив. ⁷⁾ Б. Я не знала.

- 250 Берé менé. У Бендэри
Прийшли ми, стояли
З москаля́ми на кватіра́х,
А москалі́ за Дуна́ем.
Ту́рка воюва́ли.
- 255 Тут дав Бог міні́ близня́та
Як раз протів Спа́са.
А він менé і поки́нув,
Не вступи́в і в ха́ту,¹⁾
На ді́тий сво́их не гля́нув,
- 260 Люці́пер прокля́тий!
Пішо́в собі́ з москаля́ми,²⁾
А я з байструка́ми
Поверта́ла в Укра́їну
Степа́ми, терна́ми,³⁾
- 265 Остри́жена, та й байдуже́!
У се́лах пита́ла
Шля́х у Ки́їв.⁴⁾ І що́ з мене́
Лю́ди насмія́лись!⁵⁾
Трохи́ була́ не втопи́лась,
- 270 Та жаль було́ кінуть
Близня́точок. То с'як, то так
На сво́ю Вкра́їну⁶⁾
Приди́бала.⁷⁾ Одпочі́ла,
Вéчора діжда́лась,⁸⁾
- 275 Та й у село́. Хоті́лось, бач,
Щоб лю́ди⁹⁾ не зна́ли.
От я краду́сь по-під тинно́¹⁰⁾

¹⁾ Льв. Не впусти́в й у ха́ту, Вечер., час. ²⁾ Веч. і льв. Пішо́в з Москаля́ми. ³⁾ Р. Д. п. і М.:

В Укра́їну повернула
Босими нога́ми.

⁴⁾ Р. Д. п. і М.:

Ішла та пита́ла
До Ки́їва.

Льв. По се́лах. ⁵⁾ Р. Д. п. і М. посмія́лись. ⁶⁾ Так льв. ⁷⁾ Р. Д. п. Доплента́ла, М. Доплела ся. ⁸⁾ М. Вечора, Б. Вечера, Р. Д. п. діждала. ⁹⁾ М. і коп. Жемч. мене. ¹⁰⁾ Льв. тини, Вечер. по під-тинню, М. і р. Д. п. підкрадаю ся до ха́ти, коп. Жемч. підкрадала ся.

- До своєї хати.¹⁾
В хаті темно. Нема́ дома,
280 Або вже ліг спати
Мій батечко одинікий.
Я ледве ступаю...
Вхожу́ в хату, аж щось стогне,
Ніби умірає.
285 То мій батько.²⁾ І нікому
Ні перехрестити,
Ні рук скласти. О прокляті,
Лукавії діти,
Що ви дієте на світі!...
290 Я перелякалась...
Хата пусткою смерділа.
От я заховала,
Близнят своїх у коморі,
Вбігаю³⁾ у хату,
295 А він уже ледве діше.⁴⁾
Я до його: „Тату!
Мій таточку!⁵⁾ Се я прийшла!“
За руки хватаю.⁶⁾
„Се я,“ кажучу. А він міні⁷⁾
300 Шепче:⁸⁾ „Я прощаю.“
„Я прощаю“⁹⁾ Тільки й чула..
Здається, я впала¹⁰⁾
І заснула...¹⁾ Як-би була
До віку проспала!...

1) М. та коп. Жемч.:

Аж огню немає.
Я думала, що батько спить,
Аж батько вмирає,
І нікому руки скласти.
Я перелякалась.

Р. Д. п.: Що спить батько,
А він умирає.

1) Веч. і льв. Мій батечко. 2) Р. Д. п. і М. Убігаю. 3) Льв. А він вже, р. Д. п. ледве стогне. 4) Р. Д. п. і М. Тату! Тату! 5) Р. Д. п. і М. ханаю, льв. за руку хватаю. 6) М. А він мене взяв за руку. 7) М. І шептав. 8) М. Прощаю... і... 9) М. Я, здається; Веч. і впала, р. Д. п. бо здається. 10) М. Тай заснула.

- 305 О-півночі прокинулась:
Як у ямі в хаті,¹⁾
А за руку²⁾ батько давить...
„Тату,“ кричú,³⁾ „тату!“
А він уже так як крига.⁴⁾
- 310 На-сілу я руку
Випручала. Що, Цигане,
Як-би таку сýку
Тобі дочку, що-б зробів ти ?⁵⁾

Циган.

Єй Богу, не знаю.

Відьма.

- 315 Та мовчі вже, бо забуду,
Пóтім не згадаю.⁶⁾
Дітйй, бач-ся,⁷⁾ годовала
Та в засік ховала,
Та óчіпок — се вже з-ранці⁸⁾ —
- 320 Ключчям вимощала,
Щоб не знать булó, що стріга.⁹⁾
Прибралась, ходила,
Пóки люди домови́ну
На-дворі робили.
- 325 Доробили, положили,
Понесли, сховали.
І одна я як биліна¹⁰⁾
На полі¹¹⁾ осталась
На сїм світі. Булі діти —
- 330 І тих не осталось.

¹⁾ Р. Д. п. і М. Щось ходить по хаті. ²⁾ Веч. руки. ³⁾ Р. Д. п. кличу. ⁴⁾ Р. Д. п. і М. Аж він. льв. А він вже так, Веч. А він вже як. ⁵⁾ Р. Д. п. і М. Чи простив би? Б. Щоб зробив? Так і льв. ⁶⁾ Р. Д. п., М. та коп. Жемч. Простив би, ей Богу! ⁷⁾ Р. Д. п. і М. Я молила ся Богу. ⁸⁾ Р. Д. п. і М. Ба ні, дітйй. ⁹⁾ М. Та, здасть ся, ще очіпок, р. Д. п. що очіпок. ¹⁰⁾ Веч. і льв. стригли. ¹¹⁾ М. Як той палець, р. Д. п. І одна я з близнятами. ¹²⁾ Р. Д. п. і М. На світі.

(Плаче і співає)¹⁾

Через яр ходіла,
Та воду носіла,
Коровій самá бгáла,²⁾
Дочку оддавала,
335 Сіна оженіла...³⁾
І..... гу!.....“

III.

Циган.

Не скігли, бо ти всіх побудиш!

Відьма.

Хибá я скіглю, навісний?

Циган.

Та добре, добре! Що дальш буде?⁴⁾
340 Розкáзуй дáльше!⁵⁾

Відьма.

Що дасі?⁶⁾

Навариш зáвтра мамаліги?

Я кукуру́зи⁷⁾ принесу.

Нагадала,⁸⁾ нагадала!

З дочкóю ліг спáти,

345 Завдáв сіна⁹⁾ у лакéї...

Громáдою з хáти

Виганя́ли. Нагадала!¹⁰⁾

Я собáк дражніла

По-під вікнами з старцáми.

1) Так у р. Д. п. 2) Веч. і Льв. пхала. 3) Р. Д. п. і М. А сина женила. 4) Льв. дальше, М. Що-ж там буде? Р. Д. п. Що-ж дальш. 5) Р. Д. п. лиш. 6) Р. Д. п. А що дасі? 7) Льв. Я панушеї. 8) Р. Д. п. і М. Постривайте. 9) Р. Д. п. і М. А сина взяв. 10) М. Еге, еге! Нагадала! А зразу було: Еге, еге! Громáдою; так і в Веч.

- 350 І байстрят¹⁾ носіла
За плечіма,²⁾ щоб привчались...
Аж і пан³⁾ приїхав.⁴⁾
Отоді було громадї
І всім доста лиха,⁵⁾
355 Щоб менé не виганяли
З батьківської хати!
Та й взяв менé з близніятами
До себе в палати.
Ростуть мої близніточка,
360 А я утішаюсь
І з лютою гадіюкою⁶⁾
Я знову кохаюсь.

¹⁾ Р. Д. п. і М. близнят, р. Д. п. водила. ²⁾ Р. Д. п. За собою. ³⁾ Р. Д. п. сам. ⁴⁾ Далі в давн. вид.:

Я до його кинула ся
Забудучи лихо.
Привитав мене люципер,
Благословив діток
Тай забрав їх у покої.
Ростуть мої квіти,
Тай вирости. Сина Йвана
Одав якійсь панї
У лакеї, а Наталю —
Чи твої Цигани
Всі поснули?

Циган.

Всі поснули.

Відьма.

Та щоб не почуви
Мого слова. Страшно буде...
І ти, старий друже,
Злякаєш ся, як вимовлю.
Чи тобі байдуже?
Наталочку, дитя своє
Прод нечестивий
Занапастив! А до того
Посилає в Київ
Мене, бачиш, молити ся.
Я дурна й ходила.

⁵⁾ Коп. Жемч. достало ся. ⁶⁾ Р. Д. п. гадиною.

- Докохала ся до краю :
Сіна у лакєї
365 Занапастів, а з дочкою...
Чи чуюш? — з своєю...
Чи се не гріх по вашому?
Чи в вас так уміють?
А мінї дав карбобанця
370 Та послав у Київ...
Послав Бóгу молити ся.¹⁾
Ото ж я й ходїла
І молилась... Ні, Цїгана,
Я марне²⁾ молилась!...
375 Чи в-вас єсть Бог який-небудь?
В нас його немає!³⁾
Панї вкрали та в шкатулі
У себе ховають.
Вертаю ся із Кїїва:⁴⁾
380 Замкнутї покóї.
Він узяв її з собою
Та й поїхав з нею,⁵⁾
З Наталею... Чи чуюш ти?
І острїг, проклятий,
385 Дитя своє. Полетїла
Я його шукати

1) Коп. Жемч. помолитись: р. Д. п. щоб я Богу помолилась.

2) Р. Д. п. і М. дарма. 3) Р. Д. п. та в М. Огже в нас немає.

4) М. Я до дому. 5) Р. Д. п. та М. і коп. Жемч.:

Пан поїхав десь з дочкою,

Як перше зо мною,

І сина взяв. Потім... потім...

Далебі не знаю,

Що робилось. Менї снилось,

Нїби то літаю

Над байраками совою

І дїтий шукаю.

Нї, не слухай! Я не дїтий,

Я шукала пана!

А тепер уже не треба,

їду у Цигани.

Я вже сина оженила,

А дочка й так буде.

- В Волóщину, та й шукаю,
Совóю літаю
Над байраками, та діток,
390 Діточок шукаю.
Натáлоньку!... Чи тée... ні,¹⁾
Я шукаю²⁾ пáна!
Задушú! Возьміть до себе³⁾
І менé,⁴⁾ Цигáни!
395 Я медвéдя водітиму,
А як найду кáта,
То й спущú його на його!
Отодї,⁵⁾ прокля́тий!...
Ні, не спущú, самá його
400 Загризу! Чи чуєш?
Одру́жимось, моé серце!
Я й до́сі діву́ю,
А⁶⁾ сина вже оженіла,
А дочка́ й так бóде.
405 Лáзитиме по-під тинню,
Поки найдуть⁷⁾ лю́ди
Неживо́ю... Чи ти бáчив?⁸⁾
Там такий хоро́ший
Мій син Іва́н!.., Ух, хо́лодно!⁹⁾
410 Позіч мінї грóшній!
Наміста до́брого куплю,¹⁰⁾
Та й¹¹⁾ тебе повішу,
А самá підú¹²⁾ до-до́му...
Дивісь, ми́ша, ми́ша
415 Несé у Ки́їв ми́шеня:
Не донесéш, уто́пиш десь,
Або пам одні́ме!...
Чи я найду мо́їх діток,¹³⁾

1) Р. Д. п. Та то брехня. 2) Р. Д. п. шукала. 3) Р. Д. п. А тепер уже не треба, вар. Та 4) Р. Д. п. Підú у. 5) Веч. і льв. Одійди, автогр. М. Отойди. 6) Ром. Я. 7) М. стопчуть. 8) Р. Д. п. і М. Ти не бачив мого сина? 9) Р. Д. п. А знаєш, що? 10) Р. Д. п. А я вамиста накуплю. 11) Р. Д. п. і М. Та й підú собі. 12) Льв. в Київ. 13) Р. Д. п. дітей своїх.

- Тай замóвкла, мов засну́ла.
420 Цигáни вставáли,¹⁾
Розбiрáли²⁾ шатрó своé,
В дорóгу рушáли.
Та й рúшили. Пiшли́ степóм.
I³⁾ вона́ небóга
425 Безталáнна встáла мóвчки,⁴⁾
I нiби-то Бóгу
Нiшкóм собi моли́ла ся,
Та й пошкандибáла
За Цигáнами, а йдúчи
430 Тихéнько спiвáла:
„Кáжуть лúди, що суд бúде,
А сúду не бúде,
Бо вже менé осудiли
На сiм свiтi лúди“.

IV.

- 435 Iз-за Днiстрá пiшли́ Цигáни
I на Воли́нь i на Украiну;
За селóм селó минáли,
В городi ходiли,
I марóю⁵⁾ за собóю
440 Приблúду водiли.
I спiвáла й танцювáла,
Не шилá й не їла,
Ненáче смерть з Цигáнами
По сéлах⁶⁾ ходiла.
445 Пóтим рáзом схаменúлась,⁷⁾
Стáла їсти й пiти,

¹⁾ Льв. уставали. ²⁾ Льв. Розбiрали. ³⁾ Ром. А. ⁴⁾ В М. та вар-
Жемч. замiсь сього i дальших 6 рядкiв стоiть:

I вiдьма угала
Тай пiшла сама за ними,
А йдучи спiвала:

⁵⁾ Р. Д. п. i М. мов диво. ⁶⁾ Р. Д. п. i М. По свiту. ⁷⁾ Р. Д. п.
перестала.

- І ховáтись за шáтрами,
І Бóгу молíтись.
Щось¹⁾ такé їй поробíла
450 Старá Маріу́ла,
Якімсь зíллям напува́ла,²⁾
Та й воно́ мину́ло.
Пóтім її й ста́ла вчіти
І лікарюва́ти:³⁾
455 Які тра́ви, що од чо́го,
І де їх шука́ти,
Як суши́ти, як вари́ти⁴⁾ —
Всьо́му, всьо́му вчіла
Маріу́ла, а та вчілась
460 Та Бóгу моли́лась.
Мину́ло лі́то, вже й дру́ге⁵⁾
І тре́тє настáло:
Уже прийшли́ в Україну...⁶⁾
Їй жаль чо́гось ста́ло.
465 Поклоні́лась Маріу́лі
За нау́ку в но́ги,
Попроца́лась з Цигáнами,
Помоли́лась Бóгу
Та й пішла́ собі́ небо́га⁷⁾
470 На сво́ю кра́йну,⁸⁾
Ра́да, ра́да та весéла,
Мов малá дитíна.
„Верну́сь, ка́же, там погля́ну
На дочку́, на си́на.“
475 Не довелось. Пан верну́в ся,
Покі́нув Ната́лю
В Московці́ні. А ти її
За Дні́стрóм шука́ла

1) Давн. вид. То. 2) Давн. вид. напоїла. 3) Ром. Потім її й сама стала, р. Д. п. без й 4) Ром. Як варити, напувати. 5) Ром.: Та трави сушила.

Літо й друге проблукала,

6) Ром. Тай пішла собі до дому. 7) Кож. і Ром. В свою Україну.

8) Ром. А на третє в Україну з нею прибудилась; р. Д. п. при- блудила

- Сіна Йвана молодого
480 Оддалі в салдати
За те, що ти не навчила
Панів шанувати.
До когój ти прихилиш ся?
Нікого не має!
- 485 До людій хились, небóго,
Люди привітають.
Які села прохожала,
Болящих пита́ла
І травами напувала,
490 І всім помагала.
В-осені прийшла до-дому,
Пустку затопила,
Вимазала, упоралась
І легко¹⁾ спочила,
495 Мов у раї. Все забула:
Злеє і незлеє,²⁾
Всіх простіла, всіх люби́ла
І мов над землею
Святим ангелом вітала,
500 Так їй легко стало!
Мов в палатах,³⁾ в своїй хаті
Жити вона стала.⁴⁾
І сусіди не цурались,
Все село любило,
505 Бо вона все по болящих
День і ніч ходила
І всім лю́дям⁵⁾ помагала,
І плати не брала,
А як⁶⁾ брала, то калікам
510 Зараз оддавала;
Або свічечку в неділю
Спасові поставити
За всіх грішних, а у себе
Й шага не оставити.

1) М. Легенько. 2) Р. Д. п. І злеє й незлеє. 3) М. палаті.
4) Р. Д. п. і Ром. перезимувала. М. зразу переночувала. 5) Р. Д. п.
всякому 6) Р. Д. п. А що.

515 „На-що́ мінї? (було ка́же)
Чи́ то в ме́не діти?“
Та й запла́че. Ота́к вона́
Сама́ собі¹⁾ в світі́
Вік недóвгий дожива́ла.

520 Дівча́та бува́ло
І днюва́ли й ночува́ли,
Й ха́ту прибіра́ли,
І маза́ли і квітча́ли,
І їсти ва́рили

525 І воро́жить не просі́ли —
Так собі́ любі́ли!...
В ха́тиночці²⁾ чи́сто, ти́хо,
Ясно, мо́в³⁾ у ра́ї,
І зна́й две́рі поскри́пують,

530 Ніхто́ не ми́нає:
Той до́брідень, при́йде, ска́же,
Той зї́лля по́просить,
Той кола́чик, па́лянічку,
Всього́ по́нанба́сять,

535 Аби́ було́ з ким по́жити,
До́бро́м поді́литись.
Ота́к вона́ в се́лі жи́ла⁴⁾
І вкрит́а і си́та.
І любі́ли й поважа́ли⁵⁾

540 І всього́ дава́ли,
А все-та́кі по́криткою́
І відьмо́ю зва́ли...

V.

З пода́грою і поду́шка́ми,⁶⁾
З трьо́ма чи й бі́льше лі́каря́ми

545 Із-за німе́цької зе́млі́
Весно́ю па́на привезлі́,

¹⁾ Р. Д. п. Між чужими. ²⁾ Р. Д. п. У хаточці ³⁾ Р. Д. п. як
⁴⁾ Так п р. Д. п., прась. жили дома. ⁵⁾ Р. Д. п. і вітали. ⁶⁾ Р. Д. п.
З недугами і болячками.

- Самого тільки... Де-ж ті діти?¹⁾
Дочку на хорта проміяв,
А сина в карти проіграв.
550 (І так трапляється на світі!
А що-ж ми маємо робіть?)
Ото-ж взяли його лічить.
Лічили, аж у-трьох лічили,
Уже чого з ним не робіли?
555 Та ба, не буде вже грішійть.
А ще б хотіло ся... Простила!
Святого зїлля наваріла,
І милосердая²⁾ з села
Лічити ворога пішла
560 В палати сумніі. Просіла,³⁾
Щоб пана зїллям⁴⁾ напоїть;
Божіла ся,⁵⁾ що буде жить,
Та⁶⁾ лікарі не допустили,
Прогнали, тріхи ще й не біли.
565 Взяла горщечок та й пішла;
Ідучи діточок згадала,
Заплакала, і⁷⁾ жаль їй стало,
Що панові не допомгла.

- Весна зїму проганяє,
570 І зелений по землі
Весна кїлим розстилає;
Із ірїю журавлі
Летять високо ключами,
А степами та шляхами
575 Чумаки на Дін пішли.
І на землі і на небі
Раї. І я не знаю,
Якого ще люди раю
У Бóга благáють!
580 А тим часом непрощений
Грішний умірає.

¹⁾ Р. Д. п. Тільки самого. А деж діти? ²⁾ Ром. милосердна.
³⁾ Р. Д. п. і М. І лікарів отих просила. ⁴⁾ Р. Д. п. Зїллем пана. ⁵⁾ М.
Хрестила ся, так і прась. ⁶⁾ Р. Д. п. І лікарі. ⁷⁾ Прась. Та.

Уже його лукавого¹⁾
Сакраментували,
Клали долі на солоні
585 І стелю знімали, —
Не вмірає... І лікарі
Нічого не вдіють!...

Якось²⁾ тріхи полéгшало.
„Покличте Лукію!“ —
590 Шепнув, та аж затрусів ся.
Привели в палати
Мою відьму. І лікарі
Вже стали благати,³⁾
Щоб помогла... Прийшла вона
595 І у ногах стала,
І ніщечком⁴⁾ за грішного
„Отче-наш“ читала.⁵⁾
Пан неначе прокінув ся,
Глянув кругом себе
600 І на неї... та й закричав:
„Не треба, не треба!
Іди собі!... Або стривай!...

Чи ти не забула?
Прости мене! Прости мене!“
605 І слёзи блиснули
В-перше з-роду. — „Я прощаю,
Я давно простила...“
І свічечку дала в руки
І перехрестила.
610 Заснув ворог перед нею,
Як тая дитина,
А її за своєю душою⁶⁾
Молітись покинув.

1) Р. Д. п. У будинках. Уже його. 2) Р. Д. п. Потім 3) Р. Д. п. прохати. 4) Р. Д. п. тилько. 5) М. шептала, потім поправлено 6) Ром. Та за пана, за ворога, р. Д. п. за грішного, М., Жемч. та прась. покійного.

VI.

- Сорокоусти наймала,
615 У Київ ходіла
Та за пана, за ворога
Господа молила.
І в осení вернула ся
В село зимува́ти.
620 Ніби¹⁾ ма́тїрь привітали
Ласкаві дівча́та.
І знов ста́ли на до́вітки
До не́ї ходіти,
І знов ста́ли як ма́тері
625 Луки́ годіти;
А вона́ їх на́учала,
Як на світі́ жити.
Розка́зує, як і вона́
Колісь дївува́ла,
630 І як пана́ полюби́ла,
По́криткою ста́ла:
І як стрі́гою ході́ла,
Близня́т породі́ла,
Як блука́ла з Цига́нами
635 І як її́ вчи́ла
Ліка́рюва́ть Мари́ула.
І все, що́ робі́лось,²⁾
Усе́ було́ розка́зує,
Аж пла́чуть дівча́та
640 Та хре́стять ся, жаха́ють ся,
Ніби пан у хати́...
А вона́ їх розважа́є,³⁾
Про́сить, заклина́є,
Щоб з пана́ми не коха́лись,
645 Бо Бог покара́є.
Бо „Піде́те й ви по⁴⁾ світу
Так як я ході́ла,

¹⁾ Р. Д. п. Так як. ²⁾ Р. Д. п. і Ром. І де що́ робі́лось.
³⁾ Ром. їм розка́зує. ⁴⁾ Ром. піде́те ви.

Батька, матірь погубите,
Як я погубила;
650 Дітей своїх на сміх людям
Пустите по світу
Так, як я... як я... пустила...
Діти мої, діти!"

Отак вона научала.
655 Дівчата хрестились
Та плакали, а у ночі
Пані все¹⁾ їм снілись:
Із рогами, із хвостами,
Одрізують коси,²⁾
660 Та кусають, та сміють ся,
І простоволосих³⁾
На собак, то що, міняють,
У дьогті купають,
І виводять на вулицю
665 І людей скликають
Дивити ся... Отакé-то
Дівчаточкам снілось,
А все-такі на дóсвітки
До неї ходили.

670 Прийшла весна зелéная,
Старá моя встала,
Пішла в поле шукать зїлля,
Та там і осталась.
І обідать і вечéрять
675 Варіли дівчата,
Та не знали, де дїла ся
Їх нерідна мати.
Пастухі в селі сказáли,
Що кóло могíли
680 У калюжі стару́ відьму
Чорті утопили.⁴⁾

¹⁾ Ром. То все пани. ²⁾ Р. Д. п. косу, Ром. Обрізують. ³⁾ Р.
Д. п. простоволосу. ⁴⁾ Прась. задавили.

- Найшли її, громадою
Без попá сховáли,
На могíлї¹⁾ й осіковий
485 Кіло́к забивáли.²⁾
А дівча́та уквітча́ли³⁾
Могíлу квіткáми,⁴⁾
І осі́ку полива́ли
Дрі́бними⁵⁾ сльозáми.
690 І віросла на могíлї
Осі́ка за́клята, —
Отáм відьма похóвана!
Хресті́тесь,⁶⁾ дівча́та!
Хресті́те ся, не ква́пте ся⁷⁾
695 На панів лука́вих,
Бо згі́нете осміяні,
Нарóбите сла́ви.

Написано в Седневі д. 7 марта 1847. Друковано у-перве
в Вечерницях 1862 р. ч. 16, 17, 18 (стор. 121—122, 129—130
і 137—138 без V і VI глав).

¹⁾ М. і прась. І в могилу. ²⁾ Р. Д. п. осиковим кілком про-
бивали. ³⁾ Р. Д. п. засіяли. ⁴⁾ Р. Д. п. півтками. ⁵⁾ Р. Д. п. своїми.
⁶⁾ Р. Д. п. молітьсь ⁷⁾ Ром. Моліте ся і не кваптеся: М. хрестіте ся.

ТРИ ЛІТА.

Передмова до другого видання Кобзаря.

Воскреснемъ ли когда отъ чужевластья моль,
Чтобъ умный, добрый нашъ народъ
Хотя по языку насъ не считаль за нѣмцевъ ?

А. Грибьодовъ.

Випускаю отсе в люди другого Кобзаря свого, а щоб не з порожніми торбами, то наділяю його предисловієм. До вас слово мое, о братія моя українська возлюбленная.

Великая туга осіла мою душу. Чую, а іноді й читаю, Ляхи дрюкують, Чехи, Серби, Болгари, Черногори, Москалі, всі дрюкують, а в нас ані телень, неначе всім заціпило! Чого се ви так, братія моя? Може злякались нашествія иноплемених журналістів? Не бійтесь, собака лає, а вітер несе. Вони кричать, чом ми по московськи не пишемо? А чом Москалі самі нічого не пишуть по своему, а тільки переводять, та й то чорт зна по якому? Натовкмачять якихсь індивідуалізмів то що, так що аж язык отерпне, поки вимовиш, кричать о братстві, і гризуть ся, мов скажені собаки. Кричать о єдиной славьянської літературі, а не хотять і заглянуть, що робить ся у Славьян! Чи розібрали вони хоч одну книжку польську,

чеську, сербську, або хоч і нашу? Бо і ми таки слава Богу не Німці! Не розібрали. Чом? Тим, що не тямлять. Наша книжка як попадеться ся у їх руки, то вони аж репетують, та хвалять же що найпоганше, а наші патріоти хуторяни й собі за ними: „Преочаровательно!“ В чарах тих ось що: жиди, шинки, свині і п'яні баби. Може се по їх „утонченной“ натурі і справді добре, а на наші мужицькі очі то дуже погано. Воно і то правда, що і ми самі тут трохи винні. Бо ми не бачимо нашого народу, так як його Бог сотворив; у шинку і наш і москаль і навіть Німець всі схожі на свиню, а на паниціні то ще поганше. У хату прийти до його, або до себе покликать по братерськи не можна, бо він злякаєть ся, та може ще й те, що він пізнає дурня у жупані.

Прочитали собі по складах Енеїду та потинялись коло шинку, та й думають, що от коли вже ми розізнали своїх мужиків. Е, ні, братіки, прочитайте ви думи, пісні, послухайте, як вони співають, як вони говорять між собою, шапок не скидаючи, або на дружньому бенкеті як вони згадують старовину, і як вони плачуть, неначе справді в турецькій неволі або у польського магнатства кайдани волочять, то тойді і скажіте, що Енеїда добра, а все таки сміховина на московський шталт.

Отак то, братія моя возлюбленная, щоб знать людий, то треба пожить з ними. А щоб їх списувать, то треба самому стать чоловіком, а не марнотратником¹⁾ чорцила і панеру. Отойді пишіть

¹⁾ В автографі: марнотрателем.

і дрюкуйте, і труд ваш буде трудом чесним, а на Москалів не вважайте, нехай вони собі пишуть по своєму, а ми по своєму; у їх народ і слово, і у нас народ і слово. А чиє краще, нехай судять люди. Вони здають ся на Гоголя, що він пише не по своєму, а по московському, або на Вальтер Скота, що й той не по своєму писав. Гоголь виріс в Ніжині, а не в Малоросії, і свого язика не знає, а Вальтер Скот в Едембурзі, а не в Шотляндії, а може іще було що небудь, що вони себе одцурались, не знаю. А Борнс усе таки поет народній і великий. І наш Скворода та-таким би був, як би його не збила з пливу латинь, а потім московщина.

Покойний Основьяненко дуже добре приглядів ся на народ, та не прислухав ся до язика, бо може його не чув у колісці од матери, а Г. Артемовський хоть і чув, так забув, бо в пани постриг ся. Горе нам! Безуміє нас обуяло отим мерзеним и богупротивним панством. Нехай-би вже оті Карпи Гнучкошиєнки сутяги! Їх Бог за тяжкі гріхи наші ще до зачатія во утробі матерній осудив кинуть і гнить в чорнилах! А то мужі мудрі, учені проміняли свою добру, рідну матір на п'яницю непотребную, а в придаток ще й „овъ“ додали.

Чому В. С. Карадж(ич), Шафар(ик) і інші не постриглись у Німці (їм би зручніше було), а остались Слав'янами, щирими синами матірок своїх, і славу добрую стяжали? Горе нам! Но, братія, не вдавайтесь в тугу, а молітесь Богу і работайте розумно во ім'я матери нашої України безталанної. Амінь.

Потім у потці:

А щоб ви знали, що труд ваш не мимо іде і щоб не дуже чванилась московська братія своєю Ростопчиною, то от вам свячена вода — написано панночкою¹⁾, та ще й хорошою, тільки не скажу, якою, бо воно ще молоде, боязливе.

А переверніть пудові журнали та пошукайте, чи нема там чого небудь такого, як С(кот) В(альтер)! І не турбуйтеся, бо ей Богу не найдете.

Седнів 1847 г. Марта 8. Друкована у-перве в серпневій книжці журн. Былое 1906 р., передрукована в первісній формі в Літ. Наук. Вістн. за жовтень тогож р. Тут поправлено правопись.

¹⁾ Олександрю Пьєолівною.

ОЙ ОДНА Я, ОДНА.

- Ой одна я, одна,
Як билиночка¹⁾ в полі,
Та не дав мінї Бог
Ані щастя, ні долї.
5 Тільки дав мінї Бог
Красу, карїї очі,
Та й ті виплакала
В самотинї дївочїй.
Ані братїка я,
10 Нї сестрички не знала,
Між чужими зросла,²⁾
Долї-щастя не мала.³⁾
Де-ж дружина моя?
Де ви, добрії люди?
15 Їх нема... Я сама,
А дружини — й не буде!...

Написано в Петербурзі, у цитаделі в маю 1847 р. В перве друк. в „Народномъ Читенїи“ 1860, кн. III, стор. 151.

¹⁾ М. Як билиночка. ²⁾ Б. І зросла — не кохалась. ³⁾ М. Уже й старітись стала; Черн. Уже й вянути.

ЗА БАЙРАКОМ БАЙРАК.

- За байраком байрак,
А там степ та могíла.
Íз могíли ¹⁾ козак
Встає сівний, похíлий.
5 Встає сам у-ночі,
Íде в степ, а йдучí
Спíва, сýмно спíває:
„Наносíли землі,
Та й до дóму пíшли,
10 Í нíхтó не згадає.
Нас тут трíста, як скло,
Товарíства лягло,
Í земля не приймає.
Як ²⁾ запродав гетьман
15 У ярмó христíян,
Нас послáв поганя́ти;
По своїй по землі
Свою кров розли́и
Í зарíзали бра́та. ³⁾
20 Крóви ⁴⁾ бра́та впи́лись
Í оту́т ⁵⁾ полягли́
У могíли закля́тій“.
- Та й замóвк, зажу́ривсь ⁶⁾
Í на спíс похíливсь,
25 Став на сáмій могíлi;
На Дніпро́ позира́в,

¹⁾ М. На могíлi. ²⁾ Черн. Бо. ³⁾ М. í Черн. дорíзали. ⁴⁾ Черн.-Кровью. ⁵⁾ М. Í в степу, Б. í отгут. ⁶⁾ Черн. загрузивсь.

Тяжко пла́кав-рида́в,¹⁾
Сіні хвілі́ голосі́ли.²⁾
З-за Дні́пра́ із селá
30 Луна́ гаєм гула́,³⁾
Трети́ півні співа́ли;
Провали́в ся коза́к,
Стрепену́в ся байра́к,
А моги́ла застогна́ла.

Написано в Петербурзі, у цитаделі в маю 1847 р. Друковано
у-перве в лъв. вид. II., 205 і в Кож.

¹⁾ Авт. М. і коп. Жемч. Тяжко, тяжко ридав. ²⁾ Черн. гомо-
ніли. ³⁾ В авт. М., В. і Черн. Руна.

„Не кїдай матері!“ казали,
 А ти покїнула, втеклá;¹⁾
 Шукáла мáти, не найшла,
 Та вже й шукáти перестáла,
 5 Умёрла плачучи. Давнó
 Не чуть нічóго,²⁾ де ти грáлась ;
 Собáка десь помандрувáла,
 І в хáтї вибите³⁾ вікнó.
 В садóчку тёмному ягнáта
 10 У-день пасúть ся,⁴⁾ а в-ночі
 Віщúють сóви та сичі
 І не дабóть сусїдам⁵⁾ спáти.
 І твій барвіночок хрещáтий
 Заріс богїлою, ждучї
 15 Тебé неквітчану,⁶⁾ і в гáї
 Ставóчок чїстий⁷⁾ висихáє,
 Де ти купáла ся колїсь ;
 І гáй сумúє, похилївсь,⁸⁾
 У гáї пташка не спївáє —
 20 Й її⁹⁾ з собóю занеслá ;
 В яру криниця завалїлась,
 Вербá усóхла, похилїлась,
 І стéжечка, де¹⁰⁾ ти ходїла,
 Колóчим тёрном порослá.
 25 Кудї¹¹⁾ полїнула, де дїлась ?
 До кóго ти перелетїла ?

1) М. і Ж. пішли; Черн. не слухала, пішла. 2) М. та Черн. нікого. 3) М. вибито. 4) Черн. пасуть ся в день. 5) М. і Б. сусїдам.
 6) М. і Черн. тебе з калиною; Ж. в гаю. 7) М., Черн., Ж. ставок широкий. 8) Черн. зеленїй зажуривьсь. 9) Черн. Тай ге. 10) М. ще.
 11) М., Черн. і Ж. Деж ти полїнула.

В чужій землі, в чужій сім'ї¹⁾
Кого ти радуєш? До ко́го,²⁾
До ко́го ру́ки прирослі?
30 Віщує се́рце, що³⁾ в пала́тах
Ти роско́нуєш,⁴⁾ і не жаль
Тобі поки́нутої ха́ти.
Блага́ю Бо́га,⁵⁾ щоб печа́ль
Тебе́ до віку не збуділа,
35 Щоб у пала́тах не найшла,
Щоб Бо́га ти не осуділа
І ма́тері не прокля́ла!

Написано в Петербурзі в цігаделі 1847. р. в маю. Друковано
у-перве в дьв. вид. II, 221—222.

¹⁾ М. і Черн. переставка: сім'ї... землі. ²⁾ М., Черн. і Ж. Кого ти радувать схотіла. ³⁾ Ж. і. ⁴⁾ Черн. Ти спиш як дома. ⁵⁾ Черн. Молю ся Богу.

Мині однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні,
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині —
5 Однаковісенько мині!

В неволі віріс між чужими,
І неоплаканий своїми
В неволі плачучи умру,
І все з собою заберу,
10 Малого сліду не покину
На нашій славній Україні,
На нашій — не своїй землі.¹⁾
І не пом'яне батько з сином,
Не скаже синові: „Молись,
15 Моли ся, сиону, за Вкраїну
Його замучили колись“.

Мині однаково, чи буде
Той син молити ся, чи ні;
Та не однаково мині,
20 Як Україну злії люди
Присплять лукаві,²⁾ і в огні
Її окраденую збудять...
Ох, не однаково мині!

Написано в Петербурзі в цитаделі в маю 1847 р. Друковано
вперше в „Меті“ 1863, ч. 4. ст 272—273 пз. Сидючи в неволі, 1847 р.

¹⁾ Черн. авт. На обезцещеній землі. ²⁾ М. гадуки; Черн. не-
ситі. ³⁾ М. Вдову, так і Черн.; Ром. в ногках:

Задущать ввісяї і в огні
Вдову окрадену з'огудять.

КАЛИНА.

- „Чого ти ходиш на могилу?“
На-силу матері говорила.
„Чого ти плачеш ідучи?
„Чому не спиш ти у ночі,¹⁾
5 Моя голубко сизокрила?“
„Так, мамо, так!“

І знов ходіла,

А матері плакала ждучи.

- Не сон-трава на могилі
В-ночі процвітає,
10 То дівчина заручена
Калину сажав,
І сльозами поливав
І Господа просить,
Щоб послав він дощі в-ночі²⁾
15 І дрібнії роси,
Щоб калина прийняла ся,
Розпустила віти, —
Можє пташкою приліне
Мілий з того світа.
20 „Зовью йому кубелечко
І сама поліну,
І будемо щебетати
З мільм³⁾ на калині.
Будем Бога вихваляти,⁴⁾
25 Тихо розмовляти,

¹⁾ М. Чого воркуеш у ночі. ²⁾ М. Пошли, Боже, дочці в ночі.
³⁾ М. З мільм. ⁴⁾ Так у М. і в Б., та в Б. попр. тихо розмовляти.

Будем в-купочці у-ранці
На той світ літати“.

- І калина прийняла ся,
Віти розпустила,
30 І три літа) на могілу
Дівчина ходіла.²⁾
На четверте не сон-трава
В-ночі процвітає,
То дівчина з калиною
35 Плаче-розмовляє :

- „Широкая, високая
Калино моя,
Не водою до схід сонця
Поливана!
40 Широкої сльози-ріки³⁾
Тебе полили,
Їх славою⁴⁾ лукавою
Люди понесли.
Зневажають⁵⁾ подруженьки
45 Подругу свою,
Зневажають червону
Калину мою.
Калиночко червона,
Світе мій ясний,
55 Повий мою голівоньку,
Росою умий,
І вітами широкими
Од сонця закрий!
В-ранці найдуть мене люди,
60 Мене осміють,
Широкої твої віти
Діти обірвуть.“

1) М. і Черн. дівчина. 2) М. і Черн. Три літа. 3) М. ріки-сльози. 4) М. Із славою. 5) М. і Черн. Осміяли.

- В-ра́нці́ ра́но на ка́ліні
Пта́шка щебетáла,
65 Пíд ка́ліною дівчи́на
Спа́ла, не встава́ла.
Утомíлось молодéе,
На ві́ки спочíло...
Не сон-трава́ пе́ред сві́том
70 Одцві́ла, завья́ла,
То дівчи́на на моги́лі
Пла́кать перестáла.
Перестáла сльóзи лі́ти
І тя́жко любі́ти,
75 На ві́к-ві́ки на моги́лі
Сльозáми умíта.

- Втомíла ся та́й задріма́ла.
Встава́ло со́нце з-за моги́ли,
Раді́лі лю́ди встаю́чі;
80 А ма́ти й спа́ти не ляга́ла,
Дочку́ вечéрять¹⁾ дожида́ла
І тя́жко пла́кала ждучі́.

Написано в Петербурзі в цітаделі в маю 1847. Надруковано
вперше в „Хаті“ Куліша 1860 р. ст. 73—76.

¹⁾ М. Вечерять доню.

ТРИ ШЛЯХИ.

Ой три шляхи широкії
До-купи зійшли ся;
На чужину з України
Брати розійшли ся;
5 Покинули стару матір,
Той жінку покинув,
А той сестру, а найменший
Молоду дівчину.

Посадила стара мати
10 Три ясени в полі,
А невістка посадила¹⁾
Високу тополю;
Три явори посадила
Сестра при долині,
15 А дівчина заручена
Червону калину.

Не прийнялись три ясени,
Тополя всихала,
Повсихали три явори,
20 Калина зовьяла.
Не вертають ся три браті,
Плаче стара мати,
Плаче жінка з діточками
В нетопленій хаті;

¹⁾ М. Черн. над горою; Ж. під горою.

25 Сестра плаче, йде шукати
Братів на чужину,
А дівчину заручену
Кладуть в домовину.

Не вертають ся три брати,
30 По світу блукать,
І три шляхи широкії
Терном заростають.
Булó не йти, не кидати
Веселої хати,
35 Чужé поле не топтати,
А своé орати.¹⁾

Написано в Петербурзі в цітаделі в маю 1847 р. Друковано
вперве в Основі 1861, кн. I, стор. 5—6.

¹⁾ Огі останні рядки доси невідомі в виданнях Шевченка
беремо з Черн.

Н. І. КОСТОМАРОВУ.

- Веселе сонечко ховалося
В веселих хмарах весняних;
Гостий зачинених своїх
Сердешним чаєм напували
5 І часових переменяли,
Синемундірих часових.
І до дверій на ключ замкнүтих
І до решітки на вікні
Привик я трόхи, — і мині
10 Не жаль було давно одбүтих,
Давно похованих, забүтих
Моїх кровавих, тяжких сльόз, —
А їх чимало розлилось
На марне поле. Хоч-би рўта,
15 А то нічого не зійшло!
І я згадав своє село,
Кого я там, коли покинув?
І батько й мати в домовині...
І жалем серце запеклось,
20 Що нікому мене згадати...
Дивлюсь: твоя, мій брате, мати
Чорнійша чорної землі
Іде з хреста неначе знята...
Молю ся, Господи, молюсь,
25 Хвалить Тебе не перестану,
Що я ні з ким не поділю
Мою тюрму, мої кайдани...

Написано в Петербурзі в цитаделі 19 мая 1847. Друк. у перше
в Мегі 1863, ч. 4 стор.

В Е Ч І Р.¹⁾

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають ідучі дівчата,
5 А матері вечерять ждуть.

Семья вечеря коло хати.
Вечіря зіронька встає...
Дочка вечерять подає,
А мати хоче научати,
10 Так соловейко не дає.

Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх,
Самá заснула коло їх.
Затіхло все... Тільки дівчата
15 Та соловейко не затіх.

Написано в Петербурзі в циталелі, в маю 1847 р. Друковано
у-перве в „Русской Бесѣдѣ“ 1859, кн. 3.

¹⁾ М. і Б. заголовка немає, в Черн. автогр. Весенній вечір.
в р. Б. просто Вечір.

Не спало ся, а ніч як море.
(Хоч діялось не в-осені,
Так у неволі). До стін
Не заговориш ні про гóre,
5 Ні про „младенческіє сны“.
Верчú ся,¹⁾ світу дождіаю...
А за дверіма про своé
Солдátськеє нежитіє
Два часовіі розмовляють.

Перший.

10 Такá ухábиста сабóй,
И мéньше б'ѣлой не даріла...
А бáринь б'ѣдненькой²⁾ такóй!
Меня-то, слышь, и подемотріли,²⁾
Свезлі в'ь Калúгу и забріли.
15 Теперь и стой да п'ѣсни пой!⁴⁾

Другий.

А я — аж страшно,⁵⁾ як згадаю! —
Я сам пішов у москалі.
Такі-ж у нашому селі
Назнав я дівчину. Вчащаю
20 І матірь удову єднаю,
Так пан заклятій не дає:
„Малá, каже, нехай дожду ся.“
Я знай⁶⁾ вчащаю до Ганнусі.

1) Черн. Верчусь я. 2) Черн. тощенькой. 3) Черн. знаеш и схватили. 4) У давн. вид. Такъ воть тѣ случай то какой, без сумнѣву блідійше. Наш рядок із Черн. 5) У прим. до праськ. чудно. 6) Черн. І, далі рядок: Вертаюсь в осени до дому.

- На той рік знову за сво́е.
25 Пішо́в я з ма́тїрю просіти.
„Шкода́, ка́же, і не просі́!
Пятьсо́т, ка́же, коли́ дасі́,
Бері́ хоч за́раз!“ Що́ робіти́?
Голо́вко́ бідна́!) По́зича́ть?
30 Та́ хто та́ку по́зичи́ть си́лу?)
Пішо́в я, бра́те, заробля́ть.
І де́ вже но́ги не носі́ли!...
По́кі ті гро́ші заробі́в,
Я го́дів зо́ два проході́в
35 По́ Чорномо́рії, по́ Дону́.
Верта́юсь в-осе́ні до до́му,
І подару́нків наку́пив
Найдорогі́ших. О́т верта́юсь
В село́ до дівчи́ни в-ночі́, —
40 А́ж тілько́ ма́ти на печі́,
Та́ й та́ серде́шна уміра́е,
А ха́та пу́сткою́ гни́е.
Я ви́кресав о́гню́, до не́ї;
О́д не́ї па́хне вже́ земле́ю,
45 У́же́ й мене́ не пізна́е.
Я до́ попа́ та́ до сусі́ди.
Приві́в попа́, та́ не заста́в,
Вона́ вже́ вме́рла. Нема́ й слі́ду
Моє́ї Га́нни. Я́ спита́в
50 Та́кі сусі́ду про́ Ганну́сю,
Ка́жу: „Де́ ді́лась, що́ нема́є?“³⁾
„Хиба́ ти́ й до́сі́ ще́ не зна́єш?
Ганну́ся на́ Сібі́р пішла́.
До́ панича́, ба́чиш, ході́ла,
55 По́ки дити́ну привела́,
Та́ у криві́ці́ й зато́піла“.
Нена́че зга́га⁴⁾ запекла́...
Я ле́двє-ле́двє⁵⁾ вийшо́в з ха́ти.

¹⁾ Черн. А я козак був. М. зразу: позичить таку, в Черн. позичить таку силу. ³⁾ Так у Черн., було зразу і в М., але Шевч. вичеркнув, хоча вірш зовсім до ричи. ⁴⁾ М. перв. ззага, так і в Черн. ⁵⁾ Черн. і вар. прасък. Поки я слухав.

- Ще не світало. Я в палати
60 Пішов з ножем, не чув землі.
Аж панича вже одвезлі¹⁾
У школу в Київ. От як, брате!
Остали ся і батько й мати,
А я пішов у москалі.
65 І досі страшно, як згадаю:
Хотів палати запалить,
Абб себе занастить,
Та Бог помілував. А знаєш,
Його до нас перевели
70 Із армії, чи що?²⁾

Перший.

Такъ что-же ?
Ну, вотъ теперъ и приколі!

Другий.

Нехай собі! А Бог поможє,
То й так³⁾ забудеть ся колись.

- Воні ще довго говоріли.
75 Я став перед-світом дрімать,
І паничі міні приснілись,
І не дали погані спать.

Написано в Петербурзі в цігалелі 1847 р. Друк. у-перве
у лѣв. вид. II, 184—186.

1) Черн. повезли. 2) Черн. „чи що“ гас. 3) Давн. вид. I так.

ПУСТКА.¹⁾

- Ра́но в-ра́нці новобра́нці
Виході́ли за село,²⁾
А за ні́ми молоді́ми
І дівча́ одно́ пішло.³⁾
5 Поді́бала ста́ра ма́ти⁴⁾
До́ню в полі́ доганя́ти,
З мі́лим розлуча́ти.⁴⁾
І догна́ла, привела́,
Розлучі́ла та вмовля́ла,⁵⁾
Наріка́ла, говори́ла,
По́ки в зе́млю положи́ла,⁶⁾
10 А сама́ в ста́рці пішла́.

- Мину́ли лі́та,⁷⁾ а село́
Не пере́мінілось,
Ті́лько пу́стка на край села́
На бі́к похили́лась.
15 Ко́ло пу́стки на ми́лиці
Моска́ль шкандиба́є,
На садóчок позира́є,
В пу́стку⁸⁾ загляда́є.
Ма́рне, бра́те,⁹⁾ не ві́гляне
20 Чорнобрива з ха́ти,

¹⁾ Ні в М. ні в Б. титулу нема. Дав його мб. Куліш. ²⁾ Давн. вид. із села. ³⁾ М. і давн. вид. Одна дівчина пішла. ⁴⁾ Сей рядок беремо з льв. вид. ⁵⁾ І сей рядок із льв., де до нього додано ще один: Поки в землю закопала. ⁶⁾ М., Жемч. і Черн. опустила. ⁷⁾ В давн. вид. Стоїть село, не виросло. ⁸⁾ Давн. вид. В вікно, Б. в пустку. ⁹⁾ Давн. вид. Заглядає, в Б. поправка Шевч.

Не покли́че старá мати
Вечéряти в хату.¹⁾
А коли́сь, давнó коли́сь-то²⁾
Рушникі́ вже тка́лись
25 І хусти́на мерéжалась,
Шóвком вишивáлась...
Дума́в жи́ти, люби́ти ся³⁾
Та Бо́га хвалі́ти,⁴⁾
А довелóсь — ні́ до ко́го
30 В сві́ті прихилі́тись!⁵⁾

Сиді́ть собі́ ко́ло пу́стки.⁶⁾
На двóрі смерка́є,
А в вікно́, ненáче ба́ба,
Сова́ вигляда́є.

Написано в Петербурзі в маю в цігаделі, 1847 р. Вперше
друковано в „Хаті“ Куліша ст. 76—77.

¹⁾ М. зразу: В хату вечеряти. ²⁾ Давн. вид. А він колись-
був кликаний, вар. беремо з Б. ³⁾ Б. веселитись. ⁴⁾ Давн. вид. Весь
вік веселитись. ⁵⁾ Давн. вид. мій голубе, сльозами умитись; М. і Ж.
Христа ради у людей прохати. ⁶⁾ Давн. вид. сидить москаль під
хатою.

- В неволі тяжко, хоча й волі,
Сказать по-правді, не було;
Та все-такі якось жилось
Хоть на чужому, та на пблі...¹⁾
- 5 Тепер же злої тії долі
Як Бóга ждати довелось.
І жду її і виглядаю,
Дурний свій рóзум проклинаю,
Що дав ся дурням одурить,
- 10 В калюжі волю утопить.
Холодне сёрце, як згадаю,
Що не в Украйні поховáють,
Що не в Украйні буду жить,²⁾
Людій і Гóспода любить.³⁾

Написано в Петербурзі в цитаделі в маю 1847 р., вперве
друк. в Основі 1861, кн. 5, стор. 14.

¹⁾ Черн. Коло людей та коло поля. ²⁾ В М. було зразу: по-
ховають, потім перечеркнено і дописано: буду жить. ³⁾ Кож. і пізн.
вид. хвалить.

І мела на мнє,
На чужийі хотєт,
За рещітьюю заставити,
В хресті¹⁾ віхтє не постанєт,
Зб І не помьнє!

Написано в Петербурзі в шкєдєлї в маю 1847. Друк. у „Основи“ 1861, кн. X, стор. 5—6.

Чи ми ще зійдемо ся¹⁾ знову,
Чи вже на віки розійшлись,
І слово правди²⁾ і любóви
В степі-вертепи³⁾ понесли?
5 Нехай і так! Не наша мати,
А довелó ся поважати.
То — воля Гóспода!... Годїть,
Смирїте ся, молїтєсь Бóгу
І згадуйте одїн другóго!
10 Свою Україну любїть,
Любїть її, бо врємя лóте!⁴⁾
В остáнню, тяжкую мїнуту
За неї Гóспода молїть!

Написано в Петербурзі в шкєдєлї в маю 1847 р. Друк. у-перве в „Основи“ 1861, кн. 9, стор. 2.

¹⁾ Осн. Чи ви ще зійдете ся знову. ²⁾ М. і Ж. братства. ³⁾ М. і Б. в степи і дебри, М. рознесли. ⁴⁾ В автогр. М і Б. і коп. Жемч. Любїть її! Во время лете.

По-над полем іде,
Не покбси кладé,
Не покбси кладé — гóри;
Стóгне земля, стóгне мóре,
5 Стóгне та гудé.

Косаря у ночі
Зустрічають сичі.
Тне косарь, не спочиває,
Ні¹⁾ на кóго не вважає,
10 Хоч і не просі.

Не благай,²⁾ не просі!
Не клепає косі,
Чи то пригород, чи гóрод,³⁾
Як бритвою старій гóлить
15 Усе, що дасі.

Мужика й шинкаря,
Сироту⁴⁾ кобзаря...
Приспівує старій, косить,
Кладé гóрами покбси,
20 Не мина⁵⁾ й царя.

¹⁾ Б. І ні. ²⁾ В Осн. Не кричи ³⁾ Осн. Чи то город, чи то поле, наш вар. з Б. ⁴⁾ М. І сироту. ⁵⁾ Осн. Не мине.

І менé не минé,
На чужині зотнé,
За решіткою задавить,
Й хрестá¹⁾ ніхтó не поставить
25 І не помьянé!

Написано в Петербурзі в цитаделі 30 мая 1847. Друк. у-перве
в „Основі“ 1862, кн. X. стор 5—6.

I. Присяга.	1—4
II. Визволення.	5—10
III. Перебродя.	11—14
IV. Іван Пашков.	15—16
V. На парубку в Є. П.	17
VI. Вітра буйний.	18—19
VII. На чині пашки Колчиряков.	20—21
VIII. Талант.	22—23
IX. Талант на.	24—25
X. Душа до душі мій.	26—27
XI. Душа (На по чині чині бреш).	28—29
XII. До Основиненка.	30—31
XIII. Тече вода в свої діри.	32
XIV. Гайдацька.	33—34
XV. Присяга (Парубок).	35—36
XVI. Парубок.	37—38
XVII. Черника (Парубок).	39—40
XVIII. Убогий (Парубок).	41—42
XIX. Садок (Парубок).	43—44
XX. Садок.	45—46
XXI. Трава.	47—48
XXII. Тільки вилко в свої жисти.	49
XXIII. Розрита могила.	50—51
XXIV. К. Марковичу.	52
XXV. Чагаря.	53—54
XXVI. Соло.	55—56
XXVII. Дикого півня.	57—58
XXVIII. Сон (У осенюго свої діри).	59—60
XXIX. Хатина.	61—62

¹⁾ Прась. І хреста, інші вид. Й хреста, автогр. М. і Б.
й час.

Зміст першого тому.

	СТОРОНА
Передмова	V—X
I. Причина	1—7
II. Катерина	8—29
III. Перебендя	30—32
IV. Іван Підкова	33—35
V. На незабудь В. І. Штернбергу	35
VI. Вітре буйний	36—37
VII. На вічну пам'ять Котляревському	38—41
VIII. Тополя	42—49
IX. Тарасова ніч	50—56
X. Думи мої, думи мої	57—60
XI. Думка (На що мині чорні брови)	61—62
XII. До Основьяненка	63—66
XIII. Тече вода в синє море	67
XIV. Гайдамаки	68—147
XV. Приписи Шевченка	148—150
XVI. Передмова	151—153
XVII. Черниця Марьяна	154—166
XVIII. Утоплена (Баллада)	167—172
XIX. Слѣпая (Поєма)	173—202
XX. Гамалія	203—208
XXI. Тризна	209—223
XXII. Тяжко важко в світі жити	224
XXIII. Розрита могила	225—226
XIV. К. Маркевичу	227
XXV. Чигирин	228—230
XXVI. Сова	231—238
XXVII. Дівочії ночі	239—240
XXVIII. Сон (У всякого своя доля)	241—258
XXIX. Хустина	259—261
XXX. Чого мині тяжко	262
XXXI. Пустка	263

XXXII. Маленькій Марьяні	264
XXXIII. Н. В. Гоголю	265—266
XXXIV. Не завидуй багатому	267
XXXV. Не жени ся на багатій	268
XXXVI. Посланіє славному П. І. Шафарикові	269—271
XXXVII. „Єретик“ або „Іван Гус“	272—281
XXXVIII. Невольник (поема)	282—305
XXXIX. Великий Льох (Містерія)	306—323
XL. Суботів	324—325
XLI. Наймичка (поема)	326—344
XLII. Кавказ	345—353
XLIII. І мертвим і живим і неварожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє.	352—360
XLIV. Холодний Яр	361—363
XLV. Псалми Давидові I—CXIX	364—373
XLVI. Минають дні, минають ночі.	374—375
XLVII. Три літа.	376—378
XLVIII. Заповіт	379—380
XLIX. Вітер в гаї нагнає	380
L. Лілея (баллада)	381—384
LI. Русалка	385—387
LII. Відьма (поема)	388—413
LIII. Три літа. Передмова до другого виданя Кобзаря	414—417
LIV. Ой одна я, одна	418
LV. За байраком байрак.	419—420
LVI. Не кидай матері	421—422
LVII. Міні однаково	423
LVIII. Калина	424—426
LIX. Три шляхи	427—428
LX. Н. І. Костомарову	429
LXI. Вечір.	430
LXII. Не спало ся, а ніч як море	431—433
LXIII. Пустка (Рано в ранці новобранці).	434—435
LXIV. В неволі тяжко, хоча й волі	436
LXV. Чи ми ще зійдемо ся знову	437
LXVI. По над полем іде.	438—439

340229

B-3451
1942 *Л. Р. С.*

УКР.-РУСЬКА
БІБЛІОТЕКА
VI.

ТВОРИ
Т.ШЕВЧЕНКА
КОБЗАРЬ

I.